

MISSIE VERHALEN

INTERVIEWS MET MISSIONARISSEN

samengevat door

J. Hogema CSSp
K. Prent CM
V. Poels
J. Willemsen

DEEL III

AMERIKA
en
SCANDINAVIË

Voorwoord

1. Het interviewproject KomMissieMemoires (KMM)

Het Katholiek Documentatie Centrum (KDC) heeft in 1976 in samenwerking met het Centraal Missie Commissariaat (CMC) en Missio/Pauselijke Missiewerken het interviewproject KomMissieMemoires (KMM) opgezet. Doelstelling ervan is het systematisch verzamelen en vastleggen op geluidsdragers van herinneringen van Nederlandse missionarissen (priesters, zusters, broeders en leken) om zodoende een geluidsarchief met mondelinge bronnen op te bouwen ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek op het terrein van de missiegeschiedenis.

De initiatiefnemers zijn van mening dat richting en loop van de missiegeschiedenis voor een aanzienlijk deel is 'meegemaakt' door persoonlijke activiteiten en beslissingen van missionarissen, die echter nooit op schrift zijn gesteld. Het wordt daarom van groot kerkhistorisch belang geacht om de informatie hierover vast te leggen. Om een beter inzicht te krijgen in deze activiteiten van de missionarissen en de wijze waarop zij hun missieperiode zelf ervaren hebben, zijn tot nu ruim 900 personen geïnterviewd. De KMM wil hiermee een bijdrage leveren aan de missiegeschiedenis van de Nederlandse kerkprovincie en aan de ontstaansgeschiedenis van kerkprovincies, bisdommen en gemeenschappen van religieuzen in andere continenten waarbij Nederlandse missionarissen betrokken waren.

In de periode 1976-1988 werd onder leiding van projectleider M. Peters door een team van interviewers het interviewproject 'Overzee' uitgevoerd. In het kader van dit project werden 862 missionarissen uit de periode van de kerkplanting geïnterviewd die over de hele wereld werkzaam waren en die vóór 1988 tijdelijk of voorgoed naar Nederland waren teruggekeerd. Aanvullend werden in 1988 door mw. drs. V. Poels nog 39 missionarissen in de Scandinavische landen geïnterviewd.

Van elk interview is een registratie en een abstract gemaakt. Een registratie is een uitgebreide inhoudelijke samenvatting van het interview en wordt gemaakt door de interviewer. De registratie betreft de onderwerpen die aan de orde zijn gekomen tijdens het interview. Het gesprek wordt in steekwoorden en in telegramstijl weergegeven.

Een abstract is een beknopte samenvatting van het interview in verhaalvorm. Het abstract is een bondig overzicht van alle relevante informatie uit het interview, in bepaalde opzichten gestandaardiseerd met het oog op de samenstelling van registers. Het abstract hoeft het interview niet op de voet te volgen, het kan verspreide inlichtingen bij elkaar brengen. Wel wordt op min of meer uniforme wijze aan de onderzoeker duidelijk gemaakt over welke onderwerpen informatie aanwezig is en wat voor soort informatie dat is.

Bij het samenstellen van de abstracts zijn beperkingen aangehouden. Zo is de vaak uitvoerige beschrijving van jeugd en roepinggeschiedenis, waarmee ieder interview begint, in het abstract weggelaten, met uitzondering van die gegevens die van belang kunnen zijn voor het goed begrijpen van het leven dat er op volgt. Hetzelfde geldt voor de werkzaamheden in Nederland voor of na het verblijf in de missie.

2. Interviews met missionarissen in Amerika en Scandinavië

De abstracts worden gepubliceerd in vier delen onder de naam *Missieverhalen. Interviews met missionarissen*. Het eerste deel over Indonesië verscheen in 1989, en het tweede deel over Afrika in 1998. Dit derde deel bevat 174 abstracts van interviews met missionarissen die in Amerika werkzaam waren én 46 abstracts van interviews met missionarissen die in Scandinavië werkzaam waren. De abstracts zijn samengesteld door dr. J. Hogema CSSp., K. Prent CM, mw. drs. V. Poels en drs. J. Willemsen. De volgende aantallen interviews per land zijn afgenomen:

Amerika:

Antillen:	18 interviews
Argentinië:	3 interviews
Bolivia:	5 interviews
Brazilië:	91 interviews
Canada:	1 interview
Chili:	23 interviews
Columbia:	5 interviews
Guatemala:	4 interviews
Haïti:	4 interviews
Puerto Rico:	3 interviews
<u>Suriname:</u>	<u>17 interviews</u>
totaal:	174 interviews

Scandinavië:

Denemarken:	9 interviews
Finland:	10 interviews
IJsland:	3 interviews
Noorwegen:	20 interviews
<u>Zweden:</u>	<u>4 interviews</u>
totaal:	46 interviews

3. Wegwijzer voor de gebruiker

De abstracts van de interviews zijn per land ingedeeld en daarbinnen per orde of congregatie waarvan de missionaris lid is. Deze indeling per land heeft het voordeel dat de verschillende verhalen in eenzelfde context gelezen kunnen worden, wat verhelderend kan zijn voor het begrijpen van de beschreven gebeurtenissen. Als een geïnterviewde in meerdere landen heeft gewerkt, wat soms voorkomt, wordt het betreffende abstract geplaatst onder het land waar hij/zij het éérsst werkzaam was.

Ieder abstract begint met de vermelding van de naam en initialen van de geïnterviewde. Als de geïnterviewde ook een kloosternaam heeft, wordt die tussen haakjes toegevoegd, omdat hij/zij vaak onder die naam bij velen bekend is. Daarna volgt de geboortedatum, de datum en de duur van het interview. In de volgende regel staat het werkgebied zoals pastoraal, beleid, onderwijs of verpleging vermeld én de belangrijkste functie(s) die de geïnterviewde heeft bekleed zoals bijvoorbeeld bisschop, overste, econoom, docent of verpleegster.

Onder ieder abstract staan trefwoorden vermeld. Op grond van deze trefwoorden is het register samengesteld. In het register zijn de volgende categorieën opgenomen:

- de namen van de bisdommen en apostolische vicariaten waar de missionaris heeft gewerkt en informatie over verschaft. De huidige namen zijn gebruikt, ook als in het interview een oudere naam gebruikt wordt.
- de namen van personen, orden en congregaties die in het interview besproken worden.
- de namen van instellingen zoals katholieke verenigingen, politieke partijen, scholen, ziekenhuizen etc. die met een eigen naam genoemd worden.
- de onderwerpen die min of meer uitvoerig in de interviews aan de orde komen. Zij worden met trefwoorden aangegeven, die voldoende duidelijk het besproken onderwerp aangeven ook al gebruikt de missionaris soms een andere omschrijving of benaming.

4. De waarde van de interviews als mondelinge bron

De KMM-interviews zijn levensverhalen. De geïnterviewden werden uitgenodigd om te vertellen over hun herinneringen aan hun leven, over mensen die zij gekend hebben en over gebeurtenissen waarvan zij getuige geweest zijn of waarin zij geparticipeerd hebben en te reflecteren op hun leven en werkervaringen. De nadruk bij deze methode van interviewen ligt derhalve op de persoonlijke beleving van de geïnterviewde persoon van zijn of haar missiegeschiedenis. De interviews bevatten zeer persoonlijke verhalen, waarin de eigen ervaringen van soms dertig of veertig jaar missionaire activiteiten worden verteld. De geïnterviewden kijken terug op hun eigen leven en dat is vaak erg boeiend.

Het gaat in de interviews om de persoonlijk beleefde werkelijkheid. Het is voldoende bekend dat ieder mens de werkelijkheid op zijn eigen manier beleeft. Vanuit dit gezichtspunt is het interessant in de verzameling interviews eenzelfde historische gebeurtenis tegen te komen, die door verschillende personen wordt belicht en soms ook verschillend wordt beoordeeld. Dit kan alleen maar bijdragen tot een beter inzicht in de betreffende historische gebeurtenis. Gepoogd is om in de korte samenvatting van een vaak urenlang interview recht te doen aan die persoonlijke beleving en de abstracts te maken tot korte missieverhalen.

Toch is het onvermijdelijk dat abstracts door hun beknoptheid tekort doen aan de rijkdom van informatie die op de geluidsdragers te vinden is. Deze abstracts willen dan ook niet het interview vervangen; zij dienen slechts als een eerste kennismaking met de verhalen van Nederlandse missionarissen in dit geval in Amerika en Scandinavië. De mondelinge bron blijft het interview zelf.

De KomMissieMemoires (KMM) is veel dank verschuldigd aan Jan Roes die vanaf het begin in 1976 het werk van de commissie mogelijk gemaakt heeft. Niet alleen door de faciliteiten die hij aan de KMM bood, maar ook omdat hij allen die aan de KMM hebben meegewerkt en nog werken wist te enthousiasmeren en met raad en daad terzijde stond. Aan hem dragen wij dit derde deel in de serie *Missieverhalen* op.

Jan Willemsen
Nijmegen, juni 2003

INHOUD

Voorwoord

AMERIKA

Antillen

BROEDERS VAN DE CHRISTELIJKE SCHOLEN

DOMINICANEN (OP)

DOMINICANESSEN VAN VOORSCHOTEN

FRATERS VAN TILBURG

MISSIEZUSTERS VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

ZUSTERS VAN LIEFDE, SCHIJNDEL

Argentinië

DIENARESSEN VAN DE H. GEEST, BAEXEM

MISSIONARISSEN VAN HET GODDELIJK WOORD (SVD)

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ)

Bolivia

AUGUSTIJNEN (OSA)

LEKEN

Brazilië

ASSUMPTIONISTEN (AA)

BROEDERS VAN HUYBERGEN

CONGREGATIE VAN DE H. GEEST (CSSP.)

FRANCISCANEN (OFM)

FRANCISCANESSEN VAN OIRSCHOT

GESCHOEIDE KARMELIETEN (OCARM.)

KRUISHEREN (OSC)

LAZARISTEN (CM)

LEKEN

LIEFDEZUSTERS VAN DE H. JULIANA VAN FALCONIERIE

MISSIEZUSTERS FRANCISCANESSEN VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE (MSF)

MISSIONARISSEN VAN HET H. HART (MSC)

MISSIONARISSEN VAN HET GODDELIJK WOORD (SVD)

OBLATEN VAN DE H. FRANCISCUS VAN SALES (OSFS)

PATERS VAN DE HEILIGE HARTEN (SSCC)

PASSIONISTEN (CP)

PASSIONISTINNEN

PRIESTERS VAN HET H. SACRAMENT (SSS)

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ).....
REDEMPTORISTEN (CSSR).....
SECULIERE PRIESTERS
ZUSTERS VAN DE COMPAGNIE VAN MARIA
ZUSTERS VAN DE H.H. HARTEN.....
ZUSTERS VAN LIEFDE, TILBURG.....
ZUSTERS VAN DE VOORZIENIGHEID, AMSTERDAM.....
ZUSTERS VAN O.L. VROUW VAN AMERSFOORT

Canada.....
OBLATEN VAN DE ONBEVLEKTE MAAGD MARIA (OMI)

Chili.....
BROEDERS VAN MAASTRICHT (FIC)
BROEDERS PENITENTEN
CAPUCIJNEN (OFMCAP.)
DIENARESSEN VAN DE H. GEEST, BAEXEM
GESCHOEIDE CARMELIETEN (OCARM.)
MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE (MSF).....
MISSIEZUSTERS VAN DE H. FAMILIE.....
PATERS VAN DE HEILIGE HARTEN (SSCC).....
PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ).....

Columbia
MONTFORTANEN (SMM)
PATERS VAN DE HEILIGE HARTEN (SSCC).....

Guatemala
MISSIONARISSEN VAN SCHEUT (CICM).....
LAZARISTEN (CM)
SECULIERE PRIESTERS

Haïti
CONGREGATIE VAN DE H. GEEST (CSSP.)
MISSIONARISSEN VAN SCHEUT (CICM).....
SALESIANEN VAN DON BOSCO (SDB)

Puerto Rico.....
DOMINICANEN (OP).....

Suriname
DE GRAAL
FRATERS VAN TILBURG
FRANCISCANESSEN VAN OUDENBOSCH
OBLATEN VAN DE ONBEVLEKTE MAAGD MARIA (OMI)
REDEMPTORISTEN (CSSR).....
ZUSTERS VAN LIEFDE, TILBURG.....

SCANDINAVIË

Denemarken

COVENTUELEN (OFMCONV.).....

DOCHTERS DER WIJSHEID

JEZUÏETEN.....

LAZARISTEN (CM)

MONTFORTANEN (SMM)

SECULIERE PRIESTERS

Finland.....

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ).....

PRIESTERS VAN DE OOSTERSE RITUS

ZUSTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS.....

IJsland

FRANCISCANESSEN MISSIONARISSEN MARIA

MONTFORTANEN (SMM)

ONGESCHOEIDE KARMELIETESSEN

Noorwegen.....

FRANCISCANEN (OFM)

MISSIEZUSTERS FRANCISCANESSEN VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

PATERS MARISTEN (SM)

SECULIERE PRIESTERS

ZUSTERS VAN ST. FRANCISCUS XAVERIUS

ZUSTERS ONDER DE BOGEN

Zweden

BIRGITINESSEN

FRANCISCANEN (OFM)

ANTILLEN

BROEDERS VAN DE CHRISTELIJKE SCHOLEN

M.J.C. Hendriks [kloosternaam: broeder Norbertus]

KMM 716

* 18 juli 1921 / interview: 16 februari 1983, 280 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1945-1970; Kameroen 1970-1982.

Functie: onderwijs.

Broeder Hendriks werkte 25 jaar op het eiland Aruba in het onderwijs, daarna stapte hij over naar Kameroen waar hij zich ook aan het onderwijs wijdde, maar wel onder geheel andere omstandigheden. De school op Aruba was niet veel anders dan in Nederland, zegt hij. De taal was ook Nederlands. Alleen de catechismus werd in het Papiamentto gegeven. Hij werkte in Sint Nicolaas, Oranjestad en Santa Cruz. Hij vertelt iets over de situatie in die verschillende plaatsen. In 1954 begon hij met de Mulo, georganiseerd door Curaçao, maar de examenopgaven kwamen uit Nederland. Mulo was toen het hoogste wat op onderwijsgebied op Aruba was te krijgen. Voor de lerarenopleiding moest men naar Nederland, maar de jongens die daar hun diploma haalden bleven vaak in Nederland. In de zestiger jaren is men daarom op Aruba begonnen met een HBS en een kweekschool. Hendriks spreekt ook over de verhouding katholiek onderwijs en algemeen onderwijs, zijn werk in de catechese en over de buitenschoolse activiteiten. Hij gaat uitvoerig en heel persoonlijk in op de beleving van het religieuze leven zowel in zijn werk als in de gemeenschap van zijn medebroeders. Er waren in die tijd veel uittredingen. Hij zoekt daar een verklaring voor. Als voorbereiding op zijn overgang naar Kameroen volgde hij een cursus op het Institute Catholique in Parijs. In 1970 vertrok hij met zes broeders naar het bisdom Doumé in Oost-Kameroen. Hij beschrijft uitvoerig de missie van Doumé en vooral ook het college waar hij werkte. Het college had een goede naam en werd gedeeltelijk gesubsidieerd door de regering. Catechese is het voornaamste wat hij gedaan heeft. Hij vertelt over de methoden die hij heeft ontwikkeld. In 1971 werd het kleinseminarie van het diocees opgeheven en geïntegreerd in het college. In dit verband vertelt broeder Norbertus over de activiteiten van de 'groupes vocationels' en tenslotte ook over het EFOK-Centrum voor de opleiding van eigenlandse broeders voor de eigen congregatie. Hij gaat uitvoerig in op de specifieke moeilijkheden die dit werk met zich meebrengt. Dit boeiende en rijke gesprek met broeder Norbertus eindigt met een weergave van zijn persoonlijke motivatie en een blik op de toekomst.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Kameroen; Bisdom Doumé; Papiamentto; Catechese; Onderwijs; Kweekschool; EFOK-Centrum; Eigenlandse broeders.

M.W. Preyde [kloosternaam: broeder Alexius]

KMM 752

* 18 december 1925 / interview: 14 oktober 1983, 210 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1952-1978.

Functie: onderwijs.

Bijna blind kijkt broeder Alexius in 1983 terug op zijn leven en werk op Aruba. Hij kwam daar in 1952. Er was een 'massa' zusters en broeders op het eiland, dat niet groter was dan Texel. De invloed van de religieuzen was dan ook groot. Er waren betalende en niet-betalende scholen. Er was wel wat rivaliteit, maar geen verschil van aanpak. Later is dit onderscheid opgeheven. De jongensscholen stonden onder leiding van de broeders, de meisjesscholen onder leiding van de zusters. Broeder Alexius vertelt over de ontwikkeling van het onderwijs. Hij is altijd voorstander geweest van

Arubanisering. Hij begon met het leren van het Papiamentu en richtte een koor op om in de kerk te zingen. Niet iedereen was het daarmee eens. Hij zocht ook naar muziek in het Papiamentu en vond iets in het boek *Volk en landkunde van Curaçao*. Bij de aubade op koninginnedag hebben ze voor het eerst Papiamentu-liedjes gezongen. Hij vertelt hoe hij liedjes heeft verzameld en een bundel heeft uitgegeven. Door de ouders bij de school te betrekken leerde hij ook meer van de eigenlandse gebruiken. Hij voelde zichzelf meer Arubaan dan Nederlander zegt hij. Hij vindt dat de eigen taal een belangrijke rol speelt in het nationaal bewustzijn en ijverde voor het Papiamentu op school, maar dat is niet gelukt. Hij gaat uitvoerig in op de taalkwestie. Nu, in 1983, is het zover dat ze in twee klassen beginnen te experimenteren met Papiamentu. 80 tot 90% van de bevolking is katholiek, maar er komen meer vrouwen dan mannen in de kerk. Er zijn ook niet veel roepingen. De dominicanen, zo zegt hij, zijn 150 jaar op het eiland, maar er zijn slechts vijf Arubaanse priesters. Broeder Alexius denkt dat dit pas iets kan worden als de Hollanders weg zijn: “want ook de kerk is koloniaal”. Hij gaat daar verder op in en vertelt ook over het streven naar onafhankelijkheid op Aruba en de politiek van Bettico Croes. Broeder Alexius begon met het Arubaanse volkslied te zingen met de jongens in het Papiamentu. Er is een plaat van gemaakt en is nu het officiële volkslied. Broeder Alexius ondervond zowel medewerking en steun als tegenwerking en problemen met zijn medebroeders. Hij spreekt daar eerlijk over. Hij heeft zich op de been gehouden door het geloof, vooral op momenten dat het moeilijk was, zo zegt hij. Nu bijna blind terug in Nederland, vertelt hij tot slot dat hij nog mogelijkheden ziet in Aruba, waar de broeders nog veel goed werk zouden kunnen doen.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Croes, Bettico; Katholieke scholen; Onderwijs; Onafhankelijkheid; Papiamentu; Dominicanen; Arubaanse priesters; Eigenlandse priesters; Eigenlandse roepingen.

DOMINICANEN (OP)

J.J.M. Boex

KMM 49

* 6 september 1929 / interview: 14 april 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1960-1974.

Functie: pastoraal; prefect seminarie; aalmoezenier.

Pater Boex heeft niet zelf voor de missie gekozen, maar wist dat een benoeming voor de missie er wel inzat. In die tijd gingen alléén dominicanen, die niet doorgestudeerd hadden, naar de Antillen. In augustus 1960 vertrok hij naar Curaçao. Alle parochies waren toen bezet door de dominicanen. Hij beschrijft de gemengde bevolking, die hij daar aantrof en de economische en maatschappelijke veranderingen door de olievondsen en de invloed daarvan op de missie. Hij vond dat de Antilliaanse kerk teveel een duplicaat was van de westerse kerk. Het administratiesysteem van de parochie vond hij verschrikkelijk; hij beschrijft het uitvoerig. Hij voelde zich een ambtenaar van de kerk. Relatie met de mensen blijft moeilijk: “je blijft vreemdeling”. Contact heeft hij vooral via de jeugdbeweging. Kort komen de katholieke scholen en het catechismusonderricht ter sprake en uitvoeriger de lekenorganisaties: Credit Unions, Jonge Wacht, Verkennerij en het Antilliaans Meisjes Gilde (AMG). Hij vertelt over mgr. I.P.J.H. Verriet OP (1932-1948) en de intensivering van het geestelijk leven: Philomena-devotie, Maria Legioen (met een Engelssprekende en een Antilliaans sprekende afdeling), Maria Congregatie, etc. Hij geeft ook een profiel van mgr. J.M.M. Holterman OP (1958-1973), die als bisschop niet gelukkig is geweest en veel tegenwerking ondervond. In 1965 werd pater Boex prefect van het seminarie. Gedurende elf jaar zijn daar ongeveer 80 jongens geweest, waarvan maar één de

hogere studie had bereikt. Hij beschrijft het moeilijke begin, de problemen en uiteindelijk het advies om het seminarie maar op te heffen. Er zijn weinig Antilliaanse priesters en catechisten zijn er niet. Er zijn wel kadercursussen waar hij zijn mening over geeft. In 1968 wordt pater Boex koopvaardij aalmoezenier. Hij beschrijft uitvoerig de werkzaamheden en zijn ervaringen in dit apostolaat. Vanaf 1973 werk pater Boex als pastor voor de Antillianen in Nederland en vertelt op het eind van het interview (1980) dat hij weer terug gaat naar de Antillen.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Antilliaanse kerk; Verriet, I.P.J.H.; Holterman, J.M.M.; Dominicanen; Pastoraal; Katholieke scholen; Catechese; Leken; Jeugdbeweging; Credit Unions; Jonge Wacht; Verkennerij; Antilliaans Meisjes Gilde (AMG); Geestelijk leven; Philomena-devotie; Maria Legioen; Maria Congregatie; Seminarie; Eigenlandse priesters; Cursussen; Aalmoezenier.

A.H.J. van Groenewoud

KMM 186

* 10 december 1911 / interview: 13 oktober 1980, 125 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1972-1978.

Functie: catechese.

In het eerst deel van dit interview spreekt pater Van Groenewoud uitvoerig over zijn opleiding tot dominicaan en het pastorale werk in Rotterdam. Na de oorlog gaf hij conferenties voor andersdenkenden en was hij godsdienstleraar. In 1968 werd hij benoemd voor de kweekschool in Oranjestad op Aruba. Hij vertelt over de situatie die hij daar aantrof. Het onderwijs was geheel in het Nederlands, en zoals heel de kerk, totaal niet aangepast. Papiamento werd niet onderwezen. De bevolking vond hij sloom en passief en hij illustreert dat met enkele voorbeelden. Het kerkbezoek is slecht. Het hoofdonderwerp van het interview is echter de catechese. Samen met frater Bernardinus Mol werkte hij aan het boek *Op weg naar God*. Hij beschrijft de methodiek. Hij maakte ook kennis met de projectmethode van het Hoger Katechetisch Instituut. Mgr. J.M.M. Holterman OP (1958-1973) voerde op de lagere scholen de catechesemethode 'Met Brandend Hart' in, maar dat was geen succes. Pater Van Groenewoud vertelt hoe hij hiermee heeft gewerkt. Hij spreekt ook over de doopcatechese voor de ouders onder leiding van leken, en over een tweeweekse cursus voor trouwlustigen. Bij een nieuwe aanpak wordt meer aandacht besteed aan de opleiding van catechisten en de catechese in groepen geleid door een catechist. In dit verband komt ook de basisgemeenschap ter sprake. Aanvankelijk waren de catechisten onbezoldigd, maar gepoogd werd om de catechist in te schakelen in de schoolcatechese en dit te laten vallen onder de subsidie van de regering. Tussendoor schetst pater Van Groenewoud een profiel van mgr. W.M. Ellis OP, de opvolger van mgr. Holterman. In het kort komt ook de pastorale problematiek op Aruba aan de orde en de medische en andere sociale diensten die de kerk verleent. Tenslotte geeft hij nog wat informatie over het personeelsbeleid van mgr. Ellis en een persoonlijke reflectie over het priestergebrek en de mogelijke oplossing daarvoor. Toen het handboek *Op weg naar God* klaar was is hij, omwille van de overdracht, naar Nederland teruggekeerd.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Ellis W.M.; Holterman, J.M.M.; Conferenties; Kweekschool; Kerkbezoek; Catechese; Hoger Katechetisch Instituut; Cursus Brandend Hart; Leken; Papiamento; Pastorale problematiek; Gezondheidszorg; Sociaal werk; Mol, B.; Overdracht.

J.R.B.W.M. Grove**KMM 191**

* 16 april 1910 / interview: 15 januari 1980, 120 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao, Aruba) 1938-1980.

Functie: pastoraal.

De eerste acht jaar werkte pater Grove in een parochie in Willemstad op Curaçao. Hij beschrijft het parochiewerk dat niet veel verschilde van dat in Nederland. De mentaliteit en de godsdienstige opvattingen waren wel geheel anders. Hij constateerde een duidelijk verschil tussen de broederscholen en de scholen door leken geleid. De Fraters van Tilburg hadden de jongensschool, de Zusters van Liefde van Schijndel de meisjesschool. Aanvankelijk had hij wat moeite met de taal en voelde zich meer wereldheer. In 1946 ging hij naar Santa Cruz op Aruba. Daar was hij graag. Hij beschrijft de gemengde bevolking; 85% was katholiek. In 1953 werd hij bouwpastoor van een nieuwe parochie tussen Sint Nicolaas en Sint Agneta. Hij vertelt daarover en over de moeilijkheden met de bisschop. In 1955 werd de nieuwe Christus Koning kerk ingewijd. In augustus 1956 ging hij naar een andere parochie op Curaçao, waar hij nog vijf jaar heeft gewerkt. Na een periode van drie jaar in Nederland, "ik was tropenmoe", weer terug naar Aruba. Hij vertelt kort nog iets over de politiek en de verschillende sekten op de Antillen. In de pastoraal worden nu leken ingeschakeld, maar de vraag is of dit een oplossing is voor het priestergebrek. Priesterkandidaten werden aanvankelijk naar Nederland gestuurd, maar dat was geen succes. De seminarie-opleiding op Curaçao is ook niet geslaagd. De Zusters van Schijndel hebben wel eigenlandse zusters aangetrokken, zoals ook de dominicanessen. Voor de toekomst ziet pater Grove de oplossing in parttime priesters en de opheffing van de celibaatsverplichting voor de priesters.

Trefwoorden: Bisdome Willemstad; Pastoraat; Bouwpastoor; Onderwijs; Fraters van Tilburg; Zusters van Liefde, Schijndel; Sekten; Leken; Eigenlandse priesters; Seminarie; Eigenlandse zusters; Celibaat.

J.P. Mackenbach**KMM 809**

* 24 december 1932 / interview: 9 april 1984, 318 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1962-1983.

Functie: catechese; pastoraal.

Pater Mackenbach had al kort na aankomst op Curaçao ruzie met zijn pastoor over het dragen van het habijt en het biechthoren van kinderen voor de Eerste H. Communie. Het is heel typerend voor de veranderingen van visie op kerk en pastoraal in die jaren ook op Curaçao. In dit interview vertelt pater Mackenbach daar uitvoerig over. Hij kreeg zelf veel inspiratie van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en ook van de bisschoppenconferenties van Medellín (1968) en Puebla (1979). Alle stukken van het Concilie heeft hij met jongeren besproken. Zijn parochie was de eerste met het missaal in Papiamentu. Hij vertelt over de Cursillos de Cristiandad, die de bewustwording van de mensen als christen bevorderde. In de zeventiger jaren viel het accent meer op de volwassenencatechese. Hij gaat uitvoerig in op de cursussen en bezinningsweekenden. Voor de schoolcatechese heeft pater Mackenbach drie boekjes geschreven: "Op weg naar...". Regelmatig komt hij in het gesprek terug op de nieuwe visie van kerkzijn. De kerk is de gemeenschap van gelovigen. Ook de leek moet serieus genomen worden. De nieuwe kerk, zo zegt hij, wordt gekarakteriseerd door basisgemeenschappen, de bevrijdingstheologie en de volksreligiositeit. Vooral op het laatste gaat hij uitvoerig in: "volksreligiositeit is een van de pijlers van de nieuwe kerk." In dit verband vertelt hij ook over de bedevaarten en de charismatische

beweging. De optie van de dominicanen is: geen parochies terugnemen, maar mensen gedeeltelijk vrijstellen voor vormingswerk; het bewustwordingsproces op gang brengen. Dit gaf wel moeilijkheden met de hiërarchie. Hij gaat daar wat uitvoeriger op in en geeft ook voorbeelden uit de praktijk. Pater Mackenbach heeft ook nog parttime gewerkt als vlootaalmoezenier en drie jaar in het gevangenispastoraat. Vooral het laatste was voor hem een rijke ervaring, zo zegt hij. In het laatste gedeelte van dit interview komt nog de politiek ter sprake, de onrechtvaardigheden van de internationals en het streven naar onafhankelijkheid, waar pater Mackenbach voorstander van is. Als afsluiting vertelt pater Mackenbach dat hij veel heeft geleerd van de Antillianen, vooral: openheid, vriendelijkheid, warmte en religiositeit. Hij heeft zelf een bekering doorgemaakt en heeft er leren bidden. Ook de eigen groep ervaart hij erg positief: “Het is nodig om in een groep pastor voor elkaar te zijn”.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Pastoraat; Tweede Vaticaans Concilie; Cursussen; Catechese; Medellín; Puebla; Papiamento; Cursillos de Cristiandad; Bedevaarten; Charismatische beweging; Leken; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Volksreligie; Gevangenispastoraat; Dominicanen; Aalmoezenier; Onafhankelijkheid.

DOMINICANESSEN VAN VOORSCHOTEN

C.J.C. Beckman [kloosternaam: zuster Amantia]

KMM 25

* 29 mei 1907 / interview: 24 oktober 1980, 150 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba, Sint Eustatius) 1934-1979.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Zuster Amantia was 19 jaar toen zij intrad bij de Dominicanessen van Voorschoten. In het klooster haalde zij haar onderwijsakte, en ging op 27-jarige leeftijd naar de missie. Zij werkte hoofdzakelijk in het onderwijs, éérst in Savaneta op Aruba en later in Sint Eustatius. Zij vertelt over het onderwijssysteem dat voor een groot deel van Nederland was overgenomen. Pas later werd door de fraters op Curaçao een nieuw systeem ontwikkeld. Godsdienst werd in het Papiamento gegeven. Zuster Amantia deed ook veel aan muziekonderwijs en spreekt daar uitvoerig over. Zij vond dat daar een opvoedende waarde in zat. Zij vertelt over moeilijkheden met een conservatieve pastoor, pater Weenink uit Rotterdam, die niet veel nieuws toeliet in de liturgie. Maar ondanks alles heeft zij de pastoor hoog gehouden. Zij beschrijft ook uitvoerig de sociale en politieke situatie van Sint Eustatius en het verschil met Aruba. Sint Eustatius bleef in alles achter, en dat maakte het werk moeilijk. Zuster Amantia vertelt dan over het jeugdwerk dat zij begon met subsidie van Curaçao. In het interview komt ook nog de voeding en de gezondheidszorg op Sint Eustatius ter sprake. Kort vermeldt zij het contact dat zij op Sint Eustatius heeft gehad met de heer Gaay Fortman en de heer P. van Zijl van het CDA, en wat ze ermee heeft bereikt. In een terugblik kijkt zij tevreden op haar leven terug. Zij is in alles wat ze vertelt enthousiast.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Onderwijssysteem; Papiamento; Jeugdwerk; Politieke situatie; Sociale situatie; Liturgie; Gezondheidszorg.

C.M. Jeurissen [kloosternaam: zuster Waltruda]

KMM 263

* 23 oktober 1914 / interview: 2 december 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba, Bovenwindse eilanden) 1940-1975.

Functie: onderwijs.

Zuster Waltruda heeft geen goede herinneringen aan haar novicemeesteres, die later de Algemeen Overste werd. In september 1939 vertrok zij met vier medezusters naar de Antillen. Het schip, de Simon Bolivar, werd voor de Engelse kust getorpedeerd. Zij vertelt uitvoerig over de schipbreuk. In januari 1940 gingen de vier zusters via Lissabon naar Curaçao waar zij door mgr. I.P.J.H. Verriet OP (1932-1948) werden ontvangen. Van 1940 tot 1947 werkte zij in Santa Cruz op Aruba en in Savaneta, van 1947-1949 op Sint Maarten, van 1949-1959 op Sint Eustatius, van 1959-1974 op Saba en het laatste jaar weer op Sint Maarten. Zuster Waltruda spreekt uitvoerig over de kloosterpraktijken die zij als hinderlijk ervaarde: regel van het stilzwijgen, verbod van kranten en radio, etc. De verplaatsingen kwamen plotseling en zonder overleg. De Bovenwindse eilanden werden beschouwd als ballingsoord. Zij spreekt ook uitvoerig over haar ervaringen in het onderwijs dat aanvankelijk erg Nederlands georiënteerd was. Zij gaf ook extra Engelse les. Het godsdienstonderwijs was aan de pastoor voorbehouden, maar op Saba werkte zij met de methode 'Live of Christ', die zij erg goed vond. Later spreekt zij ook nog over de financiering van het onderwijs door het gouvernement en de extra inkomsten van handwerk etc., over de waarde van de diploma's en de mogelijkheden van het voortgezet onderwijs. Naast het onderwijs als hoofdthema van dit interview, komt ook nog ter sprake: de groeiende aanhang van de vele sekten, de politiek en het toerisme. De motivatie voor haar werk vond zuster Waltruda hierin: de bevolking zover te brengen dat het zichzelf zou kunnen bedruipen. "We hebben alles te lang westers gehouden. In Holland was men bang voor zusterroepingen daar en we zijn te terughoudend geweest." zegt ze.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Verriet, I.P.J.H.; Kloosterleven; Onderwijs; Godsdienstonderwijs; Financiën; Eigenlandse roepingen.

C.M.H. Lissone [kloosternaam: zuster Aletta]

KMM 346

* 16 november 1914 / interview: 29 december 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba, Sint Maarten) 1940-1979.

Functie: onderwijs.

Zuster Aletta vertrok in november 1939 naar de Antillen met de Simon Bolivar, die voor de Engelse kust op een mijn liep. Zij vertelt uitvoerig over de schipbreuk. Zij vertrok opnieuw 14 januari 1940 via Lissabon naar Aruba, waar zij tot 1970 werkte. Van 1970-1977 werkte zij op Sint Maarten en van 1977-1979 weer op Aruba. Het interview gaat voornamelijk over Aruba. Uitvoerig komt het onderwijs ter sprake in al zijn geledingen. Op Aruba had je de A-school (niet gratis en Engels en Spaans) en de B-school (volksschool vooral op de dorpjes). De zusters hadden alle meisjesscholen, de Broeders van de Christelijke Scholen, de jongensscholen. De schoolboekjes kwamen van de Fraters van Tilburg. Ingegaan wordt op het verschil van het onderwijs in Nederland en Aruba, en de opleiding van eigenlandse krachten. Meisjes die in Nederland opgeleid waren, deden het goed. De anti-Nederlandse houding was niet op de zusters van toepassing. Nu is er een eigen kweekschool op Aruba. Zuster Aletta voelde zich in die tijd geen echte missionaris. Aruba was voor 80% katholiek. Er was een eigenlandse zuster die naar de missie wilde. Sprekend over haar eigen motivatie was dit vooral: mensen vooruit brengen. Zij deed ook graag aan godsdienstvorming. Zij vertelt over de methode van catechese in het lager en voortgezet onderwijs, en de moeilijkheden die dit hier en daar met zich meebracht. Over de invloed van het onderwijs praat zij heel relativerend. De politieke situatie op Aruba met Bettico Croes wordt ook even doorgelicht met enkele aansprekende voorbeelden van de situatie

aldaar. Van 1970 tot 1977 is zuster Aletta op Sint Maarten. Zij is huisoverste van drie eilanden. Zij vertelt over de problemen in het ziekenhuis en het gebrek aan lekenkader voor het onderwijs. Na de oorlog zijn er geen inheemse kandidaten meer aangenomen. De motivatie van de eigenlandse kandidaten komt ter sprake, alsook de ervaringen van de Zusters van Liefde van Schijndel op dit punt, en het zoeken naar aanpassing van het religieuze leven voor de eigenlandse zusters. Het interview sluit af met het proces van de overdracht en kerkelijke ontwikkelingen.

Mstad; Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Broeders van de Christelijke Scholen; Fraters van Tilburg; Eigenlandse leerkrachten; Kweekschool; Godsdienstonderwijs; Catechese; Politieke situatie; Croes, Bettico; Overste; Ziekenhuis; Leken; Eigenlandse zusters; Zusters van Liefde, Schijndel; Overdracht.

FRATERS VAN TILBURG

N. van Dieten [kloosternaam: frater Franciscus]

KMM 118

* 9 november 1899 / interview: 10 maart 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1924-1964; Brazilië 1964-1976.

Functie: onderwijs; beleid.

Frater Van Dieten stond 40 jaar in het onderwijs op Curaçao; daarna hielp hij nog 12 jaar zijn confraters in Brazilië bij het financiële beheer van hun scholen. Dat hij zich in al die jaren een gedegen kennis van onderwijszaken heeft eigen gemaakt blijkt uit het interview. Hij kwam in 1924 in Curaçao aan. Bij wijze van inleiding spreekt hij over het missionair beleid van zijn congregatie. Ook geeft hij een schets van de geschiedenis van het eiland, met nadruk op de slavenhandel waarvan de gevolgen tot op heden merkbaar zijn in de samenstelling van de bevolking (80% neger), religieuze opvattingen (Afrikaanse invloeden), 'onwettige' kinderen (wat weer meespeelde bij roepingen) enz. Zeer uitgebreid bespreekt hij het onderwijs. De fraters waren begonnen met een paar scholen, toen hij in 1964 vertrok waren er 24 grote scholen met alle soorten onderwijs en bezocht door 85% van de bevolking. Hij vertelt over het onderwijssysteem dat gebaseerd was op een wet van 1887. De fraters hadden rijke en arme scholen, waarbij de laatsten gefinancierd werden door de eersten. Wettelijke gelijkstelling kwam in 1937, doch pas na de oorlog kwam er wat financiële armslag; daarvoor was het ook voor de fraters een armoedig bestaan. Er was een taalprobleem in de zin dat op school door de kinderen Nederlands gesproken werd en thuis Papiament. Ook godsdienstonderwijs was zoals in Nederland, maar innerlijk hielden de leerlingen zich aan hun 'oergodsdienst' zoals die thuis leefde. Deze en andere factoren leidden ertoe dat de kinderen een soort dubbel leven leidden: thuis en op school; hij illustreert dit met voorbeelden. Een korter hoofdstuk is er over eigenlandse roepingen. Bij de fraters is veel geprobeerd op dit terrein doch weinig gelukt; hij zoekt naar de redenen daarvoor. Bij sommige zusters waren meer roepingen, doch congregaties die een bepaald niveau van ontwikkeling eisten hadden minder kandidaten. Priesterroepingen vertoonden na aanvankelijke tegenslagen een stijgende lijn. Tenslotte vergelijkt hij kort de situatie op Curaçao met die op Aruba. Bijna 65 jaar oud verhuisde hij naar het aartsbisdom Belo Horizonte (MG). De fraters van Curaçao stonden er financieel toen goed genoeg voor om de missie in Brazilië te steunen. Ook hier maakten de fraterscholen een stormachtige groei door (van 100 naar 10.000 leerlingen in 10 jaar). En ook hier begonnen zij een juvenaat, doch echte roepingen bleven uit. Later kreeg het juvenaat een functie in roepingenwerk dat gericht is op christelijk leven in de breedste zin. Toen waren de basisgemeenschappen al opgekomen en hadden de fraters zich ook meer op pastoraal en sociaal terrein

begeven. Op deze ontwikkelingen en basisgemeenschappen in het algemeen gaat hij kort in. Op 76-jarige leeftijd keerde hij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Financiën; Missionair beleid; Slaven; Volksreligie; Onderwijssysteem; Godsdienstonderwijs; Papiamento; Eigenlandse roepingen; Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Juvenaat; Basisgemeenschappen.

J.M. van Etten [kloosternaam: frater Walfried]

KMM 153

* 1 april 1906 / interview: 21 mei 1977, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao, Aruba) 1930-1975.

Functie: onderwijs; beleid.

Frater Walfried vertrok in 1930 naar Curaçao, waar zijn congregatie werkzaam was sinds 1886. Hij beschouwt zichzelf niet als missionaris, want "Curaçao was geen missiegebied meer in de opinie van de fraters". Hij bleef daar 45 jaar en was werkzaam als schoolhoofd, overste en onderwijsinspecteur. Over elk van deze drie werkvelden geeft frater Walfried gestructureerd informatie. Hij vertelt allereerst uitvoerig over zijn werk als hoofd van de school en als inspecteur van het onderwijs. We krijgen veel details te horen over het katholiek onderwijs, over de rechtspositie van de scholen (stichtingen), over de eigendom van grond en gebouwen en over de relatie met de bisschop. In 1886 werd begonnen met een internaat om genoeg inkomsten te krijgen voor een volksschool (1891). Het onderwijs was in het Nederlands, terwijl de leerlingen thuis Papiamento spraken. Ook de godsdienstlessen waren zoals in Nederland. Na de financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs in 1935, werden er meer scholen gesticht en kwam er ook een centraal Katholiek Schoolbestuur. De onderwijzersopleiding komt ook uitvoerig ter sprake. Frater Walfried vertelt over het systeem van rangen in de kweekscholen en over de aparte catechismusmethode gericht op de bijbel. Een tweede onderwerp dat uitvoerig ter sprake komt is de opleiding tot frater van eigenlandse jongens. Een vraagstuk waar hij als overste mee te maken kreeg. Kandidaten moesten geboren zijn uit een geldig huwelijk. Er waren echter weinig eigenlandse roepingen voor zowel het priesterschap als voor het fraterschap. Het derde onderwerp is het jeugdwerk. Frater Walfried vertelt over diverse vormen van jeugdwerk zoals de voetballerij, de verkennerij, de Jonge Wacht, de Gidsen etc. Tot slot van dit leerzame interview geeft frater Walfried zijn visie op de toekomst van de katholieke kerk op de Antillen. Vrouwelijke religieuzen en leken hebben naar zijn mening de toekomst in de katholieke kerk. Hij eindigt met een reflexie over het missiewerk van zijn congregatie in het algemeen en zijn persoonlijke beleving van zijn missieperiode in het bijzonder.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Internaat; Kweekschool; Catechese; Papiamento; Katholiek Schoolbestuur; Onderwijzersopleiding; Eigenlandse roepingen; Huwelijk; Jeugdwerk; Jonge Wacht; Leken.

J.E.C. Huiskamp [kloosternaam: frater Everardus]

KMM 241

* 6 september 1926 / interview: 12 maart 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1955-1960; Brazilië 1960-1976.

Functie: onderwijs.

Frater Everardus werkte van 1955 tot 1960 op Curaçao en van 1960 tot 1976 in het aartsbisdom Belo Horizonte (MG) in Brazilië. Over de eerste periode spreekt hij twintig minuten, over de tweede twee uur. Het interview biedt veel informatie over onderwijs, de vestiging van de fraters in Brazilië, en over een door hem opgericht sociaal instituut in Belo Horizonte. Onderwijs: op Curaçao waren zo goed als alle scholen in handen van de Fraters van Tilburg. Zij waren in die tijd met 84 man; het eiland telde minder dan 100.000 inwoners. Er waren colleges voor de meest gegoeden die schoolgeld konden betalen; daarnaast scholen voor minder gefortuneerden. Het

onderwijs werd op beide soorten scholen door de fraters gegeven en was van gelijk niveau; alleen hadden de colleges wat meer materiaal. Alles was gebaseerd op Nederlandse normen. Hij gaat nader in op de verschillende soorten van onderwijs en op zijn eigen taak. Vooral twee factoren leidden ertoe dat de fraters hun activiteiten uitbreidden naar Brazilië: enerzijds een oproep van de paus rond 1957 om speciale aandacht te besteden aan Latijns-Amerika, anderzijds de grote concentratie van mankracht op Curaçao. Na een onderzoek ter plaatse door de Generale Overste werd besloten te starten in het aartsbisdom Belo Horizonte. De nodige plannen werden opgesteld en in 1960 vertrok de eerste groep, waaronder frater Everardus. Uitgebreid beschrijft hij de tijd van voorbereiding, inwerken en de oprichting van een eerste college. Vervolgens hoe dit werk zich gestadig uitbreidde en het aantal scholen en leerlingen toenam. In dit verband geeft hij ook informatie over het onderwijssysteem in Brazilië. De nieuwe vestiging opende aanvankelijk ook goede perspectieven voor de vorming van eigenlandse fraters. In 1964 begon men met een juvenaat dat later met nieuwbouw werd uitgebreid. Everardus kreeg de leiding. Er was een grote toeloop van kandidaten, doch de meesten trokken zich later weer terug. Hij vertelt over deze ervaringen, over het veranderende zicht op religieus leven in de zestiger jaren en het besluit het juvenaat te sluiten (1970). Reeds vanaf 1968 was een deel van het gebouw ingericht als Sociaal Centrum. Ook hiervan werd de leiding aan Everardus toevertrouwd. Er kwam een opvang voor kinderen van melaatse ouders, een afdeling medische zorg voor armen (dokter, tandarts, apotheek, laboratorium), men begon met een avondschoon en cursussen (bijbel, cursus voor huismoeders, jongerencursus voor levensvragen). De laatstgenoemde cursus groeide uit tot een jongerenorganisatie die zich actief inzette bij allerlei noden. Dit alles wordt gedetailleerd uiteengezet. In 1971 moest hij om gezondheidsredenen terug naar Nederland; in 1976 probeerde hij nogmaals doch moest om dezelfde redenen opgeven. Terugblikkend vindt hij dat hij veel meer van Brazilië geleerd heeft dan omgekeerd.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Fraters van Tilburg; Onderwijssysteem; Eigenlandse fraters; Juvenaats; Religieus leven; Sociaal Centrum; Cursussen; Gezondheidszorg; Jeugdwerk.

MISSIEZUSTERS VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

J.H.M. Berkhout [kloosternaam: zuster Leontia]

KMM 35

* 21 december 1926 / interview: 20 oktober 1980, 165 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1963-1965; Brazilië 1965-1980.

Functie: verpleging.

Zuster Leontia was verpleegster, verloskundige en apothekers-assistente. Zij werkte van 1963-1965 op Aruba, doch spreekt daar in het interview nauwelijks over. Vanaf 1965 lag haar werkterrein in Santana do Ipanema, bisdom Palmeira dos Índios (AL). Het interview is duidelijk niet bedoeld als een verhandeling over haar vak; veeleer is het een bont mozaïek van ervaringen op allerlei gebieden, van ontmoetingen met mensen en situaties. Als men de gegevens van her en der bijeenprokkelt kan men drie hoofdonderwerpen onderscheiden. Medische zorg: zij vertelt over kindersterfte die kon worden teruggedrongen; over ziekten en kwalen, hoe zij die behandelde en welke praktijken de bevolking nogal eens toepaste (amuletten, 40 dagen alleen kippenvlees na een bevalling enz.). Zij verdiepte zich in de plantenleer van Brazilië en maakte zelf medicijnen. Zij deed veel aan preventieve zorg door voorlichting en verbetering van het drinkwater. Ook leidde zij verpleegsters op en gaf bijscholing aan vroedvrouwen. Sociale zorg; zij zag veel armoede en onrecht om haar heen: uitbuiting door

grootgrondbezitters, boeren die als enig loon wat groenten tussen de cactussen mochten kweken, vaak hadden de boeren zelfs geen geld om zaaigoederen te kopen. Daarom kocht zij zelf zaad op en verdeelde het onder de armen. Kleine landeigenaars raakten hun grond kwijt door gebrek aan wettelijke papieren. In de syndicaten hadden zij soms weinig vertrouwen, dat was misschien weer een truc van de regering. De kerk helpt deze mensen om te behouden of te krijgen waar zij recht op hebben en zij werkt daar graag aan mee. Wel zijn er priesters die de mensen teveel opruien, vindt zij. Vrouwen verkeren in een ondergeschikte positie. Zij dringt aan op civiele huwelijken om de vrouwen van een recht op alimentatie te verzekeren. Ook richtte zij moederclubs op met naailessen en voorlichting. Voor onwettige kinderen zocht zij zo nodig pleeggezinnen. Pastorale zorg: in dit verband vertelt zij over godsdienstonderwijs en bijbelgroepen, over de toenemende deelname van leken aan het kerkelijk werk. Wat de roeping tot religieuze betreft, dat is vroeger vaak mislukt doch er wordt nu een nieuw begin gemaakt.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Bisdom Palmeira dos Índios (AL); Gezondheidszorg; Verpleging; Grootgrondbezitters; Sociale zorg; Armoede; Onderwijs; Pastoraat; Leken; Catechese, Eigenlandse zusters; Huwelijk; Godsdienstonderwijs; Bijbelgroepen.

M.C.J. Op 't Root [kloosternaam: zuster Perpetua]

KMM 446

* 25 juli 1919 / interview: 9 januari 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1957-1973.

Functie: verpleging.

Zuster Perpetua ging in 1957 naar de Nederlandse Antillen om daar te gaan werken in het Sint Petrus Ziekenhuis in Oranjestad op Aruba. Haar congregatie had daar in 1957 een missietaak op zich genomen. Samen met 16 zusters vertrok zij naar dit nieuwe missiegebied van haar congregatie. Behalve in het ziekenhuis gingen de zusters werken op verschillende scholen op het eiland onder andere in Santa Cruz. Het Sint Petrus Ziekenhuis was in 1921 opgericht door de Zusters Dominicanessen van de H. Catharina van Siëna uit Voorschoten. De dominicanessen droegen dit ziekenhuis in 1957 over aan de Missiezusters van de H. Antonius en vertrokken daarna naar Sint Maarten. In 1975 werd het ziekenhuis overgedragen aan de Eilandsraad. Zuster Perpetua werd na aankomst hoofd van de operatiekamer. Het interview begint met een uitvoerige beschrijving van de primitieve toestand van het ziekenhuis, haar werkzaamheden, het salaris dat zij van overheidswege ontving, de opleiding tot verpleegster en de geneesheer-directeur. Een jaar later ging zuster Perpetua werken in de wijkverpleging. Door dit werk "zwierf de zuster het hele eiland rond" en leerde zij de plaatselijke bevolking beter kennen dan in haar vorige functie. Er waren twee consultatiebureaus. Zij geeft vervolgens een overzicht van de taken van deze bureaus en van alle problemen waar zij in haar praktijk mee geconfronteerd werd zoals de gezinsproblematiek, het ontbreken van goede verzekeringen, geboorteregeling en prostitutie. Over elk onderwerp wordt informatief verteld. Daarna vertelt zuster Perpetua over de katholieke kerk op Aruba. Onderwerpen die aan de orde komen zijn het pastorale en sociale werk, de eigenlandse roepingen, de oecumene, de sekten en de lekenactiviteiten. Omdat zuster Perpetua gekozen werd in het bestuur van haar congregatie, keerde zij in 1973 terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Gezondheidszorg; Verpleging; Ziekenhuis Sint Petrus Oranjestad; Gezinsproblematiek; Geboorteregeling; Prostitutie; Sociaal werk; Eigenlandse roepingen; Oecumene; Sekten; Leken.

J.J.M. Stiphout [kloosternaam: zuster Sophia]

KMM 505

* 17 april 1921 / interview: 8 januari 1980, 130 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Aruba) 1957-1979.

Functie: onderwijs.

Zuster Sophia vertrok in 1957 naar de Nederlandse Antillen waar zij ging werken op de huishoudschool in Santa Cruz op Aruba. Het interview geeft veel informatie over de middelen van bestaan van de zusters, over haar onderwijstaken op de school, over de relatie van de zusters met de paters dominicanen. De katholieke scholen op Aruba waren van de dominicanen. Zuster Sophia geeft een overzicht van het onderwijssysteem op de Antillen, van de financiën van de scholen en van het internaat. Een tweede onderwerp dat ruim besproken wordt is het jeugdwerk. In het bijzonder gaat de aandacht daarbij uit naar het Antilliaans Meisjes Gilde (AMG). Ook krijgen wij informatie te horen over de activiteiten van de Vrouwen van Bethanië en de Broeders van de Christelijke Scholen. Andere onderwerpen zijn de oecumene, de eigenlandse roepingen, het lekenapostolaat, de catechese, de geboortebeperving en de sociale voorzieningen. Over al deze onderwerpen geeft zuster Sophia haar indrukken. Het interview eindigt met een beschouwing over de toekomst van de kerk op de Antillen. Zij ziet de participatie van de leken als oplossing voor het priestertekort.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Katholieke scholen; Onderwijs; Holterman, J.M.M.; Dominicanen; Internaat; Jeugdwerk; Antilliaans Meisjes Gilde (AMG); Vrouwen van Bethanië; Broeders van de Christelijke Scholen; Oecumene; Eigenlandse roepingen; Leken; Catechese; Geboorteregeling; Sociale voorzieningen; Priestertekort.

ZUSTERS VAN LIEFDE, SCHIJNDEL

P.P. Donkers [kloosternaam: zuster Jeanne d'Arc]

KMM 127

* 1 januari 1891 / interview: 29 oktober en 19 november 1977, 160 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1920-1959.

Functie: onderwijs.

Zuster Jeanne d'Arc ging zonder speciale voorbereiding met zeven medezusters naar Curaçao, om daar een school over te nemen van de Zusters van Roosendaal. De school was nog erg primitief en de leerlingen kwamen uit het armste deel van bevolking; afstammelingen van negers en slaven. Als doel van de missie zag zij de kerk helpen, waarbij de school het middel was. Er was veel bijgeloof, angst voor het kwade oog bijvoorbeeld. De jongens gingen na de schooltijd niet meer naar de kerk; dat was voor vrouwen. De zusters mochten geen huisbezoek doen. Zodoende wist zij niet veel van het gezinsleven. Alleen de moeders kwamen bij de zusters om over de kinderen te praten. Later vertelt zij over de huishoudschool, de naaicursus en de cursus hoedenvlechten om de vrouwen een middel van bestaan te verschaffen, en ook over het kindertehuis en het jeugdwerk. Heel uitvoerig praat zij over de charismatische beweging waar de Antillianen zich erg toe aangetrokken voelen. De zusters doen mee, maar de paters en de fraters niet. Zij vraagt zich af: waarom niet? De Antilliaanse bisschop staat volgens haar volledig achter de charismatische beweging, maar blijft op afstand. Zuster Jeanne d'Arc spreekt ook over de eigenlandse roepingen. Aanvankelijk kregen de meisjes hun vorming in Schijndel, waar zij ook studeerden. Na terugkeer waren er veel uittredingen. Nu ontvangen de eigenlandse roepingen hun opleiding op de Antillen en hebben veel contact met elkaar. De Nederlandse religieuzen van alle congregaties op de Antillen steunen dit en hopen dat er een Antilliaanse groep uit voortkomt.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Onderwijs; Zusters van Roosendaal; Slaven; Volksreligie; Huisbezoek; Bijgeloof; Jeugdwerk; Charismatische beweging; Eigenlandse roepingen.

B. van Noorwegen [kloosternaam: zuster Brigida]

KMM 393

* 7 juli 1907 / interview: 17 maart 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Nederlandse Antillen (Curaçao) 1929-1969.

Functie: onderwijs.

Zuster Brigida werkte van 1929 tot 1969 op Curaçao in het onderwijs. Op verzoek van mgr. G.M.A.M. Vuylsteke OP, waren de Zusters van Liefde van Schijndel naar Curaçao gekomen. Zusters Brigida begon op 1 januari 1930 op Santa Rosa in de 5de klas. Het was een B-school. Zij geeft uitleg van het schoolsysteem en vertelt over de ontwikkeling van het onderwijs, ook over de kleuterscholen en uitvoeriger over de Mulo-scholen. In het begin was er nog geen gelijkstelling van openbaar onderwijs en bijzonder onderwijs. Later konden de kinderen die van de Mulo kwamen een studiebeurs krijgen voor Nederland. Meisjes gingen naar de kweekschool in Schijndel en werken nu veelal op Curaçao. De jongens bleven vaak in Nederland hangen; die waren zelfstandiger. Voor de catechese werd de Nederlandse methode 'Met Brandend Hart' gebruikt, wat volgens zuster Brigida de mensen niet zo aansprak. Zij vertelt dan over het nog levende bijgeloof van het 'boze oog'. Maar ook over de opkomst van lekenorganisaties zoals Maria Legioen en het Antilliaans Meisjes Gilde (AMG) gegroeid uit de bewustwording: "we kunnen zelf ook wel wat". Zij vertelt ook over de Charismatische beweging op Curaçao. Overigens is zuster Brigida van mening dat de kerk zich in die tijd nog weinig had aangepast aan de eigentijdse ontwikkelingen. De opleiding van eigenlandse zusters was aanvankelijk in Nederland, maar nu blijven zij in Curaçao en leven met de groep mee. Tot slot worden we uitvoerig geïnformeerd over het congres 'Over grenzen' waaraan afgevaardigden uit alle gebieden deelnamen. Het hoofdthema was: werkzaamheden van de zusters in de verschillende gewesten. Resultaat van dit congres was onder andere: projecten in Indonesië, Zambia en Curaçao en de financiering daarvan. 1969 is het jaar van de grote omwenteling met stakingen en opstanden. Ook voor zuster Brigida, die zich vanaf 1963 vooral bezig hield met de administratie van het onderwijs, is dit jaartal een keerpunt. Zij gaat terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Vuylsteke, G.M.A.M.; Zusters van Liefde, Schijndel; Onderwijssysteem; Kweekschool; Catechese; Cursus Brandend Hart; Volksgeloof; Leken; Bijgeloof; Maria Legioen; Antilliaans Meisjes Gilde (AMG); Charismatische beweging; Eigenlandse zusters; Indonesië; Zambia.

A.J.H. Teurlinckx [kloosternaam: zuster Teresina]

KMM 525

* 20 maart 1924 / interview: 28 december 1979 en 12 november 1980, 360 minuten.

Werkgebied: Curaçao 1953-1968; Chili 1968-1973.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Hoewel zuster Teresina liever naar Indonesië was gegaan, vertrekt ze in 1952 naar Curaçao. Alle nationaliteiten en rassen (Indianen uitgezonderd) zijn hier op de scholen te vinden. Er zijn veertig zusters. De Mulo heeft 15 klassen. Er is een kleuterschool, een lagere school en een huishoudschool. Er is een kosteloze school en een school voor betalende leerlingen. Zuster Teresina werkt veertien jaar aan de Mulo met aandacht voor de armste leerlingen. Alles is gestructureerd. Teveel religieuzen op een klein eiland. Onderwijs kon door anderen overgenomen worden, zij zocht meer naar sociale betrokkenheid en kon haar eigen vuur niet kwijt. In 1965 vragen de Priesters van het H. Hart (SCJ) en de Missionarissen van de H. Familie om zusters voor een huishoudschool in Chili. In 1967 gaat zuster Teresina met de algemene overste op oriëntatiereis naar Chili. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) heeft het bestuur een nieuwe visie op missiewerk. In de congregatie wordt een oproep gedaan voor Chili: acht zusters volgen een studieprogramma in het Tropeninstituut. Vier van

hen gaan naar het Zuiden naar de Missionarissen van de H. Familie (MSF), vier naar het Noorden naar een a-sociale wijk voor opvang van a-sociale jeugd, 120 km ten Noorden van Santiago in La Calera, bij de Priesters van het H. Hart (SCJ). Zuster Teresina deed hier pastoraal werk. Er waren catechesescholen en vrouwengroepen. Op kindercatechese volgde volwassenencatechese. Er waren bijeenkomsten voor moeders ter voorbereiding op de Eerste H. Communie. Veel persoonlijk contact. La Calera was vuil, had een laag sociaal niveau, veel a-sociale jeugd. Mensen waren gastvrij, speels. In huis was opvang voor de kinderen, de moeders gingen werken. Veel mensen woonden in krottenwijken. Er waren keuterboertjes en arbeiders - met laag inkomen - in de cementfabriek. In 1971 gingen twee van de vier zusters vanuit hun huis in het centrum naar de krottenwijk, ook al was hiertegen maatschappelijk verzet. Ze leefden zoals andere bewoners. Na aanvankelijk wantrouwen ontstonden contacten en konden ze de mensen stimuleren en helpen, bijvoorbeeld bij de aanleg van riolering. In Nederland was niet ieder het met hun handelwijze eens. Men achtte het verlagen van zichzelf. Er werd veel aanpassing gevraagd: kaarsen, lampjes, toilet, water. In het wijkbestuur heerste onderling rivaliteit. De mensen waren sociaal en politiek bewust. Tijdens president Salvador Allende waren er meer politieke partijen, socialistisch en communistisch, een klein gedeelte sociaal-democratisch. Vrijheid en democratie werden te sterk benadrukt. Teresina werd lid van de vrouwen- en wijkvereniging. Christendemocraten verzetten zich tegen haar verkiezing als bestuurslid. Zij zou dan op de hoogte zijn van corruptie. Zij werd toch gekozen. Vrouwenbeweging was opgericht ten behoeve van het welzijn van de samenleving. Later koos men haar ook in het voedselcomité om eerlijker verdeling bij de distributie te bewerken (contra zwarthandel). Meestal was maar 28% voor de armen. Nam je het op voor de armen, dan heette je communist. Rond 1971 bekleemtoonden de bisschoppen een bewuste christelijke levensvisie. Na studiebijeenkomsten werden basisgemeenschappen opgericht: zes tot acht gezinnen of een studentengroep van geëngageerde mensen (arbeiders, werkende jeugd enz.). Betrokkenheid onder de bewoners van krottenwijken was nog gering. Gezinsgemeenschappen ontstonden via catechese, arbeidersgroepen langs de weg van het christelijk socialisme. Sommigen zagen deze als onderdeel van de kerk, anderen als politieke cellen. Ze werden argwanend bekeken. De verhouding met de hiërarchie was stroef. Vooral mgr. Don Emilio Tagle Covarrubias Valparaíso en vicaris Pio Novi, die beiden vooral onder de rijken werkten, vertrouwden de zusters en de basisgemeenschappen niet. Toen Antonio Llido geschorst werd, protesteerde de basisgemeenschap en bezette de kerk. Vicaris Pio Novi wilde de mis lezen en werd weggestuurd. Het volk vroeg audiëntie aan, hield een protestmars met spandoeken waarop teksten van het evangelie en Medellín (1968). Priesters moesten op het matje komen, zusters stonden bij het bisdom in een kwaad daglicht. Teresina ziet dit als bewustwordingsproces. In 1973 was in Valparaíso een grote tentoonstelling over Medellín-documenten. Deze tentoonstelling zag men als politiek. Het volk verbrandde de foto's uit angst. De machthebbers in de kerk erkenden de basisgemeenschappen niet, maar mgr. Enrique Alvear Urrutia, hulpbisschop van Talca, steunde ze. Kranten en TV reageerden negatief. Basisgemeenschappen waren niet partijgebonden en rechtvaardigden zich publiekelijk. Ze kwamen op voor priesters en zusters. Na de dood van president Salvador Allende was iedereen verslagen. De tegenpartij deed zich horen. Studenten werden van hun bed gelicht, paters opgepakt, jeugd gemarteld. Ook de zusters waren verdacht. Vicaris Pio Novi kwam op de pastorie vertellen: de paters worden uitgezet. Zuster Teresina ging naar de consul. Pater Van Grieken kwam haar en zuster Brigitta van Langerak en anderen halen om naar de Priesters van het H. Hart (SCJ) te gaan. Pater Wijfjes kwam vrij door tussenkomst van kardinaal Raoul Silva Henríquez SDB. Alle religieuzen stonden op de zwarte lijst. Ze mochten het voedselcomité niet bezoeken. Toen gingen ze per vliegtuig naar Nederland. Daarna

heeft zuster Teresina in België gewerkt bij Italiaanse gastarbeiders. Veel religieuzen uit die tijd traden uit. Met Chili heeft ze nog schriftelijk contact en ze hoort dat Spaanse religieuzen minder dicht bij de mensen staan. Zij meent dat de oppositie nu de kant van de gevestigde orde heeft gekozen.

Trefwoorden: Bisdom Willemstad; Indonesië; Onderwijs; Priesters van het H. Hart (SCJ) ; Missionarissen van de H. Familie (MSF); Tweede Vaticaans Concilie; Pastoraal werk; Catechese; Krottenwijken; Arbeiders; Politieke situatie; Allende, Salvador; Medellín; Corruptie; Democratie; Vrouwenbeweging; Basisgemeenschappen; Tagle Covarrubias, E.; Bisdom Valparaíso; Alvear Urrutia, Enrique, Silva Henríquez, Raoul.

ARGENTINIË

DIENARESSEN VAN DE H. GEEST, BAEXEM

C.G. van Eijck [kloosternaam: zuster Henrienne]

KMM 695

* 28 maart 1920 / interview: 24 augustus 1982, 135 minuten.

Werkgebied: Argentinië 1961-1982.

Functie: onderwijs; catechese; sociaal werk.

In 1961 vertrok zuster Henrienne naar Argentinië. Daar heeft zij zich, op verschillende plaatsen binnen het aartsbisdom Buenos Aires, beziggehouden met drie taken: (kleuter)onderwijs, catechese en maatschappelijk werk. Zuster Henrienne vertelt in chronologische volgorde over hoe zij deze verschillende taken in haar werk combineerde. Na aankomst in Argentinië begon zuster Henrienne te werken als kleuterleidster op verschillende scholen in arme gemeenschappen. In een wijk heeft zij ook zelf een kleuterschool opgericht. Via de kinderen had zij veel contact met de ouders, die zij aan een huis of werk hielp en aan wie zij godsdienstlessen gaf. Zij geeft beschrijvingen van de armoede van de scholen en van de ouders en vertelt over haar motivatie voor het geven van kleuteronderwijs. Na elf jaar werd zuster Henrienne benoemd tot overste van haar oude school in Palermo. Hier hield zij zich gedurende zes jaar voornamelijk bezig met huisbezoek. Zij vertelt over de problemen van de arme mensen in haar wijk en over de activiteiten van de school om deze mensen te helpen, zoals gratis cursussen. Daarbij verwijst zij ook kort naar de vernieuwingsprocessen in de kerk naar aanleiding van Medellín (1968) en Puebla (1979). In 1977 werd de gemeenschap in Palermo gesloten en vertrok zuster Henrienne naar het provinciaalhuis in Rafael Calçada, waar zij assistent-overste werd. Zij vertelt over de Cursillos de Cristiandad, cursussen die gedurende de jaren 70 in het provinciaalhuis aan groepen jongeren werd gegeven. Haar eigen taak bestond voornamelijk uit het stimuleren van novicen en jonge zusters voor het werk van de congregatie. Ten aanzien hiervan vertelt zij over de pogingen om het werk van de missiezusters over te dragen aan Argentijnse zusters en over de verschillen tussen het noviciaat van vroeger en van nu in 1982. Ook gaat zij in op de veranderingen in de gemeenschap gedurende de jaren zeventig. Tevens wordt aandacht geschonken aan de missiereizen die de zusters twee maal per jaar naar de Indianen in Hinojo ondernamen. Kort ter sprake komen verder de situatie in Argentinië tijdens de Falklandoorlog, de politieke verdwijningen en de Dwaze Moeders. Het interview eindigt met een beschouwing van zuster Henrienne op haar motivatie voor de missie, haar politieke verwachtingen en haar plannen voor de toekomst.

Trefwoorden: Aartsbisdom Buenos Aires; Onderwijs; Kleuteronderwijs; Catechese; Sociaal werk; Huisbezoek; Armoede; Cursussen; Medellín; Puebla; Cursillos de Cristiandad; Gemeenschap; Noviciaat; Argentijnse zusters; Missiereizen; Indianen; Falklandoorlog; Dwaze Moeders.

MISSIONARISSEN VAN HET GODDELIJK WOORD (SVD)

W.J. Brabander

KMM 62

* 29 april 1931 / interview: 26 februari 1980, 360 minuten.

Werkgebied: Argentinië 1959-1980.

Functie: pastoraal; beleid.

Enkele jaren na zijn priesterwijding werd pater Brabander plotseling benoemd voor Argentinië. Tijd voor voorbereiding was er niet. Als enige Nederlandse SVD'er kwam hij terecht in het bisdom Santa Fe in Noord-Argentinië. Daar was hij gedurende vier jaar werkzaam als kapelaan in de welvarende, overwegend Duits-Zwitserse, parochie Sao Jeronimo Norte. Naast lesgeven op het college en het bezoeken van zieken was het opzetten van de parochie volgens de lijn van de Katholieke Actie de belangrijkste activiteit van pater Brabander. Op eigen verzoek werd pater Brabander in 1964 overgeplaatst naar de wat noordelijker gelegen parochie Sao Christovao, waar minder kolonisten woonden. Hij werd tevens gekozen in de Provinciale Raad. Eind jaren '70 werd pater Brabander wederom overgeplaatst, ditmaal naar Esperanza, en trad hij als vicaris voor religieuzen toe tot de Priesterraad van het bisdom Rafaela. Het hoofdthema van het interview betreft de voortrekkersrol die pater Brabander vanaf 1974 vervulde om in de lijn van Medellín (1968) en Puebla (1979) de kerk van onderaf, met de leken, op te bouwen. Daarbij komt de nationale politieke context van Argentinië, evenals de rol van de kerk daarin, ruim aan bod. Ook is er veel aandacht voor de institutionele context van de kerk, waarbinnen pater Brabander zijn ideaal trachtte te verwezenlijken. De verschillende bisschoppen van het bisdom Rafaela (mgr. V.F. Zazpe, mgr. A.A. Brasca, mgr. A.J.P. Cassaretto) en van het bisdom Paraná (mgr. A.S. Tortolo) en hun houding ten aanzien van Medellín passeren de revue. Pater Brabander geeft tevens uitgebreide situatieschetsen van de parochies waar hij heeft gewerkt. Ook vertelt hij veel over de pastorale en maatschappelijke activiteiten die hij in zijn eigen en in de omringende parochies ondernomen heeft om de pastorale lijn van de 'kerk van de armen' voort te zetten. Daarbij komen verschillende politieke en maatschappelijke thema's ter sprake, zoals armoede, arbeidsmigratie, gezinsproblematiek, censuur en politieke verdwijningen. Terloops wordt gesproken over de relaties van de katholieke parochies met andere kerken en religieuze genootschappen, en over de rol en de visie van de Congregatie van het Goddelijk Woord (SVD) in Argentinië. Het interview eindigt met de visie van pater Brabander op de toekomst van zijn werk binnen de politieke context van Argentinië.

Trefwoorden: Bisdom Santa Fe; Bisdom Rafaela; Pastoraat; Bevrijdingstheologie; Medellín; Puebla; Leken; Katholieke Actie; Provinciale Raad; Zazpe, V.F.; Brasca, A.A.; Cassaretto, A.J.P.; Bisdom Paraná; Tortolo, A.S.; Politieke situatie, Armoede; Gezinsproblematiek; Censuur.

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ)

J.A.L. Hooft van Huijsduijnen

KMM 232

* 27 juni 1909 / interview: 26 november 1980, 215 minuten.

Werkgebied: Argentinië 1938-1947 en 1958-1960; Uruguay 1947-1958; Chili 1960-1976.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Hooft van Huijsduijnen vertrok in 1938 naar Latijns-Amerika, waar hij tot 1976 achtereenvolgens in Argentinië, Uruguay en Chili gewerkt heeft. In het interview besteedt pater Hooft van Huijsduijnen de meeste aandacht aan zijn tijd in Chili, waar hij het langst is geweest. Aan zijn verblijf in Uruguay wordt weinig aandacht besteed; het belangrijkste wat daarover vermeld wordt betreft de betrekkelijk lage religiositeit van dat land ten opzichte van Argentinië en Chili. Ten aanzien van de tijd in Argentinië vertelt pater Hooft van Huijsduijnen met name over zijn twee standplaatsen daar: San Miguel de Tucuman en Arumada. Van deze parochies worden situatieschetsen gegeven, verder wordt enige aandacht besteed aan J. Peron de revolutie en de levensomstandigheden van de arbeiders in Argentinië. De taken van pater Hooft van Huijsduijnen daar bestonden voornamelijk uit pastoraal werk, missie en het geven van godsdienstlessen. Bovendien gaf hij leiding aan de plaatselijke jeugdafdeling van Katholieke Actie. Wat betreft Chili vertelt pater Hooft van Huijsduijnen over de sociale en politieke situatie en de positie van de kerk. Daarbij trekt hij vergelijkingen met de situaties in Argentinië en Uruguay. De nadruk ligt vooral op zijn persoonlijke beleving van en zijn eigen visie op de priesterrol, zowel in de kerk als in de bredere samenleving. Zodoende komen tevens de veranderingen binnen de kerk, die later ook in Medellín (1968) en Puebla (1979) verwoord werden, uitgebreid ter sprake. Kardinaal Raoul Silva Henríquez SDB wordt genoemd als voorbeeld van de nieuwe manier van leidinggeven. Wat minder aandacht gaat naar de daadwerkelijke taken van pater Hooft van Huijsduijnen in Chili. Hij geeft wel aan zelf weinig ervaring met te hebben met het opzetten van basisgemeenschappen. Verder besteedt pater Hooft van Huijsduijnen veel aandacht aan de politieke verwickelingen in Chili onder de presidenten Eduardo Frei, Salvador Allende en Augusto Pinochet en aan de politiek van Nationale Veiligheid.

Trefwoorden: Pastoraat; Peron, J.; Godsdienstonderwijs; Arbeiders; Katholieke Actie; Sociale beweging; Democratie; Medellín; Puebla; Silva Henríquez, Raoul; Frei, Eduardo; Allende, Salvador; Pinochet, Augusto.

BOLIVIA

AUGUSTIJNEN (OSA)

H.J.J.A. Meijer

KMM 365

* 11 juni 1909 / interview: 2 oktober 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Bolivia 1946-1947; Chili 1947-1949; Bolivia 1949-1970.

Functie: pastoraal; onderwijs; beleid.

Dit interview geeft een schat aan informatie over de missie van de augustijnen in Bolivia na de Tweede Wereldoorlog tussen 1946 en 1970 in het bisdom Cochabamba. Pater Meijer drukt zich daarbij kernachtig uit. De augustijnen waren in het onderwijs en in de basispastoraal werkzaam. Pater Meijer werd in 1942 benoemd voor Bolivia, maar kon vanwege de Tweede Wereldoorlog pas in 1946 vertrekken samen met de paters Van Schayk, Teuben, Mes, Van Buchem en broeder Thomas. Hij ging zonder voorbereiding. Zijn functies waren docent theologie en missieoverste. Daarnaast werkte hij in het basispastoraat. Hij vertelt dat de augustijnen in 1930 tijdens het 15^e eeuwfeest van Augustinus beloofd hadden een missie aan te nemen. Afgeraden werd om niet naar Nederlands-Indië te gaan, maar naar Latijns-Amerika vanwege het priestertekort. Het werd Bolivia via de redemptoristen. Zijn ideaal was het om te gaan werken onder de Indianen. Pater Meijer begint het interview met een uiteenzetting over land en inwoners, Creolenen, Mestizo's en in het bijzonder over de Indianen, de Inca's. Vervolgens geeft hij zijn indrukken van enkele collega-missionarissen zoals de paters Van Dijk, Brouwer, Van de Vloot, Gielen, Wetseling, Otsen en broeder Frits. Bij de augustijnen gingen volgens pater Meijer "de eerste klas krachten naar scholen, tweede klas krachten naar een parochie en het overschot naar de missie". De eerste augustijnen bouwden een huis in La Paz. Hij vertelt over de gespannen relatie van de augustijnen met de nuntius, mgr. Lari, "een vreemde man". De generaal-overste van de augustijnen was een dorpsgenoot van de nuntius en gebood hen in alles aan mgr. Lari te gehoorzamen. Dat deden zij zoveel als mogelijk was. Alléén pater Otsen bleef ongehoorzaam. Daarna gaat pater Meijer in op de politieke toestand in Bolivia na de oorlog, de invloed van de vakbonden en de sociale revolutie. Bolivia dreef op de mijnbouw. Er was geen middenstand. Het was "plebs ofwel elite". Hij schetst de macht van voornamen families. De kerk koos geen partij, maar "speelde de rol van assepoester". De idee leefde: "alle gezag komt van God". Men heeft er toen veel buitenlanders ingepompt, onder andere redemptoristen. Vervolgens geeft hij een indruk van de nationale geestelijkheid, de secularen. In 1947 moest hij naar Chili om pater P.A. van Meegeren te helpen. Deze was docent kerkgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit van Santiago de Chile. Hij keerde in 1949 terug in Bolivia. Pater Meijer geeft hierna een beeld van de priesteropleiding in Bolivia. Er waren verschillende seminaries onder andere van de redemptoristen, van de salesianen en van de lazaristen. Er was onderlinge concurrentie en rivaliteit tussen de regulieren en de secularen, de wereldheren. Seminaristen leefden ver boven hun stand. De seminaries waren te Europees. Het was een moeilijke toestand voor de priesters. Het celibaat werd niet geaccepteerd door de bevolking. Vervolgens vertelt pater Meijer over de basismilieus, over Medellín (1968), over de catechese, geboorteregeling en de landbouw. In 1970 keerde hij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom La Paz; Bisdom Cochabamba; Augustijnen; Seculieren; Redemptoristen; Onderwijs; Pastoraat; Overste; Priestertekort; Indianen; Politieke

situatie; Vakbonden; Sociale revolutie; Mijnbouw; Buitenlanders; Meegeren, P.A. van; Katholieke Universiteit van Santiago de Chile; Seminaries; Priesteropleiding; Regulieren; Salesianen; Lazaristen; Celibaat; Medellín; Catechese, Geboorteregeling; Landbouw.

J.W. Saelman

KMM 460

* 11 september 1923 / interview: 17 juli 1979, 255 minuten.

Werkgebied: Bolivia 1955-1970.

Functie: onderwijs; beleid.

Na een lange voorbereiding, waaronder vier jaar studie in de Verenigde Staten, werd pater Saelman in 1955 benoemd voor Bolivia. De opdracht bestond uit het opzetten van een technische middelbare school voor jongens in het bisdom Cochabamba. Twee onderwerpen staan in dit interview centraal: enerzijds de ontwikkelingen binnen het onderwijs, anderzijds de ontwikkelingen binnen de katholieke kerk in Latijns-Amerika naar aanleiding van Medellín (1968). Wat betreft het onderwijs bespreekt pater Saelman kort de oprichting van de technische school, daarbij ook aandacht schenkend aan de politieke en kerkelijke situatie in Cochabamba. Tevens vertelt hij kort over de lerarenopleiding waarvan hij in 1961 toeziend rector werd. Veel meer aandacht krijgen de verwickelingen rond het prestigeproject van het opzetten van een Katholieke Universiteit in Cochabamba, waarbij hij als rector van de lerarenopleiding betrokken raakte. Het opzetten van de universiteit ging ten koste van de normaalschool en de technische opleiding, desondanks stemde het bisdom ermee in. Pater Saelman toont zich zeer teleurgesteld in Cebemo (de voornaamste subsidiegever), dat de onderwijsdeskundigheid en de visie van de paters op dit project niet serieus nam. Resultaat is een onderwijisdorp van vier verschillende scholen aan de rand van Cochabamba. Ten aanzien van de ontwikkelingen binnen de katholieke kerk in Bolivia vertelt pater Saelman over de nieuwe liturgie die onder paus Pius XII moest komen en over de gevolgen van Medellín (1968) en Puebla (1979) voor de kerk, het langzaam ontstaan van de basisgemeenschappen. De uitzending van grote groepen kerkelijk personeel uit de Verenigde Staten komt kort ter sprake. Verder spreekt pater Saelman over functie van voorzitter van de Conferentie van de Religieuzen. In 1967 werd pater Saelman benoemd tot missieoverste in La Paz, waardoor hij in 1968 met pijn in het hart afscheid moest nemen van het onderwijs. Pater Saelman evalueert uitgebreid zijn missieopdracht en eindigt het interview met zijn visie op de positie van de kerk in Latijns-Amerika in de toekomst en de rol van Puebla en de Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM) daarbij.

Trefwoorden: Aartsbisdom La Paz; Bisdom Cochabamba; Technische school; Kweekschool; Rector; Katholieke Universiteit van Cochabamba; Cebemo; Liturgie; Medellín; Puebla; Bevrijdingstheologie; Basisgemeenschappen; Conferenties; Politiek; Overste; Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM).

E.H.M. Sjamaar

KMM 490

* 18 mei 1913 / interview: 4 april 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Bolivia 1938-1948; Cuba: 1954-1957.

Functie: pastoraal.

Het interview geeft een beeld van de moeilijkheden bij het werk in Bolivia. In de hoofdstatie wonen vier paters en drie broeders. Grote dorpen worden elke maand, kleine eens per jaar bezocht. Het geleerde wordt snel vergeten. Op de fincas (landgoederen) is veel bijgeloof, zijn veel feesten (dopen, trouwen), maar er is weinig hygiëne en veel kindersterfte. De tweede dag wordt pater Sjamaar al naar het binnenland gestuurd: hij spreekt wat Spaans. Hij geeft godsdienstles op scholen in de hoofdstatie. Daartoe vertaalt hij de Nederlandse catechismus en past die aan. De

missionarissen werken met de capaciteiten die ze hebben: programma's ontbreken en contact met de bisschop eveneens. Indiaanse landarbeiders zijn doodarm: verdienen geen geld. Ze werken vier dagen per week voor de baas, de rest voor zichzelf. Ze dragen altijd bundels cocablaren bij zich - pijnstillers - en geven die aan elkaar door. Op feesten wordt zelfgemaakt suikerrietsap gedronken: 40% alcohol. De lichamelijke toestand is slecht. In La Paz werkt pater Sjamaar samen met een broeder. Ze assisteren om in leven te blijven bij de franciscanen. Door te weinig ervaring ontstaan moeilijkheden bij het overnemen van een ziekenhuis van de Adventisten, een boerderij en met een landbouwexpert. Na de oorlog wordt de situatie beter door meer communicatie. Reizen geschiedt per vrachtwagen tot aan de voet van bergen. Om kapellen te bereiken kruipt men naar boven en gaat dan per muilezel verder. Via de fincas wordt voor eten en drinken gezorgd: Indianen en Mestiezen zijn niet gewend priesters te onderhouden. Later helpen de leken bij voorbereiding op Eerste H. Communie, bij acties en het ophalen van geld voor reparaties. Na de oorlog vertellen verlofgangers over de situatie in Bolivia. De organisatie wordt beter. Er komen acht paters bij. Voor het ziekenhuis komen Mexicaanse zusters. Een tuinbouwschool wordt opgericht en een middelbare school in Cochabamba. Mensen gaan voor studies naar Amerika. Om gezondheidsredenen keert pater Sjamaar in 1948 terug naar Nederland. Op eigen risico gaat hij in 1954 naar Havana op Cuba.

Trefwoorden: Aartsbisdom La Paz; Bisdom Cochabamba; Cuba; Pastoraat; Catechese; Fincas; Volksgeloof; Arbeiders; Franciscanen; Adventisten; Gezondheidszorg; Ziekenhuis; Mexicaanse zusters; Indianen; Mestiezen; Onderwijs.

H. Stricker

KMM 515

* 19 december 1908 / interview: 28 juni 1977, 150 minuten.

Werkgebied: Bolivia 1939-1956; Cuba 1957-1961.

Functie: pastoraal.

Pater Stricker vertrok in 1939 als missionaris naar Bolivia. Na een verblijf van zeventien jaar werd hij vervolgens voor een periode van vier jaar overgeplaatst naar Cuba. Hoewel het verblijf in Cuba veel korter was dan het verblijf in Bolivia, wordt in het interview aan beide periodes ongeveer evenveel tijd geschonken. Ten aanzien van zijn tijd in Bolivia vertelt pater Stricker met name over zijn werkzaamheden in de parochies en de samenwerking met buitenlandse en Boliviaanse priesters. Hierbij gaat hij onder andere in op de culturele en godsdienstige kenmerken van de verschillende bevolkingsgroepen in zijn parochies. Melding wordt gemaakt van het Vencaproject (missionaire visie van de présence chrétien) tussen 1935 en 1952. Verder is er kort aandacht voor het grootgrondbezit en voor ontwikkeling en armoedebestrijding. Wat betreft het verblijf in Cuba vertelt pater Stricker over Fidel Castro en Che Guevarra en over de positie van de kerk na de revolutie. Verder bespreekt pater Strickers de relatie tussen Europa, Nederland en de Derde Wereld, de Nederlandse missionaire visie en het marxisme en socialisme. Tevens trekt hij een vergelijking tussen het katholicisme in Bolivia en Cuba. In 1961 is pater Stricker teruggekeerd naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom La Paz; Bisdom Cochabamba; Pastoraat; Buitenlandse priesters; Boliviaanse priesters; Volksgodsdienst; Vencaproject; Grootgrondbezit; Cuba; Revolutie; Castro, Fidel; Che Guevarra; Missionaire visie; Marxisme; Communisme; Socialisme.

LEKEN

E.H. Amesz-Holstege

KMM 230

* 22 februari 1928 / interview: 31 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Bolivia 1967-1977.

Functie: sociaal werk; onderwijs.

Via de paters augustijnen werd Emmy Amesz-Holstege in 1967 door de Nederlandse regering als ontwikkelingswerker naar Bolivia uitgezonden. Haar opdracht in Bolivia was om Indiaanse vrouwen op het platteland te bereiken via cursussen voor getrouwde vrouwen. Doel van deze cursussen was het teweegbrengen van 'bewustwording' onder deze vrouwen van hun slechte positie. Gedurende haar tienjarig verbleef in Bolivia heeft zij derhalve verschillende cursussen en opleidingen opgezet die allen in het teken van bewustwording stonden. De meeste informatie in het interview betreft haar werkzaamheden binnen deze projecten. In Lavi zette zij samen met Anneke Jansen een vormingsschool op, waar Indiaanse vrouwen intern een opleiding volgden. Hun werk oogste waardering en leidde tot een mentaliteitsverandering onder mannen. In Culumani richtten de twee vrouwen met steun van Novib en Melania een vormingskamp op. Zij vertelt ten aanzien hiervan over de werkzaamheden, de mentaliteit van de cursisten en over de invloed van de katholieke kerk. Veel aandacht is er ook voor hun eigen project: het Instituto de Capacitacion de la Mujer Yungnena (IMCY). Zij was hier verantwoordelijk voor het cursuswerk en zette een hoger beroepsopleiding op. Haar werk werd echter in 1976 teniet gedaan door hulp van Nederlandse Vrijwilligers, omdat het nog te weinig uitgewerkt zou zijn geweest. Later is de opleiding overgenomen door de Zusters van Medellín. Verder vertelt Emmy Amesz-Holstege over de (Nederlandse) ontwikkelingshulp in het algemeen en over de steun voor hun werk van het thuisfront. Daarnaast is er kort aandacht voor andere maatschappelijke onderwerpen die Emmy Amesz-Holstege in haar werk tegenkwam, zoals de herverdeling van de grond, de gezondheidscampagnes en de politiek. Tenslotte wordt kort iets verteld over kardinaal J.C. Maurer CSSR, aartsbisschop van Sucre, de Moviento Christiano en de Cursillo de Cristiandad (lekenkadervorming) binnen de katholieke kerk. In 1977 keerde zij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom Sucre; Augustijnen; Sociaal werk; Vormingsschool; Indiaanse vrouwen; Cursussen; Novib; Melania; Instituto de Capacitacion de la Mujer Yungnena (IMCY); Landbouw; Gezondheidszorg; Moviento Christiano; Cursillo de Cristiandad; Maurer J.C..

Brazilië

ASSUMPTIONISTEN (AA)

A.W. de Jong

KMM 264

* 20 februari 1920 / interview: 18 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1961-1980.

Functie: pastoraal.

Pater De Jong onderscheidt in zijn pastorale arbeid drie fasen. De eerste (1961-1966) in Além Paraíba, bisdom Leopoldina (MG) was er een van kennismaking en ontluikend sociaal bewustzijn. In de tweede (1967-1971) in Sante Fé do Sal, bisdom Jales (SP) besloot hij vanuit de pastoraal zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen in de strijd van de landarbeiders om hun recht. In de derde fase (1971-1983) in São Paulo (SP) kwam hij in contact met fabrieksarbeiders en hun problemen. Hier komen overigens ook andere aspecten van de pastoraal aan de orde. Toen hij naar Brazilië vertrok was hij al 41 jaar. Hij was in Nederland begonnen met het organiseren van bedevaarten en had dat 15 jaar gedaan. Além Paraíba was zijn eerste kennismaking met de pastoraal die daar nog op traditionele leest geschoeid was met als voornaamste pijler de bediening van de sacramenten. Hij vertelt hoe er een samenwerkingsverband ontstond van paters die om te beginnen werk wilden gaan maken van een betere voorbereiding op die sacramenten. Ook spraken hem de sociale noden van de bevolking aan; hij beschrijft zijn eerste pogingen om daar wat aan te doen. Zijn tweede parochie (Santa Fé) was uitgesproken progressief. Hij kwam er in contact met landarbeiders die in dienst stonden van grootgrondbezitters. Een confrater was daar al aan de gang met basisgroepen; aanvankelijk organiseerden zij kerkelijke diensten, later richtten zij zich meer op politieke bewustwording. Deze confrater hield dagelijkse radiopraatjes en vroeg hem dit werk over te nemen. Pater De Jong nam de sociale encyclieken als uitgangspunt en paste deze toe op de concrete toestanden: uitbuiting, slechte salarissen, werktijden, behuizing enz. Gevolg was onrust bij de machthebbers en enthousiasme bij de landarbeiders. Toen zij met een concreet probleem over grondeigendom bij hem kwamen besloot hij consequent te moeten zijn: samen met advocaten en anderen begon hij hulp te bieden. Hij kreeg een verbod om over deze zaken voor de radio te spreken. Zijn bisschop steunde hem en via de kardinaal kwam de zaak bij de regering. Na veel strubbelingen kregen de arbeiders eigen grond toegewezen in het zuiden. Naast dit breed uitgewerkte voorbeeld beschrijft hij ook andere manieren van bewustwording van het volk. Derde fase. In een buitenwijk van São Paulo kreeg hij een parochie van 60.000 mensen, waaronder veel arbeiders. Hier komt een heel scala van onderwerpen aan de orde. Zeer uitgebreid allereerst de basisingemeenschappen. In het pastorale plan van het bisdom vormen zij de eerste van vier prioriteiten. Hij bespreekt de bevrijdingstheologie en bijbelgroepen, maar ook liturgie en catechese. Liturgie moet meer geïnspireerd worden door de eigen theologie, cultuur en aard van Brazilië. Voor catechese volgt met de methode van P. Freire die uitgaat van de concrete levenssituatie, belicht vanuit de bijbel. De voorbereiding op de sacramenten is langer en intensiever geworden. Ook voor de opleiding tot priesterschap en andere roepingen ziet hij de concrete situatie als uitgangspunt. Hij gaat wat nader in op Medellín (1968) en Puebla (1979) en de invloed daarvan op de pastorale lijn van het bisdom. Ook het bezoek van paus Johannes Paulus II was een grote steun. Hij had vóór die reis meegewerkt aan een reportage over wat men er van verwachtte. Uiteindelijk kwam de kerk er sterker uit te voorschijn en kreeg

de regering niet de steun die zij verwacht had. Tenslotte is er een lang verhaal over stakingen in 1979 van arbeiders in Santo André (SP). De bisschop bood een kerk aan als vergaderplaats toen de regering de zalen van de arbeiders liet sluiten.

Trefwoorden: Bisdóm Leopoldina (MG); Bisdóm Jales (SP); Aartsbisdóm São Paulo (SP); Bedevaarten; Pastoraat; Radio; Arbeiders; Sacramentele bediening; Sociale noden; Grootgrondbezitters; Politieke situatie; Sociale encyclieken; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Bijbelgroepen; Liturgie; Catechese; Freire, P.; Sacramenten; Eigenlandse roepingen; Medellín; Puebla; Johannes Paulus II; Stakingen.

H. Pasmans

KMM 407

* 24 mei 1913 / interview: 9 april 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1971.

Functie: pastoraal.

Pater Pasmans heeft van 1946 tot 1971 altijd in de pastoraal gewerkt. Zijn verhaal speelt zich vooral af in het binnenland van het aartsbisdóm São Paulo (SP). Over de verschillende parochies waar hij gewerkt heeft vindt men in het interview gegevens betreffende plaatselijke omstandigheden: aantallen kapellen en parochianen (soms 30.000 per kapel), de levensomstandigheden van de mensen (landbouw, veeteelt, armenwijken, drankmisbruik, onderlinge solidariteit enz.), zijn eigen vaak primitieve behuizing. Uitgebreid vertelt hij over de reizen naar het binnenland. Die waren niet altijd vrij van risico's. Soms ging een woudloper mee. Er waren tijgers, slangen, wilde zwijnen en ander ongedierte. Hij beschrijft het zielzorgwerk in de hoofdkerk en in de kapellen: men had zijn handen al vol met te zorgen dat de mensen regelmatig de H. Mis konden horen, de sacramenten ontvingen en godsdienstonderricht kregen. Catechese gebeurde aanvankelijk vooral in de kerk omdat de scholen neutraal waren; later werden katholieke schooltjes van een paar klassen opgericht en kwamen er zusters voor onderwijs en catechese. Op hun beurt leidden de zusters weer meisjes op om in de parochies te helpen. Op de zondagen dat er geen priester was hielden de mensen zelf gebedsoefeningen (rozenkrans, kruisweg enz.). Tot zijn vele besognes hoorden ook allerlei bouwactiviteiten: kerken en kerkjes, schooltjes, een feestzaal enz. De financiële middelen hiervoor werden onder meer bijeengebracht door het organiseren van feesten. Hij vertelt ook over patroonsfeesten en de rol van de broederschappen daarbij. Naar aanleiding hiervan gaat hij wat nader in op doelstelling en verplichtingen van deze broederschappen. Verder had hij in één parochie inkomsten uit reclames via een eigen radiozender. Tenslotte bekijkt hij enkele recente ontwikkelingen in de kerk van Brazilië; als voorbeeld van een veranderde pastorale methode geeft hij de voorbereiding op doopsel en huwelijk vroeger en nu. Op het punt van eigenlandse priesterroepingen blijft het verplichte celibaat een probleem. Van politiek houdt hij zich afzijdig. Wel vindt hij dat mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) in het buitenland wat minder de vuile was van Brazilië moet buitenhangen; mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) doet op zijn manier meer voor het volk.

Trefwoorden: Aartsbisdóm São Paulo (SP); Pastoraat; Levensomstandigheden; Landbouw; Veeteelt; Sacramenten; Catechese; Onderwijs; Bouwactiviteiten; Financiën; Traditionele feesten; Broederschappen; Radio; Eigenlandse priesters; Celibaat; Huwelijk; Câmara, Helder; Arns, Paulo E..

BROEDERS VAN HUYBERGEN

W. Feijen [kloosternaam Willibrordus]

KMM 157

* 10 februari 1936 / interview: 24 januari 1981, 168 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1965-1980.

Functie: onderwijs.

Broeder Willibrordus beschrijft zijn werk in het bisdom São Luís de Cáceres (MT) vanaf 1965. Al die jaren stond hij als leraar en directeur in het onderwijs. Zijn hoofdonderwerpen zijn dan ook: onderwijs in het algemeen en godsdienstonderwijs in het bijzonder. We maken kennis met de school van de Broeders, met het onderwijssysteem in Brazilië (gebaseerd op een onderwijswet naar Amerikaans model die eigenlijk niet paste maar toch werd ingevoerd in verband met buitenlandse subsidies), met staatscholen die wél en particuliere scholen die niet gesubsidieerd werden. Uitvoerig ook gaat hij in op problemen onder de Braziliaanse jeugd op het gebied van seksualiteit en vooral drugsgebruik; hij vertelt over maatregelen die hiertegen genomen werden. Dit alles wordt niet alleen beschreven doch ook van commentaar voorzien en met voorbeelden uit de praktijk geïllustreerd. Bijzondere aandacht wordt besteed aan het godsdienstonderwijs. De leerlingen hadden van huis uit weinig godsdienstige vorming; er was meer devotie dan kennis. Aanvankelijk beschikte men niet over een algemeen aanvaarde methodiek. Hij zelf probeerde in zijn lessen zoveel mogelijk aan te sluiten op het dagelijks leven van de kinderen. Onderwijsmateriaal liet hij uit Nederland komen. De laatste tien jaar gaan er in de catechese meer impulsen uit van de bisschoppen. Er zijn methodieken in ontwikkeling die gericht zijn op bewustwording van de problemen in de eigen gemeenschap. Verder bespreekt hij ook het ontstaan van de Cursilho da Cristandade. Naast positieve ziet hij ook nogal wat negatieve punten. Realistischer vindt hij de kadervorming binnen jeugdbewegingen omdat die meer appeleren aan de realiteit van het leven. Terugblikkend op meer dan 25 jaar Brazilië ziet hij vele veranderingen: bij de jeugd een omwenteling in de morele waardenschaal; in de kerk een grotere betrokkenheid van mannen (vroeger was het een vrouwenkerk) en een keuze voor de armen; in de politiek een overgang van een dictatoriaal systeem met censuur en martelingen naar een meer volwassen democratie. Ook dit hoofdstuk wordt gelardeerd met concrete voorbeelden en eigen ervaringen.

Trefwoorden: Bisdom São Luís de Cáceres (MT); Onderwijs; Catechese; Jeugdwerk; Seksualiteit; Drugs; Cursilho da Cristandade; Vernieuwingen; Vrouwenkerk; Jeugdbeweging; Politieke situatie; Dictatuur; Censuur; Democratie.

M.F.G. Kuypers [kloosternaam Casimirus]

KMM 316

* 2 oktober 1927 / interview: 8 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1967.

Functie: drukker.

Dat een drukkerij opzetten in de missie heel andere problemen meebrengt dan in Nederland ondervond broeder Casimirus in Brazilië (1962-1967) en in Indonesië (1971-1975). Op zijn eerste reis naar het bisdom São Luís de Cáceres (MT) had hij 15 kisten met materiaal bij zich; eerst mochten die helemaal het land niet binnen, vervolgens werden ze aangeslagen voor f 60.000,00 (wat ze niet waard waren), uiteindelijk kon de bisschop voor een ontheffing zorgen en was f250,00 voldoende. Toen na maanden de goederen in Cáceres aankwamen was veel beschadigd, de elektriciteit werkte slecht, subsidieaanvragen kwamen op de verkeerde plaats terecht. Over deze en andere problemen vertelt de broeder in het eerste deel van het interview,

alsmede over zijn werkzaamheden in de drukkerij (wat en voor wie hij drukte) en daarbuiten (onder meer elektriciteit aanleggen, in de kerk helpen). In 1967 hield zijn werk op vanwege financiële moeilijkheden. Aan dit verhaal voegt hij een korte impressie toe over het kerkelijk leven in de streek waar hij werkte: armoedig, traditioneel, nog weinig te merken van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Terug in Nederland bekwaamde hij zich verder in het drukkersvak, in metaalbewerking en als automonteur. In 1971 vroeg en kreeg hij verlof om in het bisdom Jayapura (Irian Jaya) in een drukkerij te gaan werken. Over zijn werk daar is hij zeer kort. Uitvoerig daarentegen gaat hij in op de dingen die hij om zich heen zag gebeuren: de vrijheidsbeweging van de Papua's en militaire acties daartegen, de vliegdiens van de missie en de hulp van de Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA) daarbij, de problemen rond verblijfsvergunningen voor buitenlandse missionarissen, de Theologische Hogeschool in Abepura, de duidelijke merkbare invloed van het Tweede Vaticaans Concilie in het parochiewerk (parochieraden, gespreksgroepen, aangepaste liturgie). Broeder Casimirus had in Irian Jaya een contract van vier jaar. Toen dat was afgelopen werd hij gevraagd naar het bisdom Banjarmasin (Borneo) te komen. Door allerlei tegenvallers kwam het werk daar niet van de grond en besloot hij terug te keren naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom São Luís de Cáceres (MT); Indonesië; Drukkerij; Kerkelijk leven; Tweede Vaticaans Concilie; Liturgie; Bisdom Jayapura; Irian Jaya; Papua's; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Buitenlandse priesters; Theologische Hogeschool Abepura.

G.A.M. Oomen [kloosternaam Mauritio]

KMM 625

* 9 oktober 1935 / interview: 7 augustus 1981, 228 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1963-1981.

Functie: onderwijs.

In 1963 begon broeder Mauritio zijn loopbaan in Brazilië als leraar in lager en middelbaar onderwijs. Aan deze periode is ongeveer een half uur gewijd. De rest van het interview gaat over activiteiten in kadervorming en pastoraal, met speciale aandacht voor de basisgemeenschappen. Zijn werkterrein lag in het bisdom Formosa (GO). Drie maanden na aankomst stond hij al voor de klas. Het was een particuliere school met jongens uit de betere middenstand of daarboven. Het doel van de broeders was een goede intellectuele opleiding te geven met daarbij het garant stellen van de godsdienstige vorming. Aan catechese werd daarom bijzondere aandacht geschonken, alsmede aan een plichtsgetrouwe en bezielde leiding als voorbeeldfunctie. Bij de leerlingen leek vaak uitzicht op een lucratieve baan het voornaamste motief te zijn. Terugkijkend ziet hij inderdaad nogal wat leerlingen die in het leven geslaagd zijn en intellectuele invloed hebben. Religieuze invloed begint pas de laatste tijd op gang te komen. Vorming en pastoraal. Hij werd lid van een catechese-équipe die cursussen gaf aan onderwijzers; godsdienstonderwijs werd meer aangepast aan het dagelijks leven en de noden van het volk. Hij nam ook deel aan roepingenpastoraal, onder meer in gespreksgroepen over het religieuze leven. Het celibaat lijkt een belangrijk obstakel te zijn. Kandidaten voor broeder kregen de raad een Braziliaanse congregatie te kiezen. Een korte bespreking wordt ook gewijd aan de Cursilho da Cristandade: hij noemt de thema's die in deze 'retraites' behandeld worden; volgens hem hebben ze een effectieve methodiek, zijn echter wel élitair, en het is de vraag of de resultaten blijvend zijn. Tenslotte vertelt hij in dit deel over een parochiële jeugdgroepering, waarin hij vanaf 1973 actief was als 'oriëntator'. Het waren 15-20 jarigen die zich ten doel stelden te leven volgens het evangelie en de beginselen van Medellín (1968) en later Puebla (1979). Zij waren actief in de liturgie, maar trokken ook de armenwijken in en organiseerden daar allerlei activiteiten. Er kwamen natuurlijke leiders uit voort.

De vier zojuist vermelde onderwerpen (catechese, roepingen, Cursilho da Cristandade, jeugd) worden korter besproken dan het nu volgende hoofdthema: de basisgemeenschappen (zijn eigen deelname begon in 1978). Hij vertelt over het ontstaan van zo'n groep: mensen uit een wijk die bijeenkomen en zich in eenvoudige gesprekken bewust worden van hun situatie en wat daar wellicht aan te doen is. Hij beschrijft het leven in de wijk, de (vooral materiële) noden van de mensen, de ideeën die naar boven komen voor acties en projecten; enkele daarvan worden in het interview wat nauwkeuriger bekeken: registratie van grondeigendom met hulp van advocaten, eigen woningbezit, deelname aan de liturgie, en gespreksgroepen over opvoeding van de kinderen. Voorts horen we over traditionele feesten en plechtigheden die in inhoud en stijl worden aangepast. Zo bijvoorbeeld de H. Geestfeesten met Pinksteren, Goede Week-vieringen waarbij het accent verlegd wordt van berusting in lijden naar verrijzenis en bevrijding, patroonsfeesten enz. Tenslotte zijn er enkele korte bemerkingen over Ubanda en spiritisme.

Trefwoorden: Bisdom Formosa (GO); Kadervorming; Pastoraat; Basisgemeenschappen; Onderwijs; Catechese; Cursussen; Celibaat; Eigenlandse roepingen; Braziliaanse congregaties; Jeugdwerk; Medellín; Puebla; Cursilho da Cristandade; Grondeigendom; Liturgie; Gespreksgroepen; Opvoeding; Traditionele feesten; Ubanda; Spiritisme.

W.T.M. Sterke [kloosternaam Gumarus]

KMM 617

* 14 februari 1933 / interview: 1 juli 1981, 240 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1960-1980.

Functie: onderwijs; beleid.

Het interview van broeder Gumaris heeft als hoofdonderwerpen onderwijs (lager en middelbaar) en zijn taak als regionaal overste. Daarnaast is er een aantal observaties over ontwikkelingen in kerk en samenleving. Plaats van handeling zijn de bisdommen São Luís de Cáceres (MT) en Formosa (GO). De broeders van Huybergen waren in 1958 in Cáceres begonnen met een lagere school. Broeder Gumaris kwam daar aan in 1960. Na een korte inleiding met eerste indrukken passeren vele aspecten van het onderwijs de revue. Eerst de scholen zelf: inrichting, leerlingen (niet de allerarmsten), financiën (schoolgeld, salarissen van de onderwijzers door de staat, levensonderhoud van de broeders door bisdom en congregatie), uitbreiding van het aantal scholen in de wijken. Dan de lessen met nadruk op ontwikkelingen in de catechese (vooral na ca. 1970 meer didactisch materiaal, meer bijbel, actueler). Verder de doelstelling: jongens te vormen met gevoel voor rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Bemoedigend was de waardering van de mensen voor de broederscholen vanwege de studieresultaten en de goede opvoeding. Teleurstellend was dat soms de scholen niet voldoende aan bleken te sluiten op het leven. De revolutie (1964) was op vele manieren voelbaar op de scholen: verbod op studentenverenigingen, spionage, controles, enkele incidenten. Vanaf 1969 was broeder Gumaris regionaal overste. Zijn taak behelsde onder meer de coördinatie van huizen en werken, contacten met het hoofdbestuur, vertegenwoordiging van de broeders op regionaal en nationaal niveau. De activiteiten van de broeders breidden zich uit: cursussen voor onderwijzers, leiding van de catechese op andere scholen, sociaal werk (broeder Bertrand wordt hier met name gesignaleerd), pastoraal werk (leiding of deelname aan bijbelgroepen, gebedsgroepen, voorbereiding op de Eerste H. Communie enz.). De vorming van de eigen broeders werd bevorderd door studie- en bezinningsdagen. Roepingen werden doorverwezen naar Braziliaanse congregaties omdat dit hun overlevingskansen verhoogde. Over kerk en samenleving is er een aantal observaties. In 1960 trof hij vooral een vrouwenkerk aan met traditionele verenigingen. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en Medellín (1968) kwamen er veranderingen in de catechese,

de vorming van lekenleiders werd ter hand genomen, initiatieven ontstonden om arbeiders en kleine boeren te helpen, basisgemeenschappen kwamen op (hierbij een uitweiding over sociaal onrecht en wat daartegen vanuit de gemeenschappen gedaan werd). Deze gemeenschappen spreken duidelijk aan in een situatie van armoede en onderdrukking. Tenslotte is er een korte bespreking van de Cursilho da Crisandade.

Trefwoorden: Bisdóm São Luís de Cáceres (MT); Bisdóm Formosa (GO); Onderwijs; Regionaal overste; Catechese; Scholen; Financiën; Jeugdwerk; Revolutie; Cursussen; Kweekschool; Sociaal werk; Pastoraal werk; Eigenlandse roepingen; Braziliaanse congregaties; Vrouwenkerk; Traditionele verenigingen; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín; Puebla; Arbeiders; Basisgemeenschappen; Armoede; Cursilho da Crisandade.

CONGREGATIE VAN DE H. GEEST (CSSP.)

M.H.M. Bodewes

KMM 44

* 3 juli 1914 / interview: 22 september 1980, 235 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1964-1980.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Bodewes werkte van 1946 tot 1955 in Congo-Brazzaville (pastoraal), was van 1955 tot 1964 apostolisch prefect van Bangassou (Centraal Afrika) en vanaf 1964 pastor in het bisdom Governador Valadares (MG), Brazilië. Twee dingen zijn karakteristiek voor dit interview. Ten eerste beschikt pater Bodewes over een zeer uitgebreide persoonlijke documentatie vanaf 1930; dit betekent dat hij in zijn interview niet alleen terugblijkt vanuit zijn huidige situatie doch ook kan verwijzen naar de visie die hij op het moment zelf op de gebeurtenissen had. Ten tweede worden zijn ideeën, vooral in de Braziliaanse periode, diepgaand theologisch onderbouwd. In Congo-Brazzaville had hij een parochie met 15 buitenposten. Hij geeft zijn eerste indrukken weer en vertelt over de verhouding tot de Franse confraters. In de pastoraal was de aandacht sterk gericht op sacramentele bediening en catechese. Catechumenen werden naar de centrale missie verhuisd; zij leerden daar lezen en schrijven, werkten er, kregen godsdienstonderricht, werden na twee jaar gedoopt en keerden dan terug naar hun eigen dorp. Een nadeel was dat mensen in hun eigen gemeenschap geïsoleerd raakten. Hij bespreekt verder kort de rol van de plaatselijke catechisten die ook toen al de verantwoordelijkheid hadden over hun gemeenschap, over contacten met pygmeeën; een massabekering onder de Kouyous, over katholiek onderwijs en schoolstrijd. Als apostolisch prefect had hij vooral te maken met financiële en organisatorische problemen. Er moesten missieposten en scholen gebouwd worden, catechisten moesten worden opgeleid en betaald, aan de congregatie moest nog gerestitueerd worden voor confraters die in de prefectuur werkten; men was erg veel bezig met subsidies en leningen. Als bron van inkomsten richtte hij een aantal koffieplantages op. Tenslotte bespreekt hij bondig de criteria voor het openen van nieuwe staties. Als prefect woonde hij ook gedeeltelijk het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) bij. Hij bespeurde er intriges en polarisatie, maar bovenal hebben ervaringen en contacten daar een sterke invloed gehad op zijn visie op de kerk als Volk God's. Hij ontmoette er ook veel mensen, waaronder mgr. Marcel Lefèbvre CSSP die hij al eerder had leren kennen in Noord-Afrika. Dit alles wordt kort besproken. Gezondheidsproblemen verhinderden hem terug te gaan naar Afrika. Brazilië wordt veruit het langst besproken, waarbij zijn aandacht vooral uitgaat naar de basisgemeenschappen (1,30 uur). Het verhaal begint met zijn eerste pastorale

ervaringen in een kleine stad met een groot achterland (80.000 mensen). Het was nog veel reizen, veel dopen en trouwen, processies enz., doch veranderingen hingen al in de lucht. Hij noemt het teruglopen van de biechtpraktijk, de omschakeling naar de volkstaal in de liturgie, een geleidelijke groei in de vorming van lekenleiders. Vooral de visie op de kerk begon te veranderen (hier en verderop uitgebreid toegelicht): een collegiale kerk die uitgaat van de basis en niet van de hiërarchie, de gemeenschap zelf als basis van de tegenwoordigheid van Christus. Vanuit die visie ontstonden basisgroepen: kleine geloofsgemeenschappen die samen het geloof beleven, wat doordringt naar het sociale leven. Het platteland, waar reeds gemeenschap bestaat, komt het eerst tot bloei. Een scala van praktische en theologische aspecten passeert hier de revue: de vorming van kader en hun bevoegdheden, de bevrijdingstheologie (hij spreekt liever van 'verlossingstheologie'), het recht van de gemeenschap op de Eucharistie (móet de voorganger gewijd zijn?), Puebla (1979) als dubbelspoor van oude en nieuwe theologie, de invloed van theologen (voor hem waren Edward Schillebeeckx en Teilhard du Chardin belangrijker dan Leonardo Boff of Hans Küng), Humanae Vitae als breekpunt voor velen. In de Cursilho da Cristandade gelooft hij niet erg. Hij maakte zelf een cursus mee doch vreest voor élitevorming en verpolitiserings. Tenslotte vergelijkt hij zijn Braziliaanse ervaringen met die van zijn Afrikaanse periode.

Trefwoorden: Bisdom Bangassou; Bisdom Governador Valadares (MG); Congo-Brazzaville; Pastoraat; Sacramentele bediening; Catechese; Catechisten; Polarisatie; Scholen; Apostolisch prefect; Plantages; Financiën; Tweede Vaticaans Concilie; Basisgemeenschappen; Leken; Liturgie; Geloofsgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Verlossingstheologie; Puebla; Schillebeeckx, Edward; Boff, Leonardo; Küng, Hans; Cursilho da Cristandade.

J.N. Derickx

KMM 114

* 6 december 1935 / interview: 4 november 1980, 200 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1966-1980.

Functie: pastoraal.

Pater Derickx heeft tussen 1966 en 1980 op drie plaatsen in Brazilië gewerkt, en aangezien het werk telkens anders was levert elke plaats zijn eigen verhaal op. In het bisdom Governador Valadares (MG) was hij slechts één jaar, eigenlijk vooral om de taal te leren. Hij zag er zowel een groeiend sociaal engagement als een pastoraal die nog sterk sacramenteel van aard was. Hij vertelt over het zielzorgwerk (veel dopen, veel H. Missen) en over de verenigingen (Maria Legioen, Vincentiusvereniging, Apostolaat van het Gebed, jeugdwerk enz.). Zijn volgende standplaats was in de prelarie Tefé (AM), 3000 km. naar het noorden. Zijn hoofdtaak hier was schoolcatechese en jeugdwerk. Hij bespreekt de 'levensgerichte' methodiek die men bij het godsdienstonderwijs gebruikte, zelfwerkzaamheid en audio-visuele middelen. Uitgebreid ook gaat hij in op de sociale achtergronden van de schoolbevolking; hij werd er geconfronteerd met de grote problemen in de arme stadswijken. Er groeide in hem een gevoel van solidariteit met deze mensen. Hij legt uit welke invloed het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en Medellín (1968) hadden op de optie voor de armen. In 1970 hielp hij enige tijd in een parochie in de stad Belém, bisdom Belém do Pará (PA); een parochie met 50.000 armen. Dit werd het werkterrein van zijn keuze; het levert tevens veruit het langste verhaal op. De onderwerpen die hier het uitvoerigst aan bod komen zijn: basisgemeenschappen (ontstaan, betekenis, kadervorming, plaats van de vrouw, acties en protesten tegen onrechtvaardige structuren enz.), politiek (regeringsbeleid, leger, opkomst van een arbeiderspartij, de rol van vakbondsleider Luiz Ignazio Lula da Silva en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985), de problematiek rond grootgrondbezit en de macht van de multinationals

(beide levendig geïllustreerd met voorbeelden), het lot van Indianen, rubbertappers en andere mensen in de marge. Onder invloed van Medellín (1968), Puebla (1979) en de bevrijdingstheologie is de rol van de kerk op al deze terreinen sterk veranderd, en daarmee ook haar positie in de staat. Pater Derickx woont en leeft nu zoveel mogelijk temidden van het volk om samen met hen naar oplossingen te zoeken. Naast de bewustwording binnen deze marginale groepen zelf acht hij ook internationale opinievorming belangrijk.

Trefwoorden: Bisdom Governador Valadares (MG); Bisdom Tefé (AM); Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Câmara, Helder; Pastoraat; Sacramentele bediening; Traditionele verenigingen; Maria Legioen; Vincentiusvereniging; Apostolaat van het Gebed; Jeugdwerk; Catechese; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín; Puebla; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Politieke situatie; Grootgrondbezit; Arbeiders; Lula da Silva, Luiz Ignazio; Multinationals; Indianen.

S. van Eck

KMM 142

* 23 januari 1944 / interview: 20 juni 1979, 260 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1968-1979.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Het interview van pater Van Eck omspannt de periode van 1968 tot 1979; het bevat een verslag over zijn werk in diverse vormen van pastoraal, plus enkele beschouwingen over de kerk in Brazilië. Zijn arbeidsterrein lag de eerste drie jaar in het bisdom Divinópolis (MG), daarna in Anápolis (GO). Over de eerste periode in hij betrekkelijk kort. Het was een moeilijke tijd: hij was benoemd voor de priesteropleiding, doch deze stond reeds volop onder kritiek en na enige tijd besloot men het seminarie te sluiten. Veel priesters, waaronder confraters verkeerden in een crisis en sommigen traden uit het ambt. Veel uitgebreider is zijn verslag over de tweede periode. Waren de bezigheden in zijn standplaats eerder kleinschalig, in Anápolis gebeurde bijna alles in het groot. Hij beschrijft vooral drie facetten van zijn werk. Allereerst jeugdwerk en de opleiding tot christelijk leiderschap. cursussen en weekend leerden jongeren van 17-25 jaar verantwoordelijkheid te dragen en delen van het jeugdwerk over te nemen. Verderop in het interview constateert hij dat later juist uit die kringen nieuwe roepingen voortkwamen en vertelt hij hoe die begeleid werden. Vervolgens gaat hij in op gemeenschapsopbouw binnen de immense bestaande parochies. Hij volgt het proces van decentralisatie naar kleine gemeenschappen toe, de groeiende zelfstandigheid van de wijken (eigen bestuur, planning, kadervorming, gezondheidszorg), het overnemen van taken door leken (woorddiensten, voorbereiding van Eerste H. Communie en huwelijk), de veranderende plaats van de priester in zo'n niet-hiërarchische kerk. Hoe een basisgemeenschap zich opstelt tegenover de heersende orde wordt vaak door de plaatselijke situatie bepaald. Het derde onderwerp vloeit voort uit zijn taak als coördinator van de pastoraal in zijn bisdom, dat hij tevens vertegenwoordigde in regionale en nationale verbanden. Op dit niveau bespreekt hij problemen als de bescherming van de Indianen door de kerk, de kerk en de grondproblematiek (Pastoral da Terra), de verhouding kerk-regering enz. Ook Medellín (1968) en Puebla (1979) komen hierbij aan de orde: de sterke en ook zwakke kanten; de voorbereiding en evaluatie in duizenden basisgroepen, en het belang daarvan. Wat er in Brazilië aan het groeien is op het gebied van geloofsgemeenschap en solidariteit, in catechese en liturgie stemt hem hoopvol voor de toekomst.

Trefwoorden: Bisdom Divinópolis (MG); Aartsbisdom Anápolis (GO); Priesteropleiding; Seminarie; Jeugdwerk; Cursussen; Roepingen; Basisgemeenschappen; Indianen; Grootgrondbezit; Leken; Huwelijk; Pastoral da Terra; Verhouding kerk-staat; Medellín; Puebla; Catechese; Liturgie.

* 31 maart 1930 / interview: 15 oktober 1981, 240 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1957-1981.

Functie: pastoraal.

Pater Hogervorst bracht na aankomst in Brazilië (1957) eerst een jaar door op een seminarie om de taal te leren. Daarna was hij meer dan twintig jaar werkzaam in de zielzorg: één jaar in Belo Horizonte (MG), vanaf 1959 in het bisdom Governador Valadares (MG). Pastorale ontwikkelingen vormen dan ook zijn hoofdonderwerp. Twee aspecten daarvan worden afzonderlijk belicht: catechese en jeugdwerk. Pastoraal. Zijn eerste parochie in een buitenwijk van Belo Horizonte moest nog helemaal worden opgebouwd. Hij had hier vooral te maken met financiële en administratieve beslommeringen. De echte praktijk begon in Conselheiro Pena (1959), een uitgestrekte parochie met tientallen kapellen in het binnenland. Klaar staan voor de mensen betekende toen nog vooral: zorgen dat zij de sacramenten en godsdienstonderricht ontvingen. Langzamerhand veranderde dat. De sociale betrokkenheid bij het lot van de mensen groeide; bij hem zelf vooral ook in de maanden dat hij in Brasilia assisteerde in arbeiderskampen (1962). De participatie van de leken nam toe. Uiteindelijk mondden de vernieuwingen uit in de opbouw van basisgemeenschappen. Aan dit onderwerp is een groot deel van het interview gewijd. In het binnenland kwamen de gemeenschappen het best van de grond; de groep was daar tamelijk homogeen, er waren ook meer gemeenschappelijke noden. Wel streefde hij ernaar niet primair met actie te beginnen maar met bijeenkomen en “elkaar vinden in geloof en gebed”. Hij gaat dan in op de functie en vorming van leiders, de problemen die zich in de gemeenschappen voordeden, de cursussen, de Cursilho da Cristandade (te élitair om een gemeenschap op te bouwen), de bevrijdingstheologie enz. Betreffende het veranderen van structuren merkt hij allereerst op dat de tegenstellingen in zijn gebied niet zo acuut waren als op sommige andere plaatsen; verder citeert hij met instemming zijn confrater pater M. Bodewes die vindt dat veranderingen van maatschappelijke structuren als doelstelling aan de kerk een te voorlopig karakter zou geven, er is veeleer een verandering van mentale structuren nodig, bevrijding van de mens uit een zondig egoïsme. Samenvattend ziet hij in Brazilië een ontwikkeling van ‘liturgische kerk’ naar ‘dagelijks leven-kerk; Catechese. Als diocesaan directeur had hij hier bijzondere aandacht voor. Aanvankelijk had godsdienstonderricht ook voor hem vooral overdracht van kennis betekend. Nu verschoof het accent naar geloofsoverdracht. Hij bespreekt het beschikbare lesmateriaal, een boek dat hij met een collega samenstelde, de vernieuwde voorbereiding op de Eerste H. Communie, catechistenopleiding. Jeugdbeweging. In dit hoofdstuk vertelt hij over zijn contacten met jeugdwerk, hun interesse voor bijbel en maatschappij, jongerendiensten, cursussen enz. Uit deze kringen kwamen later geëngageerde leken voort die deelnamen aan het pastorale werk.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Governador Valadares (MG); Pastoraat; Sacramenten; Catechese; Jeugdwerk; Financiën; Arbeiders; Vernieuwingen; Leken; Basisgemeenschappen; Cursilho da Cristandade; Bevrijdingstheologie; Cursussen; Liturgie; Overdracht; Jeugdbeweging.

A.M. Jansen**KMM 255**

* 7 februari 1933 / interview: 25 juni 1980, 287 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1959-1980.*Functie:* pastoraal; beleid.

Pater Jansen was vanaf 1959 in de pastoraal werkzaam in de staat Amazonas en wel in de bisdommen Tefé en Manaus. Opvallend bij dit interview is het grote aantal personen en onderwerpen dat ter sprake komt. Mogelijk vindt dit zijn oorzaak in het feit dat de functie van regionaal overste zijn actieradius vergrootte. Direct apostolaat wordt beschreven in de verhalen over zijn werk in de 'rimboe' (vooral vanuit Fonte Boa) en in de stad (Manaus en Tefé). Het eerste bestond vooral uit missiereizen. Aanvankelijk was dit meest zielzorg van sacramentele aard (dopen, vormen, trouwen, biechthoren); later trokken coördinatieteams het binnenland in voor onderwijs, gezondheidszorg en juridische hulp bij grondproblemen. In de steden waren totaal andere problemen aan de orde: de trek van het binnenland naar een marginaal bestaan in de krottenwijken, drankmisbruik, drugs, prostitutie. De parochie hadden een verenigingsleven (Apostolaat van het Gebed, Maria Legioen enz.); na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kwamen bijbelgroepen op en deelname van de leken in de liturgie. In Tefé deed de Cursilho da Cristandade goed werk. Elk van deze onderwerpen wordt beknopt besproken. Wat uitvoeriger gaat hij in op de invloed van het spiritisme, en van sekten zowel van katholieke als protestantse huize. Personen die ruim aandacht krijgen zijn mgr. J. de Lange CSSP en mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998). Tenslotte vindt men korte informatie over een aantal gevarieerde onderwerpen: Puebla (1979), het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Brazilië, interne ontwikkelingen binnen zijn congregatie, onderwijs, familiestructuren en geboorteregeling, het gebruik van radiozenders voor sociale en godsdienstige voorlichting, politieke partijen enz.

Trefwoorden: Bisdom Tefé (AM); Aartsbisdom Manaus (AM); Regionaal overste; Missiereizen; Sacramentele bediening; Onderwijs; Gezondheidszorg; Grootgrondbezit; Krottenwijken; Drugs; Apostolaat van het Gebed; Maria Legioen; Tweede Vaticaans Concilie; Bijbelgroepen; Leken; Liturgie; Cursilho da Cristandade; Spiritisme; Sekten; Lange, J. de; Arns, Paulo E.; Puebla; Johannes Paulus II; Radio; Politieke situatie.

J.Th. Jaspers**KMM 262**

* 13 november 1926 / interview: 31 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1955-1980.*Functie:* pastoraal; onderwijs.

Pater Jaspers werkte van 1955-1961 en opnieuw vanaf 1974 in het bisdom Manaus (AM), van 1961-1974 in Belém do Pará (PA). Het interview bevat niet alleen zijn eigen belevenissen aldaar, doch schildert tevens op indringende wijze de veranderingen in kerkvisie die zich in die jaren voltrokken. In Manaus had hij een taak in de pastoraal en in de priesteropleiding. Zijn relaas over de pastoraal in de eerste jaren van zijn verblijf is eerder kort. In de stadsparochie steunde men op de traditionele verenigingen: Marianos voor mannen, Filhas de Maria voor vrouwen en de Cruzada Eucharistica voor kinderen. Verder waren de scholen belangrijk. In het binnenland regelde de plaatselijke catechist ongeveer alles, de priester diende de sacramenten toe. Uitgebreider vertelt hij over een melaatsenkolonie waar hij iedere week op assistentie ging: organisatie, fondswerving, uitbreiding, opheffing. Eveneens ruime aandacht is er voor zijn vier jaar als assistent van de diocesane jeugdbeweging: JOC voor de arbeidersjeugd, JAC voor de jonge boeren. Hij organiseerde onder meer ontwikkelingscursussen en bijbellessen. In 1964 werden die bewegingen verboden als

subversief. Op het seminarie gaf hij slechts enkele jaren les. Toch bevat het interview ook een uitvoerig overzicht van latere ontwikkelingen in de priesteropleiding. In 1964 hield het seminarie op te bestaan wegens gebrek aan roepingen. Rond 1972 werd een nieuwe vorm van pastorale opleiding opgezet. Stuwende krachten waren J. Boets OSC en A. van de Berg CM. Het werd een opleiding voor toekomstige priesters en pastorale werkers. Meer dan vroeger waren de cursussen aangepast aan de concrete situatie in Brazilië en bijzonder het Amazonegebied. We horen eveneens over de tegenwerking die de nieuwe opzet van verschillende kanten ondervond. In 1961 verhuisde pater Jaspers naar een grote parochie in Belém: 57.000 zielen, gebrek aan alles (behuizing, scholen, gezondheidszorg enz.). Vanuit zijn ervaringen hier en later opnieuw in Manaus beschrijft hij dan uitvoerig een aantal vernieuwingen in de kerk. Allereerst is daar de opkomst van de basisgemeenschappen. Nauw daarmee verbonden zijn de bewustwording van het volk, de invloed van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), de geschriften van Leonardo Boff, de keuze van de kerk voor de armen, Medellín (1968) en Puebla (1979). Een sterke steun in de rug kreeg men van de Conferencia dos Religiosos do Brasil (CRB), waarvan hij zelf zes jaar president was in de Amazonas. Meer van burgerlijke inspiratie doch ook nuttig waren de Cursilho da Cristandade en de Encontro de casais con Cristo (laatstgenoemde als cursus voor echtparen). De Pastoral da Terra werd opgezet om het grondbezit van de armen te beschermen tegen grootgrondbezitters en industriëlen. Terugblikkend op 25 jaar Brazilië ziet hij grote veranderingen op godsdienstig, sociaal en politiek gebied.

Trefwoorden: Aartsbisdom Manaus (AM); Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Kerkvisie; Pastoraat; Priesteropleiding; Traditionele verenigingen; Marianos; Filhas de Maria; Cruzada Eucharistica; Scholen; Catechisten; Sacramentele bediening; Cursussen; Melaatsenkolonie; Jeugdbeweging; Arbeiders; Seminarie; Boets, J.; Berg, A. van de; Leken; Vernieuwingen; Tweede Vaticaans Concilie; Basisgemeenschappen; Boff, Leonardo; Medellín; Puebla; Conferencia dos Religiosos do Brasil (CRB); Cursilho da Cristandade; Encontro de casais con Cristo; Pastoral da Terra; Grootgrondbezit; Industriëlen; Politieke situatie.

J.A.M. Kooyman

KMM 303

* 8 mei 1914 / interview: 27 oktober 1980, 144 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1945-1965.

Functie: pastoraal.

Dit is een verhaal over pionierswerk in de staten Amazonas en Minas Gerais. Het is chronologisch geordend naar drie standplaatsen: Fonte Boa in het bisdom Tefé (AM), Manaus (AM) en Belo Horizonte (MG) in de gelijknamige bisdommen. Pater Kooyman vertrok in 1945 met een aantal confraters naar Tefé om daar een nieuw missiegebied van de spiritijnen te openen, een gebied overigens dat reeds eerder door anderen geprobeerd en weer verlaten was. Zijn standplaats werd Fonte Boa, een dorp van 300 gezinnen. Levendig beschrijft hij de armoedige omstandigheden waaronder bevolking én paters moesten leven. Mislezen, dopen, vormen, trouwen was hoofdzaak, vooral op de wekenlange missiereizen. Met zijn bootje trok hij de hoofdrijen af, via zijrivieren kwamen de mensen naar hem toe. Behalve arm was de bevolking ook nog sterk afhankelijk van grootgrondbezitters en rubberbazen. Later begon hij kerkjes en scholen te bouwen en kwam er ook meer systeem in onderwijs en catechese. In 1950 werd hij benoemd voor de stad Manaus. Hij werd daar procurator en kapelaan in een parochie van ca. 80.000 zielen. Als procurator had hij te maken met financiën en bouwactiviteiten (scholen, een zusterklooster, huisjes voor arme mensen enz.). Over zijn werk als kapelaan is hij eerder kort. Hij vertelt wat over de verenigingen in de parochie (Maria Congregatie) en over zijn godsdienstlessen op scholen. In 1957 werd hij pionier is een andere zin: een nieuwe parochie stichten in de grootstad Belo

Horizonte. Hij werd hier vooral bouwpastoor (kerken en scholen) en vertelt daar uitgebreid over: de steenbakkerij die hij opzette, hulp van de parochianen, de grote jaarlijkse loterij, fondswerving via autoriteiten, politici enz. Wat minder uitvoerig spreekt hij over de opbouw van de parochie: verenigingen oprichten (Filhas de Maria, Marianos, bijbelgroepen), onderwijs en catechese, de opkomst van basisgemeenschappen. Nog beknopter vernemen we iets over protestantse sekten en bijgeloof onder de katholieken. In 1965 moest hij om gezondheidsredenen terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Tefé (AM), Aartsbisdom Manaus (AM); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Spiritijnen; Pastoraat; Missiereizen; Grootgrondbezitters; Onderwijs; Catechese; Procurator; Financiën; Bouwactiviteiten; Basisgemeenschappen; Traditionele verenigingen; Maria Congregatie; Filhas de Maria; Marianos; Bijbelgroepen; Sekten; Bijgeloof.

J. de Lange

KMM 326

* 5 maart 1906 / interview: 9 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1980.

Functie: pastoraal; bisschop; beleid.

Mgr. De Lange was van 1934-1946 missionaris in Angola en vanaf 1946 apostolisch vicaris, later bisschop, van Tefé (AM) in Brazilië. Over de eerste periode spreekt hij ongeveer 20 minuten, over de tweede 2,5 uur. In Angola lag zijn werkterrein in de streek van Cuchi, in het tegenwoordige bisdom Menongue. Het was een groot gebied, wat lange missiereizen per fiets of ossekar meebracht. In de dorpen was vaak een catechist aanwezig; de priester bezocht de mensen, besprak hun problemen en diende sacramenten toe. Het catechumenaat was niet erg lang, van de voorbereiding op de Eerste H. Communie werd veel werk gemaakt. Een groot probleem was polygamie; het betekende uitsluiting van de sacramenten, maar eigenlijk kon men er niet veel aan doen. De zorg voor een eigen clerus was aanvankelijk gericht op de vorming van diocesane priesters, later ging men ook aan kandidaten voor de congregatie denken. Al deze punten worden van kort tot zeer kort behandeld. In 1946 kreeg hij een benoeming om de nieuwe missie van zijn congregatie in Tefé te gaan leiden. Een groep van tien paters trok naar dit gebied, 8x zo groot als Nederland. Allereerst worden de ontwikkelingen in de pastoraal besproken. Men begon noodgedwongen met missiereizen, verkennen en inwerken. Men was al blij als men de mensen eenmaal per jaar kon bezoeken en zorgen dat zij de sacramenten konden ontvangen en de H. Mis bijwonen. Een eerste stap vooruit waren de plaatselijke catechisten; later werd hun werk aangevuld door diocesane équipes bestaande uit een pater, een zuster en twee leken. Dezen werkten met cursussen. Dit cursuswerk kreeg sterke impulsen vanuit de Movimento de Educação de Base (MEB), een initiatief van de bisschoppen gericht op basisopvoeding, ontwikkelingswerk, leidersvorming enz. Een eigen radionet werd operationeel in de zestiger jaren. De uitzendingen waren niet alleen van godsdienstige aard doch gingen ook over landbouw, techniek en gezondheidszorg. Ze werden ook benut door de plaatselijke catechisten om in hun gemeenschap cursussen te geven. Met bewondering beschrijft mgr. De Lange hoe het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) door de Braziliaanse bisschoppenconferentie is vertaald naar de eigen situatie. Het werd een program in zes lijnen, dat door de jaren heen steeds verder is uitgewerkt in de liturgie, in de pastoraal, in de Pastoral da Terra, in structuren van overleg en in de opkomende basisgemeenschappen. Vooral lijn 6 (Kerk in de wereld) leidde regelmatig tot wrijvingen met de overheid; dat paus Johannes Paulus II bij zijn bezoek de zijde van de bisschoppen koos was een grote steun. Dit alles wordt uitvoerig besproken. Een apart hoofdstuk vormen de Indianen: waarom de missie daar aanvankelijk weinig aandacht aan schonk, de werkwijze van een équipe (een pater en

enkele leken) die later in het gebied van de Indianen gingen wonen, de Conselho Indigenista Missionário (CIMI). Tamelijk uitgebreid ook bespreekt hij de mogelijkheid om eventueel plaatselijke catechisten te wijden als 'rural priests'. Het idee is nog niet uitgekristalliseerd en ontmoet nog weerstand, doch voor veel gebieden in de Derde Wereld zou het een uitkomst betekenen. Kortere tenslotte komen onderwerpen aan bod als de protestantse sekten, de Cursilho da Cristandade, huwelijksmoraal en geboorteregeling. Erg gelukkig is de bisschop met het feit dat hij een Braziliaan als opvolger krijgt; hij hoopt dan zelf nog een poosje als pastoor in het binnenland te kunnen werken.

Trefwoorden: Bisdom Menongue; Apostolisch vicaris; Angola; Missiereizen; Catechisten; Sacramentele bediening; Polygamie; Bisschop; Bisdom Tefé (AM); Cursussen; Movimento de Educação de Base (MEB); Radio; Landbouw; Ontwikkelingswerk; Leken; Liturgie; Pastoral da Terra; Tweede Vaticaans Concilie; Braziliaanse bisschoppenconferentie; Basisgemeenschappen; Johannes Paulus II; Indianen; Conselho Indigenista Missionário (CIMI); Protestantse sekten; Cursilho da Cristandade; Huwelijk; Geboorteregeling;

P.A.M. van Vegchel

KMM 543

* 12 juli 1927 / interview: 13 augustus 1979, 328 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1957-1979.

Functie: pastoraal.

Het interview van pater Van Vegchel bevat deels een chronologisch verslag over zijn pastorale ervaringen, deels een reeks verder uitgediepte beschouwingen over diverse onderwerpen. Pastoraal was hij van 1957 tot 1969 werkzaam in het bisdom Governador Valadares (MG), daarna in Sete Lagoas (MG). Zeer uitgebreid wordt een aantal ontwikkelingen in de zielzorg beschreven. Hij begint met de traditionele patronen (sacramentsbediening, catechese, feesten, processies, financiële aspecten enz.). Vervolgens de invloed van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) (gezamenlijk bestuderen van de conciliedocumenten, voorstellen aan en door de bisschoppen, vernieuwingen in liturgie, catechese, bijbelstudie). Dan de vorming van pastorale teams en een toenemend sociaal bewustzijn met diverse initiatieven in de geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg en woningbouw. Tenslotte de opkomst van basisgemeenschappen (verschil tussen stad en platteland, beschrijving van bijeenkomsten, uitstraling naar het dagelijkse leven enz.). Van de uitgewerkte onderwerpen krijgt de Cursilho da Cristandade de meeste aandacht. Het interview vormt een rijke bron van informatie over de techniek van zo'n cursus ("geen hersenspoeling"), de besproken thema's (Wij zijn Kerk-Christus in onze tijd - Wie is mijn naaste), de reacties van de deelnemers, de resultaten. Verderop in het interview komen nog andere aspecten aan bod; zo de follow-up op parochieel en diocesaan niveau, de cursilho's en oudere organisaties als Vicentinos en Marianos, cursilho en roepingen, cursilho (als bewustwording) en basisgemeenschap (als leefwijze), cursilho en politiek. Een tweede uitgebreid behandeld onderwerp is de urbanisatie. Hier bespreekt hij de ontvolking van het platteland (mede veroorzaakt door een economisch beleid dat grootschalige bedrijven bevordert), en de problemen in de explosief groeiende steden. Hij schenkt ook aandacht aan de noodzaak van kleinere gezinnen, aan de houding van de kerk ten opzichte van geboorteregeling, aan abortus en de houding van de Braziliaan tegenover het leven, ook aan de groeiende problemen van prostitutie, drugs, alcoholisme, straatkinderen enz. Wat minder uitgebreid komt een aantal andere onderwerpen ter sprake. Allereerst is dat de oecumene: contacten met traditioneel protestantse groeperingen zijn mogelijk en komen ook tot stand. Veel moeilijker ligt het bij de vaak intransigente Amerikaanse sekten. Ook het spiritisme en Afrikaanse religies zoals Macumba betreft hij in deze beschouwing. Vervolgens

catechese: hier worden vooral het Catechetisch Centrum van Lagoas, de uitgave van nieuwe cursussen en de toenemende inbreng van leken besproken. Dan priesteropleiding: we volgen hier de neergang van de traditionele opleidingen en de opkomst van nieuwe initiatieven zoals in Belo Horizonte. De nieuwe roeping komen vaak uit kringen van jeugdbewegingen en van Emmausgroepen. Tenslotte politiek: als buitenlander heeft hij hiervan met opzet afstand genomen. Hij geeft een overzicht van de situatie vanaf 1956, de rol van politieke partijen, de veranderde houding van de kerk, de mogelijke inbreng van basissgemeenschappen en cursilho's. Bijzondere aandacht schenkt hij aan de macht van de multinationals.

Trefwoorden: Bisdom Governador Valadares (MG); Bisdom Sete Lagoas (MG); Pastoraat; Sacramentele bediening; Traditionele feesten; Processies; Financiën; Catechese; Liturgie; Tweede Vaticaans Concilie; Pastorale teams; Gezondheidszorg; Woningbouw; Basissgemeenschappen; Geboorteregeling; Abortus; Prostitutie; Drugs; Straatkinderen; Cursilho da Cristandade; Vicentinos; Marianos; Oecumene; Amerikaanse sekten; Spiritisme; Afrikaanse religies; Macumba; Catechetisch Centrum; Leken; Priesteropleiding; Jeugdbeweging; Emmausgroepen; Politieke situatie; Multinationals.

H. Wennink

KMM 588

* 1 mei 1925 / interview: 18 juli 1979, 349 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1970-1979.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Van 1946 tot 1952 studeerde pater Wennink theologie en exegese, achtereenvolgens in Fribourg (Zwitserland), Leuven en Rome. Van 1952 tot 1968 doceerde hij exegese in Gemert in Eindhoven. Vanaf 1970 was hij werkzaam in basispastoraal, kadervorming en priesteropleiding in Brazilië. Over de eerstgenoemde periode spreekt hij ongeveer 50 minuten, over de tweede 85 minuten, over de derde 165 minuten. Vanuit de drie universiteitssteden krijgen we informatie over de instituten, de docenten, de cursussen en over het dagelijks leven aan de universiteit en in het klooster. Ook kijkt hij terug op ontwikkelingen die zich in die jaren voordeden in de theologie en in zijn eigen geestelijk leven. De tweede periode speelde zich af in een tijd vol veranderingen: de opleiding van de spiritijnen in Gemert werd samenwerkingsverband Spinola (spiritijnen, norbertijnen, lazaristen) en daarna Theologisch Instituut Eindhoven (TIE). Zeer boeiend is zijn verhaal over veranderingen in de benadering van de bijbel, over conflicten betreffende orthodoxie en vooral over de snelle wijzigingen in de mentaliteit van de studenten. In de hollende situatie van de Nederlandse kerk kwamen steeds complexere vragen op hem af, er was een behoefte aan eindeloze gesprekken, seksualiteit werd belangrijk, er ontstonden kortsluitingen in opleiding en religiositeit, er waren botsingen tussen behoudende en progressieve elementen in staf in studentencorps. De priesteropleidingen kwamen onder druk te staan, uitstel van wijding werd normaal, priesters geraakten in crisis. Als docent en studentenbegeleider heeft hij dit alles van nabij meegemaakt. Hij denkt in het interview ook na over wat hij probeerde te doen, over ontwikkelingen in zijn eigen visie, en over wat misschien anders had gekund. In 1970 werd hem werk in Brazilië aangeboden. Omdat hij vaak werd uitgenodigd voor exegesecursussen en/of pastorale assistentie bestreken zijn activiteiten vier bisdommen: Divinópolis (MG), Brasília (DF), Anápolis (GO), Manaus (AM); de twee laatstgenoemde het meest frequent. Over zijn exegesecursussen spreekt hij weinig, meer over de pastorale problematiek en het meest over kadervorming en priesteropleiding. Pastoraal: vanaf het begin vielen hem op de praktische instelling van de Braziliaanse kerk en de warme menselijkheid der contacten. Hij beschrijft verder het zielzorgwerk van sacramenten toedienen en n nalopen, de religiositeit van de gewone mensen voor wie de lijdende Christus reëler is

dan Pasen, migratie/urbanisatie en kerkopbouw onder deze immigranten, de methode om de bijbel toe te passen op het leven, discussies met collega's over andere mogelijkheden voor de pastoraal, en kort ook de opkomst van de basisgemeenschappen. Het hoofdstuk over priesteropleiding begint met een terugblik op diverse pogingen tot in de zestiger jaren die uiteindelijk weinig resultaat boekten. Veel aandacht besteedt hij vervolgens aan het werk van pater S. van Eck onder jongeren, waaronder meerderen die bereid waren zich in dienst van de kerk te stellen. Hij constateert een opbloei van religieus leven onder de jeugd en tegelijk een schroom om in bestaande instituten in te treden. Pater Van Eck organiseerde ook leiderscursussen. Uit die kringen kwamen nieuwe roepingen voort. Pater Wennink gaat hier uitgebreid op in. Zo ook op zijn eigen taak in de begeleiding van deze kandidaten, op hun eigentijdse en Braziliaanse wijze van gemeenschap vormen, en op vernieuwingen binnen de reeds bestaande spiritijnse groep.

Trefwoorden: Bisdom Divinópolis (MG); Aartsbisdom Brasília (DF); Aartsbisdom Anápolis (GO); Aartsbisdom Manaus (AM); Geestelijk leven; Pastoraal; Kadervorming; Priesteropleiding; Seksualiteit; Theologisch Instituut Eindhoven (TIE); Basisgemeenschappen; Pastorale problematiek; Sacramentele bediening; Traditionele verenigingen; Religieus leven; Eck, S. van; Leken; Eigenlandse roepingen; Gemeenschap; Vernieuwingen; Spiritijnen; Norbertijnen; Lazaristen.

FRANCISCANEN (OFM)

D. Reesink

KMM 430

* 28 juli 1934 / interview: 13 juli 1979, 225 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1955-1979.

Functie: pastoraal; onderwijs; beleid.

De ervaringen van pater Reesink liggen op het gebied van de priesteropleiding, het onderwijs, de pastoraal, en in een bestuurlijke functie als provinciaal. Priesteropleiding: vanaf 1955 maakte hij zijn noviciaat en hogere studies in Brazilië. Hij schetst kort de geschiedenis van de Nederlandse provincie van de franciscanen (OFM) in Brazilië. Dan vertelt hij over het grootseminarie: studenten, docenten en lessen. Hij werd gewijd in 1962. Geheel anders was de situatie toen hij in 1966 benoemd werd voor het grootseminarie in Divinópolis (MG) later verplaatst naar Belo Horizonte (MG). Hier gaat hij vooral in op de problemen die zich in die jaren manifesteerden. Enerzijds was het politiek een roerige tijd; er waren studentenrellen in de stad. Dit had invloed op docenten en studenten; er ontstonden tegenstellingen tussen rechts en links. Anderzijds stond ook binnenkerkelijk de priesteropleiding onder druk en zette men vraagtekens bij de begeleiding van de kandidaten. Tenslotte beschrijft hij het zoeken naar nieuwe vormen in de jaren zeventig. Onderwijs: na zijn wijding in 1962 werd hij benoemd voor een college in São João del Rei (MG). Zeer uitvoerig beschrijft hij dit college en zijn taak daar: de studenten (150 à 200 internen plus externen uit de stad), de staf en de lessen. In zijn functie als studiebegeleider en prefect streefde hij ernaar godsdienst een centrale plaats in de opleiding te geven. Hier maakte hij de revolutie van 1964 mee. Over het algemeen wist men de onrust buiten de poorten te houden. Pastoraal: in 1970 kreeg hij een parochie in het bisdom Teófilo Otoni (MG), aan de rand van de gelijknamige stad. Een nieuwe pastorale aanpak was reeds in opkomst: betere voorbereiding op het doopsel, meer aangepaste catechese, een medisch centrum enz. Verder bespreekt hij het Maria Legioen, de Cursilho da Cristandade (goede resultaten in de parochies), en de Derde Orde van Sint Franciscus. In de zeventiger jaren stond hij aan het hoofd van een franciscaanse provincie. Vanuit

deze functie bespreekt hij een aantal beleidskwesties. Allereerst de brazilianisatie: de van oorsprong Nederlandse provincie moest Braziliaans worden. Dit betekende overdracht van functies, zorgen voor opleiding en voortgezette vorming. Bij het verminderen van het aantal Nederlandse krachten rees de vraag of sommige werken misschien afgestoten zouden moeten worden. Dan waren er financiële aspecten (ziekenfonds, reisfonds enz.). Ook de zorg voor ouder wordende confraters vroeg de aandacht; van Braziliaanse zijde was er geen bezwaar dat Nederlanders in Brazilië bleven, doch voorzieningen en aanpassingen werden noodzakelijk. Op het eind van het interview spreekt pater Reesink over bevrijdingstheologie en basisgemeenschappen. In Minas Gerais leven de traditionele patronen van pastoraal nog vrij sterk, doch jongere priesters laten zich ook hier steeds meer inspireren door de nieuwe ideeën. Puebla (1979) was ook hier goed voorbereid op verschillende niveaus; de resultaten en documenten worden niet alleen door de bisschoppen bestudeerd doch ook door allerlei plaatselijke groepen. Het bezoek van paus Johannes Paulus II was bemoedigend; wat hij zei over de bevrijdingstheologie wordt niet gezien als een veroordeling.

Trefwoorden: Bisdom Divinópolis (MG); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Franciscanen; Politieke situatie; Seminarie; Priesteropleiding; Onderwijs; Pastoraat; Provinciaal; Revolutie; Catechese; Cursilho da Cristandade; Maria Legioen; Derde Orde van Sint Franciscus; Braziliaanse provincie; Overdracht Financiën; Basisgemeenschappen; Puebla; Bevrijdingstheologie; Johannes Paulus II.

J.J. Verstappen

KMM 712

* 6 augustus 1914 / interview: 4 februari 1983, 225 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1969.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Verstappen werkte in Brazilië van 1946 tot 1969. Zijn voornaamste functies lagen op het gebied van priesteropleiding, broederoopleiding en het secretariaat van de Conferência dos Religiosos do Brasil (CRB). Daarnaast wordt een aantal andere onderwerpen besproken, waarvan de pastoraal de meeste aandacht krijgt. Priesteropleiding. Na een inleiding over zijn eerste indrukken van land en volk en wat informatie over het werk van de franciscanen in Brazilië, komt hij bij de opdracht die hij in 1947 kreeg: filosofie studeren aan de Katholieke Universiteit van Rio de Janeiro. Hij vertelt over het docentencorps, de colleges, de studenten; ook over de vele assistenties die hij aannam om zijn studie te kunnen bekostigen. In 1952 begon zijn taak als docent aan het grootseminarie in Daltro Filho, bisdom Caxias do Sul (RS). Hij beschrijft kort de geschiedenis van dit seminarie, ontwikkelingen die zich voordeden in de veertien jaar dat hij er werkte, de op de praktijk gerichte opleiding. In dezelfde periode werd hij ook magister van de broeders. Hij streefde er naar een gedegen spirituele vorming te combineren met een goede vakopleiding. De broeders gaven hulp en voorlichting inzake landbouw en veeteelt aan de boeren in de omgeving. Ook de seminaristen deden handenarbeid. Het seminarie werd aldus financieel onafhankelijk. Op het einde van het interview gaat hij nader in op ontwikkelingen rond het priesterschap na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965): uittredingen, onzekerheid, nieuwe opleidingen. In 1966 werd pater Verstappen benoemd tot secretaris van de Conferência dos Religiosos do Brasil (CRB) voor de staten Minas Gerais en Espírito Santo. De opdracht was te werken aan een vernieuwing van het religieuze leven en een bredere vorming van de religieuzen. Tot dit doel werden allerlei cursussen gegeven: theologie en pastoraal, doch ook boekhouden en omgaan met geld en dergelijke. Ook werden pastorale stages voor zusters georganiseerd, gemeenschappelijke opleidingen van verschillende congregaties werden bevorderd, een centrum voor contemplatie werd opgericht. Dit alles wordt uitvoerig toegelicht. Pastoraal. Vanuit een ruime ervaring als assistent in verschillende parochies bespreekt

pater Verstappen vooral de periode van vóór het Tweede Vaticaans Concilie. De kerk was sterk Europees gericht, een groot deel van de bisschoppen en priesters was buitenlander. In Rio leerde hij kardinaal Jaime Câmara en diens secretaris mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) kennen. Hij beschrijft verder de dagelijkse zielzorg: grote parochies met 20 à 30 staties, sacramenten, devoties, godsdienstondericht, verenigingen (vooral Katholieke Actie en Liga Catolica). Andere onderwerpen. Hij geeft een overzicht van allerlei politieke ontwikkelingen tussen 1949 en 1969. Over het ontstaan van het Centro de Estatística Religiosa e Investigações Sociais (CERIS) meldt hij de verwantschap met Kaski en zijn eigen bescheiden aandeel daarbij.

Trefwoorden: Bisdom Caxias do Sul (RS); Katholieke Universiteit van Rio de Janeiro; Franciscanen; Priesteropleiding; Seminarie; Conferência dos Religiosos do Brasil (CRB); Câmara, Helder; Landbouw; Tweede Vaticaans Concilie; Cursussen; Pastoraat; Sacramenten; Devoties; Godsdienstonderwijs; Religieus leven; Pastorale stages zusters; Traditionele verenigingen; Katholieke Actie; Liga Catolica; Centro de Estatística Religiosa e Investigações Sociais (CERIS); Kaski.

FRANCISCANESSEN VAN OIRSCHOT

I.A. van Boort [kloosternaam: zuster Eufrosine]

KMM 53

* 15 februari 1896 / interview: 26 april 1979, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1932-1966.

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Eufrosine werkte tussen 1932 en 1952 in de bisdommen Teófilo Otoni (MG), Belo Horizonte (MG), Araçuaí (MG) en São João del Rei (MG). Haar ervaringen liggen op het gebied van onderwijs (lerares en directrice in Teófilo Otoni), gezondheidszorg (overste van een ziekenhuis en Belo Horizonte) en beleid (districtsoverste). Onderwijs: zij vertelt over de scholen die haar congregatie daar beheerde: kleuter- en lager onderwijs, kweekschool. De leerlingen waren grotendeels uit de betere kringen, doch circa 20% waren arme kinderen die gratis les kregen. Daar waren ook zwarten bij. Dienstmeisjes kregen 's avonds naailes. Dit werd onder meer bekostigd uit giften van politici, familie van leerlingen. Op zondag werd godsdienstonderwijs gegeven aan armen; grotere meisjes worden opgeleid tot catechiste, waarna zij zelfstandig werkten in het binnenland. Zuster Eufrosine gaf Frans op de kweekschool, had een taak als surveillante, gaf godsdienstles en hielp bij alfabetiseringscursussen. Met oud-leerlingen was er een goed contact. Kort vertelt zij over de oorlogstijd en over acties tegen de Duitsers, waarvan er veel in het zuiden woonden. Gezondheidszorg. In 1952 werd zij overste in een Eerste Hulpziekenhuis dat eigendom was van de staat en waar gratis hulp verleend werd. Zij had de zorg voor de kloostergemeenschap en gaf godsdienstles aan de verpleegsters. Zij vertelt over de dagelijkse routine in het ziekenhuis, de dokters, verpleegsters en stagiaires. Beleid. Als districtsoverste had zij te maken met de opleiding en vorming van kandidaten voor de congregatie. Aanvankelijk gingen de novicen naar Nederland, later werd een eigen noviciaat in Brazilië gebouwd. Er werd veel werk gemaakt van het geestelijk leven, de verhouding tussen Nederlandse en Braziliaanse zusters was goed. De novicen trokken ook het binnenland in om catechismus te geven. Eigenlijk had zij graag een afzonderlijke Braziliaanse provincie gezien, maar de nieuwe zusters bleven vooralsnog liever bij de Nederlandse provincie. Na 1966 begon het aantal zusters te verminderen.

Trefwoorden: Bisdom Teófilo Otoni (MG); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Araçuaí (MG); Bisdom São João del Rei (MG); Ziekenhuis; Onderwijs;

Scholen; Overste; Godsdienstonderwijs; Catechisten; Gemeente; Alfabetisering; Gezondheidszorg; Geestelijk leven; Noviciaat; Braziliaanse zusters; Braziliaanse provincie.

A. Hurkmans [kloosternaam Adeline]

KMM 249

* 8 februari 1901 / interview: 6 oktober 1978, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1932-1970.

Functie: verzorging.

Zuster Adeline werkte van 1932 tot 1952 in Araçuaí (MG) op een schoolinternaat, van 1952 tot 1959 in het bisdom Teófilo Otoni (MG) op een internaat en van 1962-1970 in het aartsbisdom Belo Horizonte (MG) in ziekenhuizen. Haar hoofdonderwerpen zijn kinderverzorging en personeelszorg. In een korte inleiding vertelt zij over haar eerste indrukken: grote armoede met toch veel blije en spontane mensen, onder de bevolking van Minas Gerais waren nogal wat Portugezen, Spanjaarden, Duitsers en Japanners; haar congregatie had scholen en later ook ziekenhuizen. Uitgebreid vertelt zij vervolgens over haar werk: zij gaf handwerkles, was surveillante en “moederde” over de kinderen van het internaat (in Araçuaí ca. 50, in Teófilo ca. 250 kinderen). Het was vooral in het begin een armtierig gedoe: geen elektriciteit, geen waterleiding (was- en afwaswater moesten bewaard en meerdere malen gebruikt worden), slechte behuizing, geen hygiëne (vieze groenten), vaak zieke kinderen (bof, mazelen; zij gaf soms tientallen injecties per dag). Later werd alles veel beter. Ook op godsdienstig gebied was zij met de kinderen bezig (Maria Legioen). Na haar verlof in Nederland (voor het eerst in 27 jaar) werd zij gevraagd voor personeelszorg in een ziekenhuis in Belo Horizonte. Er was daar een complete rebellie aan de gang vanwege te veel werk en te weinig mankracht. Na veel gesprekken met en vooral luisteren naar het verplegend personeel, dokters en directeur werden maatregelen genomen (nieuwe krachten, beter eten enz.) en keerde de rust weer. Toch brak later opnieuw een opstand door enkele communisten uit waarbij de hulp van de politie moest worden ingeroepen. Na verwijdering van de muiters werd het opnieuw rustig. Na drie jaar kreeg zij de zorg voor het personeel in een ander ziekenhuis. Ook hierover vertelt zij, alsmede over het soort patiënten dat in dit EHBO-ziekenhuis binnenkwam (veel gewonden en zelfmoordpogingen). Naast deze hoofdonderwerpen komen in de loop van het interview enkele andere zaken ter sprake. Zo de aannames van eigenlandse postulanten. In het begin kwamen velen vooral om er beter van te worden; gevolg was dat er ook veel weer uittraden. Later werd vereist dat zij vóór hun intrede een zelfstandige baan gehad moesten hebben. Op het tijdstip van het interview had haar congregatie 50 Braziliaanse zusters. De zorg voor het geestelijk leven werd beter georganiseerd, mede dank zij een toenemende samenwerking van de congregaties: “in Belo Horizonte zijn bijna alle congregaties van de wereld vertegenwoordigd”. De Braziliaanse zusters willen uiteindelijk wel naar een eigen provincie toe maar behouden toch ook graag een band met de Nederlandse provincie.

Trefwoorden: Bisdom Teófilo Otoni (MG); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Araçuaí (MG); Communisten; Armoede; Internaat; Kinderverzorging; Scholen; Ziekenhuizen; Gezondheidszorg; Maria Legioen; Geestelijk leven; Eigenlandse postulanten; Braziliaanse zusters.

C.M. van de Westelaken [kloosternaam Amalia]

KMM 593

* 19 december 1899 / interview: 5 oktober 1978, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1926-1967.

Functie: onderwijs.

Zuster Amalia werkte van 1926 tot 1974 in de bisdommen Araçuaí (MG) en Teófilo Otoni (MG), dat overigens tot 1960 nog deel uitmaakte van Araçuaí. Het grootste deel van het interview gaat over de eerste pionierstijd met af en toe projecties naar latere jaren. Zij behoorde tot de eerste groep van haar congregatie die een school zou gaan stichten in het binnenland. Meer dan over de school gaat haar verhaal over de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden; luisterend naar wat zij vertelt kan men zich daar moeilijk over verwonderen. Het was een kale, droge, warme streek waar zij terecht kwam. De wegen waren slecht, de vervoersmiddelen primitief. Maar wat de onderwijzeres uit een streng notarisgezin het meeste stak was dat alles zo “smerig” was. Hun eerste verblijf zat vol kakkerlakken en ratten, de watervoorziening was treurig, het eten een kleffig mengsel van rijst en bonen met soms wat slecht vlees. De bevolking was straatarm, ongeletterd, geloofde in geesten en werd uitgebuit door een handjevol rijken. Dit soort details vindt men volop in het interview. Het onderwijs begon vanzelfsprekend ook erg primitief. Toch slaagden de zusters erin hun scholen steeds verder uit te bouwen en hun werk te bekronen met een grote kweekschool (40 à 50 afgestudeerden per jaar). Zuster Amalia werd daar later lerares wiskunde, natuurkunde en godsdienst. We krijgen korte informatie over deze school, over de inspecties, het schoolgeld en over het internaat dat aan de school verbonden was. Een aantal oud-leerlingen werd later zuster. Na haar dagtaak gaf zij les aan armen; deze lessen kenden een grote toeloop. Tenslotte vertelt zij ook over een aantal vormen van volksvroomheid: de Goede Weekviering met kruisafneming en begrafenis van Christus, het tekenen van ‘Ecce Homo’, processies, begrafenissen, een plechtigheid met brandende ballonnen enz.

Trefwoorden: Bisdom Teófilo Otoni (MG); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Araçuaí (MG); Scholen; Levensomstandigheden; Onderwijs; Kweekschool; Internaat; Volksdevotie; Traditionele feesten.

KARMELIETEN (OCARM.)

A.M.J. Keyzers

KMM 675

* 13 oktober 1911 / interview: 2 juni 1982, 215 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1926-1982.

Functie: pastoraal; onderwijs.

De voornaamste onderwerpen van pater Keyzers zijn de priesteropleiding in het aartsbisdom São Paulo (SP) en pastoraal in het aartsbisdom São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ) en het bisdom Jundiaí (SP). Bij laatstgenoemd onderwerp geeft hij veel informatie over verenigingen en organisaties. Priesteropleiding. Na twee jaar humaniora in Uden vertrok hij in 1926 op 15-jarige leeftijd naar Brazilië en kwam daar in de derde klas van het kleinseminarie. Zijn eerste verhaal gaat dan ook over zijn eigen weg naar het priesterschap: kleinseminarie, noviciaat, filosofie, theologie, pastoraal jaar. Van 1945 tot 1966 was hij zelf docent aan het grootseminarie. Zijn vakken waren moraal en kerkelijk recht. Hij bespreekt de evolutie in de moraaltheologie die juist in die jaren plaatsvond. Vooral echter besteedt hij aandacht aan de crisis in de roepingen. Hij noemt een aantal oorzaken: identiteitsverlies van de priester, twijfels bij de kandidaten en bij de priesters zelf, de mogelijkheid om betere

banen in de maatschappij te krijgen enz. In de laatste jaren heeft vooral de keuze voor de armen én aan de kerk én aan de priester een eigen identiteit terug gegeven, wat resulteerde in nieuwe roepingen. Deze kwamen vooral voort uit de jeugdbeweging. Voorts wijst hij op een grotere samenwerking in het roepingenwerk tussen de verschillende congregaties, en op een theologiecursus voor leken, waar leken als pastorale helpers worden opgeleid. Pastoraal. In de periode 1938-1945 had hij reeds kennis gemaakt met de traditionele zielzorg. Hij bespreekt hier de voorbereiding op de Eerste H. Communie, de Eucharistische Kruistocht en de Maria Congregatie. Uitgebreider gaat hij in op het tijdschrift *Messageiro do Carmelo* (10.000 abonneés verspreid over heel Brazilië) waarvan hij eerst medewerker en later hoofdredacteur was. Vanaf 1968 werkte hij in Stú, bisdom Jundiai, in de pastoraal. Hij groepeerde zijn ervaringen rond een aantal verenigingen en bewegingen. Allereerst is dat een jeugdgroep waarvan hij de leiding kreeg. Opvallend was hun enthousiasme waardoor een groot aantal initiatieven kon worden ontplooid: jongerenmissen, vormingsweekeinden, TLC (opleiding van leiders), sociale werk enz. Vervolgens spreekt hij met waardering over de werk van de Focolari en hun centrum Mariapolis (SP). Zij hebben een krachtige spirituele invloed op de jeugd, gezinnen en religieuzen. Ook de besluiten van Medellín (1968) en Puebla (1979) krijgen bij hen alle aandacht. Voor echtparen was er de Equipe de Notre Dame (discussie, gebed, reflexie); in Stú was dat meer iets voor de elite. Kortere onderwerpen zijn; een viertal sociale instellingen in Stú, de Cursilho da Cristandade (goede invloed), basisgemeenschappen (minder dan elders, de situatie was ook anders), oecumene, volksgodsdienst. Verder korte profielschetsen van Carlos Mesters en kardinaal mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998). Tenslotte zijn er iets uitgebreidere beschouwingen over de karmelieten in Brazilië en over het werk van zusters in Stú.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Paulo (SP); Aartsbisdom São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ); Bisdom Jundiai (SP); Traditionele verenigingen; Priesteropleiding; Seminaries; Roepingencrisis; Jeugdbeweging; Cursussen; Leken; Traditionele zielzorg; Eucharistische Kruistocht; Maria Congregatie; Tijdschrift *Messageiro do Carmelo*; Sociaal werk; Focolari; Medellín; Puebla; Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Oecumene; Volksgodsdienst; Mesters, Carlos; Arns, Paulo E.; Karmelieten.

H.J.C. Laarman

KMM 322

* 4 januari 1915 / interview: 16 oktober 1980, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1931-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

In de 50 jaar Brazilië die pater Laarman beschrijft bekleedde hij verschillende functies, deed velerlei ervaringen op en werkte op tal van plaatsen. Voor een goed overzicht kan men een groepering aanbrenen naar drie hoofdonderwerpen. Priesteropleiding. Hier moet allereerst zijn eigen opleiding vermeld worden. Toen hij 12 jaar was ging hij naar het kleinseminarie in Zenderen, op 16-jarige leeftijd vertrok hij in 1931 voor de rest van zijn studies naar Brazilië. Hij evalueert deze vroegtijdige uitzending en beschrijft zijn noviciaat en grootseminarie in het aartsbisdom São Paulo (SP) (professoren, studenten, cursussen) en priesterwijding in Brazilië. Na verlof in Nederland werd hij docent aan een grootseminarie (1939) en daarna vijf jaar aan een kleinseminarie. Laatstgenoemde periode krijgt de meeste aandacht. Het seminarie lag in Stú, bisdom Jundiai (SP). Er was een grote toeloop van studenten doch minder dan 10% ging door. Hij gaat in op de manier van opvoeden in die tijd en op zijn kijk daarop toen en nu. Veel later (1972) werd hij definator voor vorming in Belo Horizonte (MG). Dit was geen seminarie doch eerder een cursus voor voortgezette vorming, onder meer voor priesters, gericht op aanpassing aan nieuwe ontwikkelingen.

Naast nieuwe exegetische en theologische stromingen stonden ook vakken als groepsdynamica op het programma. Pastoraal. Dit werk speelde zich af in verschillende bisdommen: Jundiaí (SP), Staguai (RJ), São Paulo (SP), Belo Horizonte (MG), Mogi das Cruzes (SP), Paracatu (MG). Informatie over plaatselijke omstandigheden is er vooral over zijn eerste parochie, die hij bediende vanuit het seminarie in Stú. Er waren meer dan 30 kapellen die deels alleen over water bereikbaar waren. De pastoraal was traditioneel: bediening van de sacramenten (grote reizen voor de Paascommunie), devoties, patroonsfeesten. Hij betreurt het dat later een soort beeldenstorm veel van die devoties heeft weggevaagd. Er was ook een gevangenis (met onder andere communisten en integralisten) die elke twee weken bezocht werd. Vanuit zijn latere ervaringen schetst hij een aantal meer recente ontwikkelingen in de pastoraal. Zo een groeiende aandacht voor sociale noden. Hij vermeldt hier de oprichting van een coöperatie in Belo Horizonte en gaat nader in op de Pastoral da Terra. Hij heeft de tijd nog gekend dat grond nauwelijks iets waard was. Dat werd anders toen de ontwikkeling van Brazilië grootscheeps ter hand genomen werd. Rijken, instellingen en multinationals begonnen grote stukken land op te kopen. De kleine boeren kwamen in de krottenwijken in de steden terecht. Landhervorming werd vaak beloofd toch kwam nooit echt van de grond. De kerk heeft in dit probleem stelling genomen, Medellín (1968) radicaler dan Puebla (1979). Dit laatste verklaart hij nader. Projecten. Als procurator van zijn orde had hij vroeger al kennis gemaakt met financieel management, onder meer in het beheren en ontwikkelen van landerijen die aan het klooster toebehoorden. Vanaf 1976 werd hij tussenpersoon tussen donorinstanties onder andere Memisa en de Assistência Social en projecten. In die functie bezoekt hij de begunstigden, gaat na wat er met de subsidies gebeurt, evalueert en brengt adviezen uit.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Paulo (SP); Bisdom Jundiaí (SP); Bisdom Staguai (RJ); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Mogi das Cruzes (SP); Bisdom Paracatu (MG); Priesteropleiding; Seminarie; Pastoraat; Sacramentele bediening; Traditionele feesten; Missiereizen; Devoties; Gevangenispastoraat; Sociale noden; Multinationals; Grootgrondbezit; Krottenwijken; Landbouw; Communisten; Pastoral da Terra; Medellín; Puebla; Procurator; Financiën; Sociale projecten; Memisa; Assistência Social.

J.G.H. Mesters

KMM 687

* 20 oktober 1931 / interview: 15 juli 1982, 252 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1949-1982.

Functie: pastoraal.

Het interview van pater Mesters is bijzonder indringend. Van binnen uit maken we kennis met de krachten die in de kerk van Brazilië aan het werk zijn, met name in de basisgemeenschappen. De centrale plaats van de bijbel in het proces van Gods-Volk worden wordt er eerder beleefd dan betoogd. Een samenvatting als deze blijft noodgedwongen aan de oppervlakte. Het verhaal begint met zijn eigen priesteropleiding: op 17-jarige leeftijd vertrok hij in 1949 naar Brazilië, waar hij in Stú het kleinseminarie voltooide; daarna noviciaat in Mogi das Cruzes, filosofie in São Paulo, en theologie met als specialisme bijbelstudie in Rome en Jerusalem (1954-1963). Tot 1967 gaf hij les aan het grootseminarie in São Paulo. Dit alles wordt uitvoerig besproken, waarbij uit de laatstgenoemde periode vooral de veranderingen belicht worden die zich voltrokken in de politiek en in de kerk: “bij de tweede coup begon de kerk zich te bekeren”. Ook de crisis in de priesterroepingen komt hier aan de orde. Een geheel ander leven begon toen hem gevraagd werd bijbelcursussen te geven aan groepen in stadswijken en aan arme boeren in het Noord-Oosten. Hij beschrijft de aanvankelijke problemen, cursussen wilden niet lukken omdat ze niet aansloten op het concrete levensgevoel van het volk. Pas na jaren van luisteren naar en leren van de

mensen begon hij te ontdekken “hoe het zaad uit de grond kwam; het zat er al in”; “hoe leven en bijbel als communicerende vaten kunnen zijn”. Hiermee begint tevens het echte hoofdonderwerp van het interview: ontwikkelingen in de kerk van Brazilië met als exponent de basisgemeenschappen. Tal van facetten komen in dit hoofdstuk aan de orde. Betrekkelijk kort bespreekt hij de bevrijdingstheologie (hij ontmoette regelmatig mensen als Leonardo Boff), het Plano pastoral de conjunto, Medellín (1968), politieke gebeurtenissen ná 1964, de bisschoppen: “kerkvaders”. Naast de bekende namen als mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) zijn er mannen zoals mgr. A. Batista Fragoso uit het arme bisdom Crateús (CE) die “ploeteren om de kerk te laten geboren worden”, Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM) meer aan de kant van Rome dan van de bisschoppen), de Cursilho da Cristandade (levert goede mensen, kan toch remmend werken). Veel uitgebreider gaat hij dan in op de basisgemeenschappen: hun ontstaan; het samenspel van religieus, politiek en sociaal engagement; dan een diepgaande beschouwing over de ‘ministeries’, te weten de priesterlijke, profetische en de wijsheidsbediening, waarbij hij stelt dat het priesterlijke in de officiële kerk de andere ministeries opslokte doch dat deze in de basisgemeenschappen weer bovenkwamen. Eveneens uitvoerig bespreekt hij de plaats van de bijbel: het bijbelcentrum waarvan hij directeur is, de cursussen die hier gegeven en georganiseerd worden, de publicaties van het centrum; met tal van voorbeelden illustreert hij hoe de bijbel in de gemeenschappen gelezen wordt. Vanuit de basis ontstonden diverse organisaties voor de meest gemarginaliseerden: de Conselho Indigenista Missionário (CIMI). vanuit de Indianen, Pastoral da Terra vanuit de boeren, Pastoral Operario vanuit de situatie van de arbeiders. Tenslotte gaat hij in op de organisatie van de gemeenschappen: groeiend vanuit de periferie naar het centrum, zich organiserend van lokaal naar regionaal en nationaal niveau.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Paulo (SP); Priesteropleiding; Bijbelcursussen; Roepingencrisis; Boff, Leonardo; Medellín; Puebla; Bevrijdingstheologie; Arns, Paulo E.; Câmara, Helder; Batista Fragoso, A.; Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM); Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Conselho Indigenista Missionário (CIMI); Indianen; Pastoral da Terra; Pastoral Operario.

C.E.G. Philips

KMM 681

* 13 september 1922 / interview: 25 juni 1982, 287 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1937-1982.

Functie: pastoraal; onderwijs; beleid.

Dit is een lang interview over 45 jaar Brazilië, rijk aan ervaringen op verschillende terreinen. Uit het chronologisch geordende verhaal van pater Philips worden de voornaamste gegevens hier in drie onderwerpen bijeengebracht. Priesteropleiding. Na drie jaar humaniora in Zenderen vertrok hij in 1937 naar Stú, bisdom Jundiá (SP) om daar het kleinseminarie af te maken. Daarna volgden het noviciaat in Mogi das Cruzes (SP) en hogere studies in São Paulo (SP). Dit alles, plus een kort historisch overzicht van de karmelitaanse aanwezigheid in Brazilië, vormt het onderwerp van zijn eerste verhaal. Later (1959-1965) was hij prior van het grootseminarie in São Paulo. Hij bespreekt kort zijn taak en gaat dan uitvoeriger in op de grote veranderingen die in deze tijd plaats grepen in de opvattingen rond priesterschap en kloosterleven, de uittredingen en het afnemende aantal roepingen. In 1966 werd hij benoemd voor het kleinseminarie doch ook dit werd gesloten; een traumatische ervaring vooral voor de oudere confraters. In 1978 (hij was toen lid van het bestuur) werd opnieuw een beroep op hem gedaan, nu voor een priesteropleiding-nieuwe stijl. Ook over dit project biedt het interview ruime informatie. Verderop bespreekt hij kort de voortgezette vorming van priesters. Zijn pastorale arbeid speelde zich af in São Paulo, Rio de Janeiro en Stú.

Zowel in Rio (1948-1950) als in São Paulo (1947-1948 en 1950-1959) heeft pater Philips veel gebouwd, onder andere parochiekerken en een klooster. Het verzamelen van fondsen daarvoor kostte veel tijd en energie (toneel, film, feesten, loterijen, acties, bedelen); de mensen hielpen ook regelmatig bij de bouw. De zielzorg in deze periode verliep grotendeels langs traditionele lijnen: sacramenten, godsdienstonderricht, huisbezoek, verenigingen. Om in een nieuwe parochie met de mensen in contact te komen hield men soms een processie van huis tot huis met een beeld van O.L. Vrouw. Als verenigingen noemt hij: Maria Congregatie, Eucharistische Kruistocht, Vincentiusvereniging, Derde Orde van de Karmel, Broederschap van het H. Sacrament en een vereniging voor priesterroepingen. Uit de periode São Paulo bespreekt hij uitvoeriger de Katholieke Actie en het Maria Legioen, uit Rio bericht hij over de invloed van Macumba en Ubanda. In Stú was hij vanaf 1965 als pastor werkzaam. Zijn parochie hier deed veel aan sociaal werk. De Cursilho da Cristandade liep erg goed en werd in pastoraal en sociaal werk ingezet. Voor sociaal werk werd bovendien een eigen organisatie opgericht (Fias). We horen hier over een polikliniek, sociale werksters, cursussen, huizenbouw voor de armen enz. Om zijn vele verdiensten werd hij benoemd tot ereburger van de stad. Beleid. Vanaf 1978 was pater Philips lid van het bestuur van de provincie. Vanuit deze functie bespreekt hij diverse ontwikkelingen binnen de orde, de wetenschappelijke lectuur die voor de confraters beschikbaar was, de groeiende inspraak van de leden, kapittels en het daar uitgestippelde beleid, het charisma van de orde in deze tijd enz. Andere onderwerpen die aan de orde komen zijn: profielschetsen van kardinaal mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) en Carlos Mesters; basisgemeenschappen (weinig in zijn gebied), Medellín (1968), Puebla (1979) en de veranderde visie op de kerk; de houding van de bisschoppen tegenover sociale en politieke problemen enz.

Trefwoorden: Bisdóm Jundiai (SP); Bisdóm Mogi das Cruzes (SP); Aartsbisdóm São Paulo (SP); Priesteropleiding; Seminaries; Prior; Roepingencrisis; Kloosterleven; Pastoraat; Bouwactiviteiten; Traditionele zielzorg; Sacramenten; Godsdienstonderwijs; Huisbezoek; Processies; Traditionele verenigingen; Maria Congregatie; Eucharistische Kruistocht; Vincentiusvereniging; Derde Orde van de Karmel; Broederschap van het H. Sacrament; Katholieke Actie; Maria Legioen; Macumba; Ubanda; Cursilho da Cristandade; Sociaal werk; Arns, Paulo E.; Basisgemeenschappen; Medellín; Puebla; Ontwikkelingen orde.

G.A. Veekens

KMM 686

* 11 december 1921 / interview: 13 juli 1982, 320 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1947-1982.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Het interview van pater Veekens bevat deels kortere informatie over ervaringen in de verschillende plaatsen waar hij gewerkt heeft, deels uitdieping van bepaalde onderwerpen. De eerste categorie betreft de bisdommen São Salvador da Bahia (BA) met nadruk op de volksmissies, Estância (SE) pastoraal, Aracaju (SE) en Belo Horizonte (MG) vooral pastoraal en seminaries, Paracatu (MG) vooral catechese, São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ) pastoraal), Governador Valadares (NG) basisgemeenschappen, overdracht aan Mill Hill. Van de uitgewerkte onderwerpen komen de volksmissies het eerst. Hij werd hiervoor benoemd in 1947. Uitgebreid bespreekt hij de opzet en het doel van zo'n missie, de godsdienstige plechtigheden en de volksfeesten, de functie van de missie als bijscholing op het gebied van godsdienstonderricht en zo goed mogelijk op peil houden van het sacramentele leven; we horen ook wat het volk als zonde beschouwde en wat niet enz. Hij gaat ook in op de neergang van de volksmissies in de zestiger jaren. Aansluitend spreekt hij kort over volksgeloof van Afrikaanse oorsprong. Een tweede lang verhaal is er over de

priesteropleiding. Hiertoe kan men allereerst rekenen het verslag over zijn eigen noviciaat en seminarieopleiding in Brazilië (1939). Vervolgens de tijd (vanaf 1954) dat hij belast was met de leiding van een preseminarie en kleinseminarie. Tot 1960 nam het aantal seminaristen gestadig toe, al waren er nogal wat die meer voor de studie dan voor het priesterschap kwamen. Daarna ging het snel achteruit. Verderop in het interview bespreekt hij nieuwe pogingen in de laatste jaren die meer succes lijken te hebben. Ook jeugdwerk en pogingen om de Derde Orde nieuw leven in te blazen komen hier aan de orde. Als derde onderwerp kan men een aantal groeperingen en bewegingen bij elkaar zetten die hij bespreekt. Het zijn de beweging voor Traditie, Gezin en Vaderland (TFP) erg conservatief), de Cursilho da Cristandade (vooral middenstand, doch zij slaagden er in mannen bij het kerkelijk leven te betrekken), de beweging voor een betere wereld van pater Lombardi (bracht meer aandacht voor de medemens), de Liga Catolica (die onder meer hielp bij het organiseren van kerkelijke feesten), de Movimento Familiar Cristiana (gevaar voor elitevorming). Uitgebreid ook gaat hij in op vernieuwingen in de catechese. Hij vertelt over de invloed van de ISPAC-cursus, over verbetering van de methodiek, betere boeken en cursussen, meer aandacht voor liturgie, bijbel en het maatschappelijk leven. Met basisgemeenschappen had hij niet veel rechtstreeks contact. Hij beperkt zich tot een aantal observaties over de verhouding tot de politiek, de pastoraal van de grond en van de arbeid, bevrijdingstheologie, Medellín (1968) en Puebla (1979). Tenslotte geeft het interview wat informatie over de karmelieten in Brazilië, hun werken en kloosterleven.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Salvador da Bahia (BA); Bisdom Estância (SE); Bisdom Aracaju (SE); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Paracatu (MG); Aartsbisdom São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ); Aartsbisdom Governador Valadares (NG); Volksmissies; Traditionele feesten; Godsdienstonderwijs; Kerkelijk leven; Volksgeloof; Priesteropleiding; Seminarie; Jeugdwerk; Derde Orde van de Karmel; Cursilho da Cristandade; Lombardi; Liga Catolica; Movimento Familiar Cristiana; Liturgie; Catechese; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Medellín; Puebla; Karmelieten; Kloosterleven.

KRUISHEREN (OSC)

J.C.M. Boets

KMM 48

* 27 januari 1931 / interview: 10 september 1979, 234 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1959-1979.

Functie: pastoraal.

Pater Boets werkte van 1959 tot 1969 in het bisdom Belém do Pará (PA), en van 1970 tot 1977 in het bisdom Manaus (AM). Daarna keerde hij terug naar Belém, ditmaal naar de universiteit voor een studie sociale wetenschappen. De voornaamste onderwerpen zijn pastoraat, de oprichting van een bisschoppenconferentie, en het regionale Pastoraal Instituut in Manaus. Verder zij opgemerkt dat het gehele interview doortrokken is van een maatschappelijk engagement. De pastorale arbeid van pater Boets begon in de stad Belém. Hij beschrijft het zielzorgwerk zoals hij dat in 1959 aantrof: enorm grote parochies, sterk sacramenteel en devotieel gericht, ook in het verenigingsleven. In Belém maakte hij kennis met pater J. (Tiago) Way CM. Deze had reeds vóór de oorlog een Centro Operario opgezet waar arbeiders sociale en medische hulp kregen, later ook cursussen in sociale leer, vorming van vakbondleiders en ander kader. Uitgebreid vertelt hij over dit centrum, over zijn eigen groeiende deelname aan dit arbeiderspastoraat; ook over de sociale problemen in Brazilië en over de gevolgen van de staatsgreep van 1964. Pater Way had hem graag als fulltime medewerker gehad, doch pater Boets kreeg het verzoek om mee te helpen een regionale

bisschoppenconferentie van de grond te tillen. Vóór en na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) organiseerde hij bisschoppenvergaderingen, was betrokken bij het opstellen van conciliedocumenten en bij het vertalen van documenten naar praktische planning op regionaal niveau. Overigens wordt deze periode in het interview relatief kort besproken. Verreweg het meest uitgediepte onderwerp is de priesteropleiding en de vorming van een lekenkader. Hij spreekt hier in eerste instantie ongeveer een uur over en komt er later nog enkele keren op terug. Het verhaal begint met de onvrede in de zestiger jaren over de gebruikte methodes in de pastoraal en in de priesteropleiding. Nieuwe ideeën, gebaseerd op werken vanuit de basis, kwamen op en botsten met meer behoudende standpunten. In 1970 kreeg hij opdracht om samen met pater A. van de Berg CM in Manaus een regionaal pastoraal instituut op te bouwen met het oog op basisgemeenschapsvorming. Het instituut streefde naar integratie van filosofie, theologie en menswetenschappen; het stond open voor toekomstige priesters en voor leken; ook kortere cursussen werden gegeven voor geïnteresseerde leken. Het systeem wierp goede vruchten af, maar er ontstonden ook conflicten: onder meer zou het studieprogramma niet beantwoorden aan Vaticaanse normen. Sommige overheden trokken hun studenten terug. Tussen deze onderwerpen door verschaft het interview informatie over basisgemeenschappen, over verschillen tussen het doodarme Noord-Oosten en de rest van Brazilië, over problemen rond grondbezit en over de invloed van Medellín (1968) en Puebla (1979). Tenslotte bespreekt hij zijn dissertatie, met als titel *Planning van de sociaal-economische ontwikkeling van het Amazonegebied*.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Aartsbisdom Manaus (AM); Pastoraat; Traditionele zielzorg; Way, J.; Centro Operario; Arbeiders; Sociale problematiek; Staatsgreep; Regionale bisschoppenconferentie; Tweede Vaticaans Concilie; Priesteropleiding; Leken; A. van de; Pastoraal Instituut; Basisgemeenschappen; Grootgrondbezit; Medellín; Puebla.

A. de Jager

KMM 253

* 19 april 1920 / interview: 16 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1947-1980.

Functie: pastoraal; beleid.

De hoofdonderwerpen van pater De Jager zijn pastoraal vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) in het aartsbisdom Belém do Para (PA) van 1947 tot 1950, in het bisdom Juiz de Fora (MG) van 1950 tot 1956 en in Miracema in het bisdom Campos (RJ) van 1956 tot 1967. Verder priesteropleiding in het bisdom Leopoldina (MG) en recente vernieuwingen, met name in Juiz de Fora na 1967. Pastoraal. De situatie in Belem wordt het uitvoerigst beschreven. De kruisheren hadden daar een grote parochie, verdeeld in wijken met een kapel en een school. Het merendeel van de mensen had nauwelijks of géén binding met de kerk. De zielzorg was vooral gericht op de sacramentele bediening, wat op zich al heel veel werk en reizen meebracht: voorbereiding op het vormsel, trouwen met de daarbij horende formulieren, biechthoren, periodiek met de bisschop mee om kerken en kapellen te bezoeken, viering van patroonsfeesten her en der; verder catechese. In Belem waren ook andere congregaties werkzaam: Nederlandse lazaristen, Italiaanse kapucijnen, Amerikaanse redemptoristen, enkele jezùieten en augustijnen. De samenwerking met de bisschop en de andere congregaties was goed. Van de verenigingen beschrijft hij het Apostolaat van het Gebed (gingen ook op ziekenbezoek) en de Maria Congregatie (hielpen met catechismus geven, in de kerk, zangkoor). De Nederlandse lazarist J. (Tiago) Way CM begon een soort vakbond voor jonge mannen. In Juiz de Fora, 2500 km naar het zuiden, was het klimaat veel beter. De parochiestructuur verschilde niet veel van die in Belem: een grote kerk en een aantal kapellen. Hij vermeldt hier nog twee andere verenigingen, namelijk de Katholieke Actie en de H. Familie, die ook mannen bij de

kerk betrok. Deze parochie deed ook aan medische zorg: met hulp van de Memisa werd een polikliniek voor arme mensen opgezet compleet met dokter en tandarts. Voor andere vormen van caritas (voedsel, kleding) hielpen ook Adveniat en Misereor. Priesteropleiding. In Belem had hij reeds meegemaakt dat de meeste seminaristen na het gymnasium weggingen; het seminarie daar werd gesloten. Eenzelfde verschijnsel deed zich voor in het bisdom Leopoldina; deze poging wordt uitgebreider besproken. Van de seminaristen vertrok ook daar 90% na de studie. Met de overigen begon men een grootseminarie; maar juist in die tijd begon overal de crisis in het religieuze leven. Uiteindelijk is er één priester gewijd (en kort na zijn wijding verdronken). Toen de crisis wat luidde is men op andere wijze opnieuw begonnen. Hij gaat in op de eisen die nu aan de kandidaten gesteld worden en op de goede invloed van jeugdgroepen. Sinds 1975 is een nieuwe opbloei te zien. Daarnaast denkt men aan de mogelijkheid van gehuwde diakens en priesters. Vernieuwingen. Hij wijst hier allereerst op de invloed van Medellín (1968). De bisschoppen hebben er alles aan gedaan om de daar genomen besluiten door te geven. Ook het bezoek van paus Johannes Paulus II had grote invloed. Van te voren was er touwtrekkerij geweest tussen regering en bisschoppen; de paus stelde zich duidelijk aan de kant van de ontrechten. In het zuiden is overigens de onderdrukking niet zo groot als in het noorden, behalve dan in de fabrieken. Toch ontstonden ook hier wel basisgroepen in het binnenland en in een aantal wijken. Hij beschrijft kort dergelijke gemeenschappen en de achterliggende bevrijdingstheologie (Leonardo Boff). Ook de Cursilho da Cristandade kwam op; zij doen aan vorming van leken. Tenslotte spreekt hij kort over de toenemende invloed van de protestanten, over de politiek en repressieve maatregelen (afluisteren van preken, arrestaties ook van geestelijken; de laatste tijd gaat het beter) en de vakbonden (doen minder voor de mensenrechten dan de basisgemeenschappen).

Trefwoorden: Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Bisdom Juiz de Fora (MG); Bisdom Campos (RJ); Bisdom Leopoldina (MG); Pastoraat; Traditionele zielzorg; Sacramentele bediening; Missiereizen; Traditionele feesten; Traditionele verenigingen; Lazaristen; Kapucijnen; Redemptoristen; Jezuïeten; Augustijnen; Apostolaat van het Gebed; Maria Congregatie; Way, J.; Katholieke Actie; H. Familie; Gezondheidszorg; Ziekenbezoek; Caritas; Memisa; Adveniat; Priesteropleiding; Seminaries; Diakens; Jeugdgroepen; Catechese; Vernieuwingen; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín; Johannes Paulus II; Puebla; Bevrijdingstheologie; Boff, Leonardo; Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Politieke situatie; Repressieve maatregelen; Vakbonden.

H.P.J. Plag

KMM 419

* 27 juli 1900 / interview: 6 januari 1981, 240 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1934-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Plag heeft vanaf 1935 in Brazilië gewerkt, meestal in de pastoraal, enige tijd in de priesteropleiding. De eerste 25 jaar werkte hij in het aartsbisdom Belém do Pará (PA), daarna in de diocesen Leopoldina (MG), Campos (RJ) en Belo Horizonte (MG). Verreweg het langste verhaal gaat over zielzorg in stad en binnenland. Zijn eerste opdracht was de zorg voor een kleine bijkapel, wat elke dag 40 km. fietsen door het zand betekende. Hij vertelt over zijn voornaamste bezigheden in die beginjaren: sacramenten toedienen, godsdienstles geven, zieken bezoeken enz. Het gebied waar zijn congregatie werkte was enorm groot, parochies met 50 bijkapellen waren geen uitzondering. Ook hadden zij de zorg voor een melaatsenkolonie. Twee confraters stierven aan tyfus, een malaria-epidemie in 1937 eiste veel slachtoffers onder de bevolking. Ook over die situatie tijdens de oorlog worden details gegeven. Regelmatig werden in de parochies ook volksmissies gegeven. Als verenigingen noemt hij het

Apostolaat van het Gebed, de Katholieke Actie, het Maria Legioen, de Liga Operária voor mannen en de JOC voor jongeren. Pater Plag ziet niet veel heil in geweld tegen de regering; dat roept tegengeweld op en is on-Braziliaans. Met goedheid en vriendschap kan men meer bereiken. Daarom staat hij eerder sceptisch tegenover bepaalde ontwikkelingen rond de bevrijdingstheologie, Medellín (1968) en Puebla (1979). Voor mensen als Carlos Mesters heeft hij overigens grote bewondering. Ook de toenemende participatie van leken verwelkomt hij, en hij legt uit hoe hij zelf meewerkt aan kadervorming. De Cursilho da Cristandade loopt gevaar een exclusieve groep te worden, doch in de parochie en ook op sociaal gebied leveren zij een belangrijke bijdrage. De vernieuwingen in de liturgie noemt hij een weldaad: steeds komen er nieuwe teksten, componisten uit heel het land werken samen, nieuwe liederen worden per grammofoonplaat over alle parochies verspreid. Het bezoek van paus Johannes Paulus II is positief overgekomen omdat hij zo duidelijk gesproken heeft over sociale toestanden. Gedurende enige tijd was pater Plag ook betrokken bij de priesteropleiding in Leopoldina. Op drie plaatsen in het interview gaat hij op dit onderwerp tamelijk uitgebreid in, waarbij vooral de zestiger jaren in beeld komen. Ondanks goede pogingen stortte toen de 'roepingenmarkt' in. Wat korter bespreekt hij nieuwere opleidingsvormen die in de zeventiger jaren opkwamen. Persoonlijk vóór het celibaat, zou hij het toch een zegen vinden als de koppeling priesterschap-celibaat zou worden losgelaten; dan kreeg het vrijwillige celibaat ook meer betekenis.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Bisdom Leopoldina (MG); Bisdom Campos (RJ); Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Pastoraat; Traditionele zielzorg; Sacramentele bediening; Godsdienstonderwijs; Melaatsenkolonie; Volksmissies; Traditionele verenigingen; Apostolaat van het Gebed; Katholieke Actie; Maria Legioen; Liga Operária; Bevrijdingstheologie; Medellín; Puebla; Mesters, Carlos; Leken; Kadervorming; Cursilho da Cristandade; Liturgie; Johannes Paulus II; Priesteropleiding; Roepingen; Celibaat.

J. Sweerts

KMM 523

* 17 mei 1910 / interview: 5 oktober 1978, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1939-1953.

Functie: pastoraal; beleid.

Toen pater Sweerts in 1939 naar Brazilië vertrok had hij het gevoel daar als 'tabula rasa' heen te gaan: geen idee van taal, land of cultuur. Tot 1953 werkte hij steeds in de pastoraal in het aartsbisdom Belém do Pará (PA), hoewel hij vanaf 1947 als regionaal overste ook andere delen van Brazilië bezocht. Van het pastorale werk in die eerste jaren beschrijft hij kort de catechese. Veel langer vertelt hij over allerlei ervaringen uit het missionarisleven uit die tijd: de lange tochten over land en water, de grote fiësta met vuurwerk in het bezochte dorp, de plechtige Hoogmis, dopen, trouwen en heel veel biechthoren. Men wist overigens dat dezelfde mensen zich ook bezighielden met spiritisme en riten van afrikaanse oorsprong. De reizen brachten veel administratieve rompslomp mee: niet alleen de registratie van de toegediende sacramenten, maar ook het financieel verslag van de fiësta dat naar de bisschop moest. In de stadsparochies werden periodiek grote volksmissies gehouden; een happening van 40 dagen met lange preken, honderden huwelijken, eindeloos biechthoren. In de steden waren ook verenigingen, waarbij de nadruk lag op het godsdienstige: Maria Congregatie, Apostolaat van het Gebed, later ook de JOC en dergelijke. Godsdienst was overigens voornamelijk iets voor vrouwen. Verder heeft hij hier details over de financiering van de kerkelijke organisatie. Drie bijkomende onderwerpen krijgen elk 10 à 15 minuten. Als eerste de oorlog, de voedselschaarste, de komst van Amerikanen, de vele Japanners die in Brazilië waren, enkele incidenten waaronder een verijdelde aanval op de missie. Dan iets over volksdevotie, waarbij hij onder meer de grote processie van

Belém beschrijft waaraan honderdduizenden deelnemen. Ook was er eens een epidemie van wonderen: eerst was er één wenend schilderij van O.L Vrouw, na enkele weken begonnen in alle hoeken van de stad schilderijen vreemd te doen. Als derde een melaatsenkolonie waar zijn confraters de geestelijke verzorging hadden. Hij vertelt over het leven van de mensen daar en schildert treffend de wanhoop van mensen die door deze ziekte getroffen werden. In 1947 werd hij regionale overste. Er was aanvankelijk een toename van het priesterbestand. Nieuwe posten werden gezocht in het Zuiden, wat veel reizen voor hen meebracht. De seminaries waren zorgenkinderen: grote investeringen in geld en mankracht met nauwelijks zichtbaar resultaat. In 1953 werd hij ziek en moest in Nederland blijven. In de zeventiger jaren bracht hij nog een bezoek aan zijn oude missie en constateerde er grote veranderingen in de pastorale aanpak, vele ten goede doch voor sommigen moeilijk te verwerken.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belém do Pará (PA); Pastoraat; Catechese; Traditionele zielzorg; Sacramenten; Huwelijk; Spiritisme; Volksmissies; Traditionele verenigingen; Maria Congregatie; Apostolaat van het Gebed; Financiën; Volksdevotie; Processies; Melaatsenkolonie; Regionaal overste; Priesteropleiding; Seminaries.

LAZARISTEN (CM)

G.J. Gommers

KMM 179

* 30 maart 1935 / interview: 23 januari 1980, 150 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1981.

Functie: pastoraal.

Dit is een helder interview: er is één duidelijk uitgewerkt hoofdonderwerp dat rechtstreeks uit eigen ervaring stamt; daarnaast een aantal andere zaken die beknopter doch veelal vanuit een eigen visie besproken worden. Pater Gommers werkte vanaf 1962 in de pastoraal in de prelarie Cametá (PA). Zijn hoofdonderwerp is de opbouw van de Comunidade Cristã (CC). In eerste instantie maakte hij kennis met de traditionele zielzorg die sterk sacramenteel gericht was: dopen, huwen, biechthoren. Bovendien was godsdienst grotendeels een zaak van vrouwen. Pater Gommers maakte veel werk van het Apostolaat van het Gebed en streefde ernaar dit om te buigen van samen bidden naar samen doen en dan daarbij ook de mannen te betrekken. Uit overleg met confraters werd het idee geboren hem vrij te stellen voor pastoraal onder de mannen en te trachten aan dit apostolaat een sociale dimensie te geven. Daartoe werden cursussen ontwikkeld en gezamenlijke projecten ontworpen; bij de uitvoering daarvan werden geleidelijk aan dan ook weer de vrouwen betrokken doch nu in een meer sociale dan devotionele context. In gezamenlijk overleg groeiden daaruit in een later stadium een soort basisgemeenschappen op, hier bij voorkeur christelijke gemeenschap genoemd. De leiding ging steeds meer over in handen van de mensen zelf, kadervorming leverde meer leiders op, de reikwijdte van de cursussen en de projecten groeide. Zo kwam men als vanzelf terecht bij verdediging van eigendomsrecht (Pastoral da Terra), vakbondswerk en in meerdere of mindere mate ook de politiek. Een aantal andere onderwerpen wordt korter besproken. Allereerst de gezondheidszorg: het gaat hier onder meer over een ziekenhuis dat door de missie gebouwd werd en waarbij het zaak was dit uit handen van politici te houden. Verder over christelijke gemeenschappen uit het binnenland die zelf verpleegsters en vroedvrouwen voor hun streek later opleiden. Onderwijs: daar moet een regeringsprogramma worden afgewerkt dat naar veler mening te weinig aansluit op de echte noden. Catechese wordt niet via de scholen maar via de Comunidade Cristã gegeven. Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), Medellín (1968) en Puebla

(1979): dit punt wordt breder uitgewerkt; de gemeenschapsgedachte van Gods volk samen onderweg, een andere aanpak van de sacramenten, de inbreng van de leken, een bevrijdingstheologie die uitgaat van de eigen ervaring en de specifieke situatie van Zuid-Amerika. Wat het priesterschap, c.q. de pastorale roeping betreft ziet hij een terugtreden van de sacrale functie en een versterkte nadruk op het samen optrekken naar het Gods Rijk; vanuit die gedachte vindt hij dat een man die goed functioneert in zijn gemeenschap een wijding moet kunnen krijgen, ook al is hij gehuwd. De Cursilho da Cristandade is volgens hem nogal devotieel en ietwat los van de werkelijkheid van het leven. De Katholieke Actie staat daar dichterbij. Tenslotte geeft hij wat informatie over de sekten en over de Braziliaanse kerk, de 'Igreja Brasileira'.

Trefwoorden: Bisdom Cametá (PA); Pastoraat; Comunidade Cristã (CC); Traditionele zielzorg; Apostolaat van het Gebed; Cursussen; Sociale projecten; Basisgemeenschappen; Pastoral da Terra; Vakbonden; Politiek; Gezondheidszorg; Onderwijs; Catechese; Cursilho da Cristandade; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín; Puebla; Bevrijdingstheologie; Sacramenten; Leken; Katholieke Actie; Sekten; Braziliaanse kerk; Igreja Brasileira.

J.F. Janssen

KMM 259

* 20 september 1912 / interview: 19 oktober 1980, 270 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1939-1956; Ethiopië 1956-1971.

Functie: pastoraal; onderwijs; bisschop; beleid.

Het missionarisleven van mgr. Janssen valt uiteen in een Braziliaanse (1939-1956) en een Ethiopische periode (1956-1971). In Brazilië was hij vooral werkzaam in de priesteropleiding en als provinciaal, in Ethiopië werd hij Apostolisch vicaris van Jimma. Zijn werkterrein in Brazilië lag in de bisdommen Fortaleza (CE) en Mossoró (RN). Karakteristiek voor zijn stijl is dat hij de dingen graag vanuit een historisch perspectief beziet. Het eerste hoofdonderwerp is priesteropleiding. Hij schetst de lange geschiedenis van het grootseminarie in Fortaleza en de rol die de lazaristen, meer in het bijzonder de Nederlanders onder hen, op dit en op andere seminaries gespeeld hebben. Problemen ontstonden onder andere door een opkomend nationalisme onder de clerus waardoor buitenlanders en vooral 'paters' uit de diocesane opleidingen geweerd werden. Een ander punt is het celibaat waarvan hij de voor- en nadelen noemt, en waarbij hij nadenkt over zijn eigen optie vóór het celibaat. Ook als provinciaal (vanaf 1953) van de Nederlandse lazaristen in Brazilië kreeg hij veel te maken met seminaries, omdat velen van hen daar werkzaam waren. Hij gaat ook in op de relaties met de moederprovincie in Nederland. Een afzonderlijk hoofdstuk wijdt hij aan de prelarie van Cametá (PA), die aan de lazaristen was toevertrouwd. Ook hier horen we een stuk geschiedenis. Hij vertelt verder over het moeilijke werk in dit geïsoleerde gebied aan de rand van het Amazone-bekken: meest kleine staties langs de rivier de Tocantins en zijrivieren, lange missiereizen met voornamelijk directe zielzorg en een begin van sociaal werk. Een totaal andere wereld was Ethiopië. De Nederlandse lazaristen kregen het verzoek om daar te gaan helpen en aan pater Janssen werd gevraagd dit werk op te starten. Ook hier begint hij met een brok geschiedenis: vroegere missionaire activiteiten en vooral de Koptische Kerk. Ook geeft hij uitgebreid informatie over theologie, liturgie en monnikendom in deze kerk. Dit alles vormt de achtergrond om de huidige problemen voor de katholieke missie te belichten. Men komt moeilijk het land in (visa, werkvergunningen), men ondervindt tegenwerking bij reizen, bouwactiviteiten enz. Communicatie met de Koptische Kerk is stroef. De Nederlandse missionarissen deden veel aan sociaal werk, o.a. agrarische en medische projecten. Zeer kort spreekt hij over zijn bisschopswijding en zijn deelname aan het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Eveneens beknopt worden enkele ondernemingen vermeld die niet goed van de grond kwamen: een Oecumenisch

Centrum, een seminarie, een poging om monniken uit Europa te laten overkomen. In 1971 keerde mgr. Janssen om gezondheidsredenen terug naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom Fortaleza (CE); Bisdom Mossoró (RN); Bisdom Cametá (PA); Apostolisch vicaris; Lazaristen; Buitenlanders; Priesteropleiding; Seminarie; Celibaat; Provinciaal; Missiereizen; Sociaal werk; Ethiopië; Apostolisch Vicariaat van Jimma; Koptische Kerk; Liturgie; Tweede Vaticaans Concilie; Oecumenisch Centrum.

J. Poels

KMM 690

* 8 maart 1912 / interview: 30 juli 1982, 420 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1935-1982.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Poels kwam in 1935 aan in Brazilië. Na enkele jaren van lesgeven aan een seminarie en volksmissies preken in Fortaleza (CE) werd hij in 1940 benoemd voor het rivierengebied van de Tocantins, tegenwoordig prelatie van Cametá (PA). Ten tijde van het interview (1982) was dat nog steeds zijn werkterrein. Het spreekt welhaast van zelf dat zijn verslag twee korte en één zeer lang verhaal bevat. Priesteropleiding: de lazaristen werkten in Fortaleza zowel op het regionale groot- als kleinseminarie. Hij beschrijft de opleidingen daar; misschien niet op het peil van Europa, maar wel degelijk. Een redelijk aantal goede priesters werd afgeleverd, waaronder mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) en andere latere bisschoppen. Volksmissies: ook dit verhaal is relatief kort, doch zeer levendig door de vermelding van vele details uit de dagelijkse routine tijdens zo'n missie. Zo vernemen we niet alleen over de preken, doopsels en biechten maar ook hoe zo'n verzameling van 10 à 20.000 mensen uit een wijde omgeving georganiseerd, gehuisvest en gevoed werd; hoe de dagorde van de missionarissen er uitzag, en anekdotes uit het missionarisleven. Dat er na de verdwijning van de missies niets soortgelijks voor in de plaats gekomen is vindt hij jammer, want men werkte wel degelijk aan geloofsbehoud onder het volk, dat er ook alles voor over had om mee te doen. Pastoraal in de Tocantins. Over deze periode is hij zo'n vijf uur aan het woord, en een samenvatting doet daaraan natuurlijk altijd te kort. De opkomst van de basisgemeenschappen op het eind van de zestiger jaren kan geredelijk gebruikt worden om deze veertig jaar in twee perioden in te delen. De eerste periode is er vooral een van missiereizen in het binnenland. De vaste standplaatsen (Cametá, Mocajuba, Tucuruí, Baião) worden beschreven, alsmede de verspreide nederzettingen waar de reizen heen gingen: vissers, jagers, diamantzoekers enz. Vooral rond Tucuruí waren ook veel Indianen, doch lange tijd was er een soort oorlogstoestand en hadden ook de missionarissen weinig contact met hen. De reizen waren in die tijd vaak nog hachelijke avonturen (stroomversnellingen, enkele dagen op een zandbank en andere voorbeelden), de levensomstandigheden in het binnenland waren primitief (voedsel, behuizing, malaria). Toch kon hij langzamerhand het een en ander op touw zetten: kerkjes, schooltjes, een steenbakkerij, een aanplant van rijst en maïs, mensen helpen tegen corrupte praktijken enz. De tweede periode wordt nog uitvoeriger besproken: de eerste gemeenschappen onder leiding van confrater G.J. Gommers, bijbelgroepen, hoe de besluitvorming in een gemeenschap tot stand komt, cursussen, bijeenkomsten, projecten die ondernomen worden, de rol van de 'centrale équipe', alles met concrete voorbeelden. Ook hier kwamen de mensen voor het probleem van grondeigendom te staan en kwam het tot confrontatie met grootgrondbezitters. Een geval van verzet in Baião wordt breed uitgewerkt; hij zag zich genoodzaakt in te grijpen omdat een besluit tot weerstand tegen onrecht door de FASE werd uitgelegd als een besluit tot revolutie. Nog een aantal verwante onderwerpen wordt toegelicht. Zo het theologisch instituut in Belem dat aansloot op de noden van de gemeenschappen. Vervolgens een groot landbouwproject waarvoor hij het initiatief nam en dat met hulp van Cebemo (Nederlandse fondsen en

Braziliaanse landbouwingenieurs) werd uitgebouwd tot een agrarisch centrum met proefvelden voor nieuwe gewassen, cursussen voor kleine boeren enz. Tenslotte de houding van de politiek ten opzichte van de gemeenschappen; hier onder meer een verhaal over gevangen genomen Franse priesters, en over het bezoek van vakbondsleider Luiz Ignazio Lula da Silva aan Baião.

Trefwoorden: Aartsbisdom Fortaleza (CE); Bisdom Cametá (PA); Priesteropleiding; Lazaristen; Seminaries; Câmara, Helder; Volksmissies; Pastoraat; Basisgemeenschappen; Missiereizen; Indianen; Levensomstandigheden; Sociaal werk; Gommers, G.J.; Bijbelgroepen, Grondeigendom; Grootgrondbezitters; Theologisch Instituut; Landbouw; Cebemo; Politiek; Lula da Silva, Luiz Ignazio.

H.J. Riemslog

KMM 682

* 20 mei 1920 / interview: 28 juni 1980, 260 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1947-1982.

Functie: pastoraal.

Pater Riemslog vertrok in 1947 naar Brazilië. Na een korte periode van taalstudie kreeg hij een benoeming voor het gebied van de Tocantins, tegenwoordig prelarie van Cametá (PA). Hij werkte daar in de pastoraal en was er van 1970-1980 apostolisch administrateur. Men kan zijn interview verdelen in twee perioden, te weten vóór en ná het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Eerste periode: allereerst krijgen we hier inlichtingen over de geschiedenis van de lazaristenmissie in dit gebied en een korte beschrijving van land en volk: het oude stadje Cametá aan de rivier de Tocantins en de vele kleine nederzettingen langs de hoofd- en zijrivieren. Een gemengde bevolking van Indianen, negers, Portugezen die de kost verdienen als visser, jager, kleine boer en winkelier. In grotere plaatsen kende men de traditionele zielzorg en groepen als het Apostolaat van het Gebed, Maria Congregatie enz. Uitvoerig vertelt hij over de missiereizen naar het binnenland: de tochten per roei- of motorboot; ontvangst door de mensen die zich van heinde en ver op de afgesproken plaats verzameld hadden; H. Mis, biechthoren, dopen, trouwen en feest. Medische zorg en onderwijs waren primitief; hij bouwde verschillende scholen en later een ziekenhuis. Tweede periode: men nam in het binnenland wel kennis van het concilie via tijdschriften enz. doch aanvankelijk deed men daar niet veel meer mee dan wat veranderingen in de liturgie. Tegen het einde van de zestiger jaren echter, mede onder invloed van jonge confraters uit Nederland, begon men zich steeds meer te bezinnen op de traditionele aanpak van de zielzorg. Er kwamen bijbelgroepen, vernieuwingen in de voorbereiding op doopsel en huwelijk enz. Van beslissende betekenis was een vergadering van pastores in 1968. Daar werd besloten dat pater G. Gommers zou worden vrijgesteld voor de voorbereiding van basisgemeenschappen. In het nu volgende (zeer uitvoerige) verhaal horen we hoe dit initiatief uitgroeide en vertakkingen kreeg naar allerlei sectoren van het godsdienstige en sociale leven. Vergaderingen en cursussen waren daarbij een belangrijk instrument. Locale leiders werden gevormd en rondtrekkende 'animadores', de mensen werden bewust gemaakt van hun situatie, hun rechten en mogelijkheden. Bijbelcursussen zorgden voor een gezond fundament. Gemeenschapsprojecten kwamen van de grond, coöperaties werden opgericht, kleine boeren kregen voorlichting en hulp om efficiënter te werken. Over grondeigendom kwam men in botsing met grootgrondbezitters die reageerden met intimidatie (putten vergiftigd, hutten verbrand); hulp kwam onder meer van de Comissão Pastoral da Terra. In dit verband komt ook de politiek ter sprake, vorming van vakbonden, FASE, de voorbereiding op en invloed van Medellín (1968) en Puebla (1979). Andere onderwerpen. Betrekkelijk kort spreekt hij over het lot van de Indianen en het werk van de Conselho Indigenista Missionário (CIMI); eveneens over de Movimento Familiar Cristiana en de Cursilho da Crisandade. Langer is zijn verslag over de

dramatische veranderingen in Tucuruí. Bij dit kleine dorpje aan de Tocantins werd de grootste stuwdam van Zuid-Amerika gebouwd. Tienduizenden immigranten stroomden toe, met als gevolg erbarmelijke levensomstandigheden, corruptie, prostitutie, willekeurige onteigeningen enz. Samen met zijn confraters vocht pater Riemsdag voor de mensen. Ook tamelijk lang bespreekt hij de ondergang van de priesteropleiding in de zestiger jaren en een nieuw begin in de laatste tijd.

Trefwoorden: Bisdom Cametá (PA); Pastoraat; Apostolisch administrateur; Lazaristen; Tweede Vaticaans Concilie; Indianen; Traditionele zielzorg; Liturgie; Apostolaat van het Gebed; Maria Congregatie; Missiereizen; Gommers, G.J.; Basisgemeenschappen; Bijbelcursussen; Huwelijk; Sociale projecten; Coöperaties; Grondeigendom; Pastoral da Terra; Vakbonden; Medellín; Puebla; Conselho Indigenista Missionário (CIMI); Movimento Familiar Cristiana; Conselho da Cristandade; Stuwdam; Corruptie; Priesteropleiding.

J. Zwarthoed

KMM 614

* 19 november 1903 / interview: 24 april 1979, 267 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1931-1978.

Functie: pastoraal; beleid.

In het interview van pater Zwarthoed maken we uitvoerig kennis met de volksmissies zoals die vooral vóór de oorlog in Brazilië gegeven werden. In eerste instantie is er een verhaal van een goed half uur over plus vele aanvullingen in de loop van het gesprek. Een tweede hoofdonderwerp wordt gevormd door zijn pastorale ervaringen in stadsparochies en kapellen van de bisdommen São Luís do Maranhão (MA) van 1945-1960, en Limoeiro do Norte (CE) van 1967-1978. Van 1960 tot 1967 was hij econoom van de provincies van de lazaristen in Brazilië. Volksmissies werden om de 10 à 15 jaar in een bepaalde gebied gegeven. Als voorbereiding waren er gesprekken met de betrokken pastoors over onderwerpen en programma. Vormreizen van de bisschop werden zo mogelijk ingepland. De missie begon in de verstaafgelegen plaatsen en werkte geleidelijk naar de centrale parochie toe. Daar verzamelden zich soms vele duizenden mensen uit de hele streek. Huwelijken werden gesloten of gesaneerd, Eerste H. Communie gedaan, uren biechtgehoord, en vooral 's avonds waren er de grote preken in de open lucht (missies werden gehouden in de droge tijd). Verder organiseerde men processies, kruisplantingen enz. In de regentijd werden er ook volksretraites gehouden op de hoofdstaties. Pater Zwarthoed maakte ook kennis met de volksreligie met restanten van Afrikaanse godsdiensten; met toestemming van de bisschop probeerde hij sommige van die gebruiken te verbinden aan de kerkdiensten. Terugblikkend vindt hij het jammer dat de missies zijn afgeschaft zonder er een goed alternatief voor in de plaats te stellen. Als pastoor maakte hij de traditionele pastoraal mee en de veranderingen in de zestiger jaren. Hij vertelt over hoofdkerken en bijkapellen, over de sacramentele dienst aan de mensen leveren, over de rol van de plaatselijke catechist, over het werk van de Zusters Dochters van Liefde in opvoeding, medische en sociale zorg. De parochie van Ribamár was als bedevaartsoord een speciaal geval: massaal kerkbezoek en veel doopjes omdat de mensen hun dopelingen graag daarheen brachten. Met het vissersvolk van Ribamár voelde hij zich als Volendammer nauw verwant; hij voerde er onder andere nylonnetten in. Over de tijd na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) is hij kort. Ook hij vindt dat structurele veranderingen nodig waren, maar sommige heethoofden liepen veel te hard van stapel. Hij noemt enkele goede ontwikkelingen in deze tijd. In 1960 werd hij econoom van de provincie. Hij beschrijft het enorme gebied waarover de Nederlandse lazaristen verspreid waren (van Recife tot aan de Tocantins), en waarin zijn werk bestond. Tussen al deze onderwerpen door vinden we in het interview iets over politieke ontwikkelingen, de oorlog, profielen van de bisschoppen mgr. M. da Silva Gomes

(1912-1941) en mgr. A. de Almeida Lustosa SDB (1941-1963) van Fortaleza, en zijn laatste werkkring als godsdienstleraar op een college in Aracati.

Trefwoorden: Bisdom São Luís do Maranhão (MA); Bisdom Limoeiro do Norte (CE); Volksmissies; Traditionele zielzorg; Huwelijk; Retraites; Volksreligie; Kerkbezoek; Processies; Catechisten; Zusters Dochters van Liefde; Gezondheidszorg; Sociale zorg; Bedevaarten; Tweede Vaticaans Concilie; Econoom; Lazaristen; Politieke situatie; Silva Gomes, M. da; Almeida Lustosa, A. de; Godsdienstonderwijs.

LEKEN

M.J.A. Peters

KMM 415

* 26 december 1937 / interview: 15 augustus 1980, 260 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1974-1980.

Functie: sociaal werk.

Mevrouw Peters (Riet) maakte carrière in Nederland, resulterend in een goede baan als privé-secretaresse bij Mercedes-Benz. Daarnaast deed zij aan sociaal werk en bleven haar gedachten uitgaan naar de Derde Wereld. In 1974, na contacten met de Nederlandse Missieraad en een missionaris uit Brazilië, besloot zij de beslissende stap te zetten. De zaak gaf een grandioze afscheidsreceptie, de baas een forse cheque, Mercedes-Brazilië regelde alles aan die kant en stelde later een auto ter beschikking. Deze informatie is relevant omdat het haar tot een aparte figuur maakte bij haar werk: een 'rijke' die de kant van de armen koos. Haar werkterrein werd Itanhém in het bisdom Teixeira de Freitas-Caravelas (BA). Het was een straatarm gebied met slechte wegen, een heet klimaat, veel ziektes (t.b.c., lepra, dysenterie enz.), veel analfabeten. Als men uit het interview de gegevens over haar eigen activiteiten bijeenzet kan samenvattend gezegd worden dat zij aan sociaal en pastoraal werk deed. Het sociale werk bestond in directe hulp, voorlichting en 'bewustmaking'; dit alles met vele facetten omdat zij dikwijls bijsprong waar iemand nodig was. Als directe hulp nam zij verlaten en ondervoede kinderen in huis, hield voedselcampagnes tegen ondervoeding en riep de stichting Dona Rita in het leven. Deze stichting verleende onder meer steun aan een landbouwschooltje en bekostigde de studie van enkele van haar helpers. Voorlichting gaf zij via een Sociaal Centrum. Daar werden cursussen gezondheidszorg gegeven: hygiëne, elementaire verpleegkunde, medicijnen; verder een cursus voor dienstmeisjes om hen te helpen hogerop te komen. Voorlichting werd ook gegeven rond huwelijk, geboorteregeling, prostitutie. Werken aan bewustwording was eigenlijk een dagelijkse bezigheid. Zij geeft voorbeelden van politiek en sociaal onrecht. Soms moet het volk wakker geschud worden, geholpen om zich te organiseren, soms ook beschermd. Pastorale activiteiten komen veel korter ter sprake. In samenwerking met de priesters trachtte zij de mensen voor te bereiden om zoveel mogelijk zelf te doen. Wel horen we in dit verband iets over de moeilijkheid om priesters voor het binnenland te krijgen, over problemen rond de celibaatsverplichting, over de opleiding van catechisten, over kerk en politiek enz. Verder beschrijft zij enkele ervaringen met bijgeloof en volksgodsdienst (Macumba, Candomblé, spiritisme). Na haar verlof (1980) wil zij in ieder geval nog voor drie jaar teruggaan.

Trefwoorden: Bisdom Teixeira de Freitas-Caravelas (BA); Analfabetisme; Sociaal werk; Pastoraal werk; Stichting Dona Rita; Landbouw; Sociaal Centrum; Cursussen; Gezondheidszorg; Bijgeloof; Priestertekort; Celibaat; Catechisten; Volksgodsdienst; Huwelijk; Geboorteregeling; Macumba; Candomblé; Spiritisme.

LIEFDEZUSTERS H. JULIANA VAN FALCONERIE

C.M.F. Juffermans [kloosternaam Felicitas]

KMM 270

* 2 december 1924 / interview: 7 april 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1969-1971.

Functie: sociaal werk.

Zuster Felicitas bespreekt in haar interview een Sociaal Centrum in een parochie in het bisdom Santo André (SP) gelegen aan de rand van de stad Sao Paulo, waar zij twee jaar werkzaam was (1969-1971). Het centrum was opgericht door de Nederlandse pastoor Janus (Adriano) van der Zwaan. Het doel van het centrum was kinderopvang. Dat waren kinderen van werkende moeders en aanvankelijk ook kinderen die door de kinderrechter waren aangewezen. Later regelden de zusters zelf alles rond de aanname. Zo veel mogelijk gingen de kinderen 's avonds naar huis om niet het contact met het eigen milieu te verliezen. Het centrum organiseerde verder cursussen voor vrouwen (naaien, huishouding, hygiëne enz.). Ook trok men de wijken in voor huisbezoek en voor sociale en medische zorg. Tenslotte ontwikkelde het centrum zich tot een godsdienstig middelpunt voor de omliggende wijken; er werden eucharistievieringen gehouden, catechese gegeven enz. Klein en armoedig begonnen groeide het door de inzet van velen uit en bereikte steeds meer mensen en steeds meer probleemgevallen. Het centrum werd geleid door pastoor Adriano van der Zwaan, bijgestaan door enkele zusters, een Nederlands echtpaar (uitgezonden door een protestantse kerk) en vrijwilligers/sters. Zuster Felicitas beschrijft haar eigen functie (gastvrouw, huishouding, zorg voor een aantal kinderen, hulp waar nodig) en de taakverdeling in het team. In de loop van het interview horen we ook details over de sociale omstandigheden in de wijken rond het centrum. Daar waren mensen uit het noorden bij die hoopten hier werk te zullen vinden; ook landarbeiders die naar de stad kwamen op zoek naar een beter leven doch er in feite op achteruit gingen. Ook spreekt zij over de schamele behuizing, de minderwaardige positie van de vrouw, en toch, temidden van veel ellende, ontmoette men telkens opgeruimdheid, gastvrijheid en bereidheid om elkaar te helpen. Zij keerde in 1971 terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Santo André (SP); Sociaal Centrum; Zwaan, J. van der; Kinderopvang; Cursussen; Huisbezoek; Sociale zorg; Gezondheidszorg; Catechese; Arbeiders.

M.A.J. van Ruiten [kloosternaam Victorine]

KMM 453

* 13 april 1922 / interview: 25 april 1979, 165 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1970-1973.

Functie: sociaal werk.

Zuster Victorine was drie jaar in Brazilië (1970-1973). Zij was verbonden aan een Sociaal Centrum in een parochie in het bisdom Santo André (SP) gelegen aan de rand van de stad Sao Paulo. Het centrum was opgericht door de Nederlandse pastoor Janus (Adriano) van der Zwaan. Dit vormt dan ook haar hoofdonderwerp. Het Sociaal Centrum was bedoeld voor de opvang van kinderen (onder andere van werkende ouders) en voor sociale en medische zorg in de wijk. De staf was samengesteld uit pastoor Adriano van den Zwaan, een vijftal zusters uit verschillende congregaties en een Nederlands echtpaar (uitgezonden door de Nederlandse Hervormde Kerk). Toen zij aankwam was alles nog in de opbouwfase. Uitgebreid vertelt zij over de moeilijkheden die zich daarbij voordeden: financiële problemen om de benodigde gebouwen te kunnen voltooien, spanningen binnen de staf rond taakverdeling en opvoedingsmethoden, weinig medewerking van de autoriteiten. Ook haar taak beschrijft zij: voor eten zorgen voor de kinderen, helpen met huiswerk, met de kleuters spelen. Daarnaast deed zij pastoraal werk in de wijk; zij beschrijft de armoede die zij daar ontmoette. Toen het centrum eenmaal voltooid was ging alles veel beter. In snel tempo werden ook vrijwilligers/sters uit het eigen land opgeleid. De Nederlandse krachten werden eigenlijk overbodig en de meeste zusters vertrokken. Ook zuster Victorine besloot in 1973 terug te gaan naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Santo André (SP); Sociaal Centrum; Zwaan, J. van der; Kinderopvang; Sociale zorg; Gezondheidszorg; Armoede.

H.J.M. Stumpel [kloosternaam Jozephine]

KMM 519

* 16 mei 1919 / interview: 25 april 1979, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1970-1973.

Functie: sociaal werk; overste.

Zuster Jozephine was algemeen overste van haar congregatie toen die 50 jaar bestond in 1967. In het eerste deel van het interview vertelt zij over de voorgeschiedenis van het project van haar congregatie in Brazilië. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werd er veel gesproken over vernieuwing. De missionaire kerk kwam meer in de belangstelling staan. Bij het 50-jarig bestaan werd gesproken over de mogelijkheid om mensen naar de missie te sturen. Via zuster Urbana, overste van de Zusters van Sint Jozef te Amersfoort, kwamen zij in contact met de Nederlandse pastoor Janus (Adriano) van der Zwaan, diocesaan priester van het bisdom Santo André, die een Sociaal Centrum in zijn parochie wilde bouwen, maar dat niet alleen aankon. De Zusters van Sint Jozef waren reeds sinds 1964 werkzaam waren in Holambra in het bisdom Lins bij mgr. P.J.J. (Pedro Paolo) Koop MSC. Zuster Jozephine vertelt uitvoerig hoe het besluit tot stand kwam om naar Brazilië te gaan om te gaan helpen in het Sociaal Centrum van pastoor Adriano. In 1969 vertrokken de eerste twee zusters, zuster Tecla en zuster Felicitas. Via Holambra gingen zij samen met twee zusters van Sint Jozef, zuster Rosalia en zuster Christiana, naar Santo André. Zij geeft vervolgens een profielschets van pastoor Adriano van der Zwaan. Deze was een buitengewone persoonlijkheid "met uitdrukkelijke ideeën" die veel samen werkte met de bisschop. Hij was zeer begaan met de armoede van de mensen. Zuster Jozephine geeft daarna een uitvoerig beeld van alle moeilijkheden die ontstonden bij de oprichting van het centrum. Vanuit Nederland werd een actie opgezet voor de financiering. Er is nooit een tekort aan geld geweest. De congregatie stond garant voor het onderhoud van de zusters. Er was géén voorbereiding. De zusters hadden geen enkel ervaring. Eenmaal

begonnen kwamen er spanningen tussen de zusters onderling en tussen die de twee congregaties, die samen werkten bij de uitvoering van een gemeenschappelijk project. Elkaars optreden werd niet altijd geaccepteerd en twee congregaties dat “gaf ook moeilijkheden”. In 1970 ging zuster Jozephine zelf in naar Brazilië samen met zuster Victorine. Taak van zuster Victorine zou onder meer inhouden om van de individueel opererende zusters een ‘team van zusters’ te vormen. Zij vertelt over haar aankomst, haar gesprek met Adriano en met de bisschop. Gebrek aan taalkennis was een rem bij de geprekken. Zij vertelt over de bouw van het centrum, de komst van een Nederlandse echtpaar en het sociale werk voor kinderen en vrouwen. Het centrum organiseerde cursussen voor vrouwen (naaien, huishouding, hygiëne enz.). De groei van het centrum ging zo snel dat de interne moeilijkheden bij de zusters steeds groter werden. De spanningen stegen. In 1971 keerde zuster Felicitas terug naar Nederland. Het project beantwoordde niet helemaal aan de doelstelling. Het moest een centrum worden van de wijkmensen, maar het bleef aanvankelijk te veel een project van Nederlanders die geld gaven. Langzaam is het centrum meer van de mensen zelf geworden. Het begin is stormachtig gegaan, maar later is het rustiger geworden. De Nederlanders trokken zich terug en droegen het centrum over aan de Brazilianen.

Trefwoorden: Bisdom Santo André (SP); Vernieuwingen; Armoede; Zwaan, J. van der; Koop, P.J.J.; Sociaal Centrum; Cursussen; Overdracht.

M.A. Verhulst [kloosternaam Thecla]

KMM 557

* 26 september 1923 / interview: 6 oktober 1978, 300 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1969-1973.

Functie: sociaal werk.

Het hoofdonderwerp van zuster Thecla is een Sociaal Centrum in Santo André (SP), gelegen in het gelijknamige bisdom. Haar interview begint met een lang verhaal over de voorgeschiedenis. Het 50-jarig bestaan in 1967 van haar congregatie inspireerde de zusters in de missie te gaan werken. Er was een TV-programma van de KRO waarin pastoor Janus (Adriano) van der Zwaan, een Nederlands diocesaan priester van het bisdom Santo André, over zijn Sociaal Centrum sprak. Deze uitzending resulteerde in een gezamenlijke onderneming van enkele zustercongregaties, onder andere de Zusters van Sint Jozef te Amersfoort en de Liefdezusters van de H. Juliana van Falconierie te Heilo, om pastoor Adriano te gaan helpen. Na de nodige voorbereidingen kon zij in 1969 naar Brazilië vertrekken waar zij eerst twee maanden in Holambra bij de Zusters van O.L. Vrouw van Amersfoort doorbracht voor een eerste kennismaking met land en volk. Vervolgens is er een beschrijving van de krottenwijk Santo André in die haar werkterrein werd. De meeste mannen waren werkeloos (80%), de gezinnen moesten op allerlei manieren proberen in leven te blijven, ondanks de grote armoede was er een grote bereidheid om elkaar te helpen. Het Sociaal Centrum trachtte zo veel mogelijk op de plaatselijke noden in te spelen. Er was een semi-internaat voor kinderopvang en er werd sociale en medische hulp verstrekt. De staf bestond uit pastoor Adriano, de zusters, een Nederlands echtpaar (uitgezonden door de Nederlandse Hervormde Kerk) en vrijwilligers. Zij gaat in op de taakverdeling; zij zelf kreeg werk in de wijk. Dit omvatte huisbezoek, adviezen geven bij problemen (ook rond huwelijk, gezin, geboorteregeling), begeleiding van vrouwengroepen en cursussen (naailes, hygiëne, kinderverzorging), oprichting van meisjesclubs waar ook aan bewustwording omtrent de eigen waarde van de vrouw gewerkt werd. Zij bemiddelde ook bij pogingen om werk te vinden en onderhandelde met autoriteiten over betere voorzieningen (behuizing, waterleiding). Rond het centrum ontstond een geloofsgemeenschap; de mensen kwamen er naar de kerk, er werd catechese gegeven, ouders kregen een cursus ter voorbereiding op de Eerste H. Communie van hun kinderen. Financieel streefde men naar zelfstandigheid om de

continuïteit van het project te waarborgen. Er werd een stichting in het leven geroepen en een spaarkas voor de mensen; wie kon moest betalen voor verleende diensten, van anderen werd een paar uur werk gevraagd. Braziliaanse vrijwilligers kwamen het team versterken zodat ook een andere doelstelling van pastoor Adriano (zichzelf overbodig maken) dichterbij kwam. Over het gehele interview verspreid vinden we regelmatig observaties van zuster Thecla over velerlei zaken: politiek, economie, gezondheidszorg in ziekenhuizen, andere streken die zij bezocht, de houding van de bisschoppen enz. In 1973 kreeg zij een zwaar ongeluk en moest na enkele maanden ziekenhuis terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Santo André (SP); Armoede; Zwaan, J. van der; Sociaal Centrum; Internaat; Kinderopvang; Sociale zorg; Gezondheidszorg; Ziekenhuizen; Huisbezoek; Cursussen; Geloofsgemeenschappen; Catechese; Financiën; Overdracht.

MISSIEZUSTERS VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

A.M. van Ham [kloosternaam: zuster Tony]

KMM 651

* 12 juni 1934 / interview: 8 december 1981, 300 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1971-1981.

Functie: pastoraal; sociaal werk.

Het interview van zuster Tony vermeldt als functie: sociaal-pastoraal werk onder landarbeiders. Dit is tegelijk een exacte aanduiding van haar hoofdthema. De nadruk valt daarbij op de strijd om land van kleine boeren; in de loop van het verhaal zien we bij haar een groeiproces van meevoelen met de mensen naar actieve deelname aan hun strijd. Na een opleiding in verpleging en maatschappelijk werk in Nederland vertrok zuster Tony in 1971 naar Brazilië. Dat eerste jaar liep zij stage in de bisdommen Natal (RN) en Campina Grande (PB). Haar eerste indrukken worden kort toegelicht: de enorme tegenstelling tussen arm en rijk, de miserabele situatie van de armen (behuizing, voedsel, onderwijs). Vanaf 1972 lag haar werkterrein in het bisdom Paraíba (PB). Zij maakte deel uit van verschillende teams van wisselende samenstelling uit de pastorale, agrarische, medische sector. Hun taak was de mensen pastoraal en sociaal te begeleiden. Deze periode levert drie lange verhalen op. Haar eerste team bezocht regelmatig een aantal gehuchten waar het bisdom grond bezat. Na afloop van de contracten tussen bisdom en grootgrondbezitters zou deze grond ten goede komen aan de landarbeiders; het team moest dat proces begeleiden. Men begon met een onderzoek om de problemen in kaart te brengen; uit dit rapport citeert zuster Tony voor een beschrijving van behuizing, voedsel, arbeid, producten enz. Verder vertelt zij over het werk van het team. Treffend is hier het verhaal over de vreugde van een groep arbeiders toen hen - ten aanhoren van de grootgrondbezitter die hen als slaven behandelde - werd meegedeeld dat de grond hun eigendom zou worden. Toch stapte zij na enige tijd over naar een ander team. Een van haar redenen was het gevoel bezig te zijn met het 'bouwen van eilandjes': ver uit elkaar liggende gehuchten waar de mensen reeds zekerheid hadden binnenkort grond te krijgen, terwijl heel de streek daaromheen nog volop in de strijd om eigen grond gewikkeld was. Dit tweede verhaal opent met een lange uiteenzetting over de problematiek van de grond, de tactieken van de grootgrondbezitters (voorbeelden van harde intimidatie; zij zelf liep vaak grote risico's), de bewustwording van de armen omtrent hun rechten, de opkomst van eigen leiders, de rol van de vakbonden enz. Ook gaat zij in op het werk van de teams, en op de opkomende basisgemeenschappen. Tijdens haar verlof in 1975 zamelde zij geld in om grond te kopen voor landarbeiders in Mucata. Na haar verlof werd zij aangezocht om diverse groepen in het dekenaat Agreste te coördineren. Ook hier kreeg zij weer

volop te maken met grondproblematiek, wat een levendig en tegelijk schrijnend verhaal oplevert: intimidaties, verzet door de boeren, botsingen met de politie, arrestaties (ook zij zelf ontkwam daar niet aan). Tegelijk is het een troostend verhaal van groeiende gemeenschapsvorming, concrete resultaten op sociaal en pastoraal gebied, de steun van de bisschoppen, Medellín (1968), Puebla (1979) en van paus Johannes Paulus II bij zijn bezoek. Sprekend over basisgemeenschappen ziet zij een verschil in uitgangspunten: sommigen gaan uit van het godsdienstige en blijven lang op dat niveau bezig, anderen vertrekken vanuit het sociale en gaan eerder tot actie over. Ook is er verschil tussen stad en platteland.

Trefwoorden: Bisdom Paraíba (PB); Verpleging; Pastoraal werk; Sociale begeleiding; Grootgrondbezitters; Arbeiders; Vakbonden; Basisgemeenschappen; Medellín; Puebla; Johannes Paulus II.

A.M. Smits [kloosternaam Odiliana]

KMM 498

* 29 september 1923 / interview: 10 september 1979, 210 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1965-1979

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Odiliana werkte in Zaïre van 1956 tot 1964 en daarna in Brazilië. Over haar werk in een school en internaat in het bisdom Basankusu spreekt zij zeer kort, over de troebelen tijdens de opstand iets langer doch het geheel beslaat niet meer dan een kwartier. Veel meer is er over haar Braziliaanse periode. Zij stond voor de klas in lager en middelbaar onderwijs in het bisdom Palmeira dos Índios (AL); dit is haar eerste onderwerp. Later had zij als regionaal overste ook de supervisie over andere activiteiten van haar congregatie; hierover wordt een aantal gegevens verstrekt. Tenslotte zijn er wat gevarieerde onderwerpen. Onderwijs: zij vertelt over de school met 1200 leerlingen, over het onderwijssysteem in Brazilië, over schoolgeld, de herkomst van de leerlingen, resultaten enz. Andere werkzaamheden: verschillende zusters deden sociaal werk: clubs voor aanstaande moeders, prenatale zorg, een crèche en kinderconsultatie, een tehuis voor ondervoede kinderen, cursussen in typen en naaien, medische zorg in het binnenland. Anderen hielpen in de pastoraal bij de catechese. Elk van deze activiteiten wordt beknopt besproken. Uitgebreider spreekt zij over indigenisatie: kandidaten voor zusters en priesters, de wijze van aannemen, de voorkeur van Brazilianen voor werk in de steden, celibaat waarbij inwonende familie een bescherming vormt, een intercongregationeel noviciaat in Recife. Gevarieerde onderwerpen: uitgebreid gaat zij in op het lot van kleine boeren, en hoe de kerk hen en andere onderdrukte groepen (bijvoorbeeld Indianen) probeert te helpen. Korter spreekt zij over grote gezinnen en geboorteregeling, over verschillende vormen van volksgeloof en spiritisme. Puebla (1979) vindt zij minder radicaal dan Medellín (1968); men mag de rijken niet verliezen door uitsluitend voor de armen te kiezen.

Trefwoorden: Bisdom Basankusu; Zaïre; Bisdom Palmeira dos Índios (AL); Onderwijs; Scholen; Onderwijssysteem; Internaat; Regionaal overste; Sociaal werk; Eigenlandse zusters; Indigenisatie; Celibaat; Noviciaat; Indianen; Geboorteregeling; Volksgeloof; Spiritisme; Catechese; Medellín; Puebla.

F.C. Theunissen [kloosternaam Cunera]

KMM 529

* 21 november 1913 / interview: 17 oktober 1977, 168 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1965-1975.

Functie: onderwijs.

In vergelijking met het lange missionarisleven van zuster Cunera (1940-1964 Zaïre, 1965-1975 Brazilië) is haar verslag daarover relatief kort (goed twee uur). Driekwart daarvan gaat over Zaïre. In beide landen gaf zij les in huishoudelijke vakken: borduren, naaldvakken en koken. Over dit werk vertelt zij overigens weinig, veel meer over het vele dat zij heeft gezien en meegemaakt. Haar eerste werkterrein was het bisdom Basankusu. Haar congregatie had daar scholen met internaten en een kliniek. Zij vertelt hoe zij de taal leerde zonder boeken, over de bouw van een school, de dagindeling op school en internaat, de discipline, financiële aspecten (hulp door de congregatie en later subsidie van de regering) enz. Ook maken we kennis met land en volk: plantages en het werkvolk daar, de verhouding tussen blanken en zwarten, bijgeloof, veelwijverij, de jacht op olifanten en dergelijke. Na haar eerste verlof (1956) begon zij met opleiding voor volwassen vrouwen op het platteland. Het einde van deze periode werd ingeluid door de opstand in Zaïre. Dit levert een uitgebreid verhaal op over de gruwelijke ervaringen van de missionarissen: er werden er gevangen gezet, op de vlucht gejaagd, vermoord. En steeds was er de angst. Na een verlof in Nederland vertrok zij naar Brazilië. Zij werkte daar in de bisdommen Campina Grande (PB), Palmeira dos Índios (AL) en Paraíba (PB). De zusters werkten er in het onderwijs (o.a. schooltjes in arme wijken) en in de gezondheidszorg (o.m. een ziekenhuis). Zij legt deze werkzaamheden wat verder uit. Tenslotte spreekt zij kort over onderwerpen als de armoede van de bevolking, het bewustwordingsproces onder kleine boeren, de crisis in religieuze groeperingen en de celibaatskwestie. In 1975 keerde zij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Basankusu; Zaïre; Scholen; Internaat; Financiën; Revolutie; Bisdom Campina Grande (PB); Bisdom Palmeira dos Índios (AL); Bisdom Paraíba (PB); Plantages; Onderwijs; Gezondheidszorg; Roepingencrisis; Celibaat; Armoede.

J.W. van den Tillaart [kloosternaam Bernadette]

KMM 534

* 14 juni 1926 / interview: 10 oktober 1979, 270 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1979.

Functie: verpleging.

Zuster Bernadette had gestudeerd voor verpleegster en vroedvrouw en was bestemd voor Zaïre. Vanwege de onlusten daar verhuisde haar congregatie in 1962 naar Brazilië. Zij vertrok dat jaar rechtstreeks naar dit nieuwe arbeidsterrein. Achtereenvolgens werkte zij in de bisdommen Campina Grande (PB), Paraíba (PB), Maceió (AL) en Palmeira dos Índios (AL). Zij vertelt wat over land en volk in deze streken, maar in eerste instantie gaat haar verhaal toch vooral over gezondheidszorg. Later kwam daar een aantal andere initiatieven bij. Gezondheidszorg: zij noemt een aantal ziektes waarmee zij te maken kreeg (wormen, tetanus enz.) en de medicatie daarvoor. Het volk had zo zijn eigen geneeswijzen, vaak geïnspireerd door angst voor geesten. De gezinnen waren zeer kinderrijk (de trots van de man!), en geboorteregeling was een precair probleem: bij kerk en volk was er angst voor de zondige pil. Om abortus te voorkomen beloofde zij vaak het kind ergens te zullen onderbrengen. Niet zelden ook werden kinderen te vondeling gelegd. Dit bracht haar tot een nieuw initiatief: adoptiewerk. Zij bouwde een netwerk van adoptiegezinnen in Brazilië op (naar het buitenland mocht niet meer). Zij betaalde de voedingskosten voor een jaar en sprong ook bij in de kosten van onderwijs. Gemiddeld plaatste zij zo'n 50 kinderen per jaar. Deze en andere details krijgen ruim aandacht. Zij ondernam ook andere vormen van sociaal werk, deels in samenwerking met anderen, waarbij niet altijd duidelijk is

welke haar eigen inbreng was. Hier horen we over woningbouw (kleine huisjes voor arme gezinnen), en de bouw van schooltjes; verder cursussen (naaien, haken, kinderverzorging), medische verzorging van gevangenen, distributie van ploegen aan kleine boeren enz. Steun voor dit alles kwam van de Memisa, Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA), Vastenactie, Misereor; ook werden bronnen in Brazilië zelf aangeboord en hielpen de Vicentinos. Tenslotte is er een kort woord over indigenisatie. De zusters hebben ongeveer vijftien kandidaten gehad, maar het werd volgens haar te Europees aangepakt. Na universitaire studie zijn ze weer uitgetreden. Wat de priesters betreft: Braziliaanse priesters moeten vaak hun familie onderhouden; anderzijds biedt die familie hen steun en bescherming.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Bisdom Paraíba (PB); Aartsbisdom Maceió (AL); Bisdom Palmeira dos Índios (AL); Zaïre; Gezondheidszorg; Verpleging; Geboorteregeling; Abortus; Adoptie; Onderwijs; Sociaal werk; Memisa; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Vastenactie; Misereor; Vicentinos; Indigenisatie; Eigenlandse zusters; Braziliaanse priesters.

MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE (MSF)

H.G. Slag

KMM 692

* 24 december 1925 / interview: 27 juli 1982, 251 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1959-1982.

Functie: pastoraal.

Pater Slag was vanaf 1960 werkzaam in de bisdommen Floresta (PE) en Iguatú (CE), steeds in de zielzorg. Hij beschrijft het pastorale werk aldaar, waarbij duidelijk een lijn zichtbaar wordt van een sacramentele taakopvatting via een sociale dimensie en participatie van de leken naar de opkomst van basisgemeenschappen. Aanvankelijk was er vooral de zorg om alle parochianen in hoofdkerk, kapellen en sitio's de gelegenheid te geven regelmatig de sacramenten te ontvangen. Dit bracht veel reizen en trekken mee per jeep of te paard, want de kapellen lagen verspreid over een groot gebied en moesten maandelijks of tweemaandelijks bezocht worden. In de parochies werd men geholpen door organisaties als de Derde Orde van Sint Franciscus, de Filhas de Maria, de Vincentiusvereniging enz. Het geloof van de mensen was devotieel: processies, bedevaarten, beloften. Hij gaat hier wat dieper in op de verering voor padre Cicero. In het begin van de zestiger jaren, mede onder invloed van de beweging voor een betere wereld van pater Lombardi, groeide de belangstelling voor een sociale dimensie van het geloof. Maar de grote veranderingen begonnen in zijn gebied rond 1967, zij het aanvankelijk voorzichtig omdat de bisschop niet te hard van stapel wilde lopen. Men ging jaarlijks vergaderen samen met actieve leken, er werden afspraken gemaakt over vernieuwingen in de liturgie en over een betere voorbereiding op de sacramenten, vooral doopsel en huwelijk. Niet iedereen was daar gelukkig mee, want de sacramentele bediening was voor sommige parochies een bron van inkomsten die men hard nodig had, en iedere drempelverhoging kon dit negatief beïnvloeden. De traditionele verenigingen gingen achteruit, maar cursussen voor bewustwording, bijbel en catechese bloeiden op. Pater Slag geeft hier details over het werk van een aantal zusters die zeer actief streefden naar gemeenschapsvorming en basisgroepen. Medellín (1968) steunde volgens hem nog veel op de inbreng van experts, doch Puebla (1979) was door de basis zelf voorbereid. De optie voor de armen bracht problemen aan het licht waarvoor oplossingen gezocht moesten worden. In dit verband bespreekt hij de Pastoral da Terra, het werk van de Conselho Indigenista Missionário (CIMI) voor de Indianen, en de bevrijdingstheologie. Overigens waren er in zijn gebied nauwelijks

heftige botsingen met de politiek of arrestaties. De onderlinge communicatie werd bevorderd door radiouitzendingen, tijdschriften (bijvoorbeeld *Familia Cristão*) en tal van populaire brochures. Naast dit hoofdonderwerp komen nog enkele andere zaken kort ter sprake. Zo de bouw van drie kleine stuwdammen door de lokale bevolking met hulp van het bisdom. Ook de oecumene, meer in het bijzonder zijn goede relatie tot de plaatselijke Assembléia de Deus. Verder de macht van de multinationals, het bezoek van paus Johannes Paulus II (door een deel van de clerus negatief beoordeeld), een aantal bewegingen (in zijn gebied merkte men meer van de plaatselijke dan van de grote politiek). Terugblikkend ziet hij belangrijke veranderingen in zijn eigen visie op de kerk, parallel aan de ontwikkelingen in de kerk van Brazilië.

Trefwoorden: Bisdom Floresta (PE); Bisdom Iguatú (CE); Pastoraat; Sacramentele bediening; Bedevaarten; Leken; Basisgemeenschappen; Missiereizen; Traditionele verenigingen; Derde Orde van Sint Franciscus; Filhas de Maria; Vincentiusvereniging; Volksdevotie; Lombardi; Liturgie; Sacramenten; Huwelijk; Bijbelcursussen; Catechese; Medellín; Puebla; Bevrijdingstheologie; Pastoral da Terra; Conselho Indigenista Missionários (CIMI); Indianen; Johannes Paulus II; Radio; Multinationals.

MISSIONARISSEN VAN HET H. HART (MSC)

J. Alofs

KMM 8

* 5 oktober 1908 / interview: 13 juli 1979, 205 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1936-1966.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Alofs was 18 jaar (1936-1954) verbonden aan het kleinseminarie van Pirassununga in het tegenwoordige bisdom Limeira (SP); daarna nog 12 jaar aan de apostolische school in Stajubá, diocesis Pouso Alegre (MG). Hij had assistenties in de parochie. Zijn onderwerpen zijn priesteropleiding en pastoraal. Het eerstgenoemde seminarie was door Nederlandse broeders gebouwd. De locatie was gekozen omdat daar reeds een grote normaalschool was, waar later nog een landbouwschool bij kwam. Beide seminaries waren bedoeld voor de opleiding van kandidaten voor de Congregatie van de Missionarissen van het H. Hart (MSC). De meeste seminaristen waren dan ook afkomstig uit parochies van confraters. Qua aantallen gewijde priesters (circa 25%) waren de resultaten goed. In 1979 (tijdstip van het interview) waren er 59 Braziliaanse MSC-priesters; hun verhouding tot de Nederlandse confraters was uitstekend. Ook oud-studenten kwamen veelal goed terecht; zij stichtten zelfs beurzen voor priesteropleiding. Uitgebreid vertelt hij over de dagorde en het dagelijks leven op de seminaries, over de leraren, de lessen, de vakanties op een buitengoed (veel jongens gingen nooit naar huis omdat zij te ver weg woonden) enz. De opleiding was gericht op een praktische voorbereiding voor het leven van een parochiepriester. Pastoraal. Vanuit het seminarie bediende hij elke weekeinde een parochie. Hij beschrijft de streek, de mensen en hun werk. Ook gaat hij kort in op de opkomst van basisgroepen: mensen die bij elkaar komen voor gebed en gesprek; leken die pastorale taken op zich nemen, vorming van lekenkader enz. Verder korte informatie over spiritisme, protestantse sekten en oecumenische samenwerking.

Trefwoorden: Bisdom Limeira (SP); Bisdom Pouso Alegre (MG); Priesteropleiding; Onderwijs; Seminaries; Missionarissen van het H. Hart (MSC); Landbouw; Apostolische school; Braziliaanse priesters; Pastoraat; Basisgemeenschappen; Leken; Spiritisme; Protestantse sekten; Oecumene.

F. Bernaerts

KMM 36

* 5 november 1914 / interview: 10 november 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1975.

Functie: pastoraal.

Pater Bernaerts werkte van 1946 tot 1975 als pastor in de bisdommen Bauru (SP), Guaxupé (MG), São Paulo (SP), Rio Preto (SP) en Lins (SP). Informatie over plaatselijke omstandigheden wordt hoofdzakelijk verstrekt over Bauru, de rest van het interview speelt zich meer af op nationaal niveau, met nadruk op politieke en kerkelijke ontwikkelingen. Zijn eerste benoeming was voor de stad Bauru. De parochie lag in een buitenwijk en had een aantal kapellen in het binnenland. De situatie op het platteland wordt uitvoerig beschreven. Er waren veel koffieplantages, de landarbeiders hadden een eigen lapje grond. We maken kennis met allerlei systemen van oogstdeling tussen verschillende partijen. Toen er sociale wetten kwamen en de eigenaars sociale lasten moesten gaan betalen werden de arbeiders weggestuurd. Zij kwamen in de krottenwijken van de stad terecht en ronselaars haalden elke dag een aantal op als dagloners. Weer later werden plantages omgezet in veebedrijven. Papierloze grondeigenaars werden verdreven door grootgrondbezitters. Hij gaat in op wat de kerk voor deze problemen deed, uitmondend in de Pastoral da Terra. Een lang hoofdstuk is gewijd aan de revolutie van 1964. Zijn brieven naar familie uit die tijd zijn bewaard gebleven en hij citeert daaruit voor een beschrijving van de gebeurtenissen. Aanvankelijk was men beducht voor het rode gevaar en werden de militairen verwelkomd als een anti-communistisch bolwerk. Amerika had daar ook belang bij. Later begonnen de repressies en de neergang van de economie. De kerk maakte een halve draai en werd de stem van de stemlozen. De regering ging nu kerkelijke progressieven als communisten te lijf. Hiermee leidt hij een volgend onderwerp in: de ontwikkelingen binnen de kerk. Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en aansluitend Medellín (1968) ziet hij als een breuklijn. Daarvóór was men bezig met “op de winkel passen”, zorgen dat de mensen regelmatig de sacramenten konden ontvangen. Zeker was er caritas doch die bestreed vooral effecten en nam de oorzaken niet weg. De encycliek *Populorum Progressio* (1967) was een duw in een andere richting, Medellín (1968) bouwde daarop voort. De kerk verliet de kant van de machthebbers en ging aan de kant van de armen staan. Mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) noemt hij een voorbeeld, mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) een voorvechter. Overigens voegt hij hieraan toe dat men géén zwartwit beeld moet ophangen van de regering. In de loop der jaren kwam een aantal goede programma's en wetten tot stand, onder meer sociale voorzieningen en alfabetisering. Naast deze hoofdonderwerpen komt een aantal andere zaken korter ter sprake. Zo een zijderupsproject dat hij met hulp van onder meer de Rabobank opzette. Van de opbrengst werd een bejaardencentrum onderhouden. Bovendien had het een uitstralingseffect: kleine boeren uit de omgeving begonnen er ook mee. Verder de *Cursilho da Cristandade*, een “stoomcursus voor christenen”. Hij had er goede ervaringen mee; de mensen kwamen niet terug als fanatiekelingen maar als helpers in het pastorale bedrijf. Leaders van basisgemeenschappen kwamen in São Paulo overigens niet uit deze kringen doch uit de bijbel- en gespreksgroepen. Terugblikkend op 30 jaar missiearbeid houdt hij dat overtuiging dat hij vóór 1964 zinvol werk deed en dat ook de mensen dat vonden, (doch) dat hij zich daarna erg gelukkig gevoeld heeft.

Trefwoorden: Bisdom Bauru (SP); Bisdom Guaxupé (MG); Aartsbisdom São Paulo (SP); Bisdom Rio Preto (SP); Bisdom Lins (SP); Pastoraat; Plantages; Arbeiders; Veeteelt; Sociale wetten; Grootgrondbezitters; Krottenwijken; Pastoral da Terra; Revolutie; Militairen; Repressieve maatregelen; Communisten; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín; Sacramenten; Caritas; *Populorum Progressio*; Câmara, Helder;

Arns, Paulo E.; Sociale voorzieningen; Alfabetisering; Cursilho da Crisandade; Basisgemeenschappen; Sociale projecten; Leken; Bijbelgroepen.

B.J.A.M. Ditters

KMM 119

* 11 oktober 1908 / interview: 21 juni 1978, 270 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1933-1960

Functie: pastoraal.

Pater Ditters werkte van 1933 tot 1960 in Brazilië. Betreffende de stijl van het interview dient te worden opgemerkt dat hij in zijn relaas graag lijnen doortrekt naar latere ontwikkelingen, waardoor de datering van bepaalde gebeurtenissen soms onduidelijk wordt. Men kan zijn missionarisleven indelen in veertien jaar onderwijs en dertien jaar pionierswerk. Het onderwijs speelde zich af op een kleinseminarie in het bisdom Campinas (SP) en op colleges in het bisdom Guaxupé (MG). We krijgen een duidelijk beeld van een Braziliaans kleinseminarie vóór de oorlog, de sociale afkomst van de jongens, hun motivatie, opleiding en vorming, de vervreemding van familie en wereld, hun houding ten opzichte van het celibaat; na de oorlog kwam er verzet tegen dit systeem, wat resulteerde in nieuwe opleidingen met een open stijl. Wat korter is zijn verslag over de jaren dat hij twee colleges leidde in Alfenas; ook hier leefde je in een besloten wereld. In al die jaren van onderwijs assisteerde hij tevens in de pastoraal; hij werd er geconfronteerd met de ellende waarin een groot deel van het volk leefde. Zijn verhaal hierover vormt tevens de inleiding op de hoofdmoot van het interview. Onder de titel 'Western Trail' beschrijft hij hier het pionierswerk dat hij en een aantal confraters te doen kregen bij de oprichting van een nieuwe provincie in het tegenwoordige bisdom Joaçaba (SC). Het was een primitief land met een ruwe samenleving. De besognes van de paters waren lange tijd vooral van materiële aard: aanleggen van wegen, waterleiding en later ook telefoon; bouwen van kerk en pastorie, scholen, ziekenhuisje, gemeenschapshuis; de mensen helpen in coöperaties, landbouw, veeteelt, steenbakkerij, houtzagerij. Enkele malen kwam hij zelf in het middelpunt van regelrechte terreuracties te staan (een spannend verhaal). Naast deze hoofdonderwerpen is er een betrekkelijk groot aantal kort besproken varia: beschouwingen over verleden, heden en toekomst van de kerk in Brazilië, politiek, basisgemeenschappen, de Cursilho da Crisandade, problemen rond grondeigendom en hoe de kerk de armen daarbij terzijde staat, ideeën van Carlos Mesters enz.

Trefwoorden: Bisdom Campinas (SP); Bisdom Guaxupé (MG); Cursilho da Crisandade; Onderwijs; Priesteropleiding; Seminaries; Celibaat; Pastoraat; Bouwactiviteiten; Politieke situatie; Basisgemeenschappen; Coöperaties; Landbouw; Veeteelt; Grondeigendom; Mesters, Carlos.

W.A. Grol

KMM 187

* 28 augustus 1915 / interview: 24 oktober 1980, 285 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1971.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Mede omdat hij zich meermaals beschikbaar stelde om als plaatsvervanger in te vallen voor pastoors op verlof, heeft pater Grol tussen 1946 en 1971 op vele plaatsen gewerkt. Zo in de tegenwoordige bisdommen Limeira (SP), Bauru (SP), São Paulo (SP), Pouso Alegre (MG), Lins (SP), Lorena (SP). Zijn hoofdonderwerpen zijn priesteropleiding en pastoraal; bij het laatste krijgt het verenigingsleven grote aandacht. Priesteropleiding: we maken hier op gedetailleerde wijze kennis met een kleinseminarie-oude stijl in het bisdom Limeira: de lessen, dagorde, discipline, vakantieregeling (in zes jaar nooit naar huis), ontspanning, geestelijke oefeningen etc., geïllustreerd met voorbeelden. Later gingen de seminaries achteruit; alleen in het zuiden, waar veel Italianen en Duitsers woonden, had men nog lang roeping.

Pastoraal: in de vele parochies waar hij werkte ontmoette hij een scala van verenigingen. Vermeld en besproken worden: Apostolaat van het Gebed, Zeladores (apostolische werken), Maria Congregatie (voor ongehuwden), Liga Catolica (voor mannen), Eucharistische Kruistocht (voor kinderen), Vicentinos (liefdadigheid: huisjes, kleren, dekens enz.), Legião juvenile, Katholieke Actie (stimuleerde hij op het college waarvan hij in 1956 rector was), Maria Legioen (apostolaat; efficiënt, maar nogal hard); later kwam dan de Cursilho da Cristandade bij (tamelijk fanatieke retraite voor de betere standen; sommige bisschoppen stonden het niet toe). Ook liturgie en devotie praktijken worden uitvoerig belicht: zo zijn er verhalen over een wonderbeeldje in Ponte Pequena (bij São Paulo) dat grote aantallen pelgrims trok, over de Goede Weekvieringen (zegen van de palmen, processie van de ontmoeting, begrafenissen van de Heer, paasprocessies), uitdelen van St. Antoniusbrood enz. Voor Gregoriaans hadden de mensen weinig affiniteit. Kortom komt een aantal andere facetten van de pastoraal ter sprake: catechese op school en daarbuiten (onder meer via eigen radiouitzendingen), volksmissies met heel veel biechthoren en saneringen van huwelijken, wat veel administratieve rompslomp meebracht. Verder financiële steun door parochianen, zoals vrijwillige maandelijkse bijdragen. Spiritisme deed veel kwaad onder de mensen. Verder moet vermeld worden dat hij zich door cursussen bekwaamd had in medische zorg en daardoor veel mensen kon helpen (injecties, wonden hechten). Van de vernieuwingen na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) heeft hij weinig meegemaakt; wel dat de mentaliteit begon te veranderen. Vroeger leunde de kerk te veel tegen de rijken aan, nu kwam er meer aandacht voor de rechten van de mens. De revolutie van 1964 werd aanvankelijk door velen, ook priesters, verwelkomd; doch spoedig groeide er een kloof tussen de militairen en de kerk vooral vanwege de repressieve maatregelen. In 1971 keerde hij om gezondheidsredenen terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdóm Limeira (SP); Bisdóm Bauru (SP); Aartsbisdóm São Paulo (SP); Bisdóm Pouso Alegre (MG); Bisdóm Lins (SP); Bisdóm Lorena (SP); Priesteropleiding; Seminaries; Pastoraat; Traditionele verenigingen; Apostolaat van het Gebed; Maria Congregatie; Liga Catolica; Eucharistische Kruistocht; Vicentinos; Legião juvenile; Katholieke Actie; Maria Legioen; Cursilho da Cristandade; Liturgie; Devoties; Catechese; Radio; Volksmissies; Huwelijk; Spiritisme; Tweede Vaticaans Concilie; Revolutie; Militairen; Repressieve maatregelen.

R. Hettinga

KMM 215

* 31 januari 1912 / interview: 28 oktober 1980, 135 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1937-1980.

Functie: pastoraal.

Het interview van pater Hettinga is chronologisch opgezet. Van 1937 tot 1962 werkte hij telkens enkele jaren in verschillende parochies van de bisdommen Campinas (SP), Bauru (SP), Lins (SP), Pouso Alegre (MG), Guaxupé (MG), Joaçaba (SC). Hij vertelt kort over de situatie en zijn werk in de eerste drie parochies, langer over Joaçaba. De hoofdmoot van het interview wordt echter gevormd door een beschrijving van het zielzorgwerk in Palestina, bisdom Rio Preto (SP), waar hij vanaf 1963 steeds in dezelfde parochie stond. De parochies in de steden Campinas, Bauru en Birigui (Lins): hij vermeldt aantallen inwoners, hoofdkerken en kapellen, de dagorde van de zondag in de hoofdplaats, bezoeken (vaak te paard), catechese en sacramentenbediening (vooral over doopsel en huwelijk). Joaçaba in de staat Santa Catarina was heel anders. Er waren veel Duitse en Italiaanse immigranten; de Duitsers hadden vaak eigen scholen met onderwijzers die zij uit Duitsland lieten overkomen. Voorzover er Braziliaans gesproken werd gebeurde dit met een andere tongval. Het land was dun bevolkt met hier en daar wat zagerijen in de bossen. Zijn parochie besloeg

aanvankelijk 1000 vierkante km, zodat het praktisch onmogelijk was iedereen te bereiken. Palestina. De parochie had drie kapellen en een aantal miscentra op boerderijen. Door emigratie was er een enorme leegloop: van de bevolking van 1970 was in 1980 misschien nog maar de helft over. Een droogte van vele jaren tastte landbouw en veeteelt aan. Pater Hettinga bespreekt hier uitgebreid de Cursilho da Cristandade. Sommige pastoors waren er tegen, maar met de vereenvoudigde versie die bij hem werd ingevoerd (mini-cursilho) heeft hij gunstige ervaringen gehad. De deelnemers waren heel gewone mensen, dus het was niet élitair. Door de cursussen werden ook mannen betrokken bij het godsdienstige leven. Studie, gebed en actie werden erdoor gestimuleerd. Basisgemeenschappen: hier en daar werd een poging in die richting gedaan, maar veel kwam er niet van de grond. Wel waren er geëngageerde leken in de parochie; aan hun vorming werd behalve door de cursilho's ook bijgedragen door uitzendingen van de eigen radio-omroep en door een tijdschrift uit Aparecida (SP). Bouwactiviteiten: aanvankelijk moest hij praktisch alles zelf doen (fondsen vergaren, bouwen enz.), later hielpen de leken of namen het werk zelfs geheel van hem over. Ook hier hadden de cursilho's een grote inbreng. Zo ontstonden een pastorie, parochiezaal en kerk. Dank zij hulp van de leken kwam er ook een centrum voor moeder en kind, een 'asylo' voor armen, medische zorg, huishoudcursussen. Protestanten: hij onderscheidt hier de 'Europese' en de 'Amerikaanse' en vertelt wat over de activiteiten van de laatsten.

Trefwoorden: Bisdome Campinas (SP); Bisdome Bauru (SP); Bisdome Lins (SP); Bisdome Pouso Alegre (MG); Bisdome Guaxupé (MG); Bisdome Joaçaba (SC); Pastoraat; Catechese; Sacramentele bediening; Landbouw; Veeteelt; Cursilho da Cristandade; Radio; Bouwactiviteiten; Basisgemeenschappen; Leken; Sociaal werk; Protestanten.

F.J. van Leeuwe

KMM 334

* 21 oktober 1912 / interview: 23 juli 1980, 165 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1945-1975.

Functie: pastoraal.

Pater Van Leeuwe werkte van 1945 tot 1975 in de bisdommen Pouso Alegre (MG), Rio Preto (SP), Bauru (SP) en São Paulo (SP). In de laatstgenoemde plaats was hij verbonden aan het heiligdom Hulp aan de Gelovige Zielen in Ponte Pequena. Vooral hier werd zijn belangstelling gewekt voor devotieele praktijken en riten van Afrikaanse oorsprong. Over zijn bevindingen biedt het interview een boeiend verslag. Pastoraal. Van zijn parochie in Itajubá, bisdom Pouso Alegre, is er een beschrijving van de plaatselijke situatie. Voor het overige zijn de gemaakte bewerkingen meer van algemene aard. Om de Braziliaanse kerk (vooral voor vóór het Concilie) te begrijpen moet men teruggaan in de geschiedenis. Hij bespreekt enkele factoren die hier meespelen. Ten eerste de verhouding tussen kerk en staat in het koloniale tijdperk: de kerk stond in dienst van de staat om het gezag te versterken, priesters waren functionarissen van de staat; de jezuïeten hebben zich tegen deze situatie verzet en werden verdreven. Verder de Broederschappen, waardoor de leken al vroeg een rol hadden in de kerk, en de armen een steun tegenover de heersers. Aan de slavernij, die structuren schiep welke tot op heden voelbaar zijn. Na de Tweede Wereldoorlog is er veel veranderd. De kerk koos de kant van de armen, die op hun beurt in de kerk een machtige bondgenoot zagen in hun verzet tegen de dictatuur. In dit verband geeft hij korte profielschetsen van mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985). Verder wijdt hij korte besprekingen aan de opkomst van de basisgemeenschappen, aan de Movimento Familiar Cristão en de Cursilho da Cristandade. Devotieele gebruiken. Dit hoofdstuk gaat vooral over syncretisme, de vermenging van christelijke en Afrikaansheidense elementen. Hij legt enkele termen uit (Macumba, Ubanda, Candomblé). Dan beschrijft hij een rite van geestenverering

door Afro-Brazilianen: exorcisme - binnenkomst van de geesten - dans van de ingewijden met de geesten. Alvorens iemand 'ingewijd' wordt is hij verplicht eerst de H. Mis bij te wonen. Geesten, helden en voorvaderen uit Afrika worden vereenzelvigd met christelijke heiligen; hij geeft hiervan een aantal voorbeelden. De geesten/heiligen kunnen gunsten uitdelen en worden daartoe aangeropen. Ook worden speciale offers gebracht; ook hiervan geeft hij voorbeelden. Tenslotte gaat hij in op de verhouding die de officiële kerk tegenover deze verschijnselen aanneemt, en op de vraag of en hoe men op dit diep in cultuur en godsdienst gewortelde gevoel kan of moet inspelen.

Trefwoorden: Bisdom Pouso Alegre (MG); Bisdom Rio Preto (SP); Bisdom Bauru (SP); Aartsbisdom São Paulo (SP); Pastoraat; Braziliaanse kerk; Verhouding kerk–staat; Jezuiten; Broederschappen; Slaven; Dictatuur; Basisgemeenschappen; Arns, Paulo E.; Câmara, Helder; Movimento Familiar Cristão; Cursilho da Cristandade; Devoties; Afrikaanse religies; Syncretisme; Macumba; Ubanda; Candomblé; Spiritisme.

J. van Leeuwen

KMM 335

* 16 augustus 1936 / interview: 13 oktober 1980, 150 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1963-1980.

Functie: pastoraal.

Pater Van Leeuwen bespreekt kort zijn pastorale arbeid in enkele parochies waar hij van 1963 tot 1966 assisteerde; eveneens kort zijn eerste parochie in een voorstad van Rio de Janeiro (1966-1969). Uitgebreid behandelt hij de periode van 1969 tot 1989, toen hij pastor was in Japuiba, bisdom Nova Friburgo (RJ). Hier in het binnenland kwam hij in aanraking met de problematiek van de grondeigendom. Dit leidt tot een indringende uiteenzetting over grondbezit en Pastoral da Terra op lokaal en nationaal niveau. Japuiba. De parochie besloeg 450 vierkante km en lag in een arm gebied met veel malaria. Hij gaat in op de geschiedenis van deze streek. Zijn voorganger was gevangen genomen en gemarteld wegens moeilijkheden rond een landbouwinstituut en een coöperatie die hij had proberen op te richten. Pater Van Leeuwen begon met telkens een week lang in één van de 15 buitenplaatsen te werken. Baptisten en Pinksterbeweging waren daar al erg actief en zetten zich sterk af tegen de katholieke kerk (een korte uitweiding hierover). Vervolgens beschrijft hij het dagelijkse zielzorgwerk; een aantal facetten daarvan krijgt ruimere aandacht. Zo het Maria Legioen (gewone mensen; doen aan catechese, huisbezoek, ziekenbezoek, geloofsstudie); de Cursilho da Cristandade (hun organisatie; was aanvankelijk vooral godsdienstig, later ook meer sociaal geëngageerd); de TLC (training voor christelijke leiding; begin van basisgroepen); jeugdbeweging en jongerencursussen (gingen aanvankelijk goed; ondervonden later veel concurrentie van de ontspanningswereld); de opbouw van een parochieberaad (1976; taak, samenstelling, verkiezing van leden). Pastoraal van de grond. De uiteenzetting begint met uitleg van een aantal termen: grootgrondbezitter - kleingrondbezitter - possero - pachter. Vervolgens enkele wettelijke bepalingen en historische achtergronden van het probleem. Dan volgt het verhaal van een landbezetting door arme boeren in zijn parochie, waarbij pater Van Leeuwen intensief betrokken raakte. Het ging om een klein stuk moeras- en bosgebied, ontgonnen door de boeren doch volgens de papieren eigendom van een zeer rijke grootgrondbezitter. De pater bezocht hen met een juridische adviseur; besloten werd tot een gezamenlijke akker en oprichting van een coöperatie. De politie deed een overval. De bisschop zond een protestbrief naar de autoriteiten. Toch werden de bezetters en de pater gearresteerd. De media mengden zich in de zaak en na verhoor werden allen vrijgelaten doch was er in feite nog niets bereikt. De pater ging naar het Nationale Landbouwinstituut in Rio met een verzoekschrift tot onteigening. Bisschoppen, vakbond en demonstraties steunden hem; de grondbezitter nam een

huurmoordenaar in dienst. Uiteindelijk kwam er bericht dat het Landbouwinstituut het verzoekschrift redelijk vond. Met deze en andere gebeurtenissen als achtergrond becommentarieert pater Van Leeuwen het politieke en economische beleid, en de houding van de kerk die zowel op het platteland als in de stad regelmatig de zijde van de arbeiders kiest.

Trefwoorden: Bisdom Nova Friburgo (RJ); Pastoraat; Baptisten; Pinksterbeweging; Maria Legioen; Catechese; Huisbezoek; Ziekenbezoek; Cursilho da Crisandade; Jeugdbeweging; Cursussen; Pastoral da Terra; Grootgrondbezit; Grootgrondbezitters; Coöperaties; Landbouw; Arbeiders; Politieke situatie.

A.C.J. Seelen

KMM 485

* 10 mei 1910 / interview: 13 oktober 1980, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1939-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Seelen was van 1939 tot 1946 werkzaam in de pastoraal, van 1946 tot 1967 in de priesteropleiding, en vanaf 1967 weer in de pastoraal. Over de eerste periode spreekt hij nauwelijks, over de tweede wat ruimer, doch verreweg het uitgebreidst gaat hij in op recente ontwikkelingen in de kerk van Brazilië, met name in de pastoraal. Priesteropleiding. Zes jaar was hij directeur van een kleinseminarie in Pirassununga in het tegenwoordige bisdom Limeira (SP), en vijftien jaar novicenmeester in Itapetininga, diocesis Sorocaba (SP). Van het kleinseminarie vermeldt hij de criteria bij aanname (verderop in het interview) en het feit dat veel jongens alleen kwamen om goedkoop te studeren. Op het noviciaat werd veel werk gemaakt van de devotie tot het H. Hart. Ook werden de oefeningen van Ignatius gegeven. Hij bespreekt ook de opvattingen omtrent gehoorzaamheid vroeger en nu. Hij bracht een aantal veranderingen aan om de vorming wat humaner te maken en streefde ernaar de kandidaten een specifiek Braziliaanse opleiding mee te geven. Verderop komen nog kort het celibaat, de roepingencrisis in de zestiger jaren en nieuwe initiatieven in de laatste tijd aan de orde. Pastoraal. Van 1941 tot 1946 werkte pater Seelen in een parochie in het tegenwoordige bisdom Lins (SP). We horen over deze periode eigenlijk alleen als hij later af en toe de situatie vergelijkt met vroeger. Zijn aandacht gaat helemaal uit naar wat er in de zestiger jaren allemaal op gang kwam. Dit verhaal speelt zich af in de bisdommen São Paulo (SP), Santos (SP) en Lorena (SP). Allereerst schetst hij de invloed van Medellín (1968) en Puebla (1979) en de houding van de bisschoppen. Het bezoek van paus Johannes Paulus II heeft veel goed gedaan, omdat het een affirmatie was van het beleid van de bisschoppen, met name van mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985). Vervolgens gaat hij gedetailleerd in op de basisgemeenschappen zoals hij die in zijn parochies gekend heeft. Hij vertelt over het vele werk dat door leken verzet wordt: in gebedsdiensten, voorbereiding van doopsel en huwelijk, bezoeken van andere gemeenschappen, organiseren van en deelnemen aan cursussen en vormingsdagen, de leniging van sociale noden. Betreffende het laatste merkt hij op dat er in zijn gebied niet zo veel grootgrondbezit was, doch wel onrechtvaardige situaties. Hij prijst de methode van Carlos Mesters om in groepen de bijbel te benaderen en toe te passen op het leven. De Cursilho da Crisandade vindt hij een beetje een 'stoomcursus'. Vroeger leek het nogal geheimzinnig; tegenwoordig is het meer open en doen zij veel goed. Familievorming geschiedt door de Movimento Familiar Cristão. Tenslotte zijn er nog wat korte onderwerpen. Zo spiritisme en bijgeloof (Macumba). Verder geboorteregeling; de methode van dr. Billings wordt sterk gepropageerd.

Trefwoorden: Bisdom Sorocaba (SP); Aartsbisdom São Paulo (SP); Bisdom Santos (SP); Bisdom Lorena (SP); Priesteropleiding; Seminarie;; Novicen; Celibaat; Roepingencrisis; Pastoraat; Medellín; Puebla; Basisgemeenschappen; Cursilho da

Cristandade; Johannes Paulus II; Câmara, Helder; Arns, Paulo E.; Leken; Sociale noden; Grootgrondbezit; Huwelijk; Mesters, Carlos; Bijbelgroepen; Movimento Familiar Cristão; Spiritisme; Bijgeloof; Macumba; Geboorteregeling.

MISSIONARISSEN VAN HET GODDELIJK WOORD (SVD)

P.J.M. Evers

KMM 155

* 9 augustus 1929 / interview: 10 januari 1981, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1960-1981

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Evers werkte vanaf 1960 in de bisdommen São Paulo (SP) en Araçuaí (MG). Zijn functies waren pastoraal, rector van een grootseminarie in São Paulo, provinciaal procurator en secretaris van de bisschop. Zijn voornaamste onderwerpen zijn pastoraal, priesteropleiding en de kerkelijke situatie in Brazilië in het algemeen. Met pastoraal had hij bijna de gehele besprokene periode te maken. De nu volgende gegevens daarover zijn dan ook uit het gehele interview bijeengebracht. Van 1961 tot 1970 werkte hij in twee parochies, resp. op het platteland en in een buitenwijk van de snel groeiende grootstad São Paulo. Op beide plaatsen voelde men de gevolgen van de trek naar de stad. Er waren nog géén basisgroepen doch wel deelname van de leken in het parochiewerk. In dit verband zet hij uiteen hoe hij het priesterschap van het Volk-Gods ziet. Men begon ook met huwelijksgroepen en vanuit de gesprekken daar ging men over tot actie. De hulpverlening was vooral gericht op “zelf actief worden”. Op enkele huwelijksproblemen gaat hij verder in; veel gebroken gezinnen acht hij geen kwestie van schuld doch gevolg van miserabele levensomstandigheden. In dezelfde periode was hij veel bezig met catechese. Hij instrueerde onderwijskrachten en vormde jeugdgroepen. De doopcursus voor ouders droeg hij over aan daartoe opgeleide leken, de voorbereiding op het vormsel deed hij grotendeels zelf. In de zeventiger jaren begonnen in de randsteden van São Paulo en in het bisdom Araçuaí basisgemeenschappen op te komen. Hij bericht bondig hoe hier een andere kerkstructuur ontstond, en welke functies leken in deze groepen hadden. Priesteropleiding. Midden zestiger jaren werd de roepingencrisis merkbaar. Hij vermoedt dat velen de structurele veranderingen van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) niet konden verwerken. Ook de revolutie van 1964 speelde een rol. In 1970 begon hij met een nieuwe groep vanuit een geheel nieuwe opzet. Het was nodig om van een gesloten seminarie over te gaan op kleine open groepen. Hij beschrijft hoe dit proces verliep. Hij probeerde daarbij evenwicht te scheppen tussen het sociale en het spirituele. In het begin was het moeizaam zoeken naar de juiste weg. Bovendien werden de beste Braziliaanse seminarieprofessoren tot bisschop benoemd (drie in één maand!). Eind 1980 waren er 18 theologanten van zijn congregatie Missionarissen van het Goddelijk woord (SVD). Aanvankelijk volgden zij de colleges van het diocesane seminarie, later op een gezamenlijke opleiding van 23 congregaties. Het kleinseminarie werd gesloten; de selectie gebeurde vooral op het noviciaat. Als belangrijke oorzaak voor het toenemende aantal roepingen ziet hij het sociale engagement van de kerk in Brazilië; dit is hoopgevend en appelleert aan de jongeren. Kerkelijke situatie. Hij geeft een profiel van drie grote leiders in de vernieuwing: mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) als gangmaker, kardinaal mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) als een soort ‘Samson’ met een geweldige inzet voor de armen waar de regering bang voor is, en kardinaal mgr. Eugênio de Araújo Sales (1971-2001) die meer diplomaat is doch op zijn manier veel bereikt. Het schrijvende verschil tussen rijk en arm vormt de achtergrond voor de strijd om sociale rechtvaardigheid. Uitvoerig

en met sprekende voorbeelden gaat hij in op het grootgrondbezit en op verschillende initiatieven van de kerk (coöperaties, voorlichting en rechtshulp betreffende eigendom, verdeling van kerkgronden, aankoop van grond voor kleine boeren enz.). Ruime aandacht krijgt ook de bevrijdingstheologie, geboren uit de sociale nood van de mensen; basisgemeenschappen zijn mede in dit licht beter te begrijpen. Van een beweging als de *Cursilho da Cristandade* verwacht hij minder; er zijn positieve kanten aan, maar in de praktijk zien zij zich als christenen die niets anders meer nodig hebben.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Paulo (SP); Bisdom Araçuaí (MG); Pastoraat; Leken; Huwelijk; Catechese; Jeugdgroepen; Basisgemeenschappen; Priesteropleiding; Roepingencrisis; Novicen; Tweede Vaticaans Concilie; Revolutie; Seminaries; Câmara, Helder; Arns, Paulo E.; Sales, E de; Grootgrondbezit; Coöperaties; Bevrijdingstheologie; Sociale noden; *Cursilho da Cristandade*.

G.A. de Leeuw

KMM 333

* 17 november 1907 / interview: 27 juli 1979, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1935-1978.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater De Leeuw werkte tussen 1935 en 1978 in de pastoraal in vier bisdommen: Vitória (ES), Juiz de Fora (MG), Mariano (MG) en Barra do Pirai (RJ). Vooral in de twee laatstgenoemde diocesen was hij ook betrokken bij priesteropleiding. Pater De Leeuw schreef een boek over de beleving van het geloof in Brazilië; zijn aandacht voor dit onderwerp blijkt ook uit het interview. Zijn eerste parochie in Santo Isabel (bisdom Vitória) was enorm uitgestrekt; in dit bergachtige land waren de mensen moeilijk bereikbaar. Elke rondreis duurde circa zeven weken, elke buitenstatie werd 3 à 4 maal per jaar bezocht. Bij aankomst op de afgesproken plaats werd een vuurpijl afgeschoten om de mensen te laten weten dat de priester was aangekomen. Hij beschrijft dan het werk tijdens zo'n pastoraal bezoek: vooral sacramenten toedienen en de mensen ontmoeten. Tijdens de afwezigheid van de priester werden er toch diensten gehouden, verzorgd door een daartoe ingestelde commissie. Pater De Leeuw gaat dan dieper in op het geloof van de mensen: van nature religieus doch vaak slechts in naam katholiek (verniskatholicisme). De geloofsbeleving was sterk devotieel met veel uiterlijk vertoon. Door het grote gebrek aan priesters had men de handen vol aan de praktiserende katholieken, met de anderen kwam men nauwelijks in aanraking. Spiritisme en vrijmetselarij hadden grote invloed. Vooral dit laatste wordt breed uitgewerkt. Het gaat hier om een ander soort vrijmetselarij dan in Europa. Hij stelt dat Zuid-Amerika geregeerd wordt door vrijmetselaars, zij hebben het op alle terreinen voor het zeggen, wie wat bereiken wil komt ongemerkt bij hen terecht; zij zijn het ook die de buitenlanders er uit willen hebben. Hij illustreert dit alles met voorbeelden. Over zijn latere parochies wordt weinig informatie betreffende de plaatselijke situatie gegeven. Verderop in het interview spreekt hij kort over basisgemeenschappen en over de nationale katholieke kerk in Brazilië. Priesteropleiding. Hij gaf enkele malen een tijdlang les op seminaries en spreekt daar kort over. Uitgebreider gaat hij in op zijn taak als propagandist voor priester- en kloosterroepingen. Hij beschrijft de methode van werving en verschillende ervaringen bij dit werk. Betreffende de opleiding zelf signaleert hij een gevaar dat Braziliaanse priesters te veel naar Europees model worden gevormd, en anderzijds de positieve ervaringen die ex-seminaristen uit hun seminariejaren blijken te hebben meegenomen. Op het eind van het interview leest hij voor uit zijn boek, waarin onder meer verschillende vormen van catholicisme besproken worden. Hij onderscheidt formeel, nominaal, populair en kritisch catholicisme; laatstgenoemde vorm heeft volgens hem de beste kansen voor de toekomst.

Trefwoorden: Bisdom Vitoria (ES); Bisdom Juiz de Fora (MG); Bisdom Mariano (MG); Bisdom Barra do Pirai (RJ); Pastoraat; Missiereizen; Sacramentele bediening; Devoties; Spiritisme; Vrijmetselarij; Basisgemeenschappen; Buitenlanders; Priesteropleiding; Seminaries.

OBLATEN VAN DE H. FRANCISCUS VAN SALES (OSFS)

J. van Antwerpen

KMM 10

* 22 januari 1932 / interview: 3 juni 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1966-1980.

Functie: landbouw; pastoraal.

Broeder Jan van Antwerpen had in Nederland de land- en tuinbouwschool gevolgd en reeds elf jaar in de keuken en de tuin van het klooster gewerkt, doch hij wilde graag naar de missie. Hij vroeg aan voor Afrika, maar uiteindelijk werd het Brazilië. In 1966 kwam hij aan op zijn eerste post, een kleinseminarie van zijn congregatie in het bisdom Frederico Westphalen (RS). Tien jaar lang had hij de zorg voor de landerijen rond het seminarie; hierover gaat zijn eerste verhaal. Een tweede en langer verhaal betreft pastoraal. Bij zijn aankomst bezat het seminarie een klein stuk grond met wat loslopende koeien. Het groeide door aankopen uit tot ongeveer 80 ha. Het land werd ontgonnen, tarwe en bonen werden geplant, de oogsten waren bemoedigend. Jammer vindt hij dat het seminarie de opbrengst van de landerijen zo hard nodig had dat er van nieuwe investeringen weinig terecht kwam. Ook zijn plan om een landbouwschool op te richten ging niet door. Betreffende het seminarie bespreekt hij kort de staf en de opleiding. De school was aanvankelijk exclusief voor priesterkandidaten, doch werd later omgezet in een algemene middelbare school. Pastoraal. Rond 1976 werd hij door een pater gevraagd te komen helpen in de parochie. Broeder Jan had toen al voldoende mensen ingewerkt op de boerderij. Hij begon met sociaal werk, in het bijzonder bestrijding van analfabetisme. Met een team (broeder, zuster en twee onderwijzers) trok men de dorpen in om volwassenenonderwijs te geven. Dit breidde zich uit naar voorlichting op het gebied van landbouw, gezondheidszorg enz. Na enige tijd werd hij volwaardig assistent in de parochie. Verschillende aspecten van deze taak worden uitvoerig besproken. Zo de gebedsdiensten die in en door de basisgroepen werden georganiseerd. Verder zijn methode van preken, vaak overgaande in dialogen. Ook de rol van de leken bij de voorbereiding van sacramenten (doopsel, Eerste H. Communie, huwelijk). Tenslotte gespreks-, studie- en meditatiegroepen; de bijbel was daarbij bron van inspiratie en werd gelezen volgens de methode van Carlos Mesters, in het licht van dagelijkse ervaringen. Om zich verder te bekwamen volgde hij een cursus voor diaken; hij vertelt hier kort over. Tenslotte gaat hij in op het sociaal werk binnen de basisgemeenschappen (kerstfeest voor de armen, voedselhulp).

Trefwoorden: Bisdom Frederico Westphalen (RS); Seminarie; Landbouw; Pastoraat; Sociaal werk; Analfabetisme; Onderwijs; Gezondheidszorg; Basisgemeenschappen; Leken; Sacramenten; Bijbelgroepen; Huwelijk; Mesters, Carlos; Diakens;.

PATERS VAN DE HEILIGE HARTEN (SSCC)

H. Baltussen

KMM 21

* 10 mei 1936 / interview: 5 januari 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Baltussen vertrok in 1962 naar Brazilië. Hij maakte daar eerst zijn vijfde jaar theologie, een experiment dat hem niet erg beviel omdat hij nog te weinig Portugees kende. Daarna was hij werkzaam in de bisdommen Belo Horizonte (MG) en Formosa (GO) in priesteropleiding en pastoraal. Het laatstgenoemde vormt zijn hoofdonderwerp. De priesteropleiding was in de zestiger jaren een moeilijke zaak: het ontbrak veel studenten aan motivatie, zij waren betrokken bij de politieke gebeurtenissen van deze onrustige periode, het aantal wijdingen was gering. Gevolg was dat veel seminaries werden gesloten. Persoonlijk voelt hij voor wijding van (eventueel gehuwde) leken die goed functioneren in hun gemeenschap. Religieuzen zouden 'vliegende' équipes kunnen zijn voor inspiratie en vorming van kader. Pastoraal: een eerste beschouwing (later in het interview hernomen) betreft de plaats van de buitenlandse pastor in Brazilië. Hij is daar nog wel nodig, maar de Braziliaan moet de voorrang krijgen. Samenwerking, die overigens over het algemeen goed verloopt, moet daarop gebaseerd zijn. Een volgend hoofdonderwerp zijn de basisgemeenschappen en wat daarmee samenhangt. Over het algemeen slagen deze groepen beter aan de rand van de steden en in het binnenland dan in het centrum. In het binnenland is de rol van de leken het grootst en gaan geloof en dagelijks leven nauwer samen. De bevrijdingstheologie, die zich richt op de hele mens, is in Brazilië waarschijnlijk meer uitgebouwd dan in de andere landen van Latijns-Amerika. De bisschoppen zijn in meerderheid vooruitstrevend, waarbij hij aantekent dat in Brazilië zelf mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) meer de leidende figuur is dan mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985). De invloed van de bisschoppen is groot en de staat weet dat. Uitgebreid gaat hij in op het slotdocument van Puebla (1979). Na ondertekening door de bisschoppen moest het ter goedkeuring naar Rome en werden er veel veranderingen in aangebracht. Hij vraagt zich af welk document de bisschoppen nu gaan volgen. Er kwamen na Puebla drie edities uit: alleen het document - het document met alles wat er rondomheen besproken is - het document met commentaar. Van de hand van pater Betto OP verscheen bovendien een volksuitgave (*Puebla (1979) para o Povo*), dat vooral de bevrijdingstheologie uitwerkt. Korter spreekt pater Baltussen over de situatie van jongeren in de kerk van Brazilië. Hij doet dit aan de hand van een gesprek dat hij had met een Braziliaanse student over de noodzaak van een gedifferentieerde jeugdbeweging die rekening houdt met de verschillen van stad en platteland. Volgens hem ook voelen de jongeren zich meer verbonden met de persoon van Christus dan met het instituut kerk. Er zijn in het interview verder nog wat korte gevarieerde onderwerpen zoals de gezondheidszorg, problemen rond grondeigendom, en vernieuwingen in de liturgie. Tenslotte is er een vergelijking tussen 1962 en nú wat betreft zijn eigen opvattingen in de kerkelijke situatie.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Formosa (GO); Priesteropleiding; Seminaries; Roepingencrisis; Pastoraat; Buitenlandse priesters; Basisgemeenschappen; Leken; Bevrijdingstheologie; Arns, Paulo E.; Câmara, Helder; Puebla; Jeugdbeweging; Gezondheidszorg; Grondeigendom; Liturgie.

P.A. Mooij

KMM 379

* 9 oktober 1900 / interview: 23 oktober 1980, 120 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1928-1971.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Pater Mooij heeft van 1928 tot 1964 steeds in het onderwijs gewerkt: gymnasia, klein- en grootseminarie; daarna was hij nog enkele jaren rector van een meisjescollege. Hij heeft in die jaren ook erg veel geschreven: artikelen in kranten en tijdschriften, conferenties en cursussen voor religieuzen, en een uitgebreide autobiografie. Een opvallende trek van dit interview is dat pater Mooij zeer ruim gebruik maakt van deze

geschriften en veelvuldig citeert uit de autobiografie. Naar aanleiding van getoonde foto's komt het verhaal ook soms op zijwegen terecht. De twee gymnasia waaraan hij les gaf (1928-1946) lagen resp. in Patrocínio in het tegenwoordige bisdom Patos de Minas (MG) en in Araguari, bisdom Uberlândia (MG). Hij beschrijft vooral de strijd om het bestaan van deze scholen (geen subsidie, weinig leerlingen). Later kregen zij erkenning en vooral na 1939 kwamen er meer leerlingen. Priesteropleiding. Van 1946 tot 1948 was hij verbonden aan het kleinseminarie van zijn congregatie in het bisdom Mogi das Cruzes (SP). Hij richtte een krantje op en maakte reclame voor het seminarie over heel Brazilië. Kandidaten kwamen vooral uit de parochies van de congregatie. Het systeem van opleiding was ongeveer zoals in Nederland. Aan het grootseminarie in het bisdom Barra do Piraí - Volta Redonda (RJ; later verplaatst naar Taubaté, SP) was hij leraar en rector tussen 1951 en 1964. Hij vertelt over de lessen, de studenten, de toneelstukken die hij schreef en vernieuwingen na 1960. Van zijn andere onderwerpen krijgen er twee wat ruimere aandacht. Ten eerste zijn conferenties, artikelen en radiopraatjes over oecumene, en oecumenische bijeenkomsten in Rio de Janeiro na 1964. Vervolgens een aantal van zijn ervaringen tijdens de revolutie van 1964 en in de daaropvolgende jaren. In 1971 keerde hij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Patos de Minas (MG); Bisdom Uberlândia (MG); Onderwijs; Seminaries; Priesteropleiding; Vernieuwingen; Conferenties; Radio; Oecumene; Revolutie.

W.P.S. Poels

KMM 689

* 10 februari 1915 / interview: 20 juli 1982, 330 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1982.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Poels was van 1946 tot 1957 leraar aan een middelbare school in Araguari, in het tegenwoordige bisdom Uberlândia (MG). Daarna was hij vooral pastoraal werkzaam in de bisdommen Mogi das Cruzes (SP) en Florianópolis (SC). Kenmerkend voor dit interview is de rijkdom aan concrete details die er een levendig karakter aan geven. Onderwijs. In Minas Gerais stond de wieg van het missiewerk van zijn congregatie. Vanuit het bedevaartplaats Romaria begonnen hun andere werken: colleges en parochies. Het scholencomplex van Araguari omvatte lager en middelbaar onderwijs voor externen uit de stad en internen uit heel Brazilië. De gebouwen waren primitief en werden naargelang de behoeften en mogelijkheden allengs verbeterd. Licht en water waren precair, groenten en vlees betrok men van de eigen boerderij. Er was een staf van 19 paters. Doel was: het geven van katholiek onderwijs en leiders vormen voor Brazilië. Dit alles wordt gedetailleerd besproken alsmede financiële aspecten, problemen die zich onder jongens van die leeftijd kunnen voordoen, de godsdienstige vorming (waaronder ook verenigingen ressorteren als Eucharistische Kruistocht, Kinderen van Maria, Voor Eer en Deugd), recreatieve en culturele activiteiten enz. Tenslotte noemt hij een aantal redenen waarom dit onderwijswerk later werd losgelaten. Zijn eerste parochie was in Ferrar de Vasconcelos, gelegen op 20 km van het centrum van São Paulo, langs de spoorlijn waarmee de arbeiders naar de fabrieken trokken. Het was een echte slaapstad, 80% werkte elders. Enerzijds was er de traditionele zielzorg; hij noemt een aantal verenigingen (o.a. Mariakinderen, Tarcisiuskinderen) en geeft een precies overzicht van de dagorde. Anderzijds voerde hij een aantal vernieuwingen in. Zo begon hij met een verplichte voorbereiding op het Doopsel, richtte een pastoraal overlegorgaan op, voerde parochiebijdragen ('tienden') en vastenactie in, kwam tot een goede verstandhouding met de lutheranen enz. De beweging van pater Lombardi kwam niet van de grond. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werd een aantal zaken anders aangepakt, met name de voorbereiding op de sacramenten. Van de revolutie in 1964 merkte men in zijn

parochie weinig. In 1968 volgde hij een ISPAC-cursus en hoorde daar veel over wat er onder het volk en de geestelijkheid leefde. In 1969 kwam hij in een nieuwe parochie, Barreiros (SC). Ook hier beschrijft hij stad en volk (veel middenstand). Het geld voor een nieuwe kerk brachten de mensen zelf bijeen met loterijen, feesten en andere acties. Uit de zielzorg vertelt hij over jeugdwerk, cursussen voor echt)paren, de taak van de kerkeraad, charitatieve en medische hulp aan de armen (extreme armoede was er overigens niet), bijbelweken. Basisgemeenschappen waren er in theorie niet, in de praktijk wel: hij noemt hier een jeugdgroep, een gemeenschap die samen een kerk aan het bouwen is. Enkele korter besproken onderwerpen zijn: syndicaten, roepingen en voortgezette vorming van de priesters, volksreligie (Macumba, allerlei feesten en processies), de charismatische beweging.

Trefwoorden: Bisdom Uberlândia (MG); Bisdom Mogi das Cruzes (SP); Bisdom Florianópolis (SC); Onderwijs; Bedevaartplaats Romaria; Scholen; Financiën; Arbeiders; Eucharistische Kruistocht; Kinderen van Maria; Pastoraat; Traditionele zielzorg; Traditionele verenigingen; Kinderen van Tarcisius; Vernieuwingen; Lombardi; ISPAC-cursus; Revolutie; Tweede Vaticaans Concilie; Sacramenten; Jeugdwerk; Sociale noden; Gezondheidszorg; Bijbelgroepen; Armoede; Basisgemeenschappen; Syndicaten; Priesterroepingen; Volksreligie; Macumba; Traditionele feesten; Processies; Charismatische beweging.

F.L. Veld

KMM 545

* 29 maart 1918 / interview: 17 december 1980, 225 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1969.

Functie: onderwijs.

Pater Veld was van 1946 tot 1968 hoofdzakelijk werkzaam in het onderwijs, de langste tijd aan een middelbare school in Araguari, in het tegenwoordige bisdom Uberlândia (MG) en enkele jaren aan een grootseminarie in Pindamonhangaba, bisdom Taubaté (SP). Op de middelbare school doceerde hij verschillende vakken en was bovendien 'regent'. Zijn verhaal bestrijkt dan ook praktisch alle aspecten van het schoolleven. De school was particulier en telde ongeveer 250 internen en 400 externen. Er waren nogal wat zonen van rijke boeren bij. Hij bespreekt het lesrooster en de vakken die gedoceerd werden. Op het godsdienstonderwijs gaat hij wat dieper in. De catechismus en vragen rond kerk en samenleving vormden de voornaamste leerstof. Men kreeg voor godsdienst wel een punt maar men kon er niet voor blijven zitten. Jaarlijks was er een schoolretraite. In de godsdienstige opvattingen van de jongens waren invloeden van het spiritisme te bespeuren, waarbij hij onderscheid maakt tussen hoog-spiritisme en laag-spiritisme. De leerlingen waren ingedeeld in drie groepen (kleinen, middelgroep, groten) en over elk van die groepen is hij regent geweest. Hij vertelt over regels en discipline en diverse problemen die zich konden voordoen (heimwee, kleptomanie). Ook financiële aspecten (schoolgeld, restituties aan Nederland) komen ter sprake. De resultaten van het onderwijs waren goed; het opende de weg naar hoger onderwijs en goede banen. Later kwamen er meer scholen in het binnenland en werd het internaats overbodig. Ook werd de school toegankelijk voor meisjes. Priesteropleiding. Twee jaar (1956-1957) gaf hij filosofie aan een grootseminarie. Er waren slechts enkele studenten en het leverde weinig priesters op. Hij bespreekt de celibaatsverplichting die hierbij zeker een rol speelde. Niettemin had de opleiding een gunstig resultaat in zoverre de seminaries een degelijk katholiek kader opleverden. Tenslotte bespreekt hij zeer kort enige pastorale vragen in het bisdom Goiânia (GO). Dit was in de jaren 1968-1969, waarna hij terugkeerde naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Uberlândia (MG); Bisdom Taubaté (SP); Onderwijs; Priesteropleiding; Seminaries; Scholen; Internaats; Catechese; Spiritisme; Financiën; Celibaat.

P.C.A. Vis [kloosternaam Gabriël]

KMM 567

* 30 januari 1914 / interview: 3 november 1980, 90 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1956-1979.

Functie: sociaal werk.

Broeder Gabriël had reeds 20 jaar als kok in verschillende kloosters in Nederland gewerkt toen hij in 1956 naar Brazilië vertrok. Ook daar begon hij als kok in een seminarie in het bisdom Mogi das Cruzes (SP) en hij vertelt er kort over. Maar al spoedig kwam hij in sociaal en later ook pastoraal werk terecht. Dit vormt het hoofdonderwerp van het interview. Zijn sociaal werk speelden zich in eerste instantie af in Vila Prudente, een parochie in São Paulo (SP). Zelf trok hij met een bestelwagen de stad in om tweedehands goederen, flessen en kranten in te zamelen. Hij organiseerde bazaars, ging rond bij de rijken om bijdragen, kreeg zendingen uit Nederland en Amerika. Alles was bestemd voor de armen. De parochie bouwde huisjes en richtte een Sociaal Centrum en een crèche op; een dokter en tandarts verleenden medische hulp. In 1970 verhuisde hij naar Romaria, bisdom Uberaba (MG). Hier was een bedevaartplaats van Maria; rond 15 augustus bezochten tienduizenden pelgrims het heiligdom. Ook hier was hij betrokken bij sociaal werk. De parochie zorgde voor water, hij legde huis aan huis de leidingen aan; zo ook voor elektriciteit. Tweedehandskleden die familie in Nederland verzamelde, zijn eigen vakantiegelden en giften bij speciale gelegenheden, alles werd besteed aan de armen. Hij vertelt hier ook over het werk van verschillende broeders en zusters vooral in de gezondheidszorg. In Romaria werd hij ook ingeschakeld bij pastoraal werk. Indirect vielen hier zijn filmvoorstellingen onder. Hij trok overal rond met een kleurenfilm over de rozenkrans die op drie achtereenvolgende dagen vertoond werd. Rechtstreeks hielp hij de priester bij de sacramentsbediening en bij bezoeken aan de vele kapellen in het binnenland. In dit verband spreekt hij kort over de Cursilho da Cristandade: het aanvankelijk enthousiasme van de deelnemers verwaterde wel wat, maar er was duidelijk een actievere deelname aan het parochieleven. Ook maakte hij de opkomst van basisgemeenschappen mee vooral in het binnenland. Hij vertelt enkele details over gebedsdiensten zonder priester, vorming van voorgangers en diakens. Met politiek heeft hij zich niet veel bemoeid. Wel merkte men de invloed ervan op plaatselijk niveau bij verkiezingen van burgemeesters en bij het verkrijgen van subsidies in de verkiezingstijd.

Trefwoorden: Bisdom Mogi das Cruzes (SP); Bisdom Uberaba (MG); Sociaal werk; Sociaal Centrum; Bedevaartplaats Romaria; Gezondheidszorg; Pastoraal werk; Sacramentele bediening; Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Parochieleven; Diakens.

A.A. Zuidwijk

KMM 612

* 4 december 1910 / interview: 21 december 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1938-1970.

Functie: pastoraal; onderwijs; beleid.

Het interview met pater Arnold Zuidwijk geeft een goed beeld van het leven van een missionaris in Brazilië in de pre-conciliaire tijd. Hij werd na zijn priesterwijding in 1937 benoemd tot missionaris zonder enige inspraak. De provinciale raad had dat beslist. Hij vond dat niet vreemd. Zo gebeurde dat vroeger. Zonder enige voorbereiding vertrok hij in 1938 met de boot naar Brazilië. Probeerde Portugees te leren in Rio de Janeiro. In 1940 werd hij bestemd voor het onderwijs in Minas Gerais. Men leefde daar in een gemeenschap van zeven paters en één broeder. Eerst geeft hij een schets van de inwoners van Minas Gerais: Indianen, Portugezen en andere buitenlanders. Vervolgens een overzicht van de diverse scholen die de congregatie

daar beheerde. De meeste paters van zijn congregatie waren werkzaam in het onderwijs en de vorming. Hij werd docent wiskunde en tekenen op het gymnasium en een college dat voorbereidde op de universiteit. Heeft ook Frans, Engels en Aardrijkskunde gegeven. De congregatie was in 1925 begonnen met onderwijs in de Apostolische prefectuur van Banka en Billiton op Sumatra en meende de scholen daar financieel te kunnen helpen met de Braziliaanse scholen, die in een rijk land stonden. Pater Zuidwijk geeft inlichtingen over de financiering van de missionarissen. De missieprocurator was in het begin nog niet zo goed georganiseerd. Ze hadden het arm en waren blij met het geld dat de paters op verlof in Nederland bij elkaar bedelden. Pater Zuidwijk was ook werkzaam in het pastoraat. De leken namen in die beginjaren nog geen leidende positie in binnen de kerk. Zij waren onderdanig. De kerk was meer een aangelegenheid voor vrouwen. Mannen waren huiverig voor de kerk. Er was veel volksdevotie, vooral heiligenverering. Er bloeide een soort Spiritisme met vertrouwde gebruiken zoals het oproepen van geesten, de Macumba-gewoonten. Hij verklaart dit spiritisme uit de slavernij die in 1889 was afgeschaft. De slaven waren arbeiders geworden op plantages maar nu tegen een minimumloon. Hij vertelt daar uitgebreid over en over de houding van de paters tegenover deze oude Macumba-gewoonten. De paters gingen niet naar de bijeenkomsten toe en die praktijken zijn dan ook niet gekerstend. Vervolgens geeft pater Zuidwijk informatie over de catechese en het sociale werk op het terrein van de gezondheidszorg en de armenzorg in de parochies. De parochies waren traditioneel georganiseerd. Basisgemeenschappen bestonden nog niet in de betekenis die men er later aan hechtte. Er was een devotiekerk waar pater Eustachius van Lieshout begraven is. Hij vertelt over deze pater die door de mensen als een heilige vereerd werd. Terug naar het onderwijs. Het beleid van de kerk was niet op scholen gericht. Het waren particuliere scholen en de congregatie moest die zelf financieren. Pater van Zuidwijk heeft ook gewerkt voor enkele jeugdorganisaties die gericht waren op de geestelijke vorming van de jongeren. De kerk was gescheiden in twee kerken: één kerk voor de rijken en één kerk voor de armen. De regering deed niet veel voor de armen. De missionarissen probeerden hen te helpen. Die armen hadden kinderrijke gezinnen en er was géén geboorteregeling. Vertelt over de cursussen die gegeven werden voor verloofden. Zonder deze cursus géén huwelijksinzegening. Had ook de leiding van het Maria Legioen. De congregatie had een seminarie voor de opleiding van eigenlandse priesters, maar “dat is eigenlijk mislukt”. Legt uit waarom. Geeft een indringend beeld van het seminarieleven en de redenen waarom zoveel kandidaten weer afhaakten. Na deze informatie over zijn werkzaamheden in het onderwijs en in de parochie, gaat pater van Zuidwijk in op het kerkbeeld. Doel was niet om het kerkbeeld te veranderen, maar zijn doel was goede katholieken vormen door middel van onderwijs aan de jongens. Leken vormen. Medellín (1968) en Puebla (1979) hebben wel grote invloed gehad op de leiding van de kerk. Die keerde zich definitief naar de armen. De politiek was een dictatuur. Vertelt daar over. Tot slot van dit lange interview komen nog enkele onderwerpen opnieuw aan de orde zoals het onderwijs, de missionaire strategie of beter gezegd het ontbreken daarvan en de volksreligie. In 1970 keerde hij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Gemeenschap; Onderwijs; Scholen; Apostolische Prefectuur Bangka en Billiton; Sumatra; Indianen; Buitenlanders; Financiën; Catechese; Armenzorg; Pastoraat; Volksdevotie; Basisgemeenschappen; Arbeiders; Plantages; Maria Legioen; Eigenlandse priesters; Leken; Medellín; Puebla; Dictatuur; Missionaire strategie; Volksreligie.

PASSIONISTEN (CP)

* 5 december 1926 / interview: 9 september 1980, 100 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1956-1980

Functie: pastoraal; beleid.

Basisgemeenschappen en het functioneren van leken daarin vormen het hoofdonderwerp van het interview van pater Van Lier. Hij kwam in 1956 in Brazilië aan. Om zich in de taal te bekwamen gaf hij een jaar les op het kleinseminarie in Osasco, bisdom São Paulo (SP). Vervolgens was hij enkele jaren pastoor in Curitiba (PR). De zielzorg verschilde niet veel van die in Nederland. Hij spreekt kort over zijn werk (veel H. Missen, sacramentenbediening, vergaderen) en over een aantal organisaties: Broederschappen, Maria Legioen, Liga Catolica en Cruzada Eucharistica. In 1959 werd hij benoemd voor Goiânia (GO), hoofdstad van het gelijknamige aartsbisdom. Hier groeide zijn sociaal bewustzijn. Hij hoorde van noden waar hij nooit weet van had gehad. Hij ontwikkelde allerlei activiteiten voor de armen: met paard en kar trok hij de stad in om voedsel in te zamelen, hij richtte een polikliniek op en wist dokters daarvoor te interesseren, de broederschappen werden ingeschakeld voor sociaal werk enz. Vanaf 1962 werkte hij in verschillende parochies van het tegenwoordige bisdom São Luis de Montes Belos. Ontwikkelingen in de basisgemeenschappen hier worden zeer uitvoerig besproken. Basisgemeenschappen, zo stelt hij, is kerk van onderop: de leek heeft zijn plaats teruggevonden. Centrale woorden zijn: bevrijding, gemeenschap, participatie, eenheid. Zowel de bisschop mgr. Stanislaus van Melis CP als de clerus stonden achter dit beleid. De leken kregen een rol in het bestuur (pastorale raad), in de pastoraal, de catechese (training in het Catechetisch Centrum) en in de liturgie. Hij licht dit alles toe met voorbeelden. De priester oriënteert en stimuleert, de leken doen het werk. Hij spreekt korter over de Cursilho da Cristandade. Er zijn wat negatieve kanten aan, doch in zijn bisdom werden zij in het algemeen goed geïntegreerd in de basisgroepen. Kort ook bespreekt hij de resultaten van Medellín (1968) en Puebla (1979) en daarmee samenhangend de keuze voor de armen. Hij vraagt zich overigens wel af of de sociaal-economische structuren van Brazilië daardoor veranderd kunnen worden als de wereldsituatie niet verandert; zo staan bijvoorbeeld de multinationals lijnrecht tegenover datgene wat de basisgemeenschappen proberen te doen. Tenslotte vermeldt hij de bevrijdingstheologie, de betekenis van Leonardo Boff en Carlos Mesters (in het binnenland weinig bestudeerd) en van mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985): "profeten".

Trefwoorden: Bisdom Curitiba (PR); Aartsbisdom Goiânia (GO); Onderwijs; Seminarie; Traditionele zielzorg; Sacramentele bediening; Broederschappen; Maria Legioen; Liga Catolica; Cruzada Eucharistica; Sociaal werk; Gezondheidszorg; Basisgemeenschappen; Leken; Melis, Stanislaus van, Pastorale raad; Catechese; Catechetisch Centrum; Liturgie; Medellín; Puebla; Cursilho da Cristandade; Multinationals; Bevrijdingstheologie; Boff, Leonardo; Mesters, Carlos; Arns, Paulo E.; Câmara, Helder.

PASSIONISTINNEN

H.H. Gooren [kloosternaam: zuster Margaretha]

KMM 180

*19 september 1922 / interview: 12 augustus 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1960-1980.

Functie: pastoraal; sociaal werk.

Zuster Margaretha vertrok in 1960 met vier medezusters naar Brazilië naar het missiegebied van de paters Passionisten. Eerst gingen zij tien maanden bij Braziliaanse zusters en in een kindercrèche werken om de taal te leren. De zusters gingen daarna werken in de prelatur São Luís de Montes Belos die op 21 november 1961 werd afgesplitst van het aartsbisdom Goiânia (GO). Pater Stanislaus van Melis CP werd de eerste bisschop (1962-1987). In 1982 werd de prelatur tot bisdom verheven. Het interview heeft betrekking op dit bisdom en degenen die er toen werkten. De parochie in de plaats waar zij zich vestigden, heeft het huis gekocht voor de zusters. Zij vertelt uitgebreid over de werkzaamheden van de zusters op het terrein van de gezondheidszorg en het godsdienstonderwijs op de scholen. Twee zusters waren verpleegsters. Een ziekenhuis was er niet. Begonnen werd met een klein polikliniekje dat later uitgroeide met steun van Memisa tot een grote kliniek. Zuster Margaretha geeft een profielschets van de bisschop. Hij was een idealist die de problemen niet aankon. Het bisdom telde 18 parochies. Er waren moeilijkheden met priesters die gingen trouwen. Politiek was het moeilijk om de eenheid te bewaren. Het communisme kwam op. Na een vakantie in Nederland werd zuster Margaretha overste van een vormingshuis voor Braziliaanse meisjes die in wilden treden. Dit is géén succes geworden. Religieuze ondergrond was er niet. Priesters trouwden met goede catechisten. Gaven een verkeerd voorbeeld. Verschil van mentaliteit. Het vormingshuis is dan ook weer opgeheven. Er werden schooltjes opgericht voor arme kinderen uit de krottenwijken, zodat zij daarna naar een normale school konden gaan. Het godsdienstonderwijs werd verzorgd door het Catechetisch Centrum. Er werden lessen gegeven aan de onderwijzers. Het sociale en pastorale werk hield in het geven van cursussen aan moeders, huisbezoek en parochiewerk. Zuster Margaretha geeft tot slot haar visie op de bevrijdingstheologie (“daar kan men alle kanten mee uit”), het bezoek van paus Johannes Paulus II, de tegenstelling tussen rijk en arm, het grootgrondbezit en de corruptie.

Trefwoorden: Bisdom São Luís de Montes Belos (GO); Melis, Stanislaus van; Sociaal werk; Pastoraal werk; Gezondheidszorg; Godsdienstonderwijs; Arbeiders; Grootgrondbezitters; Politiek; Basisgemeenschappen; Communisme; Overste; Vormingshuis; Scholen; Krottenwijken; Godsdienstonderwijs; Catechetisch Centrum; Huisbezoek; Eigenlandse roepingen; Memisa; Bevrijdingstheologie; Johannes Paulus II; Corruptie.

Th.A.M. Kroft [kloosternaam Margarida]

KMM 311

* 29 maart 1929 / interview: 17 november 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1966-1980.

Functie: pastoraal.

Het interview van zuster Margarida biedt ruime en duidelijke informatie over catechese in het bisdom São Luís de Montes Belos (GO). Daarnaast behandelt zij enkele gevarieerde onderwerpen. Zij kwam in 1966 in Brazilië aan. Na een half jaar ‘kijken en luisteren’ nam zij godsdienstlessen op een school aan. Vandaaruit kwam zij al spoedig terecht bij het Catechetisch Centrum van het bisdom; dit vormt haar eigenlijke hoofdthema. Het centrum was gesticht in 1961. Eerst waren alle scholen

bezoekt om de situatie te verkennen. Later werden lessen samengesteld en gestencild. Zij bespreekt de inhoud en methodiek van deze lessen: eenvoudig, levensgericht, en met veel bijbelse verhalen. De scholen werden regelmatig bezocht om de onderwijzeressen te stimuleren en te helpen. In 1968 kwam er een pater bij die begon met catechese voor hoger onderwijs en catechistenopleiding. Zuster Margarida bleef belast met catechese voor kinderen. Op contactdagen in het aartsbisdom Goiânia (GO) maakte zij kennis met nieuwe methoden en experimenten. Zij beschrijft een aantal vernieuwingen die door het centrum georganiseerd of begeleid werden. Zo cursussen voor meisjes van 18-25 jaar die daarna werden ingezet in hun eigen gemeenschap. Verder een nieuwe vorm van voorbereiding op de Eerste H. Communie en een nieuwe methode van catechistenopleiding. Dan de 'kerstnovenen': negen gezinnen komen negen avonden bij elkaar en bespreken hoe zij een concreet probleem vanuit de bijbel zouden kunnen oplossen. Andere onderwerpen. Uitgebreid gaat zij in op de Cursilho da Cristandade. Bij hen begon dat rond 1970. Zij helpen bij de catechese, doch worden vooral ingeschakeld in de pastoraal en armenzorg. Rond 1970 kwamen ook de basisgemeenschappen op, eveneens een onderwerp dat ruime aandacht krijgt. In de kapellen komen die beter van de grond dan in de hoofdkerk. Men kent elkaar beter en er zijn meer gemeenschappelijke noden. In dit verband vertelt zij over de armoede op het platteland, problemen rond grondeigendom, vakbonden. Een volgend onderwerp is het Sociaal Centrum dat werd opgericht door mgr. Stanislaus van Melis CP (van hem is er ook een profielschets). Het centrum biedt cursussen voor vrouwen, voorlichting, kinderopvang enz. Korter spreekt zij over eigenlandse roepingen: na aanvankelijke tegenslagen komt er toch weer iets op gang. Eveneens kort komt de TLC ter sprake, cursussen voor christelijk leiderschap. Verder nog volksreligie (devoties, processies, Afrikaanse invloeden), protestantse genootschappen zoals Baptisten en Methodisten, het enthousiasme bij het bezoek van paus Johannes Paulus II en de politiek. Laatstgenoemd punt betreft vooral plaatselijke politiek en de verhouding op lokaal niveau tussen regeringspartij en oppositie; gemeentepersoneel, onderwijzers, verpleegsters hangen daar voor hun leven van af.

Trefwoorden: Bisdom São Luís de Montes Belos (GO); Godsdienstonderwijs; Catechetisch Centrum; Vernieuwingen; Cursilho da Cristandade; Armenzorg; Basisgemeenschappen; Grondeigendom; Vakbonden; Armoede; Sociaal Centrum; Melis, Stanislaus van; Volksreligie; Devoties; Baptisten; Methodisten; Johannes Paulus II; Politieke situatie.

PRIESTERS VAN HET H. SACRAMENT (SSS)

L.J.W. Roestenberg

KMM 440

* 31 december 1914 / interview: 4 februari 1980, 240 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1978.

Functie: pastoraal.

Pater Roestenberg werkte tussen 1946 en 1978 in de pastoraal in vier bisdommen: Fortaleza (CE), Porto Alegre (RS), Olinda e Recife (PE), São Paulo (SP). Daarnaast was hij directeur van het Aanbiddingswerk, doch hierover is minder informatie aanwezig. Het interview is grotendeels chronologisch opgebouwd, waarbij grote verschillen tussen de vier episoden aan de dag treden. Fortaleza (1946-1951). In dit bisdom waren verschillende congregaties werkzaam. Zijn eigen arbeidsterrein lag enige tijd in de stad, doch vooral in het binnenland. Hij vertelt over de primitieve omstandigheden waaronder hij werkte, de reizen per ezel of paard, de armoede van het volk, de invloed van de grootgrondbezitters, ook op de kerk. Verder bespreekt hij kort

katholieke organisaties (Eucharistische Kruistocht, Katholieke Actie) en de Braziliaanse kerk: de 'Igreja Brasileira'. Het bisdom Porto Alegre (1951-1963) lag duizenden kilometers naar het zuiden en was geheel anders dan Fortaleza. Hier woonden veel Italianen, Duitsers en Polen wat invloed had op de geloofsbeleving. Hij beschrijft zijn pastorale reizen langs de vele eilanden in dit waterrijke gebied (men gaf hem de bijnaam 'bisschop van de eilanden'). Het werk was vooral gericht op bediening van de sacramenten en de nazorg. Voorts horen we hoe hier de Katholieke Actie en de Kruistocht functioneerden. Daaraan wordt een bespreking toegevoegd van de Maria Congregatie, het Maria Legioen en het Werk van de Aanbidding; van laatstgenoemde organisatie wordt de neergangesignaleerd. Verder nam hij initiatieven in de armenzorg, vooral in de vorm van voedselhulp, kleding enz. Van 1964 tot 1974 was hij terug in het noordoosten, nu in Recife. Doch intussen was de situatie volkomen veranderd. In 1964 brak de revolutie uit en werd mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) bisschop. Zijn houding tegenover de regering en de rijken riep tegenstellingen op. Sommige priesters waren erg fel, wat ook weer reactie opriep bij meer gematigden. Pater Roestenberg kwam in de parochie Boa Vista. Hij vertelt over de pastorale arbeid, waarbij de participatie van leken steeds belangrijker werd. Veel aandacht besteedt hij ook aan verschillende initiatieven op sociaal gebied: een ambachtsschool, een wasserij, een medisch centrum. Het bezorgde hem een eremedaille. In 1975 verhuisde hij weer naar het zuiden nu naar São Paulo. Uit deze periode krijgen we hoofdzakelijk een verslag over zijn inspanningen om het Werk van de Aanbidding weer nieuw leven in te blazen. In 1978 keerde hij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Aartsbisdom Fortaleza (CE); Bisdom Porto Alegre (RS); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Aartsbisdom São Paulo (SP); Pastoraat; Missiereizen; Grootgrondbezitters; Armoede; Katholieke verenigingen; Eucharistische Kruistocht; Katholieke Actie; Sacramentele bediening; Braziliaanse kerk; Igreja Brasileira; Maria Congregatie; Maria Legioen; Werk van de Aanbidding; Armenzorg; Revolutie; Leken; Sociaal werk; Câmara, Helder.

P.J.W. Roestenberg

KMM 441

* 11 september 1913 / interview: 9 januari 1980, 90 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1975.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Roestenberg is twee perioden in Brazilië geweest: van 1946 tot 1949 werkte hij in de pastoraal in het bisdom Fortaleza (CE), van 1963 tot 1975 was hij provinciaal en woonde hij in Recife (PE). De onderwerpen van deze laatste periode liggen op bestuurlijk niveau. Fortaleza. Allereerst legt hij uit hoe hij de relatie ziet tussen de doelstelling van zijn congregatie (eeuwigduurende aanbidding) en werken in de missie. Genoemde doelstelling is niet exclusief bedoeld doch bepaalt wel mede de aard van de pastorale arbeid. In Fortaleza werd parochiewerk gecombineerd met het Werk van de Aanbidding. In het binnenland organiseerde men eucharistische werken. Men werkte veel samen met de lazaristen en redemptoristen. Op de invloed van deze 'werken' en op de genoemde samenwerking gaat hij uitvoeriger in. In 1949 werd hij naar Nederland teruggeroepen om de leiding van het noviciaat op zich te nemen. In 1957 werd hij provinciaal. Tot deze functie behoorde ook de benoeming van confraters voor de missie; hij zet uiteen waar voor hem de prioriteiten lagen. Ook probeerde hij de voorbereiding op het missiewerk te verbeteren. In 1963 werd hij benoemd tot provinciaal in Brazilië. Toen hij in Recife aankwam was de onrust al voelbaar. In 1964 brak de revolutie uit. In hetzelfde jaar werd mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) bisschop van Recife. Hier en verderop in het interview gaat hij uitvoerig in op persoon en werk van de bisschop en op de verschillende reacties die zijn optreden opriep. Ook

de betekenis van mgr. Paulo E. Arns OFM (1970-1998) komt hier ter sprake. Als provinciaal had hij de zorg voor 33 nederzettingen langs de hele kuststreek. In het zuiden voerde hij een systeem van regio's in met volmacht om zelf de dagelijkse dingen af te handelen. Voorts streefde hij naar samengaan van de drie in Brazilië bestaande provincies. Uiteindelijk sloten twee provincies zich aaneen; de derde (van Italiaanse oorsprong) deed niet mee. Zijn ambtsperiode viel samen met een tijd van grote veranderingen: het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), politieke onrust, een omwenteling in de houding van de kerk tegenover de sociale structuren, bewustwording van het volk; alles gebeurde tegelijk. Hij beschrijft de invloed van dit alles ook op de congregatie, en de besprekingen die gehouden werden rond noodzakelijke vernieuwingen. Twee punten worden breder uitgewerkt. Het eerste is de aanvankelijke teruggang in roepingen, de inkrimping van de seminaries, problemen rond het celibaat, dan een heroriëntatie in het roepingenwerk en een nieuwe aanpak van noviciaat en verdere opleiding. Het tweede punt is de bezinning op het eigen charisma van de congregatie; de discussie ging vooral over een al of niet verbreden van de doelstelling. Tenslotte wijdt hij een korte bespreking aan lekenparticipatie. Hij stelt dat die er altijd al was in Brazilië. Wat nu gebeurt is eerder een verschuiving van deelname door vrouwen naar actieve inzet van mannen. Verder illustreert hij met voorbeelden het belang van bijbel- en ander cursussen voor kadervorming onder de leken. In 1975 werd hij gekozen tot lid van de Generale Raad van zijn congregatie en verhuisde hij naar Rome.

Trefwoorden: Aartsbisdom Fortaleza (CE); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Pastoraat; Provinciaal; Werk van de Aanbidding; Lazaristen; Redemptoristen; Revolutie; Arns, Paulo E.; Câmara, Helder; Tweede Vaticaans Concilie; Vernieuwingen; Priesteropleiding; Seminaries; Noviciaat; Roepingen crisis; Celibaat; Leken; Bijbelcursussen; Kadervorming.

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ)

J.J. van Houtert

KMM 238

* 16 maart 1904 / interview: 28 november 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1931-1963.

Functie: pastoraal.

Pater Van Houtert was tussen 1931 en 1963 werkzaam in de pastoraal in zeven parochies, verdeeld over vier bisdommen, te weten Garanhuns (PE), Maceió (AL), Olinda e Recife (PE) en Caruaru (PE). Deze parochies worden één voor één besproken. Er zijn in deze verhalen enkele steeds terugkerende elementen: bijna steeds wordt het aantal parochianen en bijkapellen vermeld, de verenigingen en scholen, en meer algemene informatie over de zielzorg. De zielzorg was vooral gericht op catechese en sacramenten. Godsdienstonderricht werd gegeven op de scholen (deze bereikten echter slechts ongeveer 10% van de kinderen) en in de kerk. Voorbereiding op de Eerste H. Communie was belangrijk, voorbereiding op het huwelijk was er nauwelijks. De kerk had een aantal eigen scholen voor de armen. Als verenigingen worden genoemd het Apostolaat van het Gebed, Filhas de Maria, H. Familie en de Broederschappen. Rond 1938 kwam daar de Katholieke Actie bij, waarover hij meer uitgebreid spreekt (godsdienstles geven, sacramenten voorbereiden, onderlinge hulp). Het Maria Legioen betrok meer mannen bij het kerkelijk leven. Opvallend is dat in bijna iedere episode een grootgrondbezitter of fabriekseigenaar voorkomt. Sommige bisschoppen en pastoors konden daar goed mee opschieten en kregen prachtige kerken en andere faciliteiten; andere priesters probeerden zich onafhankelijk op te stellen of

zelfs syndicaten op te richten en liepen kans verwijderd te worden. Uit de aangehaalde voorbeelden wordt duidelijk hoezeer de bevolking politiek, sociaal en financieel van deze elite afhankelijk was. Het interview bevat verder wat gevarieerde onderwerpen die tamelijk kort besproken worden: p dre Cicero die bij velen in hoog aanzien stond; de grote inspanningen om een goede priesteropleiding op te bouwen en het geringe aantal kandidaten dat in feite priester werd; andere godsdiensten zoals Amerikaanse sekten, de Braziliaanse kerk 'Igreja Brasileira' en de spiritisten. In 1963 keerde pater Van Houtert om gezondheidsredenen naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Garanhuns (PE); Aartsbisdom Maceió (AL); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Bisdom Caruaru (PE); Pastoraat; Traditionele zielzorg; Catechese; Sacramentele bediening; Traditionele verenigingen; Apostolaat van het Gebed; Filhas de Maria; H. Familie; Broederschappen; Katholieke Actie; Maria Legioen; Kerkelijk leven; Grootgrondbezitters; Fabrikseigenaars; Syndicaten; Priesteropleiding; Braziliaanse kerk; Igreja Brasileira; Spiritisme.

J.B. Meijners

KMM 640

* 12 januari 1936 / interview: 12 oktober 1980, 270 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1966-1981.

Functie: pastoraal.

Pater Meijners werkte in de basispastoraal van 1966 tot 1975 in het bisdom Campina Grande (PB), en daarna in het bisdom Paraíba (PB). We vinden in zijn interview een zeer heldere uiteenzetting over basisgemeenschappen. Allerlei andere onderwerpen sluiten daar op natuurlijke wijze bij aan: de politieke en sociaal-economische situatie, pastoraal, sociaal werk enz. In het begin was zijn werk nog grotendeels van sacramentele aard. Er was echter een wijk van immigranten uit het binnenland waar iets van gemeenschap van de grond kwam; zij wilden samen verbetering van hun lot bereiken, richtten een centrum en een cursus op, organiseerden feestjes enz. Een zuster zette wijkraden op (overigens in 1968 weer verboden), een volksmissie-nieuw-stijl (A ao missionaria) van de redemptoristen gaf een sterke impuls. Bijbelgroepen ontstonden en werden uitgangspunt voor basisgemeenschappen. Zo'n groep bidt en bezint zich vanuit de bijbel en gaat dan tot actie over. Hij beschrijft de bijeenkomsten, de wekelijkse vergaderingen van de leiders, de inbreng van deze leiders in hun groep en in de parochie. De rol van de priester bestaat in begeesteren, verdere scholing van de leiders (onder meer bijbelkennis), coördineren waar het nodig is, en vooral veel luisteren. Een grondthema dat steeds doorklinkt (ook in preken, godsdienstonderricht, voorbereiding op de sacramenten enz.) is dit: onrecht is n t Gods wil, God wil een betere wereld en wel door menselijke inspanning. 'Bewustwording' is hier een sleutelwoord. Wat voor acties ondernomen worden hangt af van de plaatselijke problemen. In de favela's gaat het vaak om betere levensomstandigheden, rechtvaardig loon (breder uitgewerkt), arbeidsplaatsen. Aan de mensen moet ook geleerd worden wat hun rechten zijn. Op het platteland is grondeigendom het grootste probleem. Uitgelegd wordt hoe deze problemen ontstaan (grootgrondbezit, de omschakeling van landbouw naar grootschalige veeteelt, de buitenlandse multinationals, de moeilijkheid voor kleine boeren om hun eigendomsrecht te bewijzen enz.). In Paraíba werd de Pastoral da Terra het eerst gelanceerd door mgr. José Maria Pires (van hem en van mgr. Manuel Pereira da Costa, bisschop van Campina Grande, is er een kort profiel). Het werd een centrum voor de verdediging van de mensenrechten, met inschakeling van advocaten, psychologen, priesters en religieuzen. Aan de hand van voorbeelden ziet men hoe dan raakvlakken ontstonden met de politiek tijdens en na de revolutie van 1964. Arbeiders helpen, zeker als het om vakbonden gaat, kan leiden tot verdenking van communisme. Boeren helpen lokt represailles uit van grootgrondbezitters die hun politieke macht en soms ook 'pistoleiros' inzetten.

Buitenlandse priesters vallen onder de wet op vreemdelingen en mogen dus absoluut niet aan politiek doen; maar wat is politiek? Naast dit hoofdonderwerp beschrijft pater Meijners drie groeperingen die gemeen hebben dat hun blik meer gericht is op hulp van boven en eigen bekering dan op verandering van de maatschappij. Het zijn de charismatische groepen, de Focolari en de Cursilho da Cristandade. Hier vindt men vooral de hogere klassen, die men niet zo gauw bij basisgemeenschappen aantreft. Overigens vindt men daar ook de echt miserabelen niet; een besef van eigen waardigheid is noodzakelijk en moet worden bijgebracht; hulpverleners zetten zich daarvoor in. Het interview heeft tenslotte nog wat gevarieerde onderwerpen die kort besproken worden: een internaat voor straatkinderen, discriminatie, volksgeloof (Macumba), priesterroepingen en ontwikkelingen binnen zijn congregatie.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Bisdom Paraíba (PB); Pastoraat; Aço missionaria; Redemptoristen; Sacramentele bediening; Volksmissies; Bijbelgroepen; Catechese; Grondeigendom; Landbouw; Veeteelt; Multinationals; Pastoral da Terra; Pires, José Maria; Pereira, Manuel; Arbeiders; Revolutie; Vakbonden; Communisme; Grootgrondbezitters; Buitenlandse priesters; Politiek; Charismatische beweging; Focolari; Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Straatkinderen; Discriminatie; Internaat; Volksgeloof; Macumba; Priesterroepingen; Ontwikkelingen congregatie.

Th.J. Stolker

KMM 510

* 23 maart 1924 / interview: 25 augustus 1980, 225 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1947-1972.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Stolker kwam in 1947 als theologiestudent naar Brazilië. Hij voltooide daar zijn studie en werd er gewijd. Hij beschrijft de priesteropleiding en het (armoedige) leven in deze periode. Na zijn wijding was hij werkzaam in zes bisdommen: Palmeira dos Índios (AL), Olinda e Recife (PE), Mossoró (RN), Fortaleza (CE), Nazaré (PE) en Campina Grande (PB). In eerste instantie kwam hij terecht in het onderwijs. Hij had daar ronduit een hekel aan en de informatie over het college waar hij les gaf is eerder beknopt. Zijn hart ging uit naar ontwikkelingswerk en pastoraal; dit zijn dan ook de eigenlijke hoofdonderwerpen van het interview. Ontwikkelingswerk: "niet werken voor de elite maar zich inzetten voor sociale noden" was zijn uitgangspunt. Twee projecten worden nader toegelicht. Het eerste, de oprichting van een technische school, werd geplaagd door allerlei tegenslagen en ging uiteindelijk niet door. Beter verliep een tweede project, de oprichting van een suikerrietplantage. Hierover vertelt hij uitvoerig: grond aankopen, een econoom en agronoom aantrekken, een timmerwerkplaats en smederij opzetten, huizen bouwen voor de arbeiders, contacten met vakbonden. Wel waren er grote geldzorgen die aan zijn gezondheid knaagden. Pastoraal: hij ziet het Evangelie niet alleen als een spirituele boodschap, maar ook als daadwerkelijke hulp. Vanuit deze optiek bespreekt hij de bewustwording van de armen, Medellín (1968) en Puebla (1979), basisgemeenschappen die naar concrete oplossingen zoeken. Het verheugt hem dat paus Johannes Paulus II bij zijn bezoek ook voor de armen koos, en dat de Braziliaanse clerus zich inzet voor deze armen. Vroeger leunde de kerk teveel tegen de rijken aan. Wel merkt hij op dat er nu een discriminatie van de rijken dreigt. Zij zijn de paria's van de kerk geworden; eigenlijk moeten zij de kans krijgen om van mentaliteit te veranderen. Wat korter bespreekt hij onderwerpen als het probleem van de geboorteregeling, de veel omvattende taak van de catechisten die veel meer doen dan het woord aanduidt (bijvoorbeeld bestrijding van sociale wantoestanden), en de pastorale inbreng van het Maria Legioen. Tenslotte bevat het interview wat informatie over ontwikkelingen binnen zijn congregatie, de crisis in de

zestiger jaren die zich ook daar manifesteerde (tegenstellingen, ambtsverlating) en het herstel in latere jaren. In 1972 keerde hij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Palmeira dos Índios (AL); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Bisdom Mossoró (RN), Aartsbisdom Fortaleza (CE); Bisdom Nazaré (PE); Bisdom Campina Grande (PB); Priesteropleiding; Onderwijs; Ontwikkelingswerk; Sociale noden; Arbeiders; Plantages; Pastoraat; Medellín; Puebla; Basisgemeenschappen; Johannes Paulus II; Braziliaanse clerus; Discriminatie; Geboorteregeling; Catechisten; Maria Legioen; Ontwikkelingen congregatie.

H.L. Verhoeven

KMM 553

* 11 augustus 1900 / interview: 10 oktober 1980, 265 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1936-1973.

Functie: pastoraal.

Pater Verhoeven werkte tussen 1936 en 1973 in verschillende parochies van het bisdom Olinda e Recife (PE), met enkele korte intermezzo's in de bisdommen Garanhuns (PE), Palmares (PE) en Paraíba (PB). In de vijftiger jaren verbleef hij een half jaar in Canada (emigrantenzorg) en een half jaar in de Verenigde Staten (cursus vakbondswerk). Zijn werkterrein was basispastoraal, soms onderbroken voor het preken van een volksmissie. Het interview is grotendeels chronologisch opgebouwd met bij elke nieuwe parochie een korte schets van de plaatselijke omstandigheden. Pastoraal: hier wordt veel informatie gegeven over het dagelijkse zielzorgwerk vóór het Vaticaans Concilie: godsdienstonderwijs op school (hij gebruikte meer de bijbel dan de catechismus), volwassenencatechese, sacramenten toedienen, huisbezoek (vooral luisteren), reizen naar de staties. Hij zag veel onrecht (fabrikanten, grootgrondbezitters, politici) en veel armoede. Hij vertelt over een aantal gevallen waar hij voor zijn mensen in de bres sprong. Enkele van deze verhalen worden breder uitgesponnen; zo bijvoorbeeld twee gevallen waar hij de strijd aanging met fabriekseigenaars in verband met massaontslagen. In de parochie werd de pastoor bijgestaan door verenigingen: Filhas de Maria, Cruzada Eucharistica, Apostolaat van het Gebed, JOC, LOC enz. Hun activiteiten worden kort uiteengezet. Uitgebreider gaat hij in op zijn methode om 's avonds op straat te preken en de mensen daarbij te betrekken door hen over hun eigen problemen te laten vertellen. Ook wist hij hen te motiveren om samen huisjes of een kerkje te bouwen. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kwamen de basisgemeenschappen op. Hij stopte met de straatpredikaties en ging regelmatig de wijkcentra bezoeken; hij vertelt over de discussies daar rond de problemen van de wijk en over de rol van de leiders. Verderop in het interview evalueert hij ontwikkelingen in de kerk in het licht van Medellín (1968) en Puebla (1979). Volksmissies: in dit deel beschrijft hij vooral de themata van de preken: de inzet van Christus voor de mensen, morele plichten, lekenapostolaat, de rechten van de armen. Met de parochiepriesters werden altijd de plaatselijke problemen doorgesproken. Afzonderlijk vertelt hij over een missie van tien dagen op het gevangeneiland Stamaraca. Priesteropleiding: in Varréa, bisdom Olinda e Recife (PE), gaf hij van 1943-1944 les op het seminarie. Naar aanleiding hiervan schetst hij kort te vroegere en huidige aanpak: vroeger met kleinseminaries, nu met oudere kandidaten. Verderop bespreekt hij de crisis onder de geestelijkheid in de zestiger jaren. Er rezen toen ook conflicten tussen Braziliaanse en buitenlandse geestelijken. Hij was betrokken bij bemiddelingen om deze conflicten op te lossen. Tenslotte vindt men in het interview besprekingen van werk en persoon van een aantal collega's en bisschoppen, waarbij mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) het meest belicht wordt. Over zijn vele ervaringen schreef hij verschillende mémoires in de vorm van romans. De meeste zijn verloren gegaan, twee delen (Plantage I en II) werden aan de KMM toevertrouwd.

Trefwoorden: Bisdom Garanhuns (PE); Bisdom Palmares (PE); Bisdom Paraíba (PB); Pastoraat; Huisbezoek; Volksmissies; Traditionele zielzorg; Sacramentele bediening; Godsdienstonderwijs; Fabriekseigenaars; Grootgrondbezitters; Armoede; Traditionele verenigingen; Filhas de Maria; Cruzada Eucharistica; Apostolaat van het Gebed; Tweede Vaticaans Concilie; Basisgemeenschappen; Medellín; Puebla; Leken; Priesteropleiding; Seminaries; Braziliaanse clerus; Buitenlandse priesters; Câmara, Helder;.

REDEMPTORISTEN (CSSR)

A. Backx

KMM 13

* 26 juli 1917 / interview: 20 november 1978, 223 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1946-1978.

Functie: pastoraal.

Pater Backx werkte vanaf 1947 in een hele reeks bisdommen van Brazilië: Garanhuns (PE), Juazeiro (BA), Campina Grande (PB), Pesquera (PE), Natal (RN), Olinda e Recife (PE). Het heeft als voordeel dat we informatie krijgen over plaatselijke omstandigheden in diverse delen van het land. Tegelijkertijd tekent zich in al die ervaringen een algemene lijn af van vernieuwing in de pastoraal. De eerste jaren preekte hij volksmissies. We horen in dit deel over een intensief bezig zijn met preken maken en biechthoren, met de voornaamste waarheden van het geloof en het sextum. Ook vertelt hij over de missiereizen onder vaak moeilijke omstandigheden, over kruisplantingen enz. Verderop in het interview evalueert hij deze periode. Zijn langste verhaal gaat over zielzorg in verschillende parochies. Garanhuns (vanaf 1953). Hij vertelt over de parochie, over de liturgische diensten, over gebedsdiensten waaronder de altijddurende noveen voor O.L. Vrouw van Altijddurende Bijstand, over de Godservaring van de gewone man en anticlericalisme en vrijmetselarij bij intellectuelen, over het verenigingsleven enz. Hij merkt op dat er in deze jaren wel steeds meer sociaal werk gedaan werd (gezondheidszorg, voedselhulp, onderwijs), doch zonder aandacht voor structurele veranderingen. Ook maken we hier kennis met de Braziliaanse kerk; de 'Igreja Brasileira' (ongeveer te vergelijken met oud-katholieken). Campina Grande (vanaf 1959). Reeds enkele jaren brachten jonge missionarissen nieuwe ideeën mee en ook anderen kregen een nieuwe kijk op de zaak. Pater Backx noemt hier: een meer christologisch georiënteerde aanpak, meer samenwerking met andere congregaties, een tanende belangstelling voor de volksmissies, een voorstel om in plaats daarvan een parochie gedurende enkele jaren intensief missionair te bewerken en dan weer verder te trekken naar een nieuwe parochie (Ação missionaria). Tamelijk uitgebreid bespreekt hij ook een medisch project en de opkomst en ondergang van het kleinseminarie in Campina Grande. Juazeiro (1964). Tijdschriften als *Streven*, *De Heraut*, *De Bazuin* en *G 3* gaven wat "opdoftjes". Er werden bijbelclubs opgericht en cursussen voor een 'Betere Wereld', van de bisschoppen werd een betere planning gevraagd, er groeide gevoeligheid voor de sociale situatie en voor structurele veranderingen, onder meer vanuit de landbouwsyndicaten. Arcoverde en Natal (1966). De invloed van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werd merkbaar: de voorbereiding van doop en huwelijk werd beter aangepakt, een Pastoraal Centrum gaf cursussen die een beter inzicht gaven in de realiteit van Brazilië, basisgroepen ontstonden vanuit bijbelgroepen (Carlos Mesters). Tamelijk kort bespreekt hij in dit verband de Cursilho da Cristandade (in het Noord-Oosten nogal bourgeois), mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) ('een profeet'), de invloed van Medellín (1968) en Puebla (1979).

Trefwoorden: Bisdom Garanhuns (PE); Bisdom Juazeiro (BA); Bisdom Campina Grande (PB); Bisdom Pesquera (PE); Bisdom Natal (RN); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Pastoraat; Volksmissies; Missiereizen; Anticlericalisme; Vrijmetselarij; Sociaal werk; Gezondheidszorg; Onderwijs; Braziliaanse kerk; Igreja Brasileira; Aço missionaria; Seminaries; Bijbelgroepen; Sociale situatie; Landbouw; Mesters, Carlos; Tweede Vaticaans Concilie; Cursilho da Cristandade; Câmara, Helder; Medellín; Puebla.

J.P. Dera

KMM 113

* 9 maart 1901 / interview: 31 oktober 1980, 360 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1952-1975.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Dera maakte deel uit van de eerste groep grootseminaristen die de redemptoristen in 1952 naar Brazilië zonden om daar hun studie af te maken. Zijn interview is chronologisch van opzet met als opvallende karakteristiek een voortdurende reflectie op ontwikkelingen die in kerk en maatschappij gaande waren. Vanwege een intermezzo van studie Kerkelijk Recht in Rome en Nederland (1961-1966) kan zijn verhaal worden ingedeeld in twee perioden. Eerste periode: deze omvat zijn studie aan het grootseminarie in het bisdom Juiz de Fora (MG), zijn werk als leraar aan een kleinseminarie in Garanhuns (PE) en pastoraal in het binnenland van het bisdom Arcoverde (PE). Betreffende de priesteropleiding bespreekt hij de methode van onderwijs en vorming, de resultaten, de motivatie van de priesterkandidaten, de verhouding tussen de Braziliaanse geestelijkheid en buitenlandse missionarissen enz. De pastoraal in deze periode beziet hij tegen de achtergrond van de politieke en maatschappelijke situatie: een soort democratie, maar niet voor de arbeiders; de macht van de grootgrondbezitters in politiek en rechtspraak; paternalisme van de rijken. De kerk had nogal eerbied voor de hogere klassen en een fobie voor het communisme. Toch was er bij verschillende priesters een groeiende interesse voor de sociale problematiek (arbeidersbeweging, een Sociaal Centrum, scholen voor de armen, gezondheidszorg). Hij beschrijft verder de streek en parochies waar hij werkte, en de dagelijkse zielzorg: sacramenten (vooral biechthoren), preken, verenigingen enz. Een ruime plaats krijgen hier de Afrikaanse elementen in de volksreligie, met onder meer interessante details over goden met heiligennamen. Hij constateert ook een afnemende belangstelling voor de volksmissies; als alternatief ging men denken aan 'Aço missionaria', een verblijf gedurende langere tijd van missionarissen in de arme wijken om te werken aan groepsvorming en aan bekering die meer sociaal gericht zou zijn. Intermezzo: Rome gaf hem tijd om na te denken en de zaken van op afstand te bekijken. Intens volgde hij de gebeurtenissen in Brazilië (onder meer de revolutie van 1964 en daaropvolgende dictatuur). In Rome ontmoette hij mensen en ideeën, vooral tijdens het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Onder anderen was dat mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985); later zou hij die van dichterbij leren kennen (verderop in het interview vinden we van hem een uitvoerig profiel). Qua ideeën was er in Zuid-Amerika aanvankelijk sprake van een eenrichtingsverkeer, ze kwamen uit Europa van mensen als Dondeyne, Schillebeeckx, Rahner, Metz. Later kwam er inbreng uit Latijns-Amerika (Gustavo Gutiérrez, Leonardo Boff, Asman). Pater Dera gaat hier in op de ontwikkeling van een nieuwe kerkvisie, op bevrijdingstheologie en eventueel gebruik van een marxistische maatschappijkritiek. Tweede periode: vanaf 1967 was hij vooral werkzaam aan grootseminaries, universiteiten en theologische instituten in de bisdommen São Salvador da Bahia (BA) en Olinda e Recife (PE). Deze opleidingen worden uitvoerig besproken (docenten, studenten, cursussen, samenwerking tussen bisdommen en congregaties enz.). Ook werden cursussen voor de clerus georganiseerd om het Tweede Vaticaans Concilie te actualiseren. Uit de

pastoraal wordt een aantal voorbeelden gegeven van een nieuwe aanpak. In 1971 werd hij benoemd tot vice-officiaal van Olinda e Recife. Vanuit deze functie bespreekt hij huwelijk en huwelijksprocessen in Brazilië. In 1975 keerde hij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Juiz de Fora (MG); Bisdom Garanhuns (PE); Bisdom Arcoverde (PE); Redemptoristen; Priesteropleiding; Seminaries; Braziliaanse clerus; Buitenlandse missionarissen; Pastoraat; Democratie; Arbeiders; Grootgrondbezitters; Communisme; Sociale problematiek; Traditionele zielzorg; Sacramenten; Volksmissies; Traditionele verenigingen; Acao missionaria; Revolutie; Dictatuur; Tweede Vaticaanse Concilie; Kerkvisie; Bevrijdingstheologie; Schillebeeckx, Edward; Gutiérrez, Gustavo; Boff, Leonardo; Câmara, Helder; Huwelijk.

Th.A. Döderlein de Win [kloosternaam Urbanus]

KMM 120

* 10 oktober 1926 / interview: 29 oktober 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1951-1979.

Functie: onderwijs.

Broeder Urbanus ziet zijn werk als timmerman en huizenbouwer als een vorm van hulp aan mensen in nood, om op die manier mee te werken aan hun bevrijding. Hij onderscheidt daarbij indirecte en directe hulp. Van 1951-1970 hielp hij bij de bouw van seminaries, kloosters, kerken en ziekenhuizen; dat was indirect. Vanaf 1970 is hij zich gaan wijden aan huisvesting voor arme mensen, aan watervoorziening en landbouw; dat bedoelt hij met directe hulp. Zijn werkterrein lag in de bisdommen São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ), Olinda e Recife (PE), Garanhuns (PE) en Campina Grande (PB). Zijn langste verhaal gaat over het bouwen van huizen voor eenvoudige mensen. Hij beschrijft zijn systeem: 400 van de 1000 stenen waren gratis; hij werkte met een werkgroep van 14 personen en 60 machines; hij streefde ernaar de mensen niet van hem afhankelijk te maken: helpen tot zij op eigen benen stonden en dan loslaten, de dingen niet zo maar cadeau geven. Later stegen de materiaalprijzen en voerde hij een nieuw bouwsysteem in: een skelet van betonnen palen aangevuld met stamper. Alleen al in Campina Grande werden meer dan 500 huizen gebouwd. Steun kreeg hij van Oxford Committee for Famine Relief (OXFAM), Adveniat, Cebemo en de Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA). Wat korter bespreekt hij zijn werk in de landbouw en met een kippenfarm. In dit kader gaat hij uitvoeriger in op gevaren voor de landbouw in Brazilië: ontbossing, erosie, roofbouw, extensieve landbouw en veeteelt met losse arbeiders om de sociale lasten te ontduiken. Het is een kapitalistisch systeem: halen wat er te halen valt. Naast deze hoofdonderwerpen komt een aantal andere zaken kort ter sprake: leven en werken in zijn congregatie, seminaries die gebouwd en weer gesloten werden, rijke congregaties die voor de elite werken, progressieven en conservatieven in de kerk, corruptie en onrecht in politiek en maatschappelijk leven, syndicaten enz.

Trefwoorden: Aartsbisdom São Sebastião do Rio de Janeiro (RJ); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Bisdom Garanhuns (PE); Bisdom Campina Grande (PB); Bouwactiviteiten; Ziekenhuizen; Oxford Committee for Famine Relief (OXFAM); Adveniat; Cebemo; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Arbeiders; Landbouw; Veeteelt; Corruptie; Syndicaten.

* 28 maart 1932 / interview: 5 september 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1961-1979.

Functie: pastoraal.

Pater Hensgens werkte van 1961 tot 1968 in het diocees Cajazeiras (PB) en daarna in het bisdom Natal (RN). Zijn arbeidsterrein omvatte volksmissies en basispastoraal. Kenmerkend voor hem is een sterke gedrevenheid om verdrukte mensen te bevrijden, godsdienstig, sociaal en politiek. Deze bewogenheid bracht hem in conflict met gevestigde tradities en gezagshebbers; het geeft ook een eigen kleur aan de stijl van het interview. Als achtergrond geeft hij zijn kijk op de situatie in Brazilië: een massa van arme mensen, veelal afstammelingen van Indianen en Afrikaanse slaven, politiek en religieus uitgebuit. Aan de andere kant een groep van onmetelijk rijken, hun rijkdom en macht verworven door uitbuiting. Een kerk die te lang aan de kant van de rijken gestaan heeft. Wie tracht de rijken hun privileges te ontnemen wordt communist genoemd. Ook hij zelf, onder andere omdat hij in zijn krant *Camiano* de mensen tot politiek bewustzijn probeert te brengen. In dit kader geeft hij profielschetsen van kardinaal mgr. Eugênio de Araújo Sales (1971-2001) en mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985). Volksmissies: samen met enkele confraters vormde hij een groep die af wilde van de donder- en helpreken. Zij kwamen bijeen om een ander soort preekschema op te stellen en kregen verloop om met deze nieuwe vorm te starten in Campina Grande. Er ontstond nogal opschudding onder de oudere confraters en het experiment werd verboden. Pastoraal. Het eerste onderwerp hier is catechese. Hij verbrak het contact met de oude generatie van catechisten, ging in een arm huis wonen, en begon na twee jaar van de grond af aan met de opleiding van nieuwe catechisten op basis van de bevrijdingstheologie. De federale politie liet hem oproepen, bang als zij waren voor politiek bewustzijn omtrent de unieke rechten van de mens. Ook bisschoppen lieten hem in de kou staan. Uit de pastoraal bespreekt hij verder zijn cursussen ter voorbereiding op doopsel en huwelijk en uitgebreid de opkomst van bijbelcursussen en basisgemeenschappen in zijn uitgestrekte parochie in Natal. Hij gaat hier ook wat dieper in op de bevrijdingstheologie en op de resultaten van Medellín (1968) en Puebla (1979) op het gebied van liturgie, catechese, bijbel en sociaal werk. Hij constateert met vreugde dat tijdens zijn afwezigheid de leken het werk gewoon voortzetten. Tenslotte worden enkele gevarieerde onderwerpen in het interview kort besproken. Zo de charismatische beweging en de Focolari's ('zweefgroepen'), de Cursilho's ('élitair'), huwelijk en geboortenregeling, celibaat ('het probleem van onrechtvaardigheid is veel belangrijker'), de revolutie van 1964, de invloed van de multinationals en de Amerikaanse sekten (rijk, royaal en fanatiek).

Trefwoorden: Bisdom Cajazeiras (PB); Bisdom Natal (RN); Sociale situatie; Politieke situatie; Indianen; Slaven; Câmara, Helder; Sales, E de; Volksmissies; Pastoraat; Catechese; Catechisten; Bevrijdingstheologie; Bijbelcursussen; Basisgemeenschappen; Medellín; Puebla; Liturgie; Leken; Sociaal werk; Cursilho da Cristandade; Charismatische beweging; Focolari; Geboorteregeling; Celibaat; Revolutie; Multinationals; Amerikaanse sekten.

* 23 februari 1901 / interview: 19 december 1980, 240 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1953-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Joosten werkte vanaf 1956 in pastoraal en priesteropleiding. Tegelijkertijd was hij zeer actief betrokken bij vakbondswerk en bescherming van de rechten van boeren en arbeiders; eigenlijk vormt dit laatste het hoofdthema van het interview. Zijn werkterrein omvatte meerdere plaatsen, verspreid over drie bisdommen: Campina Grande (PB), Pesqueira (PE), Bom Jesus da Lapa (BA). Qua opzet kan men het interview verdelen in een chronologisch overzicht en enkele capita selecta. Hij arriveerde in 1953 als theologiestudent in Juiz de Fora (MG) om daar zijn studie af te maken. Hierover is een kort verhaal: de lessen waren in het latijn, de handboeken zoals in Europa, doch nieuw was de aanpassing aan Brazilië en de Brazilianen. Na zijn wijding in 1956 werd hij pastoor in het binnenland van Pernambuco. Hij vertelt over de pastoraal daar, doch de hoofdmoot wordt gevormd door een beschouwing over de volksmissies: de aanvankelijke opzet, kleine en grote veranderingen om de missies bij te stellen. In 1962 werd hij leraar aan een kleinseminarie in Campina Grande. Op het eind van het interview gaat hij in op zijn ervaringen daar, en bespreekt hij ook meer in het algemeen de priesteropleiding in die tijd. Terzelfdertijd begon hij steeds meer aandacht te krijgen voor de problemen van de kleine boeren. Hij richtte een coöperatie op en bereidde samen met andere paters de oprichting van vakbonden voor. Fidel Castro kwam aan de macht in Cuba. Voor sommigen een communistisch schrikbeeld, voor anderen een opening naar nieuwe mogelijkheden. De Ligas Camponesas kwamen op. Pater J. Joosten zou er later een brochure over schrijven onder de titel: *Opkomst en ondergang van de Boerenliga's en N.O. Brazilië*. In zijn vrije tijd van het seminarie bezocht hij vergaderingen en reisde naar andere plaatsen om te kijken wat daar gebeurde. Hij gaf cursussen over de sociale documenten van de kerk en over vakbondwetgeving. In de geest van P. Freire probeerde men via alfabetisatie bewustwordingsprocessen op gang te brengen. Eind 1963 kwam het Statuto del Trabadore Rural (mogelijkheid om landbouwvakbonden op te richten), begin 1964 diende Campina Grande een aanvraag in. Intussen groeide de onrust, er waren confrontaties tussen de Ligas en grootgrondbezitters, de revolutie (1964) brak uit en het syndicaat werd meteen verboden. Na een korte beschrijving van deze woelige dagen en de dictatuur daarna, gaat het interview uitvoeriger in op ontwikkelingen in de laatste paar jaren: de invoering van een onverbidde kapitalisme; wat de vakbonden thans wel en niet kunnen; de problemen rond eigendom van land en hoe de kerk daar probeert te helpen; de hulp van advocaten; basisgroepen enz. Ook hier worden veel concrete voorbeelden gegeven. Capita selecta: het eerste is een zeer uitvoerig verslag over doodseskaders, met name in Campina Grande: de executies, dodenlijsten, de rol van suikerbaronnen en politici, de protesten van kerkelijke zijde. Een tweede hoofdstuk bekijkt de Cursilho da Crisandade: in Campina vooral intellectuelen en middenstanders. Het is een soort ouderwetse retraite die een religieuze en culturele schok toedient. Wel zit er ontwikkeling in en meer aanpassing aan de geest van Medellín (1968) en Puebla (1979) . Een derde en korter hoofdstukje gaat over de volksreligie.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Bisdom Pesqueira (PE); Bisdom Bom Jesus da Lapa (BA); Pastoraat; Volksmissies; Priesteropleiding; Seminaries; Arbeiders; Coöperaties; Vakbonden; Ligas Camponesas; Freire, P.; Alfabetisering; Dictatuur; Statuto del Trabadore Rural; Landbouw; Grootgrondbezitters; Castro, Fidel; Cuba; Revolutie; Kapitalisme; Doodseskaders; Medellín; Puebla; Cursilho da Crisandade; Volksreligie.

* 9 juni 1930 / interview: 10 december 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1955-1980.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Het interview van pater Te Lintelo heeft drie onderwerpen: pastoraal, priesteropleiding en volksmissie-nieuwe-stijl. Pastoraal was hij actief in drie bisdommen: Bom Jésus da Lapa (BA), Olinda e Recife (PE), Garanhuns (PE) en Campina Grande (PB). Van drie parochies is er een beschrijving. In Bom Jésus was hij slechts enkele maanden (1967). Hij beschrijft de oude bedevaartplaats aldaar en geeft details over ontstaan en geschiedenis. De parochie was zeer uitgestrekt met circa 30 kapellen. Hij geeft een indruk van zijn dagtaak in de hoofdplaats en in het binnenland. Recife (1967-1970). De parochie telde een betrekkelijk gering aantal arme gezinnen, het merendeel was middenstand en daarboven. Aartsbisschop mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985) had de kant van de armen gekozen; voor de pastoor schiep dat een moeilijke situatie. Veel 'rijken' waren eigenlijk hard werkende middenstanders, die zich in een hoek gedreven voelden waar zij niet thuis hoorden. Hij vertelt verder over een eerste aanzet tot basisgroepen. Onder de armen lukte dit het best en men begon met de vorming van leiders. Er werd een Sociaal Centrum opgericht (clubs, cursussen enz.). Jeugdgroepen bestudeerden de sociale leer van de kerk; autoriteiten verdachten hen van subversieve activiteiten. Pater Te Lintelo kwam ook op voor krottenbewoners en wist voor hen grond en bouwmaterialen te krijgen. In wijken zonder gemeenschappelijke belangen was het moeilijk groepen te vormen. In Garanhuns had hij een grote parochie (30.000). Mgr. Tiago Postma (1974-1995) stimuleerde basisvorming. In de stad ondervond men bijna dezelfde moeilijkheden als in Recife, in het binnenland ging het heel goed. Pater Te Lintelo bespreekt de taken die aan leken werden toevertrouwd, kadervorming door middel van cursussen (gesprekstechniek, rechten van de mens, kerkelijke documenten, Medellín (1968) enz.) en zijn eigen taak. Priesteropleiding. Hieronder valt ook zijn eigen opleiding aan een grootseminarie in het bisdom Juiz de Fora (MG; 1955-1959) met aansluitend een pastoraal jaar in Recife. Uitgebreid beschrijft hij dit seminarie, de goede sfeer onder de studenten van verschillende afkomst (Brazilië, Peru, Nederland), de lessen (vooral bijbel en moraal waren goed afgestemd op het leven), de catechese in omliggende parochies enz. In Recife werden de lessen gecombineerd met pastorale praktijk. Hij vertelt hier wat over zijn parochie, patroonsfeesten enz. Van 1962-1967 was hij leraar op een kleinseminarie in Campina Grande. Het was een frustrerende ervaring. De jongens kwamen vooral voor de studie en gingen daarna weg. Rond 1970 werd het seminarie gesloten; daarna was er een tijdlang een vacuüm. In de laatste tijd wordt er weer een actiever beleid gevoerd en komen er weer wat roepingen. Missie-nieuwe-stijl (1970-1976). De redemptoristen waren vanouds sterk geweest in volksmissies, doch de animo was in de zestiger jaren teruggelopen. Nu begon men met een andere methode: maandelijks bezoek aan parochies, actieve leken vormen met conferenties over catechese, liturgie, sociaal werk. De parochies werden verdeeld in zones, deze weer in sectoren; uit de kring van actieve leden werden leiders gekozen die ook weer regelmatig bijeen moesten komen. Kortere onderwerpen zijn: enkele maatschappelijke ontwikkelingen (staatsgreep in 1964, vakbonden, Pastoral da Terra); veranderingen in de kerkvisie, met onder meer de overweging om lekenleiders een wijding te geven.

Trefwoorden: Bisdom Bom Jésus da Lapa (BA); Aartsbisdom Olinda e Recife (PE); Bisdom Garanhuns (PE); Bisdom Campina Grande (PB); Pastoraat; Bedevaartplaats Bom Jésus; Basisgemeenschappen; Sociaal Centrum; Jeugdgroepen; Catechese; Câmara, Helder; Postma, Tiago; Leken; Conferenties; Kadervorming; Cursussen;

Medellín; Puebla; Traditionele feesten; Priesteropleiding; Seminarie; Redemptoristen; Volksmissies; Staatsgreep; Vakbonden, Liturgie; Pastoral da Terra; Kerkvisie.

J.H.G. Plummen

KMM 420

* 28 januari 1928 / interview: 6 september 1979, 300 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1953-1979.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Plummen vertrok in 1953 naar Brazilië. Een studie sociologie in Leuven (1962-1966) verdeelt zijn arbeid daar in twee perioden. Vóór 1962 werkte hij in de pastoraal in de bisdommen Pesqueira (PE) en Garanhuns (PE). Deze eerste periode wordt in eerste instantie relatief kort besproken. Wel zijn er verderop in het interview regelmatig terugverwijzingen naar de kerk van vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Tegen de achtergrond van de geschiedenis, de cultuur en de denkwereld van Brazilië spreekt hij over de dominerende rol van het Westen in kerk en maatschappij; over sociale misstanden zoals grootgrondbezit, en de groeiende weerstand daartegen; over de romanisering van de kerk, haar geprivilegieerde plaats en de moeilijkheid zich daarvan te ontdoen. Ook is hier aandacht voor de volksgodsdienst met zijn vele 'zwarte wortels' in Afrika. Na 1966 werd hij docent aan de Universiteit en het Theologisch Instituut van Recife in het bisdom Olinda e Recife (PE). Deze periode levert een verhaal van enkele uren op. Het is duidelijk niet het verhaal van een neutrale toeschouwer doch veeleer van iemand die geëngageerd midden in de ontwikkelingen stond. Allerlei feiten en gebeurtenissen geven aanleiding tot indringende beschouwingen over wat er vanaf de zestiger jaren in Brazilië gaande is. Feiten: na 1950 werd Brazilië omgebouwd van een landbouwstaat tot een industriestaat, technocraten kwamen aan de macht, landbouwers werden arbeiders, vakbonden wilden een nieuwe koers, de heersende klasse werd bang voor communisme. Hierin speelde de koude oorlog mee, de gebeurtenissen in Cuba, de vrees van de Verenigde Staten om een stuk invloedssfeer te verliezen. In dit licht beziet hij de revolutie van 1964 en de tweede revolutie van 1968. Er kwamen uitzonderingswetten, mensen werden gefolterd of verdwenen spoorloos. Pater Plummen zweeg niet, wat hem op verdachtmaking van kerkelijke zijde en bedreigingen en gevangenneming door het militaire regime kwam te staan. Hij bespreekt ook personen en groeperingen die een rol speelden in de strijd van het volk om zijn recht: mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985), de Katholieke Actie; de beweging voor basisopvoeding (MEB) waarvan P. Freire de filosoof was, zijn eigen departement van onderzoek en begeleiding (DEPPA) en zeer uitgebreid de basisgemeenschappen. Beschouwingen: doorheen heel dit tweede deel vinden we zijn gedachten over bevrijdingstheologie, over een nieuwe kijk op het evangelie, over de bewustwording van de massa, over de theologie en pastoraal van Medellín (1968) en Puebla (1979); ook oecumene beziet hij vanuit de optiek van de bevrijding. In de kerk leidde dit alles tot spanningen tussen een conservatieve en progressieve vleugel. We vinden hiervan een aantal voorbeelden in zijn eigen ervaringen op het theologisch instituut, in congregaties van religieuzen, in de bisschoppenconferentie enz. Het blijkt dikwijls moeilijk om eenmaal verworven privileges op te geven.

Trefwoorden: Bisdom Pesqueira (PE); Bisdom Garanhuns (PE); Pastoraat; Sociale misstanden; Grootgrondbezit; Volksgodsdienst; Communisme; Tweede Vaticaans Concilie; Onderwijs; Universiteit van Recife; Theologisch Instituut; Arbeiders; Landbouw; Industrie; Cuba; Revolutie; Dictatuur; Câmara, Helder; Katholieke Actie; Freire, P.; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Medellín; Puebla; Oecumene; Braziliaanse bisschoppenconferentie.

W.H.J. Wijnen

KMM 600

* 16 januari 1912 / interview: 25 augustus 1979, 170 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1939-1963.

Functie: pastoraal.

Pater Wijnen vertrok in 1939 naar Brazilië. Van 1940 tot 1942 was hij werkzaam in een parochie in Belo Horizonte (MG), van 1942 tot 1945 preekte hij volksmissies vanuit Curvelo, bisdom Diamantina (MG), en van 1945 tot 1963 lag zijn werkterrein in Campos (RJ) in het gelijknamige bisdom. Zijn hoofdonderwerpen zijn volksmissies, de kerkelijke situatie in Campos, en radio-apostolaat. De volksmissies worden gedetailleerd beschreven: de alphonsiaanse methodiek van de preken, de dagorde tijdens een missie, de reactie van de mensen enz. De paters waren telkens drie maanden onderweg, twee weken rust, weer drie maanden op missie enz. Na verloop van tijd kregen zij een soort tweede noviciaat om nieuwe preken voor te bereiden. De frequentie per parochie of plaats was gemiddeld eenmaal in de vijftien jaar. Voor de bevolking was de missie een grote gebeurtenis en zij getroosten zich alle mogelijke inspanning om erbij te zijn. In een evaluatie achteraf stelt hij dat de missies in eerste instantie bedoeld waren voor mensen die door het gebrek aan priesters godsdienstig verwaarloosd waren; als zodanig voorzagen zij in een behoefte. Voor de mensen stond de biecht centraal, niet het onderricht. Later ingevoerde organismen die ter plekke voor een regelmatige instructie zorgden hadden op dit terrein meer resultaat. In Campos heeft hij bijna twintig jaar gewerkt, eerst in missies, doch al spoedig in de pastoraal. Zijn verhaal over deze periode begint met een uiteenzetting over de kerkelijke situatie aldaar. De bisschop was erg conservatief (niet-latijnse missen werden ongeldig verklaard, behoudende elementen uit andere bisdommen streken hier neer). Vrijmetselarij en anticlericalisme waren bijzonder sterk. Veel kerken werden beheerd door of waren zelfs eigendom van leken, onder meer leden van de Derde Orde van Sint Franciscus. Ook hun rangen waren geïnfiltreerd door vrijmetselaars. Sommigen waren uitgesloten van de sacramenten doch beheerden wel de opbrengsten van de kerken en bepaalden wat de pastoors wel of niet mochten doen. Om zich aan deze invloed te onttrekken kochten de paters een stuk grond en bouwden er een kerk en een klooster. Hier kon begonnen worden met de opbouw van een gezonde parochie. Uitvoerig gaat pater Wijnen vervolgens in op het radiostation dat hij startte. We horen over de aanvankelijke tegenwerking uit kerkelijke en ambtelijke kringen; uiteindelijk kreeg hij toch toestemming. De zender verzorgde godsdienstige programma's ter ondersteuning van de catechese; daarnaast ook voorlichtingsprogramma's op het terrein van de gezondheidszorg, sport, muziek en reclame. Uit onderzoek bleek dat de uitzendingen tot ver in het binnenland beluisterd werden. Op politiek terrein werd wel commentaar gegeven doch geen zendtijd verstrekt aan politieke partijen. Tenslotte bespreekt hij financiële aspecten van dit project. In 1963 moest hij om gezondheidsredenen terugkeren naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Bisdom Diamantina (MG); Bisdom Campos (RJ); Volksmissies; Pastoraat; Kerkelijke situatie; Vrijmetselarij; Anticlericalisme; Derde Orde van Sint Franciscus; Sacramenten; Radio; Catechese; Financiën.

SECULIERE PRIESTERS

B. Braakhuis

KMM 61

* 22 juni 1918 / interview: 26 mei 1977, 165 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1944-1977.

Functie: pastoraal.

Pater Braakhuis vertrok in 1935 op 17-jarige leeftijd naar Brazilië. Hij maakte daar bij de karmelieten het kleinseminarie af plus noviciaat en een deel van de hogere studies. Toen koos hij voor de diocesane clerus van het bisdom Lins (SP). Hij werd daar gewijd en was er vanaf 1945 werkzaam in de pastoraal. Dit vormt tevens zijn eerste hoofdonderwerp. Als karakteristiek voor dit deel kan worden aangetekend dat het interview een groot aantal details verschaft uit de praktijk van de zielzorg. Een tweede hoofdonderwerp is radio-Bilac waarvan hij de stichter is. Uit de eerste jaren van zijn werkzaamheid vernemen we over het geloofsleven van de gemiddelde Braziliaan (wat vaag, maar diep verankerd; na het concilie werd het minder passief), over interessante oude liturgische gewoonten, over de specifieke problematiek van een parochie met veel buitenkapellen, over H. Hartverenigingen (actief op godsdienstig gebied) en de Cruzada Eucharistica (voor kinderen), over de rol van de peetouders. In 1950 werd hij pastoor van Bilac. Uitvoerig beschrijft hij de groei van de parochie. Hij bouwde onder meer een pastorie, parochiehuis, een bejaardencentrum en een asiel voor geestelijk gestoorden; hij legt uit hoe dit alles gefinancierd werd: inzamelingen, feesten, fancy-fairs, vrijwillige bijdragen, subsidies. Samenvattend zegt hij hierover: 'armen hielpen armen'. In 1968 begon hij met een radiostation. Bij iedereen had toen wel een transistorradio. Via de radio werd godsdienstonderwijs gegeven doch daarnaast ook informatie van allerlei slag, vaak inhakend op de noden van alledag. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) sloeg de pastoraal nieuwe wegen in. Hij spreekt hier eerst uitgebreid over de Cursilho da Cristandade, wat voor mensen daaraan deelnemen en wat hun motieven zijn; hij zelf ziet het eerder als een soort 'hersenspoeling'. De basisgemeenschappen daarentegen gaan uit van de werkelijke noden van de mensen. Op deze noden gaat hij nader in: de problemen rond grondeigendom, lage lonen, armoede, repressieve maatregelen van de regering enz. De regering vindt dat de kerk in de sacristie moet blijven, maar het volk voelt dat de kerk (ook de bisschoppen) aan de kant van de verdrukten staat. In de basisgemeenschappen krijgen de leken een steeds belangrijkere rol en kunnen veel taken van de priester overnemen. Tenslotte spreekt hij kort over de volksreligie met elementen van Afrikaanse afkomst; hij illustreert dit met enkele voorbeelden.

Trefwoorden: Bisdom Lins (SP); Pastoraat; Karmelieten; Radio; Liturgie; H. Hartverenigingen; Cruzada Eucharistica; Bouwactiviteiten; Financiën; Tweede Vaticaans Concilie; Godsdienstonderwijs; Cursilho da Cristandade; Basisgemeenschappen; Sociale noden; Grondeigendom; Armoede, Repressieve maatregelen; Leken; Volksreligie.

ZUSTERS VAN DE COMPAGNIE VAN MARIA

M.H. Vink [kloosternaam Helena]

KMM 566

* 19 mei 1925 / interview: 3 oktober 1978, 175 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1970-1978.

Functie: catechese, pastoraal.

Zuster Helena had reeds een opleiding theologie gehad en een aantal bestuurlijke functies in Nederland bekleed toen zij in 1970 vertrok naar Lagoa da Prata, bisdom Luz (MG). Voor een duidelijker overzicht kan men haar werkzaamheden verdelen over twee terreinen, te weten catechese en pastoraal. In feite lopen deze twee onderwerpen regelmatig in elkaar over. Catechese. Zuster Helena hielp bij de oprichting van een nieuw Catechetisch Centrum, gebouwd met steun van Adveniat. Ook gaf zij godsdienstonderwijs op scholen en in de parochie; bovendien was zij belast met de coördinatie van de catechese in het bisdom. Dit laatste bracht veel reizen mee; zij vertelt over haar werkzaamheden en ervaringen tijdens die bezoeken. Zo horen we over godsdienstige inzichten en gebruiken (bijvoorbeeld Goede Weekvieringen, invloed van het spiritisme), over de methode van godsdienstonderwijs op de scholen, over de opleiding van catechisten, over cursussen ter voorbereiding op doopsel en huwelijk, over de inbreng van leken enz. Pastoraal. Zuster Helena was nauw betrokken bij de opbouw van basisgemeenschappen. Daarbij streefde men ernaar door aanmoediging en bewustmaking de mensen te brengen tot zelfwerkzaamheid. Op verschillende terreinen werden initiatieven ontwikkeld. Genoemd en min of meer uitgebreid besproken worden: moederclubs (lessen in hygiëne, koken, naaien) die op hun beurt weer les gaven aan anderen; vaderclubs (o.m. uit kringen van de Cursilho da Crisandade); jongerenclubs. Her en der werden wijkgebouwtjes opgericht waar de mensen kunnen bijeenkomen en hun gemeenschappelijke problemen kunnen bespreken. In dit verband is er een korte uitweiding over de politieke en economische problemen in deze streek en hoe verschillende kerkelijke kringen en de gemeenschappen daarop reageerden. Al met al werd de participatie van de leken steeds groter; dit wordt geïllustreerd met een aantal voorbeelden. Gezien het grote tekort aan eigenlandse priesters lijkt haar dat ook de enige mogelijkheid voor de toekomst. Naast deze twee hoofdonderwerpen biedt het interview wat kortere beschouwingen over politieke ontwikkelingen in Brazilië, over hulp uit Nederland van het Centraal Missie Commissariaat (CMC) en van eigen congregatie), over religieuze roepingen en over bevrijdingstheologie.

Trefwoorden: Bisdom Luz (MG); Catechese; Catechetisch Centrum; Adveniat; Spiritisme; Catechisten; Cursussen; Leken; Basisgemeenschappen; Katholieke verenigingen; Cursilho da Crisandade; Politieke situatie; Eigenlandse priesters; Roepingen; Bevrijdingstheologie; Centraal Missie Commissariaat (CMC).

J.G.E. Weersink [kloosternaam: zuster Euphemia]

KMM 586

* 8 augustus 1930 / interview: 22 augustus 1980, 258 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1970-1980.

Functie: catechese.

Zuster Euphemia vertrok in 1970 naar Brazilië met als bestemming Lagoa da Prata, bisdom Luz (MG). Voor de Nederlandse provincie van haar congregatie was Brazilië een nieuwe onderneming. Via hun geestelijk adviseur pater Achterberg waren zij in contact gekomen met het Seculier Instituut Unitas, een lekenorganisatie gesticht door J.M. Drehmanns CSSR. Leden hiervan waren bezig met ontwikkelingswerk in Brazilië

onder andere in Lagoa. Na twee jaar kreeg Euphemia eindelijk een visum, haar medezuster nog niet. Uitgebreid vertelt zij dan over haar eerste ervaringen: eerst opgevangen door Unitas-leden, vervolgens drie maanden een cursus voor missionarissen in São Paulo, en een jaar in een mijnwerkersdorp om een lerares te vervangen en ervaring op te doen. Daarna begon haar eigenlijke taak in Lagoa. Dit verhaal begint met een beschrijving van het werk van anderen in Lagoa. Allereerst van mej. Winters, een Unitas-verpleegster van 74 jaar oud; deze richtte daar een Sociaal Centrum op, een kliniek en een bejaardenhuis. Vervolgens van haar medezuster Helena Vink, die intussen ook een visum gekregen had. Hier en verderop in het interview gaat zij in op de vele initiatieven van deze collega: een gemeenschapshuis, een Catechetisch Centrum, catechese cursussen (voorbereiding op doopsel, communie, huwelijk enz.). Euphemia zelf ging Franse les geven op een college om in hun onderhoud te voorzien. Daarnaast vond zij een uitgestrekt werkterrein in sociaal werk en catechese. Haar sociale inzet richtte zich op de eerste plaats op de vorming en verheffing van de vrouw. Uitvoerig bespreekt zij hier de moederclubs. Zowel rijken als armen behoorden tot de clubs; de eersten hadden een mentaliteitsverandering nodig om in te zien hoe onrechtvaardig de bestaande structuren waren, voor de armen was het belangrijk een gevoel van eigenwaarde aan te kweken. Met voorbeelden legt zij uit hoe deze doelstelling in de praktijk vertaald werd. Andere sociale activiteiten die besproken worden zijn: voedselhulp, samen met de Vicentinos huisjes bouwen en een kleuterschool, maaltijden voor schoolkinderen, vrouwen leren groenten te verbouwen. Catechese gaf zij op scholen. Hier wordt beschreven welke kinderen bereikt werden, de gebruikte methodes en boeken. Doelstelling was: geloof dat aansluit op het leven. Tenslotte wordt een tweetal andere onderwerpen korter behandeld. Het eigen geestelijk leven werd onder meer verzorgd door bezinningsdagen en retraites. Religieuze roeping werden bevorderd door een wekelijkse gespreksgroep van geïnteresseerde jongens en meisjes.

Trefwoorden: Bisdom Luz (MG); Seculier Instituut Unitas; Drehmanns, J.M.; Ontwikkelingswerk; Sociaal Centrum; Bejaardenhuis; Sociaal werk; Catechetisch Centrum, Catechese; Onderwijs; Vicentinos; Geestelijk leven; Eigenlandse roeping.

ZUSTERS VAN DE H.H. HARTEN

F.C. van der Heijden [kloosternaam Marian]

KMM 219

* 15 januari 1930 / interview: 21 mei 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1966-1980.

Functie: verpleging.

Zuster Marian had reeds 16 jaar in Nederland gewerkt, voornamelijk in de bejaardenzorg, toen zij in 1966 naar Brazilië vertrok. Na een periode van kennismaking in Belo Horizonte (MG) werkte zij tien jaar in Formosa (GO) en vanaf 1978 in Romaria, bisdom Uberaba (MG). Een opvallende trek van het interview is dat zij behalve over eigen werk ook veel vertelt over zusters, priesters, broeders, dokters enz. die zij ontmoette. Over Formosa geeft zij eerst wat algemene informatie: er heerste grote armoede; het land was grotendeels in handen van rijke veehouders die met dagloners werkten; naast mulatten, negers enz. woonden er ook nogal wat Japanners en Duitsers; veel mensen trokken weg van het land en kwamen in de krottenwijken van de steden terecht. Haar eigen activiteiten lagen op het gebied van verpleging, sociaal werk en godsdienstonderricht. Verpleging: zij vertelt over het ziekenhuis (25 bedden) waar gratis medische hulp gegeven werd. Zij beschrijft een werkdag in de kinderafdeling, de meest voorkomende ziektes en het werk van de

dokters. Sociaal werk: zij hielp bij diverse ondernemingen van haar congregatie zoals een kindercrèche, een cursus voor moeders, een naaicursus, zorg voor geestelijk gehandicapten. Godsdienstonderricht: zij gaf catechismus, bijbel en voorbereiding op de Eerste H. Communie. Verder horen we hier kort over het onderwijswerk van de Broeders van Huybergen, pastorale en sociale arbeid van paters, en over de Cursilho da Crisandade ('wat sentimenteel, maar bereid tot hulpverlening'). In de bedevaartplaats Romaria werkte zij in de verpleging van geestelijk gestoorden. Ook hier beschrijft zij haar eigen taak, en persoon en werk van een aantal dokters. Hulp kwam onder meer van de eigen congregatie en Memisa; de actie 'Kom over de brug' hielp bij de bouw van 24 huisjes. Tenslotte bevat het interview wat gevarieerde informatie. Zo over vormen van bijgeloof (geloof in geesten; bij ziekte de staart van een zwarte kat om de hals dragen enz.). Ook over politieke spanningen: leven onder druk van spionage, een zuster die gearresteerd werd.

Trefwoorden: Bisdom Formosa (GO); Bisdom Uberaba (MG); Bejaardenzorg; Armoede; Krottenwijken; Gezondheidszorg; Verpleging; Sociaal werk; Godsdienstonderwijs; Cursilho da Crisandade; Bedevaartplaats Romaria; Memisa; Bijgeloof; Politieke situatie.

ZUSTERS VAN LIEFDE, TILBURG

M.C.E. Termeer [kloosternaam Magdaleni]

KMM 524

* 18 september 1917 / interview: 14 oktober 1978, 150 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1976.

Functie: beleid.

Zuster Magdaleni was al 44 jaar toen zij in 1962 met drie andere zusters naar Brazilië vertrok. Haar congregatie had het verzoek ontvangen om in Campina Grande (PB) te helpen een kinderziekenhuis te beginnen. Zij vertelt kort over dit begin, en waarom de zusters zich al spoedig uit dit project terugtrokken. Zij verhuisden naar het bisdom Paraíba (PB) en begonnen daar een nieuw ziekenhuis. Hiermee is tevens het hoofdonderwerp van het interview aangegeven. Zij begonnen met één arts en één narcotiseur, in 1976 waren er vijf artsen. Zij vertelt over het reilen en zeilen van dit ziekenhuis, haar eigen werk, goedkope bedden voor arme mensen ('niet gratis, want dan had het geen waarde', zo insisteert zij verschillende keren). Er was ook een opleiding voor ziekenverzorgsters en verpleegsters, waarbij de verpleegsters meer voor leidende functies werden opgeleid. Financiële steun kregen zij van Misereor, de Belgische Vastenactie, Memisa en heel veel van de eigen congregatie. In 1976 werd het ziekenhuis in zijn geheel, tot en met het geld op de bank, overgedragen aan Braziliaanse zusters. Zij zelf ging toen terug naar Nederland. Ongeveer tegelijk met het ziekenhuis was de congregatie op eigen kosten ook met een school begonnen. Zij vertelt kort over deze school en over de lage salarissen van onderwijzend personeel. De school werd later overgedragen aan de staat. Eigenlandse zusters: de zusters hadden aanvankelijk de bedoeling kandidaten aan te nemen voor de congregatie. Men zag daarvan af, onder meer omdat men vreesde dat ze later niet meer terug zouden willen naar hun eigen achterland; er is een korte uitweiding over deze problematiek. Over basisgemeenschappen en over de tegenstellingen tussen rijken en armen spreekt zij een klein kwartier. Het gaat erom, zo zegt zij, het evangelie te brengen aan de arme mensen en ernaar te leven. De leiders van de gemeenschappen verzorgen ook liturgische diensten en dragen verantwoordelijkheid voor de groep. Rijke mensen ziet men er niet veel. De congregaties met rijke colleges zouden actiever moeten werken aan sociale bewustwording van hun leerlingen. Sommigen van haar medezusters

waren ingezet in pastorale functies en sociaal werk. Zij vertelt over hun activiteiten (onder meer een project voor vissers en een voor prostitueés), en over hun samenwerking met de plaatselijke basisgemeenschappen. Na een aantal jaren dragen zij alles over aan de bevolking en beginnen elders opnieuw.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Gezondheidszorg; Ziekenhuis; Financiën; Misereor; Vastenactie; Memisa; Eigenlandse zusters; Braziliaanse zusters; Onderwijs; Basisgemeenschappen; Pastoraal werk; Sociaal werk.

ZUSTERS VAN DE VOORZIENIGHEID, AMSTERDAM

A.S. Bruin [kloosternaam: zuster Adriana]

KMM 76

* 7 juni augustus 1909 / interview: 26 september 1979, 130 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1961-1978.

Functie: verzorging.

Zuster Adriana was reeds 51 jaar oud toen zij in 1961 naar Brazilië vertrok. Zij was benoemd als keukenzuster voor het seminarie van Campina Grande (PB). Dit seminarie vormt het eerste hoofdonderwerp van het interview. Een tweede is sociaal werk. Zij nam zelf daaraan deel, doch haar aandacht gaat vooral uit naar wat anderen deden. Seminarie: via Recife en Garanhuns, waar zij haar eerste indrukken van Brazilië opdeed, ging de reis naar Campina Grande. Het seminarie was nog in aanbouw zodat de zusters die voor het huishouden zouden zorgen voorlopig in de wasserij gingen wonen. Op 20 februari 1962 kwamen de seminaristen binnen, 63 in getal en in de leeftijd van 10 tot 18 jaar. Zij beschrijft haar werk in de keuken, contacten met de meisjes die haar hielpen, de relatie tot de paters en het geestelijk leven van de zustercommuniteit. Met de seminaristen had zij niet veel contact maar het was voor haar wel duidelijk dat de meesten voor de studie kwamen en niet voor het priesterschap. Daar kwam al spoedig de roepingencrisis bij: priesters en zusters traden uit en gingen trouwen; zij vertelt over de reactie hierop bij hen die bleven. In 1969 werd het seminarie gesloten. Sociaal werk: allereerst is hier het verhaal over een Braziliaans priester die er in slaagde het seminarie om te bouwen tot een hoog aangeschreven technische school; via een systeem van beurzen kregen ook arme jongeren een kans. Kortere bericht zij over een broeder die samen met de mensen kleine huizen voor hen bouwde. Over een zuster die veel werk verzette in de gezondheidszorg; onder andere gaf zij cursussen aan meisjes uit het binnenland omdat daar vaak geen dokters zijn. Tenslotte over een pater die een kinderziekenhuis had in Garanhuns. In 1978 gingen de zusters terug naar Nederland. De paters zorgden voor een grandioos afscheid, het afscheid van de armen was roerend. Dankbaar kijkt zij terug op wat zij in Brazilië heeft mogen doen en wat Brazilië voor haar gedaan heeft.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Seminarie; Huishouden; Geestelijk leven; Communiteit; Roepingencrisis; Sociaal werk; Technische school; Gezondheidszorg.

J.M. Burghouts [kloosternaam: zuster Hieronyma]

KMM 84

* 10 juni 1918 / interview: 26 september 1979, 280 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1959-1979.

Functie: onderwijs.

Zuster Hieronyma werkte van 1959 tot 1979 in het bisdom Garanhuns (PE) met een kort intermezzo in Campina Grande (PB). Zij gaf naailessen en godsdienstonderwijs en was actief in moederclubs en sociaal werk. De stijl van het interview is anekdotisch in de zin dat onderwerpen vooral besproken worden aan de hand van concrete voorbeelden en voorvallen. Haar verhaal begint met het kloosterleven in de eerste jaren; ze waren met een kleine groep en probeerden zich zo goed mogelijk aan te passen. De bevolking was arm en er was veel werkloosheid, de prijzen stegen alsmaar, de hygiëne liet veel te wensen over met ziekte als gevolg. Vrouwen hadden nooit geld in bezit; zij hadden ook allerlei gebruiken, bijvoorbeeld geen fruit eten tijdens de menstruatie. Dan vertelt zij over haar eigen taak in de moederclubs en met naailessen; dit werk verschafte tevens de mogelijkheid om godsdienstonderricht te geven. Er waren veel te weinig scholen; elke groep kinderen kreeg maar een paar uur les en moest dan plaats maken voor een volgende groep. Abortus was er weinig, wel werden kinderen te vondeling gelegd. De zusters hielpen bij het zoeken van adoptie-ouders of opname in een weeshuis. Over basisgemeenschappen is er wat korte informatie evenals over jongerengroepen en de Cursilho da Cristandade. Wat langer spreekt zij over roepingen voor priesters en zusters, over toelatingsvoorwaarden, uittredingen en celibaat. Tenslotte is er hier en daar iets over landbouwproblemen, met name over de omschakeling van landbouw naar veeteelt, waar vooral de landarbeiders en kleine boeren het slachtoffer van werden. In 1979 trok haar congregatie zich terug uit Brazilië en keerde ook zij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Kloosterleven; Onderwijs; Godsdienstonderwijs; Armoede; Scholen; Basisgemeenschappen; Adoptie; Cursilho da Cristandade; Celibaat; Roepingen; Landbouw; Arbeiders.

P.W. van de Ende [kloosternaam Petronel]

KMM 149

* 22 mei 1911 / interview: 25 september 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1961-1979.

Functie: verzorging; onderwijs.

Zuster Petronel was reeds 50 jaar oud toen zij in 1961 naar Brazilië betrok. De eerste zeven jaar werkte zij in een 'meisjesstad' in Poa, diocesis Mogi das Cruzes (SP). Bijna een half uur vertelt zij over dit tehuis voor straatkinderen. We horen over de meisjes, over het werk van de zusters, over de (soms gespannen) relatie tussen leiding en zusters. Van 1968-1969 was zij in Campina Grande (PB) en van 1969-1979 in Garanhuns (PE). Zij werkte enige tijd op het seminarie en vertelt kort over veranderingen in de priesteropleiding in die periode, met name over opvattingen betreffende het celibaat. Ook gaf zij handwerkles op school; dit leidt tot een korte beschrijving van het onderwijssysteem, subsidies van de staat en de gemeente, nazorg voor de leerlingen. Uit het politieke en sociale leven passeert een aantal gebeurtenissen de revue: de spanningen tijdens de revolutie (1964), paters die als gevaarlijke personen werden beschouwd, corruptie bij verkiezingen, de onrechtvaardige behandeling van landbouwers, urbanisatie met alle kwalijke gevolgen vandien (ontwrichting van het familieleven, prostitutie). Uit de zielzorg vertelt zij kort over de voorbereiding op de Eerste H. Communie, het volksgeloof (spiritisme, Macumba), ziekenbezoek, roepingenpastoraal. Betreffende dit laatste gaat zij wat dieper in op het mislukken van indigenisatie in haar congregatie. Betreffende de gezondheidszorg signaleert zij inspanningen om de hygiëne te verbeteren (waaronder

een 'filteractie' voor verbetering van het drinkwater). Zij vermeldt ook enkele methoden van geboortenregeling, de pil, abortus; ook werden kinderen te vondeling gelegd. In 1979 keerde zij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdom Campina Grande (PB); Onderwijs; Meisjesstad; Seminarie; Celibaat; Priesteropleiding; Onderwijssysteem; Revolutie; Politieke situatie; Arbeiders; Pastoraat; Corruptie; Volksgeloof; Spiritisme; Macumba; Indigenisatie; Ziekenbezoek; Abortus.

M. Jonker [kloosternaam Teresa]

KMM 266

* 6 november 1901 / interview: 24 september 1979, 210 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1962-1979.

Functie: sociaal werk; beleid.

Zuster Teresa werkte van 1962 tot 1967 in een 'meisjesstad', en van 1969 tot 1979 in leidende functies (overste, noviciaat). Over deze twee taken gaat haar interview, met als achtergrond de politieke, sociale en kerkelijke situatie in het Brazilië van die jaren. De meisjesstad lag in Poa, diocees Mogi das Cruzes (SP). Dit project voor verwaarloosde jeugd was geen onderneming van haar congregatie doch opgezet door een pater. Zij bekijkt haar eigen activiteiten (onder andere leidster van het keukenpersoneel) en die van de andere zusters. De pater wilde geen subsidie om niet afhankelijk te worden, en dus moesten de bewoonsters bijdragen aan het onderhoud met werk in eigen tuin, in fabrieken, op de markt enz. Later werd het een kinderdorp. Na haar verlof in 1967 werd zij benoemd voor Garanhuns (PE). Zij betrok hier een groot huis voor verwachte roepingen. Uiteindelijk leverde dit nauwelijks resultaat op. Elders in het interview noemt zij enkele redenen voor de mislukking: de vorming was te Europees, de meisjes leefden er boven hun stand, het verschil in mentaliteit was te groot. Wel stichtte één van hen een nieuwe groep voor werk onder jongeren. Het huis bleef functioneren als plaats voor allerlei bijeenkomsten en cursussen. Andere werkzaamheden van zuster Teresa waren: handwerkles geven, werk op een secretariaat, plaatsvervangend hoofd der school (hier een korte uiteenzetting over het onderwijssysteem), zondagscatechese, zieken- en armenbezoek, vrouwen helpen opleiden tot wijkverpleegster. Politieke situatie: zij spreekt op verschillende plaatsen over de dictatuur, censuur, martelingen, corruptie; praten over rechten van de mens werd al betiteld als communisme. Sociale situatie: hier spreekt zij kort over de grote tegenstelling tussen arm en rijk, de armoede in de krottenwijken en op het platteland, pogingen om coöperaties en syndicaten op te richten. Kerkelijke situatie: deze kan niet los gezien worden van wat er op politiek en sociaal gebied gebeurt. Er zijn priesters en zusters die aan de kant van de rijken en de regering staan. Anderen zetten zich in voor de armen en lopen daardoor gevaar. In de kerk krijgt de leek een grotere rol (als voorbeeld geeft zij de kerkraad en liturgische groepen; zij legt ook kort uit wat men in de Cursilho da Cristandade doet. Een aantal andere zaken komt van kort tot zeer kort ter sprake, terwijl iets meer tijd wordt ingeruimd voor de persoon van mgr. Helder Pessoa Câmara (1964-1985).

Trefwoorden: Bisdom Mogi das Cruzes (SP); Meisjesstad; Overste; Noviciaat; Kinderdorp; Eigenlandse roepingen; Cursussen; Onderwijssysteem; Politieke situatie; Dictatuur; Censuur; Corruptie; Communisme; Sociale situatie; Armoede; Krottenwijken; Coöperaties; Kerkelijke situatie; Leken; Catechese; Cursilho da Cristandade; Câmara, Helder.

C. Karsten [kloosternaam Margarita]

KMM 277

* 22 februari 1919 / interview: 29 september 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1961-1978.

Functie: verzorging.

Zuster Margarita had al vele jaren gewerkt in een weeshuis in Amsterdam (tijdens de oorlog stampvol onderduikers), toen zij in 1961 werd uitgezonden om te gaan helpen in de huishouding van het kleinseminarie in Campina Grande (PB). Over dit werk heeft zij een lang verhaal aan het begin en aan het eind van het interview. Daartussenin bespreekt zij een aantal gevarieerde onderwerpen. Bij haar aankomst was het seminarie nog in aanbouw en kreeg zij het toezicht op bouw en inrichting van keuken en washuis. Ook over de seminaristen vertelt zij. De meesten waren afkomstig uit het binnenland plus enkele rijken. Velen kwamen volgens haar niet om priester te worden maar om te studeren. Tegen het eind van het zestiger jaren werd het seminarie omgebouwd tot een technische school. De werkmeisjes werden door de zuster voor hun taak opgeleid; zij vertelt over de regels en werktijden van deze meisjes. Het eerste van de gevarieerde onderwerpen is de godsdienstzin van de Brazilianen. Zij constateert een grote voorkeur voor Mariaverering, novenen en processies; ook legde men soms heel vreemde 'beloftes' af. De zusters gaven godsdienstonderwijs aan vrouwen en leerden hen tegelijk sparen, hygiëne, kinderverzorging enz. Hiermee komt zij bij een tweede punt: sociaal werk. Vooral de inspanningen van broeder Urbanus om de mensen zelf huizen te laten bouwen krijgen hier aandacht. Met zijn systeem kregen werklozen werk, eten en ook nog een eigen huis. Men moest wel zorgen dat de papieren betreffende grondeigendom in orde waren anders kreeg men problemen met grootgrondbezitters die soms met bulldozers alles weer vernielden. Iets verder in het interview is nog wat informatie over grootgrondbezitters. Onderwijs, het derde onderwerp, ziet zij als middel tot bewustmaking. Haar congregatie werkte daaraan mee via scholen, studiebeurzen en godsdienstonderwijs. Dit punt wordt tamelijk kort behandeld. Zo ook het volgende: de crisis in religieuze roepingen. Als oorzaken hiervan noemt zij onder meer vakantie in het luxe Nederland waarna het moeilijk wordt om terug te gaan, en het celibaat dat in de Braziliaanse samenleving een zware opgave is. Tenslotte vertelt zij over het geestelijk leven van de zusters: conferenties, geestelijke oefeningen, retraites enz. In 1978 keerde zij naar Nederland terug.

Trefwoorden: Bisdome Campina Grande (PB); Seminarie; Huishouding; Technische school; Godsdienstonderwijs; Sociaal werk; Grondeigendom; Grootgrondbezitters; Onderwijs; Roepingencrisis; Celibaat; Geestelijk leven; Conferenties.

ZUSTERS VAN O.L. VROUW VAN AMERSFOORT

J. Schröder

KMM 670

* 7 augustus 1930 / interview: 21 mei 1982, 180 minuten.

Werkgebied: Brazilië 1973-1982.

Functie: verpleging.

Zuster Schröder had in Nederland al vele jaren gewerkt in het onderwijs (ook bijzonder onderwijs) en in de zwakzinnigenzorg toen zij in 1973 gehoor gaf aan een oproep om te komen helpen in de bejaardenzorg in Luisiânia, bisdom Lins (SP). Zij volgde een cursus voor missionarissen op het Centro de Formação Intercultural (CENFI) in Rio. De zuster ondervond veel steun van de Nederlandse bisschop van Lins mgr. P. Koop MSC en de Nederlandse pastoor Braem in Luisiânia. Allereerst beschrijft zuster Ans het milieu waaruit de bejaarden afkomstig waren. De bevolking was erg arm, de huisvesting bedroevend. Mannen, vrouwen en kinderen werkten

twalf uur per dag bij de grote boeren (katoen, koffie enz.). De lonen waren laag, sociale voorzieningen bestonden niet; wie ziek werd of oud (ca. 50 jaar) werd op straat gezet. Bejaarden werden bezocht door dames uit de parochie en door de zusters. Echte thuisverzorging was moeilijk, de allerarmsten werden opgenomen in het bejaardencentrum, waar plaats was voor circa 25 personen. Zij vertelt dan over de dagorde in het tehuis, de taken die de bejaarden in huis of in de tuin op zich namen, medische hulp en therapie enz. Verderop in het interview komen ook financiële aspecten ter sprake: een kleine subsidie van de regering, hulp vanuit Nederland (de congregatie, acties door haar familie, de Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA), Memisa). Ook tracht men voor de bejaarden een pensioen te verkrijgen. Tamelijk uitvoerig bespreekt zij ook het werk van haar medezusters. Zuster Cecile had een kraamkliniek; toen in 1975 een kliniek met dokter in de buurt werd opgericht begon zij met een kindertehuis voor ongeveer 20 kinderen. Zuster Christine had een crèche voor circa 70 kinderen van moeders die elke dag op vrachtwagens naar de fazenda's gingen om te werken. Het was een soort kleuterschool, waar de kinderen tevens eten kregen. Tenslotte bevat het interview nog twee kortere onderwerpen. Ten eerste informatie over roepingen voor haar congregatie. Er werd een vormingshuis ingericht voor mogelijke kandidaten. In 1982 waren er vijf aspiranten, één postulant en één novice. Verder bespreekt zij Macumba en volksgeloof: gebedsgenezers, feesten en een Macumba-sessie die zij in Rio bijwoonde.

Trefwoorden: Bisdome Lins (SP); Bejaardenzorg; Centro de Formação Intercultural (CENFI); Koop, P.J.J.; Armoede; Gezondheidszorg; Verpleging; Financiën; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Memisa; Eigenlandse roepingen; Macumba; Volksgeloof; Gebedsgenezers.

CANADA

OBLATEN VAN DE ONBEVLEKTE MAAGD MARIA (OMI)

H. Huijbers

KMM 250

* 8 juni 1916 / interview 4 oktober 1980, 143 minuten.

Werkgebied: Canada 1943-1980.

Functie: pastoraal.

Huijbers parochie beslaat een gebied zo groot als de Benelux met 1200 inwoners. Vervoermiddel aanvankelijk de hondenslee. Via satelliet is TV aanwezig. De bevolking is ruw maar hartelijk. Indianen vechten voor hun rechten maar vinden weinig gehoor bij de regering. Jongeren doen zich steeds meer gelden. Tijdens de pelsjacht werkt elk gezinslid mee. Kinderen verzuimen de school tegen de wil van de regering. Pater Huijbers probeert begrip tussen bevolking en regering te kweken. Waar de regering inbreuk pleegt op eigendom, land en jachtterreinen, verzetten de jongeren zich steeds meer. Blanken boren zonder toestemming naar gas (De bodem bevat olie, gas en mineralen) en stellen, samen met de regering, de bevolking schadeloos met 5 miljoen dollar. De bisschop is een Canadees van Ierse afkomst. De missie is neutraal. De eerste jaren leeft pater Huijbers zeer primitief. Hij slaapt op de grond tot de grijze zusters van Bordeaux, die in het ziekenhuis werken, hem een bed geven. De kerk moet voor eigen rechten opkomen. Als de kerk achter de mensen gaat staan (bijvoorbeeld om landonteigening te voorkomen) wordt haar door jongeren verweten dat ze paternalistisch is. De grootste misbruiken in het land zijn: alcohol en suicide. Er worden catechisten en gehuwde diakens opgeleid. In 1977 is de eerste Indiaanse priester gewijd in het bisdom White Horse. In Toronto zijn 88 gewijde diakens, in Yukon geen. Zeven aspirant-priesters volgen lessen aan de theologische faculteit samen met leken. Bij de grijze zusters is de overste een Indiaanse. Aanpassingen op liturgiegebied bieden qua taal geen moeilijkheden, wel elders. De missionarissen in het Noorden ontmoeten elkaar eens per maand en bespreken het zware dagelijkse leven. Pater Huijbers heeft via de theorieën van een professor uit Delft een eigen doorvoer door het ijs ontworpen.

Trefwoorden: Bisdom Whitehorse; Bisdom Toronto; Bisdom Yukon; Indianen; Zusters van Bordeaux; Catechisten; Diakens; Liturgie.

CHILI

BROEDERS VAN MAASTRICHT (FIC)

A. C. de Bresser [kloosternaam: broeder Edmundo]

KMM 65

* 27 maart 1922 / interview: 23 oktober 1980, 247 minuten.

Werkgebied: Chili 1956-1980.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Broeder Edmundo wordt eerst opgeleid tot kleermaker, later tot onderwijzer. Na wat conversatielessen Spaans, arriveert hij in 1956 in Chili, Talca. In 1957 gaat hij naar Santiago de Chile waar hij met broeder Riberius van de Wiel catecheseprojecten, ontleend aan 'Brandend Hart', aanpast aan de marginale jeugd. Van 1952-1965 is hij onderwijzer, econoom en tuinier. Mgr. Manuel Larrain Errazuriz, bisschop van Talca, en de paters Missionarissen van de H. Familie (MSF) willen katholiek onderwijs. De stijl van werken doet denken aan die in een Nederlandse parochie. In Santiago bestaat familiecatechese en in Las Regas wordt daar een begin mee gemaakt. Mgr. Fernando Aristeia is hier de promotor. Moeders worden tot catechisten gevormd en ontvangen kleine groepjes kinderen thuis. Later ontstaat er meer structuur in de opleiding tot catechist. Men schrikt ervoor terug om zich bij een Catechetisch Centrum te laten inschrijven in verband met de voorbereiding. Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en Medellín (1968) zijn bronnen van waaruit gewerkt wordt. De nadruk ligt op rechtvaardigheid, er is aandacht voor armoede. Na de dood van president Salvador Allende - hij kwam op voor boeren en arbeiders - komt Augusto Pinochet. In de kerk van mgr. Enrique Alvear Urrutia, hulpbisschop van Santiago, worden liedjes voor de verdwenen mensen gezongen en mgr. Alvear ontvangt applaus. In de scholen wordt mentaliteitsvorming benadrukt. Door schoolfeestjes wordt geprobeerd gemeenschapszin aan te kweken. Voor kinderen met leerproblemen wordt onderwijs opgezet. Men ontvangt hulp van ambassadeur Van der Kun. Na ongeveer vijf jaren wordt broeder Edmundo Chileen. Mgr. Larrain wil via de Falange een christendemocratie tot stand brengen. Het onderwijs brengt teleurstelling: 99% valt af en ook het aantal roepingen loopt terug. Sommige projecten worden te groots aangepakt. Scholen lijken teveel op Nederlandse colleges. De kerken zitten vol. Boetevieringen winnen het van de biecht. Broeder Edmundo wil basisgemeenschappen creëren, maar ontbeert topfiguren. De mensen hebben spraakvrees. Ze blijven afhankelijk van priester of religieus. Men moet aan de kant van de armen gaan staan en zelf hard werken. Langzaam groeit de bewustwording van onder op. Er ontstaan basisgroepen die sociaal werk gaan doen: helpen in de huishouding of bij ouderen. Leiderschap wordt aangekweekt. Tijdens president Salvador Allende was er indoctrinatie met communisme of socialisme. Pinochet duldt geen oppositie. Broeder Edmundo noemt zichzelf links van het midden staand. Armoede blijft groot en de bevolking wordt fatalistisch.

Trefwoorden: Bisdóm Talca; Aartsbisdóm Santiago de Chile; Larrain Errazuriz, Manuel; Fernando, Aristeia; Alvear Urrutia, Enrique; Missionarissen van de H. Familie (MSF); Catechese; Cursus Brandend Hart; Econoom; Medellín; Tweede Vaticaans Concilie; Allende, Salvador; Arbeiders; Pinochet, Augusto; Falange; Democratie; Roepingen; Basisgemeenschappen.

H.C. de Bresser [kloosternaam: broeder Theobald]

KMM 66

* 17 mei 23 / interview: 22 oktober 1980, 300 minuten.

Werkgebied: Chili 1963-1980.

Functie: onderwijs.

Broeder Theobald wordt benoemd voor Chili en volgt lessen Spaans. Na aankomst daar in 1963 volgt hij een spoedcursus op de universiteit om het peil van zijn onderwijsbevoegdheid te verhogen. In het Talca-centrum maakt hij kennis met kerkvernieuwing. Mgr. Manuel Larrain Errazuriz, bisschop van Talca, is een der oprichters van de Zam, de Bisschoppenconferentie. Waar voorheen het recruiteringswerk om broeder te worden een soort ronselen was, wordt nu gekozen voor roepingenoriëntatie. Het seminarie wordt bij gebrek aan roepingen gesloten. Wel wordt aandacht besteed aan het onderwijzen van de sociale leer van de kerk. De theologie van de bevrijding moet groeien in Zuid Amerika. Veel jeugdigen willen de tweejarige opleiding tot catechist volgen. In 1972 krijgt broeder Theobald een nieuwe opdracht: de methode ISPA: gemeenschaps- en dienstbaarheidsideaal bij de jeugd te brengen. Er worden studiedagen voor jeugdigen georganiseerd. Hij wordt godsdienstleraar. Zijn eigen kerkbeeld wordt gefundeerder en wijzigt zich bijvoorbeeld ten aanzien van kerkbezoek door de jeugd. Pater Ignacio Muñoz wordt benoemd als coördinator voor jeugdpastoraat. Pater F. Perez laat leden van Opus Dei jeugdwerk doen. Hierdoor ontstaat verschil van visie: Opus Dei scheidt leer van leven, de anderen willen via dienstbaarheid tot echt christenzijn komen (bijvoorbeeld gaarkeukens). Basisgemeenschappen krijgen vorm. In 1979 het Jaar van het Kind wil de jeugd (Jonge Profeten) deelnemen binnen de kerk. IMPRU wordt het centrum voor jonge boeren en boerinnen. Een kaderopleiding in samenwerking met pastores. De gemeenschap moet van onderop opgebouwd worden. Er wordt gekozen voor parochiële jeugdteams en workshops. Tijdens president Salvador Allende ontstaan politieke tegenstellingen via Unidad Popular. In het seminarie van Santiago infiltreren uiterst links en uiterst rechts. De kerk probeert a-politiek te zijn. Broeder Theobald is pro-PDC (christen-democraten) omdat ze evangelisch is. Via Medellín (1968) raakt hij geïnteresseerd in de theologie van de bevrijding. Onder president Allende wordt landbouwhervorming bedreven. Tijdens de coup van 1973 verdwijnen duizenden mensen. De gewone man verliest de hoop op een beter leven. Het liberalisme keert terug, grootgrondbezit groeit. Met steun van de Vastenactie bouwen Simon van de Bosch en broeder Theobald dertien gemeenschapslokalen om dienstverlening te bundelen. Het INPROA ontstaat: instituut voor landbouwhervorming om vlucht naar de stad te voorkomen (steun van de Broeders van Maastricht) en nieuwe economische verhoudingen te creëren. De uitbreiding gaat te snel: erwten- en ganzenteelt bij de Mapuche-Indianen in Osorno mislukt. Nadat Pinochet aan de macht gekomen is komt er een wet op beperking van buitenlanders, terwijl de Chileense kerk nog van hen afhankelijk is. De lijn van Puebla (1979) wordt gevolgd: communicatie en participatie, eerst de mens, daarna de structuren. Dit alles binnen de parochies. Perceelmentaliteit van boeren moet veranderen in gemeenschapszin. Nu de kerk kritiek heeft op de Junta zou de inschakeling van leken uitkomst kunnen bieden.

Trefwoorden: Bisdome Talca; Larrain Errazuriz, Manuel; Catechese; Kerkbezoek; Roepingen; Bevrijdingstheologie; Methode ISPA; Jeugdpastoraat; Basisgemeenschappen; Opus Dei; IMPRU; Allende, Salvador; Unidad Popular; Landbouw; Grootgrondbezit; Vastenactie; INPROA-instituut; Broeders van Maastricht; Mapuche-Indianen; Medellín; Buitenlanders; Puebla.

BROEDERS PENITENTEN

F.J.J. Couwenberg

KMM 745

* 22 januari 1928 / interview: 19 september 1983, 260 minuten.

Werkgebied: Chili 1979-1983.

Functie: onderwijs.

Na zijn studie MO theologie was broeder Couwenberg tot 1978 directeur van het bejaardenhuis Mariahof. Toen hij zijn broer in Malawi had bezocht, begon de gedachte aan missie te leven. Hij nam contact op met de broeders in Chili, vertrok in 1979 en werkte in school en internaat. De taal was de voornaamste moeilijkheid: Spaans en Engels. In San Juan was een 8-klassige school die doorlopen moest zijn wilde men de middelbare school bezoeken. De directrice was een zuster van Santa Cruz. De meeste leerlingen waren zonen van kleine boeren. De school was gratis, maar voor het internaat werd 100 per maand gevraagd, soms in natura. In het internaat werd toegezien op de studie. Bij gebrek aan verwarming ging men 's winters om 21.00 naar bed. De internen kwamen vaak uit ontwrichte gezinnen. Dronkenschap was vaak de oorzaak hiervan. Zelfs kinderen van het internaat waren dronken. Er ontstonden vetes en armoede maakte de mensen agressief. Op barbaarse wijze werd soms wraak genomen. Een tijd lang dacht men erover van de school een ambachtsschool te maken maar de geëigende onderwijzers ontbraken. Bovendien waren in Osorno al twee technische scholen. Uit het interview blijkt dat er veel aandacht wordt gegeven aan de scholen. Voor catechese en pastoraal is een Chileense zuster opgeleid, die ook aan het internaat verbonden is. Men streeft naar contacten met de ouders, maar die verlopen - mede door de grote afstanden - moeizaam. Eigenlijk is de school bedoeld voor kinderen uit het binnenland die dan de mogelijkheid hebben om in Osorno verder te studeren. Helaas vertrekken daarna velen naar de stad omdat in de dorpen geen werk te vinden is. Werkloosheid in de stad is echter nog erger dan het bestaansminimum waarop de ouders leven. Broeder Couwenberg zou het schoolprogramma willen uitbreiden met blokfluit, gitaar en Engels, daarbij geholpen door de Chileense zuster. Op pastoraal gebied werkt broeder Couwenberg in de bijstaties. Hier worden kleine groepjes opgericht die in de eigen statie godsdienstige vieringen verzorgen. Het gevolg is dat de aantallen gelovigen op zondag in de parochiekerk minder worden. Tijdens de regering Pinochet - die de mensen over het algemeen afkeuren - wordt het land armer. Politie en militairen treden hard op, mensen verdwijnen, de katholieke kerk staat in een kwaad daglicht, vooral de paters kapucijnen. Zij worden geweerd uit staatsscholen en particuliere scholen proberen hetzelfde te doen. Een feestrede van de kardinaal mag niet worden uitgezonden. Over het algemeen acht broeder Couwenberg de Chilenen nog niet in staat de projecten van buitenlanders over te nemen. Het recruterende van nieuwe broeders onder de Chilenen mislukt, alsook bij de Broeders van Maastricht. Het begrip broeder is hier niet bekend. Het was mgr. F.M. Valdés OFM Cap, die veel moeite had gedaan om religieuzen voor zijn bisdom te krijgen. Het was niet alleen onderwijs, ook werkverschaffing had de aandacht gehad van de religieuzen: met behulp van geld van Caritas werd een programma voor verbetering van het wegnen opgezet. De moeilijkheid is vaak dat noch financiën, noch jongere krachten aanwezig waren. De broeders van Maastricht begonnen zelfs met een tehuis voor zwakzinnigen. Wel meent broeder Couwenberg hier soms iets van het Nederlandse perfectionisme te bespeuren. Tenslotte signaleert hij nog de vele protestantse kerken en sekten die vanuit Amerika gefinancierd worden en zich bezig houden met prediking. Hij heeft ook leren zien dat het katholicisme in Chili niet overal hetzelfde is (vergelijk San Juan en Quilacahien). Dan vraagt hij zich af of men niet te

weinig risico heeft durven nemen, heeft geëvalueerd, zicht heeft gehad op de devotie van het volk. Bovendien is het communiteitsleven niet geweest wat hij ervan had verwacht.

Trefwoorden: Bisdom Osorno; Bejaardenhuis; Technisch onderwijs; Internaat; Militairen; Pinochet, Augusto; Valdés, F.M.; Kapucijnen; Buitenlanders; Eigenlandse broeders; Broeders van Maastricht; Caritas; Sekten; Gemeenschap.

W.A. van Kempen [kloosternaam: broeder Alfonsus]

KMM 280

* 8 mei 1928 / interview: 2 mei 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Chili 1964-1980.

Functie: onderwijs; beleid.

Broeder Alfonsus werkt in Nederland in het BLO-onderwijs in Udenhout en Pius-Oord in Tilburg. De Broeders Penitenten hadden geen missies, maar werden gevraagd door de kapucijnen. Broeder Alfonsus hoort tot de eersten die uitgezonden werden naar Chili. In de eerste periode in Quilacahuin zijn ze afhankelijk van de kapucijnen. Broeder Alfonsus doet allerlei klusjes. Eigen huis ontbreekt, er zijn veel vlooiën en de ingewanden zijn van streek door de voeding. Na een jaar een eigen huis. Botsingen ontstaan door de dominante houding van de paters en de gebrekkige taalkennis van de broeders. Later is er goede samenwerking. In 1965 gaat hij een jaar naar het Noorden voor taalstudie. In 1967 wordt hij hoofd van de landbouwschool, later directeur van de lagere school voor de omgeving. Voor salarissen wordt subsidie gegeven, niet voor leermiddelen. Het onderwijs is kosteloos, maar op de subsidie moest men toen vaak twee jaren wachten. Nu is dat beter. De regering van president Eduardo Frei is sterk sociaal getint. Ze doet veel voor hervorming van de landbouw. Vakbonden en coöperaties komen op en ook het communisme. President Salvador Allende (1970-1973) wint met kleine meerderheid de verkiezingen. Op voorwaarde dat er vrijheid van pers en onderwijs zal zijn, steunen de christelijke partijen hem. Hij wil de democratische normen handhaven, maar is omringd door verkeerde adviseurs. De economie holt achteruit door invloed van het socialisme. Pinochet, aan de macht gekomen in 1973, steunt volledig op de militairen. Vrijheid verdwijnt, politieke partijen worden gedwarsboomd. Doel is: herstel van de economie en de rust in het land. Staatsveiligheid neemt de plaats van de democratie in. Velen worden gemarteld om hun politieke overtuiging. De kerk zwijgt niet. Kardinaal Raúl Silva Henríquez SDB en het blad *Solidaridad* hebben veel invloed. De bisschoppen vormen grotendeels een hecht team. Religieuzen die de regering onwelgevallig zijn, worden het land uitgezet. Bij hun aankomst is er op het terrein van gezondheidszorg niets. Nu is er in Quilacahuin een hospitaal voor tien volwassenen en vijf kinderen plus een polikliniek. Eens per week komt een arts voor een gebied van zestig vierkante kilometer. De regering geeft een kleine subsidie, de broeders vullen aan en de patiënten geven vrijwillig een bijdrage naar vermogen. Tijdens president Eduardo Frei wordt in 1968 een onderwijshervorming doorgevoerd. In samenwerking met de universiteit wordt een nieuw onderwijsplan ontworpen. De regering geeft toestemming voor vijf jaar, maar niet van harte. Er wordt een plan gemaakt voor wie in de stad doorstuderen, vooral voor de meisjes. Inmiddels is broeder Alfonsus regionaal-overste geworden en als een 22-jarige jongen zich bij de broeders aanmeldt, vraagt Alfonsus zich af wat er met hem gebeuren moet als de Europeanen er niet meer (mogen) zijn. Hij ziet de problemen die de vorming van eigenlandse krachten met zich brengt. In Rauwe is een broeder tot priester gewijd. Hij gaat voor in de Eucharistie als de broeders bijeenkomen. Godsdienstlessen die op school gegeven worden door de onderwijzers worden goed bezocht. Kerkbezoek is slecht: op zondag twintig personen. Op grote feesten is de kerk overvol. Men probeert de liturgie aan te passen aan de Chileense mentaliteit, maar de reacties blijven passief. Bij terugkeer in Nederland vallen de

veranderingen in het klooster en in de Nederlandse gemeenschap hem niet mee. De sfeer is jachtig vergeleken bij de rustige levenssfeer in het binnenland van Chili.

Trefwoorden: Bisdom Osorno; Broeders Penitenten; Kapucijnen; Landbouw; Frei, Eduardo; Vakbonden; Coöperaties; Communisme; Allende, Salvador; Pinochet, Augusto; Silva Henríquez, Raoul; Militairen; Democratie; Blad *Solidaridad*; Gezondheidszorg; Eigenlandse broeders; Kerkbezoek; Onderwijs; Liturgie.

G.L. Lemmen [kloosternaam: broeder Plechelmus]

KMM 337

* 19 april 1906 / interview: 11 augustus 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Chili 1964-1967.

Functie: verpleging; beleid.

Broeder Plechelmus werd al jong in zijn congregatie tot overste en novicemeester benoemd. In 1964 vertrok hij, 58 jaar oud, naar Chili, na in Vught een cursus Spaans gevolgd te hebben. Het was de eerste missie van de Broeders Penitenten. Ze werkten in gezondheidszorg en onderwijs. Memisa en Misereor hielpen en veel geld kwam uit het missie- en ontwikkelingsfonds van de congregatie. Broeder Plechelmus hoorde bij de eerste zes broeders die naar Chili trokken. Samen met Chileense krachten werd begonnen met basis- en landbouwonderwijs. Voor het internaat kwam hulp uit Amerika. De inwoners zagen dit alles als vergoeding voor al het koper dat uit de mijnen werd gehaald en waren dus niet dankbaar. De broeders stonden hier vrij machteloos. Ze begonnen met een polikliniek en een zaaltje met zes bedden. Via Santiago kwam er een dokter. Het feit dat broeder Plechelmus rekening hield met mentaliteit en devoties van het volk dwong vertrouwen af. Soms wilden patiënten liever door een broeder dan door de dokter geholpen worden. Zij wonen erg afgelegen, radiocontact brengt uitkomst. Later komt er een verpleegster uit Nederland. Zij vertrekt samen met een broeder naar Nederland, waar ze trouwen. Het ziekenhuisje trekt inmiddels stagiaires uit de stad aan. Doordat men afgelegen woonde, was er nauwelijks gelegenheid voor ontspanning. Men had toen steun aan de paters kapucijnen. Ze baden met hen samen. Broeder Cosmas werd tot priester gewijd, maar bleef broeder heten. Broeder Cosmas verdiepte zich in de cultuur van het volk en de mentaliteit en probeerde in de vieringen hierbij aan te sluiten. Langzaam wordt aan sociale opbouw gedaan. Er ontstaan coöperaties en op kerkelijk terrein trekt het Maria Legioen veel vrouwen. Er komen altijd meer vrouwen dan mannen naar de kerk. Vrouwen gaan biechten, mannen niet. Zij komen alleen naar vieringen van de eigen cultus maar de reden blijft onbekend. In 1967 gaat hij terug naar Nederland en achteraf spijt hem dat, want in Nederland is hij niet nodig. Als hij terugblijkt op zijn Chili-periode, spreekt er naast waardering voor het werk, ook spijt om het gebrek aan ervaring uit. Hij sluit met een beschouwing over het missie- en ontwikkelingsfonds van de congregatie. Voorzitter van dit fonds is pater Janssen SJ. De gelden gaan zowel naar eigen projecten van de broeders als naar die van anderen. Hij mijmert over het goede dat hij in Chili zou kunnen doen met het geld van zijn pensioen en AOW.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Broeders Penitenten; Gezondheidszorg; Verpleging; Onderwijs; Internaat; Landbouw; Devoties; Memisa; Misereor; Missiefonds; Coöperaties; Kapucijnen; Radio; Maria Legioen.

W. Megens [kloosternaam: broeder Rizzerius]

KMM 359

* 5 augustus 1923 / interview: 16 augustus 1979, 120 minuten.

Werkgebied: Chili 1967-1979.

Functie: verpleging.

Broeder Rizzerius studeert verpleging A en B en werkt in Boekel bij zwakzinnigen. In een Nederlands klooster in Spanje studeert hij Spaans en vertrekt in 1967 naar Santiago. Later gaat hij naar San Juan de la Costa, 1000 km ten zuiden van Santiago, waar ook paters kapucijnen wonen. Met hen doen zij alles samen. Het is een grote parochie, gesticht door Italiaanse kapucijnen op de grond van Mapuche-Indianen (In 1958/1960 door Nederlandse kapucijnen overgenomen). Er is een Mapuche-priester. De streek heeft geen dorpskerken, wel gemeenschappen met een cultus-leider. Pater Adriaan van de Vet en pater Philemon van de Ven zorgen voor de ouderen. Broeder Rizzerius wordt tewerkgesteld in de kinderkliniek en ervaart de handicap van de taal. Ingeschreven kinderen krijgen van de regering een melkpoedertoelage. In 1964 waren er dagelijks begrafenissen van kinderen: de kindersterfte was 64%. In 1979 stonden 700 kinderen ingeschreven en stierven er 15 per jaar. Rizzerius verdiept zich in de achtergrond van de Mapuche-Indianen, landbouwers die bang waren hun land te verliezen. Hun behuizing is slecht, ze sliepen op geiten- of schapenvellen. De broeders bouwen een klein hospitaal en werken samen met de landelijke gezondheidszorg. Er wordt aandacht besteed aan lichamelijke hygiëne. Schurft komt veel voor. Penicilline is het enige antibioticum voorhanden. Het streekziekenhuis levert dit tegen geringe vergoeding. Na enige tijd wordt er een universitair geschoolde vroedvrouw aangetrokken. Na de coup van 1973 wordt aan werkverschaffing, wegebouw en onderhoud daarvan gedaan. In de loop der jaren wordt de situatie voor de bevolking wat beter. Dit is te zien aan de kleding. De missieschool telt 300 leerlingen over acht klassen. De trek naar de steden wordt steeds sterker. Tijdens president Salvador Allende worden gronden onteigend. Er is niets meer te koop. Er ontstaan stakingen: men wil niet meer werken. Voor broeder Rizzerius zelf brengt de val van president Allende geen verschil. Hij woont te ver weg. Toch zijn er plannen om het missiecomplex door aanhangers van Allende te laten bezetten. De Mapuches komen hun missie verdedigen. Na de coup pesten linkse groepen de politie. Kerk en Staat botsen. Er worden lijsten van verdwenen personen opgesteld. De kardinaal komt openlijk voor zijn mening uit en wordt daarom gerespecteerd. De gevluchten uiten verwijten aan de geestelijken die gebleven zijn. Verweer: wij werken voor de armen, los van politieke partijen. Als hij teruggaat naar Perpetuo Secorro ontmoet hij een nieuwe generatie die de mentaliteit van acht uren per dag werken kent. Broeder Rizzerius heeft daar zijn eigen opvattingen over. Hij vindt dat de gezondheidssector in stand moet blijven. Vooral het baarmoederhalskanker onderzoek. Zijn motivatie blijft: in dienst staan van de kerk. Daarbij kan men in een groep beter werken dan alleen, is zijn mening.

Trefwoorden: Bisdóm Osorno; Kapucijnen; Mapuche-Indianen; Gezondheidszorg; Verpleging; Allende, Salvador; Stakingen;.

L.J.M. Urbanus [kloosternaam: broeder Carolus]

KMM 538

* 18 mei 1927 / interview: 18 september 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Chili 1971-1974.

Functie: verpleging.

Wat broeder Carolus vooral aanspreekt is zieke mensen helpen. Als hij zich na een enquête opgeeft voor de missie, is zijn kennis over de stichting in Chili miniem. Hij doet een taalcursus met behulp van een cassetrecorder en komt in de winter van 1971 aan in San Juan de la Costa. Het is er dan druk in school en kliniek en het werk

gaat vóór het gemeenschapsleven. Voor sommige broeders is dit leven te eenzaam (broeder Hugo, broeder Walterus) en ze vertrekken. Aanvankelijk krijgt hij weinig kansen om te werken in de kliniek. Naar buiten is het werken hem onmogelijk: hij kan niet paardrijden. In de parochiekerk was er op zondag één dienst. De kapucijnen hadden het kerkelijk leven in handen. Kleine buurtgemeenschappen hadden een eigen catechist. Oostenrijkse zusters van het H. Kruis beheerden een internaat voor 150 meisjes uit de omliggende dorpen. Er was regelmatig contact met mgr. F.M. Valdés OFM Cap, een beminnelijk man. In 1975/1976 werd zijn kathedraal voltooid. Op grote feestdagen werden kerken druk bezocht, de laatste jaren kwamen er meer jongeren. Er ontstonden wat basisgemeenten, maar bevrijdingstheologie en Medellín waren onbekend. Onder broeder Cosmas werd een broederschapsovereenkomst opgezet, maar dit mislukte vanwege te weinig religiositeit. Zijn werkgebied, zo groot als de provincie Noord Brabant, was dunbevolkt. Er woonden Mapucho-Indianen, die broeder Carolus tekent als: profiteurs, lui en individualistisch. Begrafenissen brengen hen samen. Ouderen spreken de Mapucho-taal, jongeren het Castiliaans. De grond was schraal, de korenakkers werden bewerkt met ploegossen. Doordat de keuken zeer eenzijdig was, kwam tuberculose vaak voor. Röntgenonderzoek vond plaats in Osorno. De Mapucho-Indianen hadden hun eigen medicijnmannen, maar langzamerhand bezochten ze ook de polikliniek. Deze betrok medicijnen van een streekziekenhuis en uit Europa. 's Winters werden in de kliniek wel vijftig patiënten per dag behandeld. 's Avonds meldden zich veel slachtoffers van vechtpartijen. Voor broeder Carolus gaat menselijkheid vooraf aan het aanbieden van medicijnen. Cebemo en Misereor steunen de kliniek financieel. Ook aan preventieve gezondheidszorg werd gewerkt: er werd voorlichting gegeven. Er waren vroedvrouwen. Kinderen kregen inentingen en er werd melkpoeder verstrekt. Op abortus stond straf en sterilisatie kwam niet voor. Op verzoek werden mensen geholpen bij gezinsplanning. De periode-Allende liet hem tamelijk onberoerd. Voor partijleden was er distributie, anderen ontvingen niets. Voor broeder Carolus stak het eigen rijke leven altijd al schril af bij de armoede van de Chilenen. Bij de douane heerste corruptie. In 1973 was er een plan geweest tot bezetting van de Missie. De Broeders van Maastricht stonden boven aan de lijst om het land uitgezet te worden. Bij de val van president Allende staken de mensen de vlag uit. Van verandering bij de komst van Pinochet was nauwelijks iets te merken. Wel kwam de rust terug en ook de voorraden. Na zijn verlofperiode gaat broeder Carolus niet terug naar Chili. Uit het interview blijkt dat hij enerzijds meent te weinig nuttig te kunnen zijn en anderzijds dat de levenswijze van de broeders zijn inziens te rijk was, vergeleken bij die van de Chilenen. Hij blijft onzeker over zijn plaats daar. Wel heeft deze periode zijn blik verruimd.

Trefwoorden: Bisdom Osorno; Gezondheidszorg; Kapucijnen; Kerkelijk leven; Verpleging; Zusters van het H. Kruis; Internaat; Valdés, F.M.; Mapucho-Indianen; Bevrijdingstheologie; Medellín; Cebemo; Misereor; Abortus; Allende, Salvador; Pinochet, Augusto; Corruptie; Broeders van Maastricht.

KAPUCIJNEN (OFMCAP.)

T.F. Wijnhoven [kloosternaam: pater Auxentio]

KMM 601

* 22 mei 1921 / interview 2 februari 1981, 360 minuten.

Werkgebied: Chili 1958-1981.

Functie: pastoraal.

Hoewel pater Auxentio in het noviciaat al voorkeur toonde voor het beleven van het oorspronkelijke Franciscaanse ideaal, werd hij naar Rome gezonden om kerkelijk recht en moraal te studeren. Van 1950-1958 doceerde hij moraal in Nederland. In die jaren probeerde hij samen met Gonzalvus Snijders, jurist, en Servatius van de Ven, moralist, om recht, moraal en pastoraal tot een geheel te smeden. In 1958 vroeg de bisschop van Osorno om priesters en hij werd tewerkgesteld bij de Mapuche-Indianen (20.000). Dit arme kustgebied werd al sinds 1793 bediend door kapucijnen, achtereenvolgens Spaanse, Italiaanse en Duitse. In 1950 namen de Nederlandse dit over. Er waren vier missiestaties: San Juan de la Costa, Quilacahuin, Mision de Rahwe en Trumao. De eerstgenoemde was selfsupporting, had eigen lichtinstallatie en waterleiding. De Nederlandse kapucijnen begonnen hun apostolaatswerk al rondtrekkend, maar in 1962 veranderden zij - in navolging van de Pinksterbeweging - hun werkwijze. Ze richtten kleine gemeenschappen op (Cultos Catholicos) die regelmatig samenkwamen om te bidden maar ook sociaal gericht waren. Zo'n groep leidde op zondag een dienst. Daartoe waren leiders (Guza) aangesteld, lezers, voorbidders en een commentator die het evangelie uitlegde. Eens per maand kwam een pater. Het enthousiasme deed leden van de Pinksterbeweging, die voorheen katholiek waren, terugkeren. Voorwaarde voor het slagen van deze gemeenschappen was enthousiasme en overtuiging. Te sterke maatschappelijke gerichtheid en te patriarchale houding waren oorzaken van mislukking. Men hoopte dat uit deze gemeenschappen diakens en priesters zouden voortkomen. Dus richtte men zich vooral op de mannen. Doordat de groepen meestal door links georiënteerde priesters werden begeleid, was het moeilijk het evenwicht te bewaren tussen bekering en bevrijding. Tussen de groepen ontstonden belangengemeenschappen; maatschappelijk gericht (comunidad economica) of meer kerkelijk georiënteerd. Dat leverde voor- en tegenstanders op. Ook bisschoppen hielden er verschil in denkwijzen op na. Volgens pater Wijnhoven moet het christendom rechts- en links geëngageerd zijn verenigen. De Duitse kapucijnen waren begonnen met onderwijs, ook internaten. Vaak wilden kinderen na hun schooltijd niet meer terug naar hun eigen gebied. De Broeders Penitenten namen de internaten, maar vooral de ziekenzorg over (twee ziekenhuizen). Vrouwelijke religieuzen kwamen op voor de scholen. De Zusters van het H. Kruis, uit Menzingen, Zwitserland, runden 50 kleine scholen. Caritas bood veel hulp. In 1968 werd de schoolradio ingevoerd. Mensen konden vijf jaar lang een radio huren, daarna werden ze eigenaar (2500 radio's). Vooral armen profiteerden hiervan. De radio werd ook gebruikt voor godsdienstonderwijs. Op cultureel, sociaal, economisch en godsdienstig terrein heeft de radio een grote bijdrage geleverd. (Dit in tegenstelling tot de coöperaties die mislukten door tegenwerking van de banken en de rijken). Na 1965 wilden de katholieken zendtijd bemachtigen. Pater Wijnhoven had voorkeur voor een onafhankelijke burgerlijke stichting, los van de bisschop. Tijdens president Eduardo Frei lukte het om onafhankelijk te blijven. Onder president Salvador Allende was er infiltratie van communisten. De strijd om een katholieke radio werd verloren, omdat de gewone man niet strijdbaar was: hij had teveel te verliezen. Tijdens de regering van Frei is er meer belangstelling voor politiek dan voor religie. De kerk wil de bakens verzetten en start vier experimenten: 1) arbeidersgemeenschappen en

industriepastoraat, 2) landarbeidersgemeenschappen 3) contemplatieve gemeenschappen, 4) ambulante missionarisgroep. De eerste mislukt, 2 en 3 worden gestaakt. Dit is het sein voor pater Wijnhoven om zijn ideaal na te jagen: Christus naleven, onder en met de mensen leven zonder iets te zijn. Samen met pater Manuel Gonzalez OFM, San José de Mariquina en Adriaan de Vet begint hij in 1969 een Franciscaans experiment. Zij trokken rond onder de mensen, louter om een eenvoudig getuige te zijn. De priesters in gevestigde pastorieën en kloosters hielden zich afzijdig. Jongeren motiveren tot meetrekken lukte niet. Dit evangelisch leven, vrij van instituties was voor pater Wijnhoven een weldaad. Hij wilde komen tot een gemeenschap zoals die te vinden was bij Paulus. Tenslotte belandde hij in het Noorden, in La Serena, bij aartsbisschop mgr. Juan Fresno Larrain, en nam er aan veel bijeenkomsten deel. Overall stuitte hij op de tegenstand arm/rijk, studentenjeugd/arbeidersjeugd. In 1973 vertrok hij naar Argentinië. In Buenos Aires werkte hij met de Charismatische beweging en een vooruitstrevende Evangelische kerk. Later trok hij zich met de profetenfiguur Lanza del Vasta, terug in de communitieit ARKA die landelijk samenleven en geweldloosheid voorstond. Samen gingen ze weer naar Chili: Copiapô, een mijnstad. De houding van de kerk werd teveel bepaald door de politiek, meende pater Wijnhoven. Het echte christendom was verdwenen. Hij wilde mensen vormen tot zuurdeeg en achtte basisgemeenschappen horen bij het wezen van de kerk. Hij wilde zoveel mogelijk mensen bereiken en deed dit via cassette-bandjes: 1) Wat is christendom? 2) Gebed 3) Oecumenische beweging 4) inleiding op de bijbel. Veel Chilenen voelen zich meer verwant met de Pinksterbeweging: priesters spreken op een andere golflengte dan zij, in een theologische taal. Pater Wijnhoven vindt dat een goed fundament aan de kerk ontbreekt. Daardoor is het christendom er te oppervlakkig en zal verdwijnen als er meer welstand komt.

Trefwoorden: Bisdóm Osorno; Kapucijnen; Pastoraat; Allende, Salvador; Arbeiders; Communisten; Mapuche-Indianen; Pinksterbeweging; Cultos Catholicos; Onderwijs; Gezondheidszorg; Broeders Penitenten; Ziekenhuizen; Zusters van het H. Kruis; Caritas; Radio; Coöperaties; Industrie; Larrain, Juan Fresno; Charismatische beweging; Communitieit; Basisgemeenschappen; Diakens.

DIENARESSEN VAN DE H. GEEST

C.M. Groot [kloosternaam: zuster Hildegonda]

KMM 693

* 26 augustus 1925 / interview: 2 augustus 1982, 265 minuten.

Werkgebied: Chili 1960-1982.

Functie: jeugdwerk.

Toen de Congregatie in 1959 zeventig jaar bestond, werd besloten 70 zusters naar de missie te sturen. Na cursussen Spaans ging zij naar Chili en werd gestationeerd in Fresia, een dorp waar alle gebouwen van hout waren. Overste was een Algerijnse zuster met ouderwetse ideeën over armoede. Chileense zusters hielpen in de kleuterklas. Ouders betaalden hier 50 cent per maand en verwachtten dat de kleuters leerden lezen en schrijven, terwijl de bedoeling was: vorming. Zuster Hildegonda had voorkeur voor minder bedeeden. De sfeer op school en contact met lekenpersoneel waren goed. De kinderen waren leergierig. In politiek opzicht was het een rustige tijd. Na de val van president Salvador Allende, die onder invloed van de Russen stond, waren er rellen, maar de zusters mengden zich niet in politiek. Wel hadden enkele zusters zich ingeschreven bij het Jap, en kregen extra levensmiddelen, anderen gingen uit voorzorg weg en keerden later terug. Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-

1965) werd meer aan catechese gedaan. Zusters werden ervoor opgeleid en begeleidden catechisten. Zij kregen meer inspraak, ook in voorbereiding van kapittels. In 1968 werd zuster Hildegonda ziek, ging twee jaar naar Nederland en kwam bij terugkeer te wonen in Viña del Mar, waar ze in de kindercrèche werkte. Het was een toeristenplaats met 50.000 inwoners. Hier maakte ze kennis met de Cursillos de Cristiandad: cursussen ter verdieping van de religieuze beleving. Ze waren opgezet door een Passionist, Chileen van Italiaanse afkomst. Veel mensen namen deel en gingen catechetisch werk doen, werkten mee bij de liturgie. Huismoeders, samen met catechisten deden de voorbereiding op de Eerste H. Communie. Er kwamen gehuwde diakens. De cursussen waren oecumenisch gericht. Na Medellín werd ook buiten school godsdienstles gegeven. Een nieuwe kleuterschool ging van start met materiaal uit Nederland. Kinderen van middenstanders en minder bedeelden bezochten de school. De charismatische beweging sprak de mensen aan. Zuster Hildegonda nam deel aan zo'n groep die begonnen was onder pater Carlos Aldonate SJ. Mgr. Emolio Tagle Covarrubias, bisschop van Valparaíso, nogal behoudend, vond dat de H. Geest begon bij de bisschop, maar werkte toch ook niet tegen. Zuster Hildegonda beschrijft de werkwijze binnen zo'n groep. Uit deze charismatische beweging ontstonden de Cursillos de Cristiandad. In 1977 werd zij verplaatst naar El Monte, een plaats met 20.000 inwoners, en zij kwam als enige kleuterleidster binnen haar congregatie hier, meer in de opvoeding terecht. Er was een lagere school en een bejaardenhuis. Mw. Emilia Urrutia gaf haar bezittingen aan de kerk op voorwaarde dat alles gebruikt werd om de mensen op te voeden. De Congregatie van de Missiezusters Dienaressen van de H. Geest had hier acht zusters: drie Duitse (een hiervan was overste), één Italiaanse, één Argentijnse, één Oostenrijkse, één Chileense en één Nederlandse. Er werd nu meer tijd besteed aan studie van de Constituties, gemeenschappelijk overleg, bijbelstudie. Diverse congregaties kwamen geregeld bij elkaar onder leiding van een priester. Er ontstonden experimenten, bijvoorbeeld als klein groepje onder de mensen wonen. Niet zo succesvol: te weinig privacy. In Santiago werd een opleiding gevestigd voor opleiding van eigenlandse zusters. Voorwaarde voor opname: middelbare schoolopleiding, missionair denken en devotie tot de H. Geest. Van de Chileenen leerde zij geduld; de verhouding met Argentijnse zusters was moeilijk. Verantwoording dragen lag de Chileenen niet zo, zij werkten liever pastoraal. Hiermee hing hun minderwaardigheidsgevoel samen. In Longo Toma waar 20 Chileense zusters waren werd een cursus groepsleiding gegeven. Er waren ook Poolse en Filippijnse zusters in Chili. Naar de mening van zuster Hildegonda zal de kerk de mensen meer ruimte gaan geven en de basisgemeenten zullen zich uitbreiden. Terugziend op haar werk ziet zij Fresia en Vina del Mar als hoogtepunten in haar missionair leven vanwege de contacten met meisjes en ouders. Moeilijk waren de problemen met Chileense zusters en de kleuterschool waar medewerking van de ouders ontbrak.

Trefwoorden: Bisdóm Valparaíso; Bejaardenhuis; Jeugdwerk; Onderwijs; Catechese; Liturgie; Charismatische beweging; Cursillos de Cristiandad; Tagle Covarrubias, E.; Diakens; Argentijnse zusters; Eigenlandse zusters.

KARMELIETEN (OCARM.)

G.A.S. Rosier

KMM 823

* 10 december 1918 / interview: 30 mei 1984, 360 minuten.

Werkgebied: Chili 1959-1963; Colombia 1963-1983.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Pater Rosier studeerde aan de universiteiten van Nijmegen, Madrid, Salamanca en Rome psychologie. Hij was op zoek naar een nieuwe aanpak van zielzorg en wilde daartoe een analyse maken van het begrip ontkerstening. Dat bereikte hij pas tijdens zijn professoraat in Bogota. Tussen 1951 en 1953 kreeg hij verlof (in Frankrijk en Oostenrijk) om drie maanden te doceren en negen maanden als arbeider te leven. Hij wilde delen in arbeid en noden van het Europese volk. Naar aanleiding van internationale bijeenkomsten van de KSG werd hem door mgr. R. Silva Henríquez SDB verzocht, zijn visie op sociale problematieken door te geven in Zuid-Amerika door middel van colleges. De generaal van de karmelieten verzette zich hiertegen. Na aankomst (1959) in Chili ontdekte hij de slaafsheid van de Chilenen en hun passiviteit. De mijnwerkers verbleven in barakken en pater Rosier deelde die een tijdlang met hen. Zij hadden het zijn inziens beter dan de Franse arbeiders. De rest van de bevolking leefde echter in krotten. Hij werd benoemd aan de Katholieke Universiteit van Santiago de Chile waarbij het de bedoeling was te komen tot een departement van sociale wetenschappen. Zijn colleges, gebundeld in 'Schapen zonder herder', veroorzaakten een internationale rel en hij werd vanuit Rome berispt. Kardinaal Tardini koos als enige zijn zijde. Het Chileense episcopaat vroeg hem de oorzaken te achterhalen van de invloed die de Pinksterbeweging in Chili had. Hem bleek dat het volk zich niet aangetrokken voelde tot de cultus in de katholieke kerk. Met Gonzalo Puga, naaste medewerker van president Eduardo Frei, kon hij van gedachten wisselen over vernieuwingen in het grootgrondbezit. Hij was ook bevriend met mgr. Manuel Larrain Errazuriz, bisschop van Talca, en grondlegger van de Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM). Columbia. Tijdens zijn professoraat aan de Andes-universiteit in Bogota (atheïstisch en marxistisch) probeerde hij het volk bewust te maken van de kracht die ook in de armoede aanwezig is. Als marxisme, kapitalisme en imperialisme en het historisch wat verstarde christendom elkaar kunnen controleren in Zuid-Amerika, moet de mens hier uiteindelijk sterker naar voren komen. Hij inspireerde de studenten tot een zich mengen onder de krottenbewoners. Zij moeten luisteren naar wat onder het volk leeft. Groepjes studenten zetten zich in Meissen en Altamira, een Nederlands project waarover in 1978 een film is gemaakt 'De bus naar Altamira'. Rosier koos niet voor guerilla-achtige activiteiten, ook niet toen hij kennis maakte met Camillo Torres, die ervan overtuigd was, dat revolutie een christelijke opdracht is en dat sociale onrechtvaardigheid alleen door geweld beëindigd kon worden. Daartoe sloot Torres zich aan bij de guerilleros. Het was de overtuiging van pater Rosier, dat het christendom in Zuid-Amerika aan vitaliteit zou winnen, dat het geïnspireerd was op de bijbel en niet afhankelijk van de hiërarchie. Er moest wel een braintrust aanwezig zijn, een kritisch element, maar op voet van gelijkheid met de arbeidersklasse. De armen moeten zich bewust worden van hun waarde. Emancipatie is christelijk en fundamenteel en geldt evenzeer voor vrouwen en Indianen. Medellín (1968) en in mindere mate Puebla (1979) hebben veel goed gedaan. Sommige bisschoppen waren echter zo zelfverzekerd dat ze Medellín en de bevrijdingstheologie rustig naast zich neerlegden. Het is de taak van de kerk de mensen zich bewust te laten zijn van hun eigen kracht. Het christendom is verplicht aan herbronning te doen, een verschijnsel dat zich in het volk al manifesteert, waardoor anderen geïnspireerd

worden. De Orde van de Karmelieten heeft pater Rosier de vrijheid gegeven om zijn gang te gaan in een dynamisch samenspel. Hij droeg immers via publicaties in Karmelitaanse tijdschriften bij aan de opleving van de spiritualiteit binnen de orde die zijn achterban vormde.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Bisdom Talca; Silva Henríquez, Raoul; Karmelieten; Pastoraat; Arbeiders; Onderwijs; Andes-Universiteit Bogata; Katholieke Universiteit van Santiago de Chile; Pinksterbeweging; Larrain Errazuriz, Manuel; Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM); Marxisme; Kapitalisme; Vernieuwingen; Emancipatie; Indianen; Medellín; Puebla; Spiritualiteit; Bevrijdingstheologie.

LEKEN

A.G.M. Beentjes

KMM 702

* 25 november 1949 / interview: 17 december 1982, 180 minuten.

Werkgebied: Chili 1978-1982.

Functie: sociaal werk; pastoraal.

Omdat mw. Beentjes niet koos voor ontwikkelingshulp (zoals bijvoorbeeld voor de Stichting Nederlandse Vrijwilligers (SNV), maar bezig wilde zijn met de hele mens, kwam ze terecht op missionair vlak en ging samenwerken met de Missionarissen van Mill Hill (MHM). In een pas opgezet centrum in Maleisië ging ze plattelandsjongeren die naar de stad kwamen, begeleiden. Ook vond ze een taak in een ontwikkelingsproject door de kerk opgezet. Dit deed ze samen met twee landeigen meisjes. Zijzelf was toen 23 jaar en kwam wel eens in aanvaring met ouderen in haar omgeving die een kerkbeeld hadden dat niet het hare was. Daarom was het samenwerken met meisjes waar die problemen niet speelden, belangrijk voor haar. Het project was goed opgezet, maar na vijf maanden moest ze om gezondheidsredenen teruggaan (hernia). Na herstel werkte ze in Nederland in het promotieteam van de Missionarissen van Mill Hill: stimuleren en begeleiden van missionaire groepen. Toen haar dit te theoretisch werd, maakte ze een tweemaandelijks oriëntatiereis naar Kenya. Welke mogelijkheden biedt Nairobi? Om daar te werken in krottenwijken - was haar conclusie - moet men beginnen buiten elk verband, niet vanuit een bestaande parochie. Later is er door een team op de door haar voorgestelde wijze gewerkt. Toen haar een aanbod gedaan werd voor Santiago, nam ze dit aan, omdat ze zag hoe macht tegenover onmacht hier vrij spel hadden. Na een internationale cursus in Dublin bekostigd door Mill Hill ging ze, in verband met de taal wonen bij een Chileense familie. Daarna gingen ze me tweeën werken en wonen in een wat beruchte wijk. De bisschop ging akkoord. Hun opdracht was: gemeenschapsontwikkeling, basisgemeenschappen en daartoe aan de kant van de armen staan. Ze woonden in een houten huisje van 6x6 meter (betaald door de bisschop) waar ook bijeenkomsten plaats vonden. Later kwam er een gemeenschapslokaal. Ze begeleidde moeders die de voorbereiding op de Eerste H. Communie verzorgden. Ze probeerde mannen in het werk te betrekken. In een volgende wijk werkte ze samen met een Chileense en een Urugayaanse. Ze besteedde aandacht aan alcoholisten. Samen met missionarissen werd ze bijgeschoold, maar in haar werk liet men haar vrij. Er heerste werkloosheid, maar een beroep doen op een uitkering was zo gecompliceerd, dat weinigen hierin slaagden. Alle geld waarover men beschikte, werd gebruikt voor voeding. Er waren wel gaarkeukens. Kinderen en vrouwen hielpen mee om aan geld te komen. Doordat de staat een traditionele kerk voorstond, en er van onderop zich een nieuw kerkbeeld vormde, ontstonden conflicten. Mw. Beentjes werd door traditioneel denkenden wel

als communiste gezien. Bij de begrafenis van oud-president Eduardo Frei werd openlijk gedemonstreerd en toen president Augusto Pinochet de kathedraal binnenkwam, riepen de mensen: “moordenaar”. Na negen jaar Pinochet begon de bevolking zich te roeren. Men ging de straat op. De kerk was het enige officiële orgaan dat de mensen vrij bijeen kon roepen. De econoom Friedman, de adviseur van de militaire junta zou de economie moeten reorganiseren. Haar eigen bisschop was een vriend van mgr. Oscar Amulfo Romero y Galdamez, aartsbisschop van El Salvador (1977-1980). Wat zij in haar werk belangrijk vond was uitwisseling van ervaringen met priesters. Contact met bisschop en vicaris was goed. Het minste contact had ze met Nederlanders. Zij konden vaak niet begrijpen dat men in parochies en wijken anders werkte, dan zij deden. De vraag priester of leek, was in haar bisdom onbelangrijk. Belangrijk was: wat betekende het als de kerk ging opkomen voor de armen. Het begrip rechtvaardigheid kreeg voor haar nu meer inhoud. Tijdens haar verlofperiode ergerde zij zich aan de Kaski-rapporten die louter met getallen werkten, niet met inhoud. Verspilling van energie. Ook in Chili ging het om kwaliteit, niet om aantallen. Haar levensonderhoud in Chili werd deels door het bisdom deels door de Congregatie van de Missionarissen van Mill Hill betaald. Zelf had ze ook een en ander geregeld, ingeval ze in Nederland zou moeten blijven. Na haar verlof legde ze de nadruk op het vormen van mensen die basisgroepen konden begeleiden. Ze schreef daartoe een handleiding.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Kenya; Gemeenschapsontwikkeling; Basisgemeenschappen; Pastoraal werk; Sociaal werk; Catechese; Romero y Galdamez, Oscar Amulfo; Frei, Eduardo; Pinochet, Augusto.

MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE (MSF)

J.J. van Bergenhenegouwen

KMM 632

* 20 maart 1902 / interview: 10 september 1981, 295 minuten.

Werkgebied: Chili 1938-1981.

Functie: pastoraal.

Tijdens zijn priesteropleiding werd veel over missie gesproken. In 1938, twee jaar na zijn wijding, ging hij naar Chili met vijf andere paters van de Congregatie van de Missionarissen van de H. Familie (MSF) twee broeders. Taal en land waren volledig onbekend. Via enkele andere landen arriveerden ze in Antofagasta en Faltal (resp. mgr. Alfredo Cifuentes Gómez, bisdom Antofagasta en mgr. Juan Subercaseaux Errázuriz, bisdom Linares). Pater Van Bergenhenegouwen belandde na veel reizen en trekken in Yerbasbuenas bij de paters salesianen. De behuizing was erg armoedig, het bisschoppelijk paleis bescheiden, de kerk een provisorisch ingericht gebouwtje (het vorige was ingevallen). Het dorp telde 600 inwoners met nog enkele duizenden in de omtrek. Ook het nabijgelegen dorp Colbuco hoorde erbij. Uit het interview krijgt men de indruk dat de kerk wel aanwezig was, maar ongestructureerd. Vrouwen deden veel pastoraal werk. De bevolking verbouwde eigen groente en had een kleine veestapel. De opbrengst van collectes in de kerk plus een kleine bijdrage van de bisschop leverden het onderhoud voor de priesters. Het dorp Calbuco vertoonde nog de invloed van de paters jezuïeten uit de eerste Spaanse tijd: elke kapel had een bestuur, één geestelijk leider, één persoon zorgde voor de geldzaken. Pater Van Bergenhenegouwen werkte hier met pater Smits. De Chilenen hadden geen afkeer van buitenlanders. Bij hun installatie waren kerk en pastorie half klaar. De pas opkomende Katholieke Actie bood hulp. Deze was een landelijk orgaan. Op zondagen werd vergaderd. De leden deden aan charitatieve acties en ziekenbezoek en gaven uitleg van

het evangelie. Mannen waren wel gelovig, maar niet kerks. Er waren twee grote politieke partijen: de conservatieven, meestal oude katholieken en de liberalen die vrijer waren. Omdat democraten heetten links te zijn, werden ze gezien als een gevaar voor de kerk. Met zelf bijeengebracht geld werd een katholieke school gesticht. Volgens pater Van Bergenhenegouwen stonden godsdienstig leven en politiek los van elkaar. Jongeren liepen gemakkelijker warm voor religie, dan voor sociale problemen. In 1957 werd hij benoemd als lid van het regionaal bestuur in Santiago. Pater Ben Velsen was regionaal. Er waren nu 60 MSF-paters in Chili. In Argentinië had de congregatie een eigen seminarie, waar ook Chilenen naartoe gingen. In 1957 richtte Chili zelf een diocesaan seminarie op. Toen in de zestiger jaren de studenten zich meer voor politiek gingen interesseren, werd priester worden bijzaak. Materiële zaken kregen meer aandacht dan spirituele. Eind zeventiger jaren kwam een geestelijk opleving, volle kerken. Nu ontstonden basisgemeenschappen (comunidades de bases) die eerst op eigen parochie en eigen vorming gericht waren en zich soms superieur voelden. Medellín (1968) en Puebla (1979) kregen invloed. Pater Van Bergenhenegouwen achtte de charismatische beweging te emotioneel. Hij verschilde ook van mening met pater Klomberg die vooral via de politiek sociale verbetering wilde bereiken. Priesters moeten zich voor allen inzetten, vindt pater Van Bergenhenegouwen. Tijdens de spanningen tussen kerk en regering (president Salvador Allende) sprak kardinaal Raoul Silva Henríquez en diens hulpbisschop mgr. Enrique Alvear Urrutia, vrijmoedig. Pedro, voorman van de radicalen, werd toen gezien als gevaar voor de kerk en is nu een voorloper voor het nieuwe. Pater Van Bergenhenegouwen signaleert verschillen tussen dorp en stad. Santiago kende kadervorming, studiedagen, cursussen. Dorpen hadden niets op dat terrein. In Santiago waren cursussen voor novicen van diverse congregaties gezamenlijk. Overal werden leken ingeschakeld. Huwelijksvoorbereiding duurde een maand, die voor het vormsel twee jaren. Soms waren er 60 dopelingen tegelijk. Toen het aantal priesterroepingen toenam, opende de congregatie het seminarie weer. Er waren veel goed gemotiveerde late roepingen. Terugziend op deze tijd meent hij dat geloof en gebed hem staande deden blijven. Het celibaat was er niet moeilijker dan hier. Hij kijkt met voldoening terug op zijn bezig zijn met mensen, op de conferenties en vergaderingen met confraters.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Bisdom Antofagasta; Bisdom Linares; Missionarissen van de H. Familie (MSF); Salesianen; Jezuïeten; Buitenlanders; Pastoraat; Cifuentes Gómez, Alfredo; Subercaseaux Errázuriz, Juan; Katholieke Actie; Ziekenbezoek; Medellín; Puebla; Basisgemeenschappen; Charismatische beweging; Silva Henríquez, Raoul; Alvear Urrutia, Enrique; Eigenlandse roepingen; Celibaat; Novicen; Conferenties.

R.G.A. Corbeels

KMM 810

* 4 december 1934 / interview: 13 april 1984, 165 minuten.

Werkgebied: Chili 1963-1969.

Functie: pastoraal.

Nog vóór zijn priesterwijding studeerde pater Corbeels een jaar aan de Katholieke Universiteit van Santiago de Chile, waar missionarissen uit alle werelddelen studeerden. In Chili werd hij met meerderen tewerkgesteld in Tocapilla, waar de bisschop een Chileen was. Een groot deel van het interview handelt over coöperaties. In Tocapilla was een spaar- en credietcoöperatie die weinig effectief was door de grote inflatie en het feit dat alleen bestuurders zeggenschap hadden. Door zijn bemoeienis werden de coöperaties gebundeld tot één federatie. Tegelijkertijd werd er een supermarkt opgericht waardoor de prijzen genivelleerd werden. Dit leidde aanvankelijk tot tegenwerking van de middenstand. Langzamerhand zag ieder in dat er

met samenwerking wat te bereiken viel. De boekhouding bleef een moeilijkheid, zeker toen de coöperatie in omvang toenam en dus ook de hoeveelheid geld. De problematiek met betrekking tot de schulden was in heel Chili een veel voorkomend kwaad. Men startte een betere opzet onder leiding van een econoom. Toch verstreekte de bank uiteindelijk geen krediet meer, zelfs niet al zou de coöperatie op naam staan van de directeur van de paters. Toen hij direct betrokken raakte bij een proces, raadde de bisschop hem aan het land te verlaten. Terwijl pater Corbeels in Nederland bij de Fraters van Tilburg boekhouden studeerde en een vrijwilliger uit Barcelona zijn taak overnam, namen de militairen de coöperatie over bezetten zelf de posten aan de top en de coöperatie lag snel plat. Tocopilla had vier paters, twee parochiekerken en een kapel. Er werd begonnen met basisgroepen, een pater werkte in een timmerfabriekje. Pater Corbeels gaf - zoals de anderen - op zijn eigen wijze catecheseles en werkte daarbij samen met de dominee. president Eduardo Frei probeerde de bevolking welvaart te brengen, goede resultaten en mislukkingen volgden elkaar op. Ten gevolge van de coup kon hij in 1973 niet meer terug naar Chili. Na een hartoperatie werd hem gevraagd te werken bij het vreemdelingenpastoraat voor Spaanssprekenden. De coöperatie in Tocopilla blijft zijn geest bezig houden.

Trefwoorden: Bisdóm Puerto Montt; Pastoraat; Katholieke Universiteit van Santiago de Chile; Coöperaties; Basisgemeenschappen; Militairen; Catechese; Frei, Eduardo; Econoom; Fraters van Tilburg.

A. van Kessel

KMM 285

*12 september 1935 / interview 22 augustus 1980, 330 minuten.

Werkgebied: Chili 1962-1980.

Functie: pastoraal.

Tijdens zijn studietijd is pater Van Kessel voorzitter van Vindicamus. Hierbij zijn 42 grootseminaries aangesloten. Weinig voorbereid doet hij een pastoraal jaar in Chili en taalstudie in Santiago. Hij ontmoet soms een neo-kolonialistische-houding. Zijn regionale overste Bentvelse benoemt hem voor Open Deurwerk in Santiago. Het interview is doortrokken van de troebelen in Chili op politiek, sociaal en religieus gebied. Hij wordt te werk gesteld in Calbuco, in grootte vergelijkbaar met de provincie Utrecht. De bevolking heeft weinig contact met de buitenwereld. Langs de stranden leven de mosselverzamelaars, landinwaarts is landbouw, kleine boeren, alleen in Osorno werken grote Duitse boeren. Tijdens de regering van president Eduardo Frei worden 21 lagere scholen opgericht in de regio van pater Van Kessel. Door de grote afstanden wordt er vrijwel geen catechese gegeven op de scholen, wel gedurende twee jaren voor de Eerste H. Communie. Ook de ouders moeten die catecheselessen volgen. Er is weinig specialisatie in het onderwijs. Pater Van Kessel kiest voor technisch onderwijs in verband met de opleiding van meisjes. De staat intervenueert rigoureuus in het onderwijs, ook op de katholieke universiteit. Het bewind van president Salvador Allende faalt door wanorde en slechte raadgevers en de Partido Nacional. Na de omwenteling onder Pinochet worden veel mensen gevangen genomen. Mensen die met Van Kessel spreken, worden mishandeld en hij wordt beschuldigd van communisme. Als na een bezoek van de Paus diens uitspraken gebruikt worden tegen de bisschoppen reageren dezen daartegen. Twee van de 23 bisschoppen, mgr. Emolio Tagle Covarrubias, bisschop van Valparaíso, en mgr. E. Vicuña Aránguiz, aartsbisschop van Puerto Montt, staan aan de kant van Pinochet. Deze laatste, tot wiens bisdom Van Kessel hoort, woont in een luxe chalet. Tijdens Pinochets regering is de begroting voor defensie hoger dan die voor gezondheidszorg en onderwijs. Gelukkig komt er steun van Memisa en de Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA) en zijn veel artsen sociaal voelend. De kerk maakt zich los van de Partido Nacional. De verhouding met Pinochet, die zich wel in protestantse kringen beweegt, blijft moeilijk.

Medellín (1968) en Puebla (1979) zijn niet los te zien van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Zij benadrukken de deelname van leken aan het apostolaat met het accent op de sociale kant van de samenleving. Gustavo Gutiérrez benadrukt dat verlossing ook betekent bevrijding van ellende. Opvallend is dat rijken vaker praktizerend katholiek zijn dan armen. Deze laatsten hadden gedacht dat de Paus tijdens zijn bezoek aan Bogota hun kant zou kiezen, maar dat werd een teleurstelling. De Franse bisschop M. Lefèbvre heeft veel aanhang in Chili. Dat de kerk zich beweegt op het sociale vlak blijkt uit een goed woonproject in een krottenwijk in Santiago. Zuid-Chili is eeuwenlang zonder priesters geweest. Lekenleiders - uit eigen kring gekozen - gingen toen voor (Fiscal), een werkwijze die oorspronkelijk door jezuiten was ingevoerd en waardoor gemeenschappen in stand bleven. Chileense katholieken beleven hun geloof van binnen uit, niet volgens traditionele regels. De kerk benadrukt gelijke rechten voor man en vrouw en richt vrouwenbonden op. De pil is niet populair, maar prostitutie heerst vrij sterk en er zijn veel ongehuwde moeders. Zusters van Liefde van Schijndel leiden een huishoudschool voor meisjes. Voor zustercongregaties melden zich weinig nieuwe kandidaten, terwijl seminaries - goedkope opleiding - vol lopen. De in Calbuco aanwezige Italiaanse zusters integreren vrijwel niet. De regionale seminaries zijn in handen van Duitse kapucijnen die de oude werkwijze hanteerden. De overtuiging heerst dat men in de toekomst niet zonder gehuwde priesters zal kunnen bestaan. Er wordt geen vast stipendium gevraagd voor H. Mis, wel betalen christenen 1% van hun inkomen als kerkbelasting. De bevolking weet sociaal werk, bijvoorbeeld dat van Amnesty International te waarderen. Er zijn echter voor debiele kinderen, waarvan het aantal door inteelt groot is, geen voorzieningen. Van Kessel zelf werkt graag aan de basis. Oudere priesters werken heel traditioneel, jongeren lopen vaak te hard. Voor de toekomst ziet hij de noodzaak van de vorming van leken en van de aanpassing door de kerk aan de noden van mensen.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Pastoraat; Landbouw; Frei, Eduardo; Onderwijs; Catechese; Allende, Salvador; Partido Nacional; Memisa; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Tagle Covarrubias, E.; Vicuña Aránguiz, E.; Lefèbvre, M.; Leken; Jezuiten; Medellín; Puebla; Tweede Vaticaans Concilie; Gutiérrez, Gustavo; Vrouwenbonden; Seminaries; Italiaanse zusters; Kapucijnen; Zusters van Liefde, Schijndel; Kerkbelasting.

J.G.N. de Kinderen

KMM 287

* 21 mei 1926 / interview: 18 december 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Chili 1955-1973.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Na afgekeurd te zijn (hypertensie) voor de missie werkt pater De Kinderen bij een pastoor in Geldrop. Daar keurt een arts van het ziekenhuis hem alsnog goed en in 1955 vertrekt hij naar Chili: Puerto Octay, een dorp met 800 inwoners. De Congregatie van de Missionarissen van de H. Familie (MSF) begon te missioneren in dorpen en ging later naar Santiago. Puerto Octay was een soort Duitse kolonie, pastoor en Duitse zusters. Hij reisde rond, te voet, te paard, per motor, later auto. De verst afgelegen statie was 45 km. De bevolking is arm en drinkt veel. De grootste boer bezit 800 ha. Het niveau is laag en Duitse kolonisten willen het volk arm houden. Wie zal anders voor ons werken? De pastoor is sociaal bewogen, maar werkt niet vernieuwend. In 1959 wordt hij overgeplaatst naar Buen Consejo, een parochie binnen Santiago, 20.000 zielen. De parochie is half rijk, half arm en beide groepen hebben geen contact. Elke groep rijken heeft een eigen groep armen. Hij gaat zes maanden naar Noord-Amerika om geld in te zamelen voor de bouw van een seminarie ook al is er nog geen bouwgrond. Tenslotte wordt met twaalf jongens begonnen in een kelder van de Zusters van Roosendaal. Op het bisschoppelijk seminarie komt een arme jongen niet

aan bod. Het is zijn inziens de schuld van de Duitsers die van mening zijn dat de kerk de kant van de rijken moet kiezen. Priesters zijn geschoold in Europese theologische kennis, waar sociaal engagement maar een aanhangsel is. De Kinderen wordt verweten te sociaal te zijn en te weinig geestelijk. Hij vindt de Nederlandse kerk te individualistisch. Als gevraagd wordt naar iemand om een seminarie op te richten, meldt hij zich. Het seminarie komt er en is in eerste instantie bedoeld voor de Congregatie van de Missionarissen van de H. Familie. Hij is er novicenmeester en rector. Veel jongeren hebben een minderwaardigheidsgevoel en het seminarie ontmoet kritiek. Uit het interview blijkt duidelijk dat veel onenigheid tussen priesters en gelovigen het gevolg is van vooroordelen. De jonge kerk is tegen samengaan van de rijken met de kerk tegen de reis van de paus naar Bogota en bezet als protest de kathedraal. Er is kritiek op de fraaie pauselijke nuntiatuur terwijl er gebrek is aan arbeiderswoningen. Om zijn sociale inzichten in praktijk te brengen, gaat hij met jongeren in een krottenwijk wonen, zorgt zelf voor het huishouden en helpt mensen hun problemen op te lossen en op te komen voor hun rechten. Na de staatsgreep van Pinochet wordt het seminarie opgeheven. De Kinderen ziet dit niet als mislukking: hij heeft veel jongeren geholpen in hun opvoeding. Hier is het celibaat het struikelblok. Tot celibaat kan men niet opvoeden. Ook pater De Kinderen ervaart de ondervragingen tijdens Pinochet als verschrikkelijk. Voor eigen lijfsbehoud woont hij een tijdlang in twee huizen.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Missionarissen van de H. Familie (MSF); Pastoraat; Priesteropleiding; Seminarie; Zusters van Roosendaal; Novicen; Rector; Sociale inzichten; Arbeiders; Krottenwijken; Celibaat; Pinochet, Augusto.

T.J.G. Klomberg

KMM 292

* 25 september 1930 / interview: 12 december 1980, 300 minuten.

Werkgebied: Chili 1960-1980.

Functie: pastoraal.

Uit het interview komt een priester naar voren, sterk bewogen met de armen. Hij slooft zich dermate voor de bevolking uit, dat hij in 1969 fysiek en geestelijk overspannen is. Daarna spreekt hij over zijn andere inzichten als: bekering. Hij gaat successievelijk met een confrater in een volkswijk wonen, met twee Italiaanse priesters onder de mensen. Conflict met mgr. C. Conzález Cruchaga, bisschop van Talca, ontstaat als deze wil dat men in het nieuwe parochiehuis gaat wonen. Drie en een half jaar lang woont pater Klomberg alleen en verdeelt zijn tijd tussen gebed en het helpen van de mensen, bijvoorbeeld bij de oogst. In Talca en Santiago woonden zusters al onder de mensen. In 1976 houdt hij een vierdaagse hongerstaking als de bisschop wenst dat twee priesters het diocees verlaten. De priesters hadden contacten met basisgroepen. Hier manifesteerden zich botsingen tussen de officiële kerk en de volkskerk. De christendemocraten en ook de kerk identificeren zich met de officiële kerk. Uit onvrede hiermee vertrekken vier Italiaanse paters naar Ecuador. De bisschop erkent dat Klomberg vanuit christelijke inspiratie werkt, maar na 1973 ervaart deze laatste van de officiële kerk louter tegenwerking. Hij blijft echter beklemtonen dat de kerk de kant van het volk moet kiezen met alle onzekerheden van dien. Hij evalueert zijn eigen priesteropleiding waaraan de politieke analyse van de maatschappij ontbrak. Nu kiest hij voor het ondergronds verzet uit christelijke overtuiging. Om afstand te nemen gaat hij vier maanden naar Ecuador daarna naar Noord-Brazilië. De ondergrondse werkt onder vakbonden en andere organisaties om ze te reactiveren. Ze voeren politieke acties uit en onderscheppen via gewapende commando's bijvoorbeeld voedseltransporten. Doel: rechtvaardigheid. Na de coup van 1973 wordt pastoraal werk teruggedrongen naar de sacristie. Het gevolg is dat er basisgroepen ontstaan die hun inspiratie putten uit het evangelie (parabel van arbeiders in de wijngaard). In de

basisgroepen bevinden zich door Pinochet betaalde spionnen. Pater Klomberg valt in handen van de geheime politie en belandt vijf dagen in de gevangenis. Hij wordt afgezonderd van de gewone gevangenen. Op zondag komen 80 tot 100 mensen hem bezoeken. Hij wil deelname aan de volksbeweging niet opgeven, zelfs al zou het hem zijn leven kosten. Dictatuur buigt niet voor de kerk. De socialistische samenleving beantwoordt het best aan Gods plan met de mensen. Het volk moet politiek bewust gemaakt worden, macht krijgen over productiemiddelen. Heropvoeding van beulen is een taak voor de kerk. Tijdens de eerste vijf jaren heeft zijn congregatie geen contact gezocht met pater Klomberg, maar in 1975 krijgt hij de verantwoording voor de voortgezette vorming in Chili. Hij volgt hiertoe een cursus in Rome die geen rekening houdt met de maatschappelijke realiteit in Europa, Azië en Zuid Amerika. Hij is ervan overtuigd dat mensen zelf inspraak zullen gaan opeisen. Om het volk te steunen geeft hij de verboden ondergrondse documenten door. Er komen zeven Prado-priesters uit Frankrijk in Talca, waar uiteindelijk 60 actieve priesters zijn. Na 1973 heeft de kerk geld en pater Klomberg benut dit voor maaltijden voor kinderen en het scheppen van werkgelegenheid. Als hij in 1974 een auto krijgt, geeft hij deze na een half jaar terug: "mensen hebben niet eens geld voor schoenen". Hij fietst weer. In 1980 moet hij Chili verlaten en gaat hij naar Ecuador waar al over hem gepubliceerd is (ook in *De Telegraaf*). In Nederland heeft hij een gesprek met de IKON. Hij bezoekt ook Genève en legt getuigenis af bij de commissie voor de mensenrechten van de VN.

Trefwoorden: Bisdom Talca; Aartsbisdom Santiago de Chile; Pastoraat; Conzález Cruchaga, C.; Basisgemeenschappen; Volkskerk; Pinochet, Augusto; Politieke situatie; Gevangenispastoraat.

W.A. Steenhof

KMM 504

* 13 oktober 1917 / interview: 12 augustus 1979, 325 minuten

Werkgebied: Chili 1951-1979.

Functie: pastoraal.

Oorspronkelijk wilde pater Steenhof naar de Dajaks op Borneo. Vanuit Rome werd de congregatie verzocht paters naar Chili te sturen. Samen met pater T. Lichthart en pater M. Noordman vertrokken zij op 31 maart 1951. Ze waren aangesteld voor tien jaren en arriveerden op 21 mei 1951 in Valparaíso en begonnen daarna in een kleine parochie in Santiago. Na zes maanden van taalstudie beklommen ze - met briefje - de preekstoel in de parochie S. Rosa ie Prima. Steenhof zet de taalstudie voort en richt de verkenners op. Hij zorgt voor de toediening van de sacramenten, vaak biechthoren. Doop, huwelijk en dood zijn aanleiding om naar de kerk te gaan. Op 8 december doen 300 kinderen de Eerste H. Communie. Verder kerkt 5% der bevolking. Voor de jeugd is er: Jeugd van het H. Hart. Volgens pater Steenhof is de kerk van Chili vergelijkbaar met die van Nederland. Elke week vergaderen de paters: bespreken het pastoraal plan van het bisdom en houden een theologische conferentie. De grote Missie die de paters geven wordt voorafgegaan door gesprekken in kleine groepjes. Er is inspraak van de mensen over verwachtingen van de mensen, ten aanzien van de priesters, en over het gezin. In het ziekenhuis doet pater Steenhof pastoraal werk: bediening, communie uitreiken. Later zorgt hij ook voor het welzijn van het personeel. Ten gevolge van een loterij-actie in Nederland kan hij 95 radiokastjes installeren voor de zieken. De Kajotters worden opgericht en er wordt gewerkt in de geest van mgr. J.L. Cardijn (1882-1967), eerst jongens en meisjes apart, later gemengd. Van Santiago vertrekt hij naar Talca. Chileense priesters en buitenlandse missionarissen werken onder rijken en onder arme landarbeiders. Er wordt meer aandacht besteed aan de landarbeiders. Voor jongeren is er weinig werk. De lonen zijn laag en sociale voorzieningen ontbreken. Wel is er grote onderlinge solidariteit. Behuizing is slecht en er heerst een drankprobleem. Prostitutie komt weinig voor. Er bestaat wel een echt kapitalistisch

systeem, maar dit wordt gedemocratiseerd. Ook in de industrie (kartonplaten) is weinig vast werk. Door het ontstaan van arbeidersbonden komen er betere arbeidsvoorwaarden. De bonden krijgen meer invloed in de Kamer, maar buitenlanders kunnen zich beter niet met politiek bemoeien. President Eduardo Frei bevordert sociaal welzijn van armen (sociale voorzieningen, kinderbijslag). Er is landhervorming en de Falange groeit uit tot CDP. President Allende's programma sluit aan bij dat van Frei, maar hij wordt gedwarsboomd door rechts. Links eist steeds meer en tenslotte ontstaan er veel stakingen. Goederen worden gedistribueerd en er is devaluatie. Vrouwen houden hongeroptochten. Boerderijen worden onteigend. Te sterke linkse invloed leidt tot de val van president Allende. President Augusto Pinochet is een goed organisator. Rechten van arbeiders worden niet gerespecteerd en er zijn geheime spionnen onder hen. Er komen politieke gevangenen. Vóór president Frei was de kerk sterk conservatief, nu ontstond de groep 'Christenen voor het socialisme'. Rome had steeds bisschoppen gekozen die de zijde van de arbeiders kozen. Het grootseminarie van Santiago telde nu 120 seminaristen. Aan vrouwelijke religieuzen waren er: zusters van Santa Marta (Italië), en dertig Chileense zusters die in de pastoraal werkten. Er was marginaal contact met de protestanten. Zij probeerden bekeerlingen te maken. Om het geloof te verdiepen worden basisgemeenschappen opgericht. Tegelijk is hier een politiek element: de bespreking van de arbeidswetten. Er is een centrale groep met nevangroepen. Elk jaar wordt een nieuwe verantwoordelijke gekozen. Zorg voor de armsten staat voorop: huwelijkstrouw wordt beklemtoond. Priester moet zich overbodig zien te maken en op zoek gaan naar plaatsen zonder basisgemeenschap. Nu zijn er zes zulke gemeenschappen. Medellín (1968) en Puebla (1979) geven richtlijnen om volgens het evangelie te leven. Invloed van de bevrijdingstheologie is groot. Pater Steenhof kent de bevrijdingstheoloog Gustavo Gutiérrez. Het vormen van basisgemeenschappen acht Steenhof echt het werk voor een missionaris. De mensen tot christenen vormen geschiedt niet via preken.,. Aanvankelijk heeft de eigen pastoor weinig begrip voor basisgemeenschappen, catechese op school is van meer belang. Steenhof ontvangt via een actie 'Een steentje voor Steenhof' in Bommel 30.000 gulden. Hij wordt zelf benoemd voor Talca en moet het geld in Santiago achterlaten. Dan volgt een voorschrift dat dit soort geld via de congregatie besteed moet worden. Er wordt geprobeerd coöperaties op te richten met het doel: huizenbouw. In Talca faalt dit. Leningen voor huizen komen alleen ten goede aan de beter gesitueerden. Cebemo wil bijdragen als er kennisoverdracht mee gepaard gaat. Dit is niet het geval. Er wordt een fonds opgericht met 180.000 dollar voor 50 huizen. In 1978 geeft de regering subsidie voor huizenbouw. Men kan zich inschrijven voor de coöperatie, maar armen vallen hier buiten, omdat ze de rente niet kunnen betalen. De eerste huisjes kosten 22.000-24.000 peso, nu 120.000 peso. Steenhof wilde ook in een van deze huisjes wonen tussen de mensen. De verhouding met de pastoor was oorzaak dat dit niet doorging. Wel heeft hij een gaarkeuken gebouwd. Steenhofs visie was: de blijde boodschap brengen aan mensen die daar het meest behoefte aan hadden. Van verzorgende kerk naar een gemeenschap met eigen verantwoordelijkheid. De sociale democratische samenleving heeft de toekomst. De kerk groeit. Er komen meer priesters uit arbeidersmilieus. Chili heeft aan Steenhof vernieuwing gebracht.,. missionaire inspiratie. Hij is een Chileen geworden.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Bisdom Talca; Pastoraat; Sacramentele bediening; Kajotters; Cardijn, J.L.; Gutiérrez, Gustavo; Radio; Arbeiders; Landhervorming; Industrie; Falange; Buitenlanders; Frei, Eduardo; Allende, Salvador; Pinochet, Augusto; Christenen voor het socialisme; Basisgemeenschappen; Bevrijdingstheologie; Woningbouw; Coöperaties; Cebemo; Overdracht; Medellín; Puebla.

C. Tulen

KMM 537

* 1 december 1913 / interview: 10 maart 1980, 225 minuten.

Werkgebied: Chili 1946-1972.

Functie: pastoraal.

Ook uit dit interview blijkt dat jonge priesterstudenten tijdens hun seminarietijd verschillen opmerken tussen moraalpraktijken hier en in de missiegebieden. Ook pater Tulen ervaart veel van het geleerde als ballast: biechtpraktijken, toedienen van doopsels bij grote kindersterfte. Bij de keuze van een missiegebied waren voor zijn overheid financiën een doorslaggevende factor: Borneo kostte teveel, Chili met zijn gevestigde hiërarchie zou een stabiel monetair bestuur hebben. Tulen zelf had geen inspraak. Toch zullen economische zaken een groot deel van zijn leven beheersen. Vertrek naar Chili was pas mogelijk na de oorlog, in 1946. Hij werd benoemd in een parochie aan de zelfkant van de stad Talca en hield zich vier jaar lang bezig met pastoraal werk. Er was een ziekenhuis met 900 bedden en dus veel bedieningen te verrichten. Huwelijken werden met 3 à 4 paar tegelijk ingezegend. Omdat men op 18 september, nationale feestdag, vrij had, werd er dan gedoopt: 80 à 90 baby's tegelijk. Ook de voorbereiding voor de Eerste H. Communie gold altijd een grote groep kinderen tegelijk. Hier leerde pater Tulen grotendeels de taal. De paters hadden een christelijke opvoeding van het kind hoog in het vaandel. Via het kind hadden zij dan toegang tot de ouders. Pater Tulen wilde daartoe - ondanks gebrek aan samenwerking met de anticlericale onderwijzers - een parochieschool opzetten voor arme kinderen. Helaas waren de paters niet praktisch ingesteld, en pas toen de Broeders van Maastricht (FIC) er hun interesse en werkkraft aan gaven, kwamen de in maart 1947 begonnen scholen tot bloei: eerst de lagere school, later de HBS. Eind 1948 namen Italiaanse vrouwelijke religieuzen scholen over. Zonder inspraak zijnerzijds werd pater Tulen in 1950 overgeplaatst naar Pedro de Valdivia in het bisdom Santiago de Chile. Mocht hij niet tegen het woestijnklimaat bestand zijn, dan zou hij teruggeroepen worden. Zijn congregatie Missionarissen van de H. Familie (MSF) missioneerde hier sinds 1947, en hij woonde hier met twee andere paters. Een Noord-Amerikaanse mijnbouwmaatschappij had in deze verlaten streek voor haar arbeiders 1100 woningen neergezet. Ze had waterleiding en elektriciteit aangelegd en een mooi kerkje gebouwd waarin geen arbeiders kwamen. Bovendien had ze een school opgericht met eigen leerkrachten en een anti-religieuze methode van aanpak. Na veel over het onderwerp te hebben gelezen, vatte pater Tulen het plan op om een coöperatieve boerenleenbank op te richten. Op 1 januari 1951 ontmoette hij dé katholieke expert daarvoor: Daniël Marin. Chili kende al coöperaties: in het noorden had mgr. J.M. Caro Rodríguez, (1939-1958) een coöperatieve broodfabriek opgericht, in Santiago waren vier coöperatieve boerenleenbanken. Hij moest echter 100 leden werven. De mijnbouwmaatschappij werkte tegen en voor de Chilenen had geld beleggen bij een bank, opnemen van leningen, wijzen van sparen en aflossen heel wat voeten in de aarde. De motivatie om leningen af te sluiten voor bedden, matrassen, dekens, had heel wat voeten in de aarde. Door het werk bij de coöperatie raakt pater Tulen betrokken bij een staking en dreigde de grens overgezet te worden. Hier schoot de bisschop te hulp. Bij een schietpartij bemiddelde hij bij politici. Naast de coöperatieve bond was er een communistisch georiënteerde vakbond die louter materiële belangen op het oog had. Via de coöperatie had pater Tulen contact met de bevolking en - hoewel hij geen bekeringen op het oog had - kwamen er meer mensen in het kerkje. De sociale situatie van de mensen werd beter. De kerk zette zich ook in voor huisvesting van mensen die niet bij de mijn werkten. In 1961 haalde de bisschop hem naar Antofagasta, als diocesaan adviseur van coöperatieve bouwverenigingen. Eind zestiger jaren bood een Amerikaanse Bank hem een lening van vijf miljoen dollar aan te besteden voor de bouw van 2400 huizen. Tulen beklemtoonde dat vooral

de armen hiervan moesten kunnen profiteren. Daardoor ontstond strijd over de te hoge rente. Tenslotte werden er tot 1970 toch 2000 huizen gebouwd. Toen de diverse projecten hem boven het hoofd groeiden, en het ministerie hem geen boekhouder toestond, meende hij dat het goed was een jaar afstand te nemen. Het was de tijd van president Salvador Allende. Stakingen, onrust en ontevredenheid heersten in het land. Via zijn economisch werk (ook onder vissers) was er een band gegroeid met de mensen. Zij vroegen naar de motivatie die hem bezielde voor zijn werk. Zo vonden velen de weg naar de kerk.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Bisdom Talca; Missionarissen van de H. Familie (MSF); Pastoraat; Broeders van Maastricht; Arbeiders; Mijnbouw; Marin, Daniël; Caro Rodríguez, J.M.; Coöperaties; Communisme.

MISSIEZUSTERS VAN DE H. FAMILIE

M.Th. Bättig [kloosternaam: zuster Marie Therese]

KMM 24

* 09 november 1938 / interview: 17 juni 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Chili 1976-1980.

Functie: catechese; pastoraal.

Zuster Marie Therese komt uit Zwitserland. Zij trad 1959 in bij de Missiezusters van de H. Familie in Baarlo. Zij vertelt over haar jeugd en haar ervaring als een buitenlandse zuster in een Nederlandse congregatie. Heeft na haar intreden gewerkt in Paderborn, Bremen en Mainz. Missionaire aspiratie kwam op. Kreeg een benoeming voor Chili. De zusters waren daar sinds 1960 werkzaam op het terrein van het onderwijs, de gezondheidszorg en de pastoraal in Santiago de Chile, Abruquil in het zuiden en in San Felix in het noorden. Zij vertrok in 1976 naar Santiago de Chili. De gemeenschap daar bestond uit tien Nederlandse zusters en negen Chileense zusters. De bevolking was katholiek, maar door het tekort aan priesters konden velen geen uiting geven aan het geloof. De zusters namen taken over van de priesters op het terrein van de catechese en de pastoraal. Zij beschrijft de armoede en het verschil tussen arm en rijk. Men beschouwde de missionarissen en de zusters als "hogere wezens" en dat deed haar pijn. Het eerste jaar besteedde zij aan het leren van de taal en het volgen van cursussen. Haar hoofdtak werd gezinscatechese. Zij geeft een uitvoerige beschrijving wat deze taak inhield: de voorbereiding op doop, de Eerste H. Communie, het huwelijk en het vormsel. Zij gaf cursussen aan volwassenen en kinderen. Er werd een commissie ingesteld om een eigen catechesemethode te ontwikkelen. De mensen wisten niets van Jezus Christus en hadden een grote verering voor Maria. Wat ze wisten was van mondelinge overlevering. Probeerde een Godsbeeld mee te geven dat theologisch-bijbels goed verantwoord was. Geen God die straft, maar een God van "liefde, tederheid en vergeving". Geen nadruk op een leven in het hiernamaals, maar op de eigen situatie. Hierna gaat zij in op de houding van de officiële kerk. Zij geeft een profiëlschets van mgr. Enrique Alvear Urrutia, hulpbisschop van Santiago de Chile, en zijn medewerkers. De bisschop zat op de lijn van Medellín (1968) en Puebla (1979). Hij had een voorkeur voor de armen. Zij geeft informatie over enkele sociale projecten van de congregatie zoals gaarkeukens en gezondheidscursussen. Uitvoerig komen daarna een aantal onderwerpen aan de orde die te maken hebben met de politieke en sociaal-economische toestand van Chili onder een militaire dictatuur. De zonde van Chili is de "onrechtvaardigheid". Zij vindt het belangrijk om te werken aan bewustmaking. De structuur moet veranderen. Mensen bewust maken van hun situatie. Het fatalisme van de bevolking doorbreken. Zij noemt namen van bisschoppen en priesters die zich verzetten tegen de dictatuur. De regering wil kerk en politiek

scheiden. De kerk moet zich volgens de regering beperken tot het dogmatische etc. gericht op het hiernamaals. Zuster Marie Therese geeft aan over welke middelen kerk en religieuzen kunnen beschikken om de mensen voor te bereiden op een betere toekomst: scholen en gespreksgroepen waar sociale, economische en politieke besproken kunnen worden. Aan het einde van dit interview, het enige interview met een zuster werkzaam in Chili, geeft zij aan wat de taak is van de missionarissen: meewerken aan de opbouw van een lokale kerk zonder buitenlanders. De missionaris moet op de hoogte zijn van de denkbeelden van Medellín (1968) en Puebla (1979). Zelf probeert zij het religieus leven te combineren met het praktische leven. Geeft aan hoe haar dagindeling is met tijd voor een eigen geestelijk leven. Tot slot komt zij terug op de politieke toestand en zegt: "Sociaal engageren vanuit het Evangelie noemt men politiek". Er zijn missionarissen uitgewezen omdat zij beschouwd werden "als communist". Hiermee eindigt dit interview.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Gemeenschap; Pastoraal werk; Onderwijs; Gezondheidszorg; Catechese; Alvear Urrutia, Enrique; Religieus leven; Politiek; Stakingen. Buitenlanders; Medellín; Puebla.

PATERS VAN DE H. HARTEN (SSCC)

E.R. Davids [kloosternaam: pater Ferdinand]

KMM 106

* 4 augustus 1891 / interview: 27 mei 1977, 120 minuten.

Werkgebied: Chili en Peru 1916-1926; Cookeilanden 1926-1954; Nieuw-Zeeland: 1954-1973.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Pater Ferdinand is voorbereid voor Hawaï, maar vertrekt in 1916 naar Chili. Hij acht dit nauwelijks missiegebied: rijkeluiszontjes. In 1926 arriveert hij op de Cookeilanden. Hoge beschaving, maar het is moeilijk om aan grond te komen. Er zijn twee koningen: de eerste bewaakt de Protestantse zendelingen, de tweede pater Bernardinus. Het enige boek dat uit de Maori-taal in Frans en Engels is vertaald, is de bijbel. In 1939 verschijnt de eerste radio op de eilanden. De zuidelijke eilandengroep heeft veel groente, de noordelijke bestaat uit koraaleilanden en levert veel vis. Er zijn een paar honderd inwoners per eiland. Waar deze Maori's vandaan komen is onbekend. Protestantse Zendelingen hebben de oorspronkelijke godsdienst uitgeroeid. Een tiende der bevolking is katholiek en er heerst veel bijgeloof. Er is een soort oecumene op volksbasis. Men bewerkt paarlemoer en maakt een speciaal soort kaarsen. Er is een eigen wijze van tempelbouw. Op de voormiddagen wordt godsdienstonderwijs gegeven op de scholen. Er is een gedrukte catechismus in het Maori. Op zondag wordt over de bijbel gepraat en gezongen, niet gewerkt en zelfs niet gekookt. Ze zijn bijbelvast. Hij mag gemengde huwelijken inzegenen. De overgang van het Latijn naar Maori tijdens Eucharistievieringen levert geen moeilijkheden op. Het opleiden van jongens tot priester mislukt in verband met de celibaatsverplichting. Catechisten doen veel werk. In het zuiden helpen ze in de scholen en worden bezoldigd door de regering. Scholen die eigendom van de missie zijn, komen ten laste van de missionarissen. De Congregatio de Propaganda Fide betaalt de missie via prefect, apostolisch vicaris of bisschop. Er zijn ongeveer twaalf vrouwelijke religieuzen: Zusters van Chiny. De bevolking kent geen geld: er is ruilhandel: gedroogde kokosnoot. Het leven van de missionaris bestaat uit het zorgen voor eigen huishouding, ziekenbezoek, avondgebed met parochianen (ongeveer twintig), bezoekers te woord staan, godsdienstlessen. Twee of drie keer per jaar komen postboten. Het contact met protestantse zendelingen is goed. De Cookeilanden zijn

zelfstandig, maar financieel afhankelijk van Nieuw-Zeeland. De huidige regeringsleider Aitutaiki heeft bijna heel zijn leven (25 jaar) op Nieuw-Zeeland gewoond. De leider van de oppositie Davis, een arts, gestudeerd in Boston. Elk eiland heeft een of meer afgevaardigden, maar er is weinig democratie. In 1954 vertrekt hij naar Nieuw-Zeeland. Hij doet pastoraal werk onder de Maori's. Duizend van de drieduizend inwoners zijn immigranten. De meest noordelijke eilanden raken ontvolkt. Hij is er rector van een bejaardenhuis van de zusters. Maori = Tanakka = Mens. Hij eet er vaak drie keer per dag vis.

Trefwoorden: Bisdom Hawaii; Cookeilanden; Maori's; Radio; Pastoraat; Protestantse zendelingen; Catechese; Eigenlandse priesters; Celibaat; Gemengde huwelijken; Apostolisch vicaris; Congregatio de Propaganda Fide; Financiën; Democratie; Zusters van China; Ziekenbezoek; Bejaardenhuis; Rector.

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ)

F. van der Hoff

KMM 628

* 16 juli 1939 / interview: 18 augustus 1981, 277 minuten.

Werkgebied: Chili 1970-1973; Mexico 1973-1981.

Functie: onderwijs.

Tijdens zijn studie theologie in Nijmegen ontwikkelde hij een opvatting over missionair werken die sterk sociaal-politiek gekleurd was. Zijn doctoraalscriptie handelde over politiek: vanuit de theorie keek hij naar Zuid-Amerika. Hij had al contact met Chili en zag zijn taak in ontwikkelingslanden vooral als een keuze voor de armen. Hij werd docent aan de Universiteit van Ottawa in Canada en reisde - benoemd door de Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM) - telkens naar Chili. Hier zag hij een groei naar het socialisme, wat tweespalt teweeg bracht bij de religieuzen: pro of contra. Tijdens president Salvador Allende groeide de macht van het communisme en ontstond de groep 'Christenen voor het socialisme'. Van der Hoff betreurde de val van Allende en verweet de kerk dat ze het volk niet had gemotiveerd en de uitdaging uit de weg ging. Structuurverandering langs parlementaire weg achtte hij evenmin mogelijk. Terug in Canada introduceerde hij bij de studenten de bevrijdingstheologie. Hier vond hij steun in het denken van Gustavo Gutiérrez. Zijn eigen kijk op ontwikkelingswerk was sterk theoretisch. Toch vond hij dat de bevrijdingstheologie te weinig praktische resultaten opleverde. De voedselsituatie moest zijn inziens op mondiaal niveau bezien worden. Zelf wilde hij het voedselpakket van mensen veranderen: produceren voor eigen gebruik en de rest verkopen. Deze werkwijze - die hij deels van Nicaraguanen geleerd had - sloeg aan. Er was veel gemeenschappelijk grondbezit en door samenwerking en onderlinge solidariteit zakte het kostenpeil. Men ervoer dat voldoen aan basisbehoeften belangrijker was dan het bezit van een stenen huis. Door het lucratieve aanbod van credietbanken staken de mensen zich in de schulden. Bewustwording was noodzakelijk. Het isolement tussen de dorpen werd langzamerhand verbroken. Belemmerend werkte hier de Cacique, een lokale bond met grote economische macht. De regering stond integratie van de Indianen voor, vooral waar dat economisch lucratief was. Daar waar olie en uranium gevonden werd, werd werk in het vooruitzicht gesteld, grote wegen aangelegd. Er ontstond een olieraffinaderij. De kerk wilde vooruitgang vanuit christelijke motivatie. Daartoe was kadervorming nodig: het grootseminarie werd ingeschakeld. Bestrijden van onrecht was het motief, maar ook het eigen belang van de kerk. Na interne evaluatie stelde de kerk prioriteiten en onderbouwde die theologisch. De nadruk werd gelegd op basisgemeenschappen voor boeren, arbeiders en studenten. Men had een

volksbeweging voor ogen, maar de richting was nog onduidelijk. Men wilde zowel kerkelijk als maatschappelijk bezig zijn. In de basisgemeenschappen werd wekelijks nagedacht over de bijbel en de liturgie kreeg aandacht. Men sprak over de eigen situatie en dat alleen werkte al bevrijdend. De Indianen vroegen op pastoraal terrein een benadering die aansloot bij hun volksreligie en mythische verhalen. De mensen lieten zich moeilijk doorgronden. Van der Hoff werd vicaris-generaal bij een bisschop die - hoewel paternalistisch - de taal van het volk sprak en het niet altijd eens was met zijn priesters. Elk diocees werd in tweeën gesplitst: bisschop en vicaris hadden zo elk hun eigen terrein voor vorming en kaderbegeleiding. De vicaris was ervan overtuigd dat kadervorming nodig was. Door de vele sociale conflicten lag hier een ideaal terrein voor bevrijdingsbewegingen. Hij bezocht groepen of ontving ze aan huis. Aan politiek doen was hem een tweede natuur geworden. MEXICO. Op verzoek van mgr. Sergio Mendez ging hij in 1973 naar Mexico om Chileense vluchtelingen op te vangen en als coördinator van het centrum. Nederlands geld van een actie voor vluchtelingen in 1976 sluisde hij naar deze mensen door. Om aan diverse groepen service te verlenen richtte hij een drukkerij op. Het werd een ingewikkelde geschiedenis omdat de organisatie te omvangrijk werd. Ook werkte hij in de barrio's: plaatsen waar mensen - uit andere kolonies verdreven - een stukje grond kregen. Infrastructuur was nodig en hij zette een werkplaats voor houtbewerking op. Goede contacten had hij met ICCO en langzamerhand wist hij de mensen ervan te overtuigen dat de kerk geen vijand was, maar een steun. Mgr. Mendez stond positief tegenover dit werk in de barrio. Medellín (1968) en Puebla (1979) werden versterkt via het midden- en hoger kader. Zo kwam een bevrijdingsproces op gang. Medellín was meer profetisch, Puebla binnenkerkelijk en gericht op de toekomst. Van der Hoff hielp mee met het programma van mgr. Oscar Amulfo Romero y Galdamez, aartsbisschop van El Salvador (1977-1980). Rome benoemde hem, omdat hij conservatief was en Rome vooral orde wilde. Toen pater Rutillio Grande SJ, een vriend van mgr. Romero doodgeschoten werd, werd mgr. Romero radicaal en op theologisch gebied progressief. Hij werd een symbool, het profetisch element onder de bisschoppen.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM); Onderwijs; Gutiérrez, Gustavo; Basisgemeenschappen; Arbeiders; Bevrijdingstheologie; Liturgie; Allende, Salvador; Christenen voor het socialisme; Indianen; Chileense vluchtelingen; Mendez, Sergio; Puebla; Medellín; Romero y Galdamez, Oscar Amulfo; Grande, Rutillio.

N. Koomen

KMM 302

* 11 januari 1922 / interview: 14 november 1980, 150 minuten.

Werkgebied: Chili 1951-1976.

Functie: pastoraal.

Na zijn priesterwijding vertrekt pater Koomen onvoorbereid naar Chili. Zijn theologische studie ervaart hij hier als ballast. Gezond verstand vervangt regels en wetten. Zonder kennis van het Spaans vertrekt hij naar het binnenland. Zijn bisschop is mgr. Manuel Larrain Errazuriz van Talca, eerste voorzitter van de Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM). Hij werkt onder landbouwers en heeft medewerking van grootgrondbezitters. Hij begint een kapel waar ook socialistische vergaderingen gehouden worden en zet een vakbond op. De geestelijkheid acht deze te socialistisch. Mgr. Larrain bevordert het grootgrondbezit alvorens tijdens president Frei de landbouwhervorming tot stand kwam. De opzet was goed, maar Frei was te weinig doortastend, evenzeer als president Salvador Allende die niet bestand bleek tegen de rijken en tegen de invloed van de Verenigde Staten. Pinochet was keihard, vooral tegen links. Velen werden gevangengenomen en gedood. Kardinaal Raoul Silva Henríquez SDB, een harde figuur, durfde voor de rechten van de armen op te komen.

De kerk was de enige instelling met macht. Koomen wordt lid van het vredescomité, opgericht een week na het aantreden van Pinochet. Het kwam op voor mensenrechten en de armen. Koomen leidt een groep van 30 personen. Op last van Pinochet werd het comité in 1971 opgeheven, maar de kardinaal richtte op dezelfde dag het vicariaat van de solidariteit op. Koomen heeft heel wat mensen gered via ambassades. Van 1963-1970 werkt hij in de rijkste, daarna in de armste parochie van Santiago. In 1970 kwamen vijf jonge priesters het land in, afgestudeerd in Leuven, en het Spaans machtig. Door gebrek aan kennis van de situatie in Chili belandden ze in de partijpolitiek. In 1962 kwamen de basisgemeenschappen op. In 1965 had hij 35 groepen die door het evangelie te lezen en toe te passen op het eigen leven werkelijke christenen waren. Er was vrijheid van handelen; men zat ver van Rome. Voorbereiding op de Eerste H. Communie gebeurde door moeders. Rijk en arm werden samen op het huwelijk voorbereid. Basisonderwijs is voor ieder verplicht (6 klassen). Staatsonderwijs is kosteloos. Particuliere colleges (vooral missiescholen) moeten betaald worden. Voor armen worden voorzieningen geschapen. Rijke colleges staan allemaal onder leiding van de kerk. Religieuzen werken hieraan mee, zeker de oudere. In 1980 telt Chili 2000 priesters, waarvan 1200 buitenlanders. Aanwas is gering. Seminaries worden gezien als goedkope mogelijkheid tot ontwikkeling. Na 1960 daalt het aantal vrouwelijke religieuzen. In Chili groeit een vitale kerk die weerbaar is en waar het evangelie centraal staat. Veel leken zijn hierbij betrokken en gehuwde diakens (na een cursus van drie jaren). Zij zijn wel officieel aangesteld, maar worden niet gesubsidieerd. Pater Koomen ziet duidelijk, dat wat in Nederland door Rome verboden is, in Chili gebeurt. Oecumene staat nog in de kinderschoenen, al is er binnen de vredesbeweging wel samenwerking. De Pinkstergemeenschap is de meest bloeiende protestantse beweging. Het is een soort volksreligie, waar allen bij betrokken zijn. In 1976 gaat pater Koomen voor vijf jaren terug naar Nederland, daarna wil hij weer naar Chili. De situatie in Nederland acht hij in geestelijk opzicht armoedig. Er is veel individualisme en materialisme.

Trefwoorden: Bisdom Talca; Pastoraat; Larrain Errazuriz, Manuel; Silva Henríquez, Raoul; Landbouw; Vredescomité; Basisgemeenschappen; Eigenlandse priesters; Buitenlanders; Seminaries; Vrouwelijke religieuzen; Diakens; Pinksterbeweging.

H.G.J. Theunissen

KMM 741

* 22 mei 1924 / interview: 29 augustus 1983, 245 minuten.

Werkgebied: Chili 1952-1983.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Zonder enige voorbereiding op missionair werk (hij studeerde enige tijd Nederlands aan de Katholieke Universiteit Nijmegen) kwam pater Theunissen per boot in Buenos Aires aan en daarna in Santiago de Chile. Na drie maanden studie van de Chileense geschiedenis werd hij benoemd voor klas 4, 5 en 6 van de lagere school in San Rémon. De nieuw opgerichte middelbare school kwam in San Bernardo in 1953. Het was pionierswerk, mede doordat de slechte leerlingen van andere colleges naar deze school kwamen. Pas in 1957 konden de paters een eigen klooster bouwen. In Nederland drong men aan op de bouw van een seminarie en, toen 18 jongens zich aanmeldden, werd een college opgezet. Toen dit groeide, werd in Santiago een tweede college opgericht. Daar werden meer lekenleraren benoemd, zodat de paters zich aan pastoraal en jeugdwerk konden wijden. Van de ene dag op de andere werd pater Theunissen tot directeur benoemd met de opdracht de school uit de financiële moeilijkheden te halen. Ook moest de discipline verbeterd en het studiepeil verhoogd. Men wilde een soort schoolgemeenschap vormen die uiteindelijk tot een kerkgemeenschap moest uitgroeien. Deze opzet is grotendeels mislukt. Pater Theunissen wilde de nadruk leggen op het pastorale element, terwijl veel paters louter academisch bezig waren. Toen hij later

vice-president werd van alle particuliere colleges in Chili - met pater Cardiola SJ als president - werd hij belast met de zorg om de pastorale ideeën uit te werken. Het imago van seminarist lag bij andere jongens slecht. In seksueel opzicht ontbrak er veel binnen de opleiding. Toen later alle seminaries gesloten werden, trof ook het eigen seminarie dit lot. Na heropening werd middelbare schoolopleiding gevraagd voor toelating. De jeugd toonde weinig interesse voor godsdienst en dus meende men via de methode-Montessori en het geven van godsdienstige cultuur en kerkgeschiedenis meer belangstelling te wekken. De ideeën van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) leefden al in Chili, maar bij de Synode van Santiago ontstond strijd tussen links-radicalen, een middengroep en conservatieven, wat tot volledige polarisatie leidde. In 1968 kwam een groep jonge paters, die in Tilburg gestudeerd had, aan onder leiding van pater Santiago Thijssen en met als overste pater Wijfjes. Zij bewerkten dat de colleges overgingen in de handen van leken. Zijzelf wilden in armenwijken wonen met als leus: "Je bent alléén goed katholiek als je socialist bent". Nu de congregatie géén verantwoordelijkheid had voor de colleges, liepen deze leeg. Pater Theunissen vertrok in verband met een zenuwcrisis. Pater Santiago Thijssen, die president Salvador Allende en Fidel Castro steunde, was pastoor. Samen met een groep ging hij extreem arm leven onder de landarbeiders. Ze waren zwaar marxistisch getint en beïnvloedden een groep jongeren, maar in spiritueel opzicht viel de groep uiteen. Na de val van president Salvador Allende vluchtten ze of werden gevangen genomen. De meeste priesters, ook Thijssen, traden uit en huwden. Sommigen traden toe tot de Caminada-groep. Rond 1970 is de crisis overwonnen en de situatie wordt stabiel. Het seminarie is een convict dat rechtstreeks onder Rome staat. De studenten gaan naar de universiteit. Katholieke colleges vormen een federatie Fides waar de kardinaal veel invloed heeft. Momenteel heeft mgr. J.F. Fresno Larrain de leiding. De conflicten tussen aanhangers van Pinochet en andere katholieken bleven fel. Terwijl de contacten met verschillende protestantse groeperingen goed waren (vooral met de Lutheranen), was men huiverig voor de sekten die vanuit Noord-Amerika Chili binnenkwamen en Pinochet steunden: Jehovagetuigen en Mormonen. Opus Dei werkte vooral onder de hogere klassen en was weinig sociaal. Vrijmetselaars bevorderden lekenonderwijs. Rond 1980 begint Pater Theunissen met catechese cursussen voor leiders, die hij vaak persoonlijk begeleidt. De sfeer op een college verandert: verbinding met de kerk wordt sterker. De school groeit en kan tenslotte in financieel opzicht zelfstandig bestaan. Ze krijgt uiteindelijk een lekendirecteur. De congregatie van de Priesters van het H. Hart (SCJ) beperkt zich dan tot pastoraal werk. Pater Theunissen zou een retraitshuis van de grond willen krijgen. Of dit zou lukken, laat hij in het midden. Aan de universiteit wordt een driejarige theologie cursus voor religieuzen gegeven als steun voor de vele pastoraal werkenden in Chili. Als hoogtepunten in zijn leven ziet pater Theunissen zijn tijd als college-directeur en als pastoor. Zijn moeilijkheden liggen ten dele op psychisch vlak: hij is tamelijk depressief. De congregatie legt weliswaar het accent sterk op religieuze verbondenheid; hijzelf voelt vaak meer affectieve binding met de Chilenen, dan met de eigen confraters.

Trefwoorden: Aartsbisdom Santiago de Chile; Onderwijs; Pastoraat; Eigenlandse roepingen; Seminarie; Arbeiders; Socialisme; Allende, Salvador; Castro, Fidel; Synode van Santiago de Chile; Pinochet, Augusto; Tweede Vaticaans Concilie; Polarisation; Thijssen, Santiago; Caminada-groep; Fresno Larrain, J.F.; Fides ; Lutheranen; Sekten; Jehovagetuigen; Mormonen; Opus Dei; Vrijmetselarij; Catechese; Priesters van het H. Hart (SCJ).

COLUMBIA

MONTFORTANEN (SMM)

F.J. Bruls

KMM 77

* 29 oktober 1897 / interview: 17 juli 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Colombia 1924-1969.

Functie: pastoraal; bisschop; beleid.

Tijdens zijn priesteropleiding werd geen aandacht besteed aan missiologie of ethnologie. De nadruk lag op bekeren. Pater Bruls had een latent verlangen om de armen te helpen. Per vrachtboot van de Koninklijke Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij (KNSM) vertrok hij naar Colombia, standplaats Villancicos, een havenstad. In de pastorie, bij een Franse pastoor, verbleven 20 jongens, die er ook een ambacht leerden. Het gebied was dun bevolkt, de bevolking gemengd. Toen pater Bruls arriveerde was het een gesloten gebied. Toen in 1937 een grote weg was aangelegd, stroomden de scholen vol. Het reizen door de Andes (de priester werd gehaald met een gezadeld paard) was vermoeiend. Als kapelaan deed hij ziekenbezoek, biechtthoren, bedienen. Met geld voor misintenties en responsoria (bidden voor zieken) kon de parochie zich bedruipen. Er heerste veel malaria en kinine slikken ondermijnde de gezondheid van pater Bruls. Hij werd naar het kleinseminarie gestuurd, 1800 meter hogerop. In 1934 kwamen de eerste 12 Colombiaanse priesters en in 1940 werd een seminarie voor seculieren gesticht. Het missiegebied van de Montfortanen werd in 1939 verheven tot het Apostolisch Vicariaat van Villavencio. Mgr. Bruls werd tot bisschop gewijd op 1 mei 1939. Priesterstudenten hadden een soort status, achtten zich verheven boven anderen en streefden naar officiële posten vanwege de hoge salarissen. Later werden leken tot diaken gewijd door zijn opvolger als bisschop van Villavencio mgr. G. Garavito Jiménez SMM. In 1948 vond een coup plaats. Jarenlang bevochten conservatieven en liberalen elkaar. Toen de rust terugkeerde werd het land welvarender. Landarbeiders waren arm: in de bergen was werken met machines onmogelijk. In de vlakte was het klimaat slecht. De paters kregen verlof van de regering om scholen voor jonge landarbeiders op te zetten en gaven daaraan prioriteit. Door ook priesters in de landbouw te laten werken, hoopte men de jongens weg te houden van de stad. De regering werkte de verdeling van het land in de hand, waardoor veel kleine landeigenaars ontstonden. Het geloof van het volk werd sterk bepaald door feestdagen. O.L. Vrouw van de Berg Karmel was hét feest. Bruls bracht dan vaak nachten door in de biechtstoel. Soms was de burgerlijke regering afkerig van de missie, maar de kerk breidde zich uit en had veel invloed. Memisa, Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA) en de Pauselijke Missiewerken boden waar nodig hulp. Toen pater Bruls bisschop werd, veranderde zijn leven. Hij kreeg te maken met alle moeilijkheden in het bisdom, met klachten over paters en had veel bureauwerk. Het Kerkelijk Wetboek regelde heel het pastorale werk. Dispensaties of machtigingen werden nooit in Rome aangevraagd. Voor missiegebieden was Rome ruimdenkend. In het begin waren er vier parochies, ver van elkaar gelegen, later twintig. Meer dan 80 Colombiaanse priesters, meest salesianen. Er waren veel vrouwelijke religieuzen. Over de bevrijdingstheologie oordeelt Bruls negatief: het is geen theologie en ze bevrijdt niet! In 1962 woont hij de eerste zitting van het Tweede Vaticaans Concilie bij. Hij ging er vrijwel onvoorbereid naar toe. Missiebisschoppen hadden er veel invloed. Er werd gepleit voor diakonaat van leken, veranderen van

kinderbiecht in algemene absolutie. Het traditionele priesterschap moest gehandhaafd blijven, geen vrouw in het ambt. Diocesane bisschoppen moesten aandacht schenken aan missionaire kerken. Thuisgekomen werden de diocesen verdeeld. Er werd een pastoraal plan gemaakt dat eenheid moest brengen binnen de pastorale centra. Voor onderlinge contacten tussen de missiegebieden was het vliegtuig onontbeerlijk. Verdere communicatiemiddelen waren beperkt. Mgr. Bruls vond het alleen zitten voor de priester moeilijk en hij pleitte dus voor het samen zijn van twee. Bij de vernieuwing van de liturgie werd het Latijn afgeschaft. Tijdens de Goede Week bleef het volk drie dagen in de centra. Gebed en gezang moesten drinken voorkomen. Vooral de Indianen konden spontaan en gevoelig zingen. De kerk heft groot belang bij Latijns-Amerika. Mgr. Bruls heeft nog wel contact maar hoedt zich voor inmenging.

Trefwoorden: Bisdom Villavicencio; Pastoraat; Garavito Jiménez, G.; Ziekenbezoek; Landbouw; Arbeiders; Memisa; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Pauselijke Missiewerken; Colombiaanse priesters; Seculieren; O. L. Vrouw van de Berg Karmel; Salesianen; Tweede Vaticaans Concilie; Missiebisschoppen; Bevrijdingstheologie; Liturgie; Indianen.

P.J.A. Cuypers

KMM 103

* 1 april 1903 / interview 17 december 1979, 90 minuten.

Werkgebied: Colombia: 1929-1979.

Functie: pastoraal; beleid.

Een jaar na zijn priesterwijding vertrok pater Cuypers per boot (reis drie maanden) naar Colombia. Hij moest Spaans leren en Tocaans (Indianentaal). Aan de monding van de rivier Vaupez haalden 30 Indianen hem in vijf boten af. In het oerwoud was een plek gekapt waar kerk, paters- en zustershuis, school en winkel stonden en een plek waar Indianen zich konden vestigen. Ze kwamen er vooral voor de winkel. De gebouwen stonden op palen, het dak was van drek en palmladeren. Hier bleef hij een jaar. Daarna ging hij naar Sante Teresita en bleef er als enige blanke, 20 jaar in een huisje naast een kapel. Op enkele uren afstand woonde pater De Kroon uit Oirschot. Er werd steeds meer bos gekapt voor een zustershuis, winkel, gastenhuis en een Malokka, een huis voor 10 à 12 families. Een school en internaat werden gebouwd, waar hij samen met de zusters werkte. Contact met de mensen ontstond via de winkel, met de jeugd via school en de kerk waar godsdienstonderricht gegeven werd. Vrouwen werkten, mannen visten en kaptten bos. Ze verbouwden maïs-rijst-bananen-mango-sinaasappel voor missie en internaat. Er waren drie Colombiaanse zusters (nogal preuts) voor missiewerk en school. (Het waren geen Indiaansen). Voor catechese-onderricht werd begonnen met de kinderen, later kwamen ouders naar de zondagspreek. Omdat Indianen in religieus opzicht weinig betrouwbaar werden geacht, was men streng met het dopen van volwassenen. De eerste gedoopten vielen terug in de eigen gebruiken. Meestal trouwden ze met neef of nicht van een andere stam en kregen 9 kinderen, waarvan er ongeveer vier bleven leven. Als een vrouw moest bevallen, ging ze het oerwoud in. Was er een tweeling, dan moest er één begraven worden. Pater Cuypers nam er eens een mee naar de pastorie. De regering liet zich weinig gelegen liggen aan de Indianen. Memisa hielp met instrumenten voor het hospitaal waarvoor zes jaren gevochten was. Tijdens zijn verlof hoorde hij dat een Colombiaanse priester van een pas gestichte congregatie zijn post had overgenomen. Na terugkomst in 1950 maakte hij een expeditie van zes maanden met samen met vier priesters. Savannes deed men per jeep. Voor boten had de regering gezorgd mits men zich onderweg belastte met de volkstelling. Waar de meeste Indianen woonden, werd een missiepost gevestigd. Elke stam had een eigen taal. De kinderen kenden Spaans. Om de 100 km woonde een chief. Om geld in te zamelen ging men preken in de kerken van Bogota. Pater Cuypers bleef een maand in Zunabbe in het oerwoud. Het

was een hard leven (hangmat tussen bomen). Omdat hij op 650 km afstand van Bogota woonde, en daar maar eens per drie maanden kwam, wist hij weinig van politiek. Alleen rivieren vormden wegen en toen hij van januari tot juli eens met blindedarmontsteking had rondgelopen, moest een vliegtuig hem vervoeren. Brieven gingen per boot naar de salesianen in Brazilië voor verdere verzending. Alle communicatie vond plaats via de Indianen die zijn winkeltje bezochten, zijn ruilhandel. Toen hij vertrok waren er al vijf missieposten in de Faukes-missie met twee zusters en tweebroeders. Nog geen priesters. Hij is optimistisch: het zal er langzaam groeien.

Trefwoorden: Bisdom Villavicencio; Pastoraat; Colombiaanse zusters; Internaat; Indianen; Tocaans; Onderwijs; Catechese; Memisa; Salesianen.

J.G.M. de Kroon

KMM 312

* 7 april 1911 / interview : 20 december 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Colombia 1939-1979.

Functie: pastoraal.

Vlak voor de oorlog vertrok pater De Kroon via Recife en Pernambuco en gedeeltelijk over de Amazonerivier tot Manaus. Zijn eerste post was Sante Teresita. Pater Cuypers haalde hem bij de douanepost Lauareté af. Door met jongens die catecheseles kregen of op de timmerwerkplaats waren, op te trekken, leerde hij wat Spaans en Tocaans. Een half jaar werkte hij in een kapel in Olinda. De jongeren waren er gedoopt, de ouderen kwamen naar het onderricht en konden gedoopt worden als ze de drank lieten staan. Omdat de Indianen in de bossen niets konden aanvangen met geld, was de ruilwinkel van pater Cuypers een uitkomst. Als iemand een week gewerkt had, kon hij er uitzoeken wat hij nodig had. Blanken besteedden er hun geld en daarvan kochten de paters in de hoofdstad Mitu weer koopwaar. Later ging hij mee op huisbezoek bij de mensen in hun lemen huizen (de paters hadden houten woningen). Hij wilde de mensen godsdienst en verbetering van situatie brengen. De mensen waren leergierig en zeer beschaafd. Heel het diocees werd bediend door Colombiaanse en Nederlandse SMM-ers. De Colombiaansen waren opgeleid aan het grootseminarie van Albao. Van het klein seminarie vertrokken altijd veel studenten, maar ook nu zijn er nog 30-40 jongens die er studeren. Er was ook een seminarie voor alle bisdommen. Afgestudeerden keerden later naar het eigen diocees terug. Daartoe hadden ze zich verplicht, want het had ook hun studie betaald. Sommigen vertrokken naar Venezuela. Na zijn verlof, in 1950, werd hij Socius in het Noviciaat in San Guanito. Hij gaf les aan 30 broeders en was er biechtvader. Toen een Colombiaan novicenmeester werd (streng!) vertrokken velen. Nu zijn roepingen schaars. Het grootseminarie en het scholasticaat zijn verkocht. Nu is er een agrarische school. Daarna werkte hij in diverse parochies. Hij was vervanger in Santo Anito, een dorp met kleine zelfstandige boeren. De stad Villavicencio volgde met 70.000 inwoners (nu 150.000). Deze mensen waren materialistischer. Hier woonden bisschop en vicaris. Hij had hier ook de zorg voor kapellen buiten de stad en deed huisbezoek. 's Avonds waren er vergaderingen met jongeren. Het verschil tussen arm en rijk was hier duidelijk waarneembaar. In Divininho (30.000 inwoners) deed hij kapelaanswerk. Hier waren veel buitenwijken met schooltjes (30) die geregeld bezocht werden. Ook was er het Maria Legioen. Aan het seminarie in Gesepo werden telkens jongens of jonggehuwden uitgekozen om er een Cursillos de Christiandad te volgen, een cursus onder leiding van een priester waardoor ze bereid en klaar waren om catechese te geven, groeps gesprekken te leiden, paters en zusters te helpen bij voorbereiding op vormsel en Eerste H. Communie en elke zondag aan 200 kinderen godsdienstles te geven. Als ze drie of vier jaar meegewerkt hadden, koos de bisschop enkelen uit om tot acoliet of lector gewijd te worden. Met toestemming van Rome werden gehuwden tot diakens gewijd. Zij

deelden in het werk van de priester en langzaamaan zag men hier ook sociaal engagement ontstaan. Pater De Kroon bemoeide zich niet met politiek. Een buitenlander moet oppassen! In zijn kerkgebouw waren dia's en foto's te zien, waaruit bleek dat er echte armen woonden. Eigenlandse priesters signaleerden deze wantoestanden wel, maar hij noemt het een druppel op een gloeiende plaat. Er was stakingsrecht, maar daartoe moest verlof aangevraagd worden. De vakbond voor onderwijzers staakte, toen de onderwijzers 45 maanden op hun salaris moesten wachten, omdat de regering zgn. geen geld had. Eens was een guerillagroep - waartoe ook intellectuelen hoorden - berecht. Hij geeft daar echter geen oordeel over. De bisschop meent dat priesters zich verre moeten houden van politiek en dus hebben we te gehoorzamen zegt pater De Kroon. Enkele priesters zouden wel aan politiek willen doen. Gelukkig durft de bisschop de autoriteiten de waarheid te zeggen.

Trefwoorden: Bisdom Villavencio; Pastoraat; Huisbezoek; Indianen; Tocaans; Colombiaanse priesters; Noviciaat; Maria Legioen; Seminaries; Diakens; Eigenlandse priesters; Cursillos de Cristiandad; Politieke situatie.

J.M.L. Nijssen

KMM 395

* 18 april 1914 / interview 18 augustus 1980, 330 minuten.

Werkgebied: Colombia 1937-1948 en 1971-1980; Indonesië 1949-1969.

Functie: onderwijs; beleid.

Door tussenkomst van de provinciaal Hupperts, werd broeder Nijssen benoemd voor Vulpez. In verband met slechte ervaringen bij reizen met vrachtboten reisde hij per passagiersboot via Londen-Lissabon-Para de Belem en dan met grote en kleine boten over de Amazonas en tenslotte met de missieboot van de Braziliaanse salesianen tot de eerste missiepost: Santa Teresita. Hij kwam aan op Witte Donderdag. Er waren dus veel mensen, vrijwel niet gekleed. Zelf liep hij in overall. Eerst studeerde hij Tocaans, wat ieder verstond. Na een half jaar deed hij examen bij de overste en kon zich goed redden. Het dorp bleef twaalf jaren lang hetzelfde: pastorie, kerkje zusterhuis, schooltje, semi-internaat, boerderij met koeien en varkens voor de maaltijd van de kinderen. Die bleven op school tot ze 15 à 16 jaar waren en trouwden. In het dorp de huisjes van de Indianen. Vrouwen deden het zware werk, mannen gingen jagen en vissen. Zag je een man water of hout dragen, dan ging hij sterke drank stoken. Drankmisbruik was algemeen. De paters hadden te maken met vier stammen: Tocanos (elitestam), Dissanos, Piratepujas en Dicanas. Er waren onderling identieke gewoonten, geen geld wel ruilhandel. Ze verplaatsten zich middels roeiboten van boomschors. Was er een kind geboren, dan ging de vrouw de volgende dag weer aan het werk, maar de man bleef drie dagen in de hangmat. Ouders zochten uit een andere stam een man voor de bruid. Indianen kennen geneeskrachtige kruiden en elke stam heeft een eigen tovenaars. Broeder Nijssen meent dat om het geloof over te brengen de missionaris de levenssituatie van de mensen zal moeten verbeteren. Indianen zien tegen missionarissen op vanwege hun werk, maar zijn zeer bijgelovig. Emoties laten ze niet blijken en ze zijn zeer gehecht aan eigen streek en gewoonten. Ook nu zijn er geen roepingen. De Colombiaanse zusters die de scholen leidden, hadden geen onderwijsbevoegdheid. De kinderen werden bezig gehouden. Broeder Nijssen leerde de jongens timmeren en zij brachten het geleerde later in hun eigen huisje in praktijk. Er waren vier missieposten: Teresita, Montfoort, Acaricuara, Piracuara. In deze laatste plaats bouwde Nijssen een pastorie, zusterhuis, school en kapelletje. Om bij het water te komen, sloeg hij putten. Toen hij een gouvernementsgebouw gezet had, kreeg hij salaris van het gouvernement. De paters waren officieel belast met de bescherming en de rechtspraak bij de Indianen. Dit gaf moeilijkheden, omdat de priesters ook biechthoorden. In verband met die rechtspraak moesten de blanke rubberappers aan de priesters verantwoording afleggen als een Indiaan een ongeluk overkwam. Elke

misstap werd door de priesters gerapporteerd aan het gouvernement. Uit een soort wraak deden de tappers het gouvernement geloven, dat de priesters onder één hoedje speelden met de Brazilianen en smokkelden. Interventie bij de nuntius, mgr. G. Bellarmino, baatte niet. Van 1949 tot 1969 werkte hij in Indonesië. In 1971 keerde hij terug naar Colombia. De apostolisch prefect van Vichada, mgr. Lucreciano Onofre, vroeg hem een technische school te komen bouwen. Na een rondreis door het gebied (3x Nederland, 30.000 inwoners) zag hij dat het een agrarisch en veeteeltgebied was. Dus zou er géén technische, maar een agrarische school gewenst zijn, met opleiding voor onderhoud van tractoren en motoren. Bedoeling was: een opleiding voor leiders. De vestiging kwam in Teresita Depao centraal gelegen, goed bereikbaar. Na vijf jaar lagere school kon de jeugd opgeleid worden. Naast les in het verbouwen van producten van die streek en veeteelt, werd catecheseles gegeven, zodat ze later als catechist konden werken. In hun streek boden ze hulp bij veeteelt, land- en bosbouw. Ze werden prijsbewust, leerden omgaan met geld, markt en opkomen voor hun rechten. Elk dorp zou zo'n groep oud-leerlingen moeten hebben. De blanken werkten dit tegen. Vlak voor 1979 kwam de school klaar: gebouwen, werkplaatsen, vier klaslokalen en bibliotheek. Toen pater Wijnen, de econoom, lang weg was, werd Nijssen zijn vervanger en dit ook voor het diocees. Op de school van het diocees waren 300 leerlingen intern. Hoewel er subsidie kwam, ook voor de salarissen, was er een tekort. Nijssens voorstel: een veebedrijf oprichten met 351 koeien, 40 stuks slachtvee. Dan kon alles gefinancierd worden. Tussen het opsturen van de begroting in juni en het betalen ervan op zijn vroegst in april, moest er uitbetaald en gegeten worden. Bovendien was het systeem corrupt. Adveniat kwam hem te hulp. Toen hij de boekhouding van de kerk overnam, was er géén cent in kas. De cheques uit Rome hadden pater Wijnen nooit bereikt. Hij liet ze daarna op een algemeen adres aankomen en kon ze zelf innen. Mgr. Onofre kreeg moeilijkheden met de regering, werd naar Rome geroepen en kwam later in een parochie in Bogotá. Na het Tweede Vaticaanse Concilie werden leken ingeschakeld in verband met priestergebrek. De grote afstanden maakten de internaten een noodzakelijk kwaad. Een goede tussenvorm bleek de zgn. Information informal: de regering subsidieerde een équipe bestaande uit een pater of leek, een onderwijzer, een verpleegster en twee instructeurs: een voor landbouw een voor veeteelt. Zij hadden hun vast punt in Segal en gingen per boot (betaald door Misereor) de rivier over en bleven overal een paar dagen. Basisgemeenschappen waren er nog niet: Indianen hadden nog te weinig ontwikkeling. Het agrarisch instituut was bedoeld om bij te dragen aan hun bewustwording. Er wordt nu ook meer de nadruk gelegd op charisma en het goed beleven van het dagelijks leven. Borneo: Mgr. L.A.M. van Kessel SMM vroeg hem om in zijn bisdom Sintang een technische school te komen bouwen. Met geld van Misereor had hij voor zijn vertrek daartoe machines gekocht. Hij werd zelf directeur. Het was gemakkelijker samen te werken met mgr. Bruls dan met mgr. Van Kessel. Het doel van de school was: het ontwikkelen van mensen. Er waren gereedschappen, machines voldoende om 15 jongens alles te leren over motoren, diesel, timmeren enz. Misereor droeg geld bij. Goede broederdocenten werden aangetrokken voor de praktijk en een pater voor de catechese. In vijf jaar was de staf bij elkaar. De vakkundig afgestudeerden vonden werk, ze konden hun diploma waar maken. Misschien gingen de mensen op die wijze de kerk als iets goeds zien. Dat de catechisten een vakopleiding kregen was nuttig in het binnenland. Elk jaar waren er 14 à 15 afgestudeerden, waarvan de helft Islamiet. Daya's - vooral de Iban verachtten de Islamieten, maar dezen keken neer op de Daya's. Aanvoer van materiaal was moeilijk, soms moest het werk stilliggen. Door hoge vochtigheid kon men geen grote voorraad aanleggen. Aan de school werkten Maleiers, Javanen, Chinezen. Ze konden niet goed overweg met de Daya's. Intussen legden de missionarissen ook rubberplantages aan. De mensen taptten wat ze nodig hadden en lieten de rest zitten.

Dat was slecht voor de bomen. Dus tapten de broeders de rest. De armen konden het tappen voor een vast loon. Er werd ook een peperplantage aangelegd. Het waren vooral de Chinezen die hier met hun gezin kwamen werken. Sintang was een centrum van militairen die contacten onderhielden met de missionarissen. Broeder Nijssen prefereert Soeharto boven Soekarno, omdat hij goede buitenlandse betrekkingen wil. Het kerkelijk gebeuren ziet broeder Nijssen op een afstand. In verband met het tekort aan priesters zullen er, meent hij, wel catechisten moeten komen. Op het kleinseminarie waren enkele studenten en er waren vier priesters gewijd. Sintang heeft een gouvernementsziekenhuis maar ook alle missionarissen hadden een medische cursus gevolgd. Ze gingen het binnenland in met medicijnkist en verband. Toen er een cholera-epidemie uitbrak, zorgde Memisa voor vaccin. Er waren Javaanse en Chinese artsen, geen Daya's. Als hij Vulpez en Borneo vergelijkt, dan heeft de Daya voldoende voor levensonderhoud. De Indiaan blijft achter door gebrek aan wegen en door de grote afstanden. De Daya heeft een eigen adat, grote rivieren voor handel (rijst, vruchten, rubber: alles verkoopbaar). De Daya wordt erkend door de regering. Dit alles missen de Indianen, die bovendien minder initiatief tonen dan de Daya's. Hij constateert dat ook de methodiek van paters en broeders verschilt bij Indianen en Daya's.

Trefwoorden: Bisdom Villavencio; Indonesië; Salesianen; Pastoraat; Indianen; Tocaans; Colombiaanse zusters; Bellarmino, G.; Onofre, Lucreciano; Apostolisch prefect; Internaat; Econoom; Adveniat; Landbouw; Veeteelt; Catechese; Bisdom Sintang; Kessel, L.A.M. van; Militairen; Seminaries; Misereor; Daya's; Plantages; Gezondheidszorg; Memisa.

PATERS VAN DE HEILIGE HARTEN (SSCC)

F. Klinkenberg

KMM 291

* 25 januari 1920 / interview: 5 november 1980, 165 minuten.

Werkgebied: Colombia 1962-1972.

Functie: pastoraal.

Pater Klinkenberg deed dertien jaren lang intronisatiewerk in Nederland. Omdat in La Paz (Bolivia) een college van zusters zonder rector zat, werd hij daarvoor gevraagd. Aan de universiteit van Madrid volgde hij een cursus Spaans. Per boot reisde hij naar Buenos Aires en verder per vliegtuig naar La Paz. Omdat er inmiddels een conflict gerezen was tussen de oversten van zusters en paters, bleef de rector op zijn post. Uit de aanwezige mogelijkheden 1) terug naar Nederland 2) naar Nederlandse confraters in Brazilië 3) naar de Belgische provincie in Colombia, koos pater Klinkenberg het laatste. Hier gaf de bisschop hem een parochie in Carthago (bisdom Cali), in een armenwijk. Hij kreeg een kamer in een huis waar verschillende families woonden. In 1962 was men met de fundamenten van de pastorie begonnen. Later volgden een zustershuis en een medisch centrum. De Belgische priesters waren hier begonnen met een seminarie voor arme jongens. Annex was een werkplaats waar de jongens enkele uren moesten werken om hun studie te bekostigen. Elke week bespraken bisschop en priesters het pastorale plan. In Medellín werden priesters theologisch herschoold. Zij gaven dan het opgedane door aan de parochie. Voorbereiding voor doop en huwelijk was verplicht. Klinkenberg acht een en ander wel wat paternalistisch, maar het gebeurt met veel zorg. Rond 1950 kwamen priesters voort uit de gegoede stand, nu is dat deels voorbij. Elke bisschop wenste een eigen seminarie en eigen priesters. Ook de paters hadden een eigen seminarie. Tussen juni 1963 en maart 1964 bouwde hij een kerk, daarna een pastorie en parochieschool. In Carthago woonden miljonairs, van een rijke

heer kreeg hij cement voor de bouwactiviteiten. Vier houten schoollokalen volgden; later nog eens vier. Drie zusters uit Ecuador en verder lekenpersoneel verzorgden de lessen. De zusters konden de jongens niet goed baas. De parochieschool werd niet gesubsidieerd. Kleine bijdragen van de mensen gaven wat soelaas, maar de paters moesten zelf voor alles opkomen. Binnen het zustershuis bevond zich een ruimte voor het uitdelen van melkpoeder, brood etc. (een soort coöperatie). De bisschop kwam elk jaar een gebouw inwijden en legde meteen de eerste steen voor het volgende. Een gemeenschapshuis, een polikliniek, waar af en toe een arts gratis spreekuur hield, alles boude pater Klinkenberg. In Carthago was voor jongens weinig werk. De grootgrondbezitters werkten de komst van industrie tegen. De technische school werd dus opgeheven, de huishoudschool bewees haar nut. De tegenstelling arm-rijk was groot. De rijken waren conservatief, evenals de kerk. De liberalen kwamen op tegen het onrecht hun door de rijken aangedaan. Liberaal was: socialist. De guerillastrijders in de bergen waren communisten. Daarom vluchtten veel mensen er weg en hadden later geen werk. Priesters durfden wel de bergen in. Op zondag was het in Carthago marktdag en omdat de mensen dan van heinde en ver toestroomden, en naar de kerk kwamen, werd die dag ook gedoopt. Na Medellín kwamen basisgroepen op. De leiders moesten een goede voorbereiding ontvangen. Dat verzwaarde de taak van de priesters. Doel was: de mensen hun geloof dieper te doen beleven. In parochies werden leken ingeschakeld. 90% was katholiek, dat uitte zich vooral in processies, novenen, het aandragen van gaven. Als in afgelegen streken weinig priesters kwamen, probeerden sekten de mensen in hun ban te krijgen. In de parochies lukte dat niet omdat er een vaste kern was. (In Bolivia hadden sekten veel aanhang onder Indianen). Terugziend op zijn bouwactiviteiten meent pater Klinkenberg dat hij nu de behoefte aan een kerk zou laten groeien. Toen begon hij met het materiële. In Colombia voelde hij zich echt een opbouwwerker: om zeven uur al op de steiger! Het spijt hem dat hij in verband met een hernia niet meer terug kan gaan. De mentaliteit in Nederland kan hij maar moeilijk verwerken. Vanwege het priestertekort werkt hij tijdelijk in parochies.

Trefwoorden: Aartsbisdom La Paz; Bisdom Cali; Pastoraat; Medellín; Basisgemeenschappen; Grootgrondbezitters; Industrie; Communisten; Bouwactiviteiten; Sekten; Indianen; Priestertekort.

GUATEMALA

MISSIONARISSEN VAN SCHEUT (CMCI)

C.S. Galema

KMM 164

* 7 december 1928 / interview: 24 september 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Guatemala 1961-1980.

Functie: pastoraal.

Het was een teleurstelling voor pater Galema dat hij na zijn wijding vijf jaar lang tewerkgesteld werd bij de afdeling 'propaganda' van zijn congregatie. Na enig aanhouden werd hij benoemd voor Congo, maar hij was nodig voor Guatemala. Aan de Vrije Universiteit (VU) te Amsterdam had hij een cursus over de Islam gevolgd en wat Spaans gestudeerd. Wat hem na de vliegreis in Zuid-Amerika onmiddellijk trof op kerkelijk terrein, waren de vele uiterlijkheden (heiligenfeesten, processies). Het gebrek aan taalkennis deed zich onmiddellijk voelen. Latere missionarissen waren beter voorbereid. Hij ging werken onder de Indianen. In heel het interview blijkt het verschil tussen Ladinos (arbeiders) en de Pocombi-Indianen en K'ekchi-Indianen. Deze laatsten zijn moeilijker benaderbaar, geslotener, maar betrouwbaarder. Zijn eerste benoeming is voor Tiquisate, een snel groeiende gemeente met arbeiders, Ladinos (halfbloeden), die werkten op de bananenplantages van de United Fruit Company. Het is 70% van de bevolking. Hun loon ligt boven het gemiddelde van Guatemala en zij zijn min of meer tevreden. In de dorpen waren allerlei voorzieningen: goede huizen, licht, stromend water, hospitaal met zes dokters. Kinderen gingen met een eigen treintje verderop naar school. Ook de missionarissen hadden er een huis. Zij gaven samen met catechisten godsdienstles op de scholen en bezochten ook de dorpen rondom de fincas (plantages). Er was een boekje met bijbelverhalen en verder werd er les gegeven aan de hand van platen en materiaal uit het land. De verhouding onder de missionarissen was goed, er waren veel contacten. Pater Van de Vocht was zeer gezien, pater Steven Haeseryn schreef een woordenboek in het K'ekchi, de taal van de Indianen. In tegenstelling tot wat anderen zeggen, waren de ervaringen van pater Galema met de Amerikanen gunstig. Toen pater P. van Santpoort teruggeroepen was naar Nederland, nam pater Galema zijn plaats in in Tukurú. Hier woonden Indianen. Er waren 18.000 inwoners, de fincas inbegrepen. Na twee jaren kon pater Galema zich redden in het K'ekchi. Op marktdag kwamen de mensen naar het centrum, bezochten de Mis en er werd gedoopt. De dichtstbijzijnde paters woonden op 30 km afstand, een Vlaming, en op 38 km, een Spaanse dominicaan. Later werd de priesterbevolking zeer gemengd: lazaristen, scheutisten, benedictijnen, salesianen. Er werd samengewerkt. Pater Peters bouwde een huis, keuken en sacristie, hijzelf herstelde een kerk en een polikliniek. Op zondag ging hij naar de tweede parochie, Tambaút en daarna naar Purulha. Daar had men om een priester gevraagd, dit in tegenstelling tot Tukurú waar men zei: Wat kom je doen? Om een missiepost te beginnen werd contact gezocht met de Maior Domos, Die nodigde uit om mis te komen lezen in de taal van de mensen. Deze kwamen dan kijken. Meestal werd tegelijkertijd begonnen met de bouw van een pastorie. De eigenaar van de finca waardeerde dit en zette de mensen aan om mee te helpen. Zo werd het iets van henzelf, dit was beter dan werken met buitenlands geld. Vervolgens werd voorzichtig begonnen met het leren van het Onze Vader. Bij al wat ondernomen werd, moesten oud en jong betrokken worden. Schoof men ouderen aan de kant of verwaarloosde

men de oude Spaanse tradities, dan was de onderneming gedoemd te mislukken. Aanknopingspunten waren heiligenfeesten, waarbij soms veel gedronken werd, met processies. Vooral de Goede week herbergde veel vormen van volksreligie. Zo hielden priesters en voorbidders de wake bij het zaad en vroegen aan God verlof om te mogen zaaien. Ook om bomen te kappen moest God verlof geven. Het was moeilijk om in de liturgie begrippen te hanteren die de Indianen niet kenden. Over het algemeen waren de ritens nog zelden aangepast aan de Indianen. Via het centrum in Cabáu werd vooruitgang geboekt. Er ontstond een cursus over de bijbel. Catechisten kwamen telkens een week naar dit centrum. Men begon hier ook met een seminarie voor Indianen. Zo'n afgezonderde groep had zijn nadelen, maar samengaan met Ladinos kon nog niet, omdat dezen zich meerwaardig voelden en de Indianen dat niet accepteerden. De bedoeling is, dat beide groepen op het grootseminarie samenkomen. Door stipendia en collectes kon de kerk zich staande houden. Bij de aardbeving van 1979 werden speciale acties gehouden. De meeste slachtoffers vielen onder de bewoners van de lemen hutten. In deze tijd ontstond de Katholieke Actie die wekelijks bij elkaar kwam en zowel pastoraal als sociaal werk deed. Ook vrouwen sloten zich aan. De staat, die de oude fincas in beslag genomen had, gaf die nu in coöperatie uit, waardoor Indianen een groter terrein kregen en royaler leefden dan de arbeiders in die fincas. In de fincas stonden de familiehuizen. Vrouwen deden het huishouden, jongens hielpen op het land. Vrouwen en mannen werkten bij de koffiepluk en werden gelijkelijk betaald. Vrouwen sorteerden de bonen. Er werd drie maal per jaar geoogst, daarna werd alles schoongemaakt en bemest. In het begin deelden missionarissen voedsel uit, maar dat bleek bedelaars te kweken. Het inenten van kippen werd aan de Indianen zelf geleerd. In 1970 waren er in Tukurú zusters van Vincentius à Paolo gekomen. Ze namen de vorming van de vrouw ter harte. Jonge moeders kregen les in kinderopvoeding, hygiëne, catechese, uitleg van het doopsel. Later gaven catechisten een intensieve cursus ter voorbereiding op het doopsel: twee keer per maand, in drie talen. De meeste vrouwelijke religieuzen kwamen al uit het land zelf, maar er waren nog weinig Indiaansen. Oorspronkelijk kende men hier alleen het natuurlijk huwelijk en kwam echtscheiding vrijwel nooit voor. De jeugdhuwelijken echter liepen meestal op een mislukking uit. In Tukurú en Purulha nam het aantal gesloten huwelijken nu toe, al leefde bij menigeen de vrees: als we trouwen, gaat ons huwelijk kapot. Kinderbeperking is niet nodig in verband met de kindersterfte. De Indiaan houdt veel van kinderen. Grootvader is baas over de familie, de schoonmoeder is baas in huis. De oudsten hebben gezag in kerk en vergadering en de jongeren gaan bij hen te rade. Zondagsplicht is onbekend. Jongeren luisteren wel naar instructies die vanuit het bisdom op de radio voor hen doorgegeven worden. Grote betekenis hebben de padrinhos (peter en meter) en daarom raden de priesters de mensen aan die te zoeken onder de Indianen zelf. Bij het huwelijk hebben de padrinhos veel invloed. Bovendien begrijpen ze de leden van de eigen stam beter. Omdat er geen kloof is tussen oud en jong, zijn in beide categorieën catechisten te vinden. Zij leiden op zondag de dienst. Pater Galema komt op uitnodiging. Nu wordt hij ook al uitgenodigd. Ook tussen de verschillende gemeenschappen groeien contacten. Men viert samen feest, bewerkt samen het land en helpt elkaar de oogst verzorgen. Het onderwijs is gratis. In Tukurú en Purulha zijn volledige lagere en middelbare scholen voor jongens en meisjes. In heel Guatemala is maar één ambachtsschool, in Mazatenango. In het eigen bisdom is één landbouwschool. Onderwijzers worden opgeleid aan staatsscholen en het is moeilijk hen voor de parochie te interesseren. De regering wil van elke finca twee vrouwen op staatskosten laten opleiden tot vroedvrouw. De kerk houdt zich buiten de politiek, maar machthebbers proberen wel priesters voor hun karretje te spannen. Arbeiders op grote plantages hebben meer last van bazen dan de Indianen met een eigen stukje grond en eigen taal. De bisschop, een Guatemateek, laat ieder vrij in het

kiezen van een partij. Pater Galema vindt hem wel wat rood. Er gaan verhalen over twee verdwenen scheutisten, maar bevestiging is niet te krijgen. In Tiquisate waren geen protestanten, wel in Tukurú, de Nazarene-Church, zeer fanatiek, met eigen seminarie. In Tamarú is de koster van de kerk een soort Pinksterbeweging begonnen, zeer anti-katholiek. Oecumene is hier niet mogelijk. In de hoofdstad schijnt die wel op gang te komen. Voor de toekomst zou pater Galema catechisten willen werven onder de Indianen en mensen die zich in willen zetten voor de vorming van een eigen gemeenschap. Onder de paters leeft wel het bewustzijn dat men zich ook moet inzetten voor de vrouw, maar men is toch geneigd dit als de taak van zusters te zien. Een pater Salesiaan, uit India gekomen, wil Indiaanse vrouwen tot een congregatie vormen, waarvan de leden zich dan inzetten voor de vorming van de Indiaanse vrouw.

Trefwoorden: Aartsbisdom Guatemala; Bisdom Escuintla; Lazaristen; Scheutisten; Benedictijnen; Salesianen; Pastoraat; Radio; Ladinós; Fincas; Pocombi-Indianen; K'ekchi-Indianen; Haeseryn, Steven; Plantages; United Fruit Company; Katholieke Actie; Padrinhos; Arbeiders; Landbouw; Protestanten; Nazarene-Church; Pinksterbeweging; Catechisten; Liturgie.

J. Peters

KMM 414

* 6 oktober 1923 / interview: 3 juni 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Guatemala 1956-1980.

Functie: pastoraal.

Het interview met pater Peters wordt gedomineerd door een beschrijving van de politieke en maatschappelijke context in Guatemala waarbinnen hij als 'buitenlands' priester moest werken en leven. Hij begint zijn interview met een schets van de beginperiode van de missie van Scheut in Guatemala. De congregatie had in 1954 een verzoek gekregen van mgr. M. Rossel y Arellano (1939-1964), aartsbisschop van Guatemala-stad, om vanwege het priestertekort in zijn bisdom paters te zenden. De aartsbisschop bood het departement Escuintla aan gelegen aan de kust. De congregatie ging op het verzoek in. Zij beschikte op dat moment over missionarissen die uit China verdreven waren. En de Nederlandse missionarissen zagen hun weg naar Indonesië geblokkeerd. Besloten werd om deze missionarissen uit te zenden naar Guatemala. De eerste vier paters vertrokken in 1955. Zij ondervonden veel tegenstand van de inlandse clerus die tegen de komst van buitenlanders was. Er waren drie grote parochies voor de scheutisten beschikbaar: zeer verwaarloosd en louter sacramenteel. Niemand had ervaring of was voorbereid op wat ze daar tegenkwamen. Pater Peters werd benoemd voor de parochie Santa Lucia. Er was een kerk met 14 buitenposten. En een school van zusters uit Costa Rica. Moest eerst de taal leren. De paters gaven catechese in scholen en op de buitenposten. Daar was veel belangstelling voor. Hij ging met de jeep naar de dorpen bij de fincas (landgoederen). Op de fincas werd koffie en suikerriet verbouwd. De arbeiders verdienden niet veel. Pater Peters geeft een beeld van de problemen in die tijd. Het interview wisselt daarna sterk van onderwerp. De ene keer vertelt hij over de kerk, de andere keer over de politiek en het regiem. Om en om. De parochie was traditioneel van opzet: paternalistisch en sacramenteel. De priester deed alles. Lekenparticipatie was er in de beginperiode nog niet. Vooral voorbereiding voor de sacramenten, huwelijk en doop. Pater zijn preken aan de bevolking aan. Zijn parochianen waren arm, maar er waren ook rijke grootgrondbezitters. Vroeger schikten de mensen zich in hun lot. De bevrijdingstheologie sprak over een rechtvaardig loon. Er waren vaak moeilijkheden met de grootgrondbezitters. Hierna volgt een uiteenzetting over de Indianen en enkele paters die gewerkt hebben onder de Indianen zoals pater Steven Haeseryn die een studie gemaakt heeft van de taal, de tradities en de cultuur van de K'ekchi-Indianen. Hierdoor kwam men tot een nieuwe pastorale werkmethode die men later ook bij andere inlandse groepen toepaste. Pater

Peters geeft een beeld van de houding van bisschoppen en priesters ten aanzien van de verhouding armen-rijken. Er zijn twee bisschoppen die duidelijk kiezen voor de armen. Het vraagstuk leidde tot grote onenigheid onder de bisschoppen en tussen de buitenlandse en inlandse priesters. Er zijn veel studenten voor het priesterschap, maar weinig wijdingen. Het celibaat is te moeilijk voor hen. Pater Peters vertelt uitvoering over de veranderingen die optreden in de kerk in de jaren na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Daarna gaat hij opnieuw uitgebreid in op de maatschappelijke en politieke problemen. Zelf was hij begonnen met een 'boerenproject'. Het was gevaarlijk om een vakbond op te richten. Veel mensen waren het slachtoffer van het regiem. Ook paters zijn vermoord door rechts. De invloed van Medellín (1968) was gering. Er ontstonden steeds meer conflicten tussen de eerste groep missionarissen, die uit China kwam, en de jongere missionarissen voor wie Guatemala hun éérste missie was. Deze laatste groep was meer sociaal en politiek gericht. De jongere paters wilden meer werken aan 'bewustmaking'. Zij werkten in de steden. Daar zijn ook meer sociale problemen. Op het platteland zijn de rijke grootgrondbezitters op de fincas de baas. Zij sluiten de vakbondsmensen buiten. Daar komen zelfs de jonge paters niet binnen. Na een beschrijving van de wandaden van het regiem, geeft pater Peters zijn mening over de toekomst van de kerk in Guatemala. De verdeeldheid binnen de kerk is groot. De kardinaal mgr. M. Casariego y Acevedo (1964-1983) is zeer conservatief. Dit werkt door in de gehele kerk en op het seminarie: "er komt niets binnen wat maar even links of sociaal getint is". De jongere paters komen hiertegen in verzet. "Als je opkomt voor de armen, ben je volgens de rijken, een communist". De eigenlandse priesters zitten vooral in de stad en de buitenlandse paters meer in het binnenland. De eigenlandse priesters hebben de zorg voor heel hun familie en zitten financieel veel moeilijker. De buitenlandse priesters krijgen geld uit Europa en de congregatie zorgt goed voor hen. Omdat de vrees aanwezig is dat het regiem de buitenlandse priesters wegstuurt, worden catechisten, leken, ingeschakeld. Het interview sluit af met een beschouwing over het verschil met de Nederlandse kerk. Pater Peters was op verlof in Nederland en gaat hierna weer terug naar Guatemala.

Trefwoorden: Aartsbisdom Guatemala; Bisdom Escuintla; Indonesië; Priestertekort; Buitenlanders; Scheutisten; Pastoraat; Sacramentele bediening; Rossell y Arellano, Mariano; Fincas; Grootgrondbezitters; Arbeiders; K'ekchi-Indianen; Haeseryn, Steven; Medellín; Casariego y Acevedo, M.; Eigenlandse priesters; Celibaat; Seminaries.

LAZARISTEN (CM)

L.M. Mouës

KMM 382

* 21 juni 1938 / interview: 30 december 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Guatemala 1964-1976.

Functie: onderwijs.

Van de vijftig lazaristen in Guatemala waren er twaalf afkomstig uit Nederland. Pater Mouës werkte aan het seminarie dat pas vijf priesters had opgeleverd. Studenten - 60% Indianen - werden aangeleverd door de Zusters Dochters van Liefde. De studenten waren slecht gemotiveerd en zochten een beter leven. Het was echter wel kadervorming. Van aard waren de Indianen godsdienstig, maar ook bijgelovig. Ook het aartsbisdom Guatemala had een seminarie, maar dat straalde weinig uit. De vereisten voor het priesterschap, discipline, celibaat, waren in veel gevallen te zwaar. Bovendien was de familieband zo sterk, dat velen niet het binnenland in wilden gaan. De lazaristen zagen hier dus weinig toekomst. De geringe bezetting eiste naar

verhouding veel mankracht (vijf priesters). Na Medellín (1968) kwamen er wat oudere studenten en was de motivatie beter. Tijdens het stagelopen hielpen de studenten bij de voorbereiding voor de Eerste H. Communie, ziekenbezoek, en bezoek in de krottenwijken. Veel priesters waren rector bij de Zusters Dochters van Liefde, die internaten hadden. Zij hadden veel roepingen en werkten - zeker na Medellín - op pastoraal-sociaal vlak. Met hun Generale Overste, Soeur Bolognas, was samenwerking moeilijk. Vaak voelden de priesters zich als knechtjes gebruikt door de zusters die wel geld hadden. De paters van Midden-Amerika hadden een andere mentaliteit dan de Nederlanders, waardoor moeilijkheden zich voordeden, maar ook de verhouding tussen de Nederlandse confraters was slecht. Het deed pater Mouës meermalen overwegen ermee op te houden. Hij deed het uiteindelijk niet. De provinciaals traden hard op. Er werd discipline geëist. Gevolg: verschillenden werden wereldheer. Men achtte pater Mouës te progressief. Sommige bisschoppen veranderden van inzicht na Medellín. Enkel wisten het vertrek van kardinaal M. Casariego y Acevedo (de rode kardinaal). Sommige priesters doken onder, want de militaire dictatuur bracht velen in moeilijkheden. Een buurman van pater Mouës kreeg per telegram de opdracht diens preken te controleren. Het volk werd bang en gesloten. Sommige bisschoppen vonden geen genade in de ogen van de regering. Mouës verwijst naar mgr. Oscar Amulfo Romero y Galdamez, aartsbisschop van El Salvador (1977-1980) die aanvankelijk als een compromisfiguur werd gezien, maar later de kant van het volk koos en communist werd genoemd door de regering, maar die de nuntius en vele diplomaten aan haar zijde vond. Kardinaal M. Casariego y Acevedo ging terug naar de oude tijden: priesters in toeg en je niet bemoeien met politiek. In 1970 gaat pater Mouës naar San Juan Ostuncaleo. Hier waren 36.000 katholieken en twintig kapellen. Er was een grote groep catechisten. Het Catechetisch Centrum stond onder leiding van een Canadese zuster en een vrijwilligster. De bijbel, vooral het Oude Testament, lag ten grondslag aan de opleiding. De bevrijdingstheologie werd behandeld. In de pastorale cursus kwamen gesprekstechniek en sociaal-maatschappelijke problemen aan de orde. Pater Mouës kiest voor het opleiden van catechisten omdat ze dicht bij de mensen staan dan bisschoppen en priesters. Daarom ook wijst hij diakens af: ze worden een verlengstuk van de pastoors. Bijbelgroepen ontstaan. Vanuit het Evangelie moet men de revolutie wel zien. De kerk is er voor armen en verdrukten. Gespreksgroepen van wel 100 echtparen worden geleid door een religieuze. Vrouwenemancipatie wordt overal merkbaar. Van alle groepen komen afgevaardigden in de parochieraden. Medellín gaf de stoot tot pastorale cursussen. Sommige priesters vreesden de greep op hun parochie te verliezen als de catechisten te werk gingen volgens de cursus die ze gevolgd hadden. Er ontstonden verschillen van mening tussen catechisten en bisschoppen over het toedienen van sacramenten aan mensen die een proefhuwelijk - gewoonte bij de Indianen - waren aangegaan. Ook de geboorteregeling bracht moeilijkheden. De overheid van de zusters maakte bezwaren, maar er was een zuster die de anticonceptiepil verstreekte en gewaardeerd werd door de bisschop. De Billingsmethode was voor de Indianen te ingewikkeld. Mouës wekte zelf met kleuren, maar veel Indianen waren kleurenblind. Na de aardbeving van 1976 kwam met de miljoenenhulp van Amerika ook het anticonceptie-middel het land in. Daar was weinig tegen te doen. De aardbeving van februari 1976 eiste 27.000 doden en 70.000 gewonden. Er ontstonden massagraven ondanks de protesten van het volk. Memisa en de Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); verleenden hulp, de regering bood alle faciliteiten en in vier maanden tijd werden 500 huizen gebouwd. Men voelde zich aannemer. Diverse landen adopteerden dorpen. Bijna alle leden van basisgroepen sloten zich aan bij de guerilla. Er was een revolutionaire regering in oprichting in de trant van die in Nicaragua. Toen de bisschop drie Canadese priesters had gevonden om zijn werk over te nemen, vertrok pater Mouës naar Nederland en werd wiskundeleraar.

Hij was nog wel één jaar in Panama geweest, maar kon er niet tegen de hitte. Pater Mouës vindt zijn leven als missionaris zinvol, ook al kan hij geen concrete resultaten aanwijzen en maakt zijn relaas soms de indruk dat hij met veel teleurstellingen te maken had. Hij is ervan overtuigd dat hij de mensen bewust heeft gemaakt van hun eigenwaarde.

Trefwoorden: Aartsbisdom Guatemala; Bisdom Quezaltenango; Lazaristen; Pastoraat; Sacramenten; Ziekenbezoek; Celibaat; San Juan Casariego y Acevedo, M.; Romero y Galdamez, Oscar Amulfo; Emancipatie; Diakens; Zusters Dochters van Liefde; Catechetisch Centrum; Memisa; Missie Verkeersmiddelen Actie (MIVA); Medellín; Billingsmethode; Huwelijk; Indianen;

SECULIERE PRIESTERS

M.G.L. Steeghs

KMM 619

* 8 maart 1932 / interview: 7 juli 1981, 180 minuten.

Werkgebied: Guatemala 1950-1970.

Functie: pastoraal.

Na zijn priesterwijding in 1957 en een jaar kapelaanschap in Welten, vertrok de priester Steeghs met verlof van het bisdom Roermond als vrijwilliger naar Guatemala. Daar werkte hij tien jaar in een parochie. Zijn motivatie om naar Latijns-Amerika te gaan werd ingegeven door de priesternood aldaar. Zijn visie op missie was wat romantisch. Koos het land met het minste aantal priesters en dat was Guatemala. Volgde een taalstudie in Madrid. Ontmoette daar mgr. L. Manresa Formosa SJ, (1955-1979) van het bisdom Quezaltenango. Hij vertrok naar Guatemala en ging werken in een parochie in de stad San Juan Ostuncalco. Vertelt over de parochie. Geweldig groot. Besloeg zes gemeenten. Geeft een uitvoerige beschrijving van de bevolking. Zeer gemengd: Maya's, Ladinos, Mestiezen en veel Indianen. De mannen spraken Spaans, de vrouwen alleen hun eigen taal. De 'kerkelijkheid' was slap. De nieuwe liturgie was pas ingevoerd. Er was geen geneeskundige hulp. Is begonnen met de bouw van een kliniek. Fondswerving daarvoor in Nederland. Prioriteit in het bisdom was de vorming van leken. Tot zijn werkzaamheden behoorde het godsdienstonderwijs aan leden van de Katholieke Actie. Deze leken gaven behalve catechese, landbouwvoorlichting, hygiëne etc. Daaruit zijn later de basisgemeenschappen ontstaan. Vertelt over de volksreligie die hij aantrof. Veel volksdevotie zoals processies. De bevolking wilde niet veranderen, maar vasthouden aan de traditionele gebruiken zoals heiligenverering, processies, broederschappen etc. Er waren bepaalde gewoontes die niet strookten met het katholicisme zoals offers brengen en tovenaars. Kreeg een meningsverschil met de bisschop. Die wilde in de kliniek alleen mensen helpen die naar de kerk kwamen. Wilde zelf aan naastenliefde géén voorwaarde stellen. De parochie van San Juan was arm, de pastorie gering en zijn inkomen bescheiden. Hij kreeg wat geld uit Nederland. De sociale noden waren groot. Hij vertelt daar uitvoering over. Een groot aantal onderwerpen passeert de revue: het onderhoud van de kerk, de levensomstandigheden van de Indianen, de relaties tussen priesters en bisschoppen, de armoedeproblemen, het drankmisbruik, de huwelijksgewoonten, de maandelijkse bijeenkomst van de clerus van het bisdom met de bisschop. Een verstandig man die niet te veel dirigeerde. De prioriteiten in de pastoraal waren de infrastructuur van de parochie in orde maken, de kliniek en de scholen draaiende houden. De verhouding tussen de eigenlandse en de buitenlandse priesters was niet goed. Van de circa 30 priesters in het bisdom waren er vijf uit Guatemala en de rest kwam uit het buitenland. Er was een kleinseminarie met circa 60

studenten in het bisdom en een grootseminarie in de hoofdstad Guatemala. Gaat daarna in op de verschillen tussen de eigenlandse en buitenlandse priesters. Er werkten ook Nederlandse lazaristen in het bisdom. Hij noemt een aantal namen. Andere onderwerpen zijn de relatie met de protestantse sekten, de radiozender van het bisdom en de Cursillos de Cristiandad. Tot slot wordt de politieke toestand besproken. De dictatuur, de multinationals, de Amerikaanse beïnvloeding en de anti-Russische houding van de regering. De strijd door het leger tegen de terroristen, voorgesteld als criminelen. In zijn tijd stonden de meeste bisschoppen aan de kant van de regering. De houding van de bisschoppen veranderde zeer langzaam door het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) en Medellín (1968). Pastor Steeghs keerde in 1970 terug naar Nederland, omdat te veel bekend stond als “sociaal en medisch werker” en hij daardoor te weinig tijd overhield voor pastoraal werk. Het interview eindigt met een ruime terugblik op elf jaar ‘misise’ in Guatemala.

Trefwoorden: Bisdom Quezaltenango; Pastoraat; Manresa Formosa, L.; Maya's; Ladinos; Mestiezen; Volksdevotie; Catechese; Liturgie; Leken; Katholieke Actie; Priesteropleiding; Seminaries; Lazaristen; Radio; Cursillos de Cristiandad; Tweede Vaticaans Concilie; Medellín.

HAÏTI

CONGREGATIE VAN DE H. GEEST (CSSP.)

C.P. Spaans

KMM 502

* 24 april 1896 / interview: 25 november 1980, 228 minuten.

Werkgebied: Haïti 1923-1969.

Functie: pastoraal; onderwijs

Pater Spaans vertrok in 1923 naar Haïti om daar tot 1969 te werken als pastoor en leraar. In dit interview geeft hij uitvoerig informatie over het maatschappelijk en politiek leven op Haïti en de plaats van de kerk. De inwoners zijn afstammelingen van de Indianen en de Afrikaanse slaven. Haïti werd na de Spaanse en Franse koloniale tijd in 1804 onafhankelijk. Omdat Frankrijk zich in 1804 teruggetrokken had, bleven er niet veel priesters achter. Eigenlandse priesters waren er nog niet. In 1860 werd een Concordaat tussen Rome en de franse Congregatie van de H. Geest die belast werd met de vorming van eigenlandse priesters. Er kwam een seminarie in de hoofdstad Port-au-Prince. De priesterstudenten woonden in een huis bij de aartsbisschop, een fransman. Zij volgden de lessen op het college van de paters van de H. Geest. De voertaal op het seminarie en op het college was frans. Nog lang waren alle bisschoppen en priesters buitenlanders. In 1900 werden de eerste Haïtianen tot priester gewijd. In 1923 waren er in totaal ongeveer 500 priesters in Haïti. In de stad waren voldoende priesters, maar in het binnenland was een tekort. Pater Spaans werd na zijn aankomst in Cape Haïtien benoemd tot leraar op dit college van zijn congregatie in Port-au-Prince. De opzet van het college was om goede christenen te vormen. Er waren circa 1200 studenten. Hij bleef daar drie jaar tot 1926. Hij ging er Engels doceren. Hij vond Haïti "een beschaafd land, géén missieland". Hij geeft een indruk van het bisschoppencollege en de clerus. Bisschoppen en priesters waren meest blank. Op de school gaven 32 paters spiritijnen les. Het docentencorps was zeer internationaal samengesteld met Fransen, Nederlanders, Portugezen, Duitsers, Canadezen en Zwitsers. De studenten kwamen uit de betere stand, meestal mulatten. Er waren ook arme jongens met beurzen. Aan de school was een internaat verbonden. Pater Spaans leerde Creools van de studenten tijdens de surveillance. Keerde om priester gewijd te worden terug naar Nederland van 1926 tot 1929. Werde leraar in Weert en redacteur van de *Bode van de H. Geest* (1905-1951) en *Ons Missievriendje* (1946-1953). Vanuit Haïti werd pater Spaans door het college terug gevraagd als docent Engels en Muziek. Van 1929 tot 1948 was hij weer werkzaam aan het college in Port-au-Prince. Daarnaast was hij aalmoezenier van een meisjesweeshuis en werkzaam als catechist voor de laagste klassen van een meisjespensionaat. Vervolgens vertelt pater Spaans over het catechesesysteem uit die tijd, letterlijke tekst, géén bijbel. Mensen waren erg kerks, maar wisten niet veel van godsdienst af. Wel was er de Voodoo (Vodou, Vaudou), een soort godsdienst met eigen geesten, gebaseerd op angsten, meegenomen uit Afrika. Hij geeft een beschrijving van deze volksgodsdienst. De kerk gaf aan hen die 'goed' katholiek waren, een Carte d'Identitée Catholique. Het tweede deel van het interview heeft betrekking op zijn werkzaamheden als pastoor. In 1948 werd hij op aanvraag pastoor in Kenscoff. Heeft daar gewerkt tot 1959 en daarna als pastoor in de parochie Carréfour tot 1969. Geeft een gedetailleerd beeld van zijn werkzaamheden als pastoor, over de financiën van de parochie, over de volksdevoties, over de scholen, over het Maria Legioen, over de catechisten, over het verschil tussen

arm en rijk en over de sociale noden van de parochianen. Vertelt over de clerus. Er waren veel eigenlandse roepingen. Van de Ecole Apostolique zijn veel priesters gekomen. De verhouding tussen de Haïtiaanse priesters en de buitenlandse geestelijken was echter niet altijd goed. Autoritair gedrag van pastoors tegenover de Haïtiaanse priesters. De Haïtiaanse leden van zijn congregatie zijn allemaal weer uitgetreden. Het beeld dat pater Spaans schetst van zijn leven als pastoor, is er een van eenzaamheid met weinig aanspraak en met weinig interesse van de bisschop voor zijn werk. Zat alleen op de pastorie. Mistte zijn confraters. In 1957 werd François Duvalier president. Het begin van een dictatuur. De president bemoeide zich met de kerk. Hij stuurde de Franse bisschoppen het land uit. De buitenlandse priesters werden afgeluisterd. Alle buitenlandse docenten van het college werden naar het vliegveld gebracht. Zij konden vertrekken. De andere buitenlandse priesters vertrokken daarop zelf uit vrije wil. In 1966 kwam er om een einde te maken aan deze onwenselijke toestand een Concordaat tot stand tussen Rome en Haïti. Het concordaat verplichtte de staat kerken te bouwen, maar stond ook toe dat de regering invloed kon uitoefenen op de benoeming van bisschoppen en pastoors. Duvalier kreeg nu in plaats van de weggezonden Franse bisschoppen eigenlandse bisschoppen terug. De priesters moesten voortaan bij hun wijding trouw zweren aan de regering. Op grond van het concordaat kregen de pastoors een tractement van 18 dollar, later 30 dollar, per maand van de regering. Hierdoor verstevigde de regering haar greep op de kerk. Daarna volgt een waar schrikbewind door de 'Tontons-Macoutes', spionnen van de president. De kerk kon niets doen. Hijzelf keerde in 1969 terug naar Nederland. Het concordaat werd in 1984 opgeheven.

Trefwoorden: Aartsbisdom Port-au-Prince; Pastoraat; Onderwijs; Internaat; Buitenlanders; Spiritijnen; Concordaat; Seminarie; Voodoo; Pastoraal; Volksdevotie; Maria Legioen; Catechese; Eigenlandse roepingen; Eigenlandse priesters; Dictatuur; Duvalier, François; Tontons-Macoutes.

MISSIONARISSEN VAN SCHEUT (CICM)

H.A. Kaal

KMM 273

* 4 november 1936 / interview: 30 juni 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Haïti 1972-1980.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Kaal werd in 1962 priester gewijd en ging in 1972 naar Haïti. In de tussentijd studeerde hij Frans en klassieke talen aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Hij verbleef op Haïti tijdens de dictatuur van Claude Duvalier en het schrikbewind van zijn Tontons-Macoutes. Het interview begint met een beschrijving van land en bevolking. De armoede is algemeen gespreid over het land. 75% van de bevolking is analfabeet. Hij kreeg na aankomst een benoeming voor een parochie in Pignon in het aartsbisdom Cap-Haïtien van mgr. A.F. Cousineau (1953-1974) op wiens verzoek in 1953 de congregatie van de Missionarissen van Scheut begonnen was met de bediening van een aantal parochies in zijn bisdom. Vervolgens vertelt hij over de parochies die door de scheutisten bediend werden. Pignon ligt in de bergen in het binnenland. Zijn pastorie was een hutje om te slapen. De boeren waren kleine zelfstandigen. Het was "het mooiste volk met alle kleuren". Afrikanen gemengd met Spaans en Frans bloed. De ziel was Afrikaans. Kreeg te maken met de Voodoo-godsdienst. Angst voor kwade geesten. In 1946 was een campagne begonnen tegen de Voodoo-godsdienst. Iedere Haïtiaan is in zijn hart een Voodooïst. Gaat uitvoerig in op

zijn zienswijze op de Voodoo. Hij wil geen strijd op dogmatisch niveau, zelfs de Voodoo niet bestrijden. Pater Kaal zoekt naar het positieve in de Voodoo. Het volgende onderwerp betreft de bisschoppen en priesters die het land uitgezet zijn door de president, omdat zij zich verzet hebben tegen zijn dictatuur. De houding van de president tegenover de buitenlandse priesters was milder, omdat zij “vreemdelingen” waren. Een Nederlandse priester is in Haïti een buitenlander die wel aanvaard wordt. Het is moeilijk om in zo’n situatie dicht bij het volk te staan en Christus boodschap te brengen. Gaat uitvoerig in op zijn taken als pastoor zoals hij die zelf ziet. Bewustmaking van de problemen door bijvoorbeeld mee te werken aan het programma voor alfabetisering van het Ministerie van Onderwijs. De kunst van de missionaris is om erbij te zijn, om géén dominerende rol te spelen, maar te bezielen. Wat hij daaronder verstaat komt tot uiting in het bespreken van een groot aantal onderwerpen op het terrein van het basispastoraat zoals het huwelijk, de positie van de vrouw, de sociale projecten die uitgevoerd worden met steun vanuit Nederland en de vorming van leken. Elk thema wordt uitvoering toegelicht. Pater Kaal geeft op deze wijze een goed beeld van de problemen waar een pastoor in een parochie in het binnenland mee geconfronteerd wordt. In 1974 werd hij benoemd tot provinciaal van de Haïtiaanse provincie. In 1969 werd de Haïti-missie van de Missionarissen van Scheut een autonome provincie met een eigen provinciaal en een eigen raad. Tot 1969 had de congregatie geen eigen seminaries gehad. Het aantal roepingen steeg, zodat de tijd daar was om met een eigen seminarie te beginnen. De congregatie besloot eigenlandse kandidaten aan te gaan nemen, mede ook omdat in de jaren zeventig er géén nieuwe scheutisten uit Europa meer kwamen. Het aantal scheutisten slonk door sterfgevallen en uittredingen. Tot slot van dit interview geeft pater Kaal zijn visie op de aanwezigheid van de Missionarissen van Scheut en de toekomst van de kerk op Haïti. Hij eindigt met een verklaring over zijn motivatie om als missionaris in Haïti te gaan werken en om daar te blijven werken.

Trefwoorden: Aartsbisdom Cap-Haïtien; Cousineau, A.F.; Pastoraat; Duvalier, Claude; Tontons-Macoutes; Voodoo; Dictatuur; Alfabetisering; Sociale projecten; Scheutisten; Eigenlandse priesters; Provinciaal.

J. Th. Merkus

KMM 360

* 15 december 1932 / interview: 1 februari 1980, 540 minuten.

Werkgebied: Haïti 1960-1983.

Functie: pastoraal.

Pater Merkus kreeg in 1960 een benoeming voor een parochie in Hinche in het aartsbisdom Cap-Haïtien van mgr. A.F. Cousineau (1953-1974) die in 1953 de Missionarissen van Scheut uitgenodigd had om in zijn bisdom te komen werken. Tussen 1960 en 1980 is pater Merkus in zes parochies als pastoor werkzaam geweest. In dit uitzonderlijk lange interview (éénmaal geïnterviewd in 1980 en éénmaal in 1983) geeft hij een zeer informatief beeld over zijn leven als pastoor in Haïti. Hij wilde zijn leven in dienst stellen van anderen. In deze opvatting ligt zijn missiemotivatie besloten. Hij werd in 1959 priester gewijd. Na zijn wijding benoemd voor Haïti. Zonder inspraak, dacht zelf naar Japan te kunnen gaan. De missie in Haïti was in 1953 aangenomen, omdat de missie in China niet meer mogelijk was. De uitgewezen China-missionarissen konden nu elders ingezet worden. Hij vertrok zonder enige voorbereiding. Zo ging dat vroeger. Hij werkte als pastoor tijdens de dictatuur van president François Duvalier (1957-1971) en zijn zoon Claude Duvalier (sinds 1971). Deze politieke context bepaalt zijn handelen en denken als pastoor. Het interview begint met een beschrijving van zijn parochie in Hinche, de bevolking en de Voodoo. Vervolgens gaat pater Merkus uitvoerig in op de politieke situatie en de gevolgen van de dictatuur voor de kerk. De bisschoppen en veel priesters werden het land uitgezet.

Er kwam een Concordaat tussen Rome en de regering tot stand in 1966. Dit concordaat bepaalde de verhouding kerk-staat. Er kwamen nieuwe eigenlandse bisschoppen die de regering steunden. Daarna worden enkele onderwerpen besproken zoals geboorteregeling, ziekten, de financiën en de verschillende sociale projecten. In het jaar 1966-1967 heeft hij in Wageningen landbouw gestudeerd met name op het terrein van de drainage. Voor de uitvoering van de sociale projecten kreeg hij financiële steun uit Amerika en uit Nederland. In het tweede interview, drie jaar later, komen de zelfde onderwerpen terug. Met name gaat hij nu uitgebreid in op de rol van de Voodoo-godsdienst op Haïti en de houding van de kerk: eerst afwijzen en geprobeerd uit te roeien, daarna langzaam accepteren als zijnde de traditionele godsdienst van de mensen en proberen een eigen visie op de Voodoo te ontwikkelen. Hij beschouwt de Voodoo als een Afrikaanse religieusiteit, een zoeken naar hogere machten, een verbondenheid met voorouders en als een levenskrachtstroom. Maatschappelijk gezien werd de Voodoo “een bron van angst”. De houding van Duvalier heeft dit bevorderd. Hij en zijn Tontons-Macoutes maakten misbruik van deze volksgodsdienst om de mensen aan zich te onderwerpen. Hij pleit voor een integratie van Voodoo in het christendom. Legt dat uitvoerig uit. In het slotgedeelte van dit zeer leerzame interview komen opnieuw enkele onderwerpen ter sprake uit de dagelijkse praktijk van een pastoor in Haïti zoals de vorming van een leken gemeenschap, de sociale inspanningen van de kerk en de gezondheidszorg.

Trefwoorden: Aartsbisdom Cap-Haïtien; Cousineau, A.F.; Pastoraat; Duvalier, Claude; Tontons-Macoutes; Voodoo; Dictatuur; Concordaat; Landbouw; Sociale projecten; Geboorteregeling; Leken; Gezondheidszorg.

SALESIANEN VAN DON BOSCO (SDB)

J.A. Diebels

KMM 117

* 26 maart 1919 / interview: 16 februari 1980, 300 minuten.

Werkgebied: Haïti 1950-1980.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Pater Diebels vertrok in 1950 naar Haïti. Zijn congregatie is daar sinds 1936 werkzaam in het aartsbisdom Port-au-Prince. Hij werd benoemd voor een internaat bij een technische school. Het interview begint met een beschrijving van de school en het gebruikte lesmateriaal onder andere oude franse schoolboeken uit België. Hij leerde Creools. Geeft daarna een beeld van de bevolking en de volksgodsdienst Voodoo. Zijn missionair leven speelt zich grotendeels af tijdens de dictatuur van vader François Duvalier en zijn zoon Claude Duvalier (1957-1986) en de Tontons-Macoutes. Hij vertelt uitvoerig over het schrikbewind dat de familie uitoefende en de gevolgen daarvan voor de kerk en de mensen. Het is de tijd dat elke Haïtiaan weg wilde uit Haïti. De bevolking in het binnenland is straatarm. De rijken wonen in de stad. Tijdens de dictatuur probeerde pater Diebels zo goed als mogelijk was te werken als jeugdleider, pastoor en als directeur van een lagere school. Heeft zeven jaar zonder bisschop gezeten. De bisschop was het land uitgezet. Er waren eigenlandse roepingen. Roeping was een sociale promotie. Bij de rijken waren minder roepingen. Het celibaat vormt een groot obstakel. Ongehuwd zijn is “onverteerbaar”. De problemen waren groot: ontvolking, ontbossing, grootgrondbezit, angst voor geesten van de voorouders, de Voodoo, grote kindersterfte, onderdrukking, de krottenwijken van Port-au-Prince, etc. Talrijke onderwerpen worden aangesneden. Het is moeilijk om als buitenlands priester een antwoord te vinden op al deze problemen. Hij vertelt over de verhouding tussen de buitenlandse en Haïtiaanse priesters. Deze was niet altijd gemakkelijk.

Alleen het binnenland stond nog open voor de Europese missionarissen. Door het Concordaat van 1966 was de kerk aan de regering gebonden. Het jeugdwerk hield in een begeleiding van kajotters en jonge werkmannen. In het laatste deel van het interview komt pater Diebels terug op onderwerpen die reeds eerder aangesneden zijn. Hij geeft dan aanvullende informatie. Het interview gaat meer over de bevolking van Haïti en alle politieke en sociale problemen die er zijn dan over zijn eigen werkzaamheden als missionaris. Daardoor blijft de persoon van pater Diebels enigszins verscholen achter een haag van gegevens over het land en de bevolking.

Trefwoorden: Aartsbisdom Port-au-Prince; Onderwijs; Pastoraat; Jeugdwerk; Duvalier, François; Duvalier, Claude; Tontons-Macoutes; Celibaat; Concordaat.

PUERTO RICO

DOMINICANEN (OP)

E.A.J. Hellebrekers

KMM 203

* 21 juni 1903 / interview: 12 juni 1980, 160 minuten.

Werkgebied: Puerto Rico 1929-1979.

Functie: pastoraal.

Pater Hellebrekers is 50 jaar werkzaam geweest als pastoor in verschillende parochies in Puerto Rico. Hij is getuige geweest van de overgang van de traditionele sacramentele kerk naar een in de jaren zestig aangepaste kerk met meer inbreng van leken. In 1870 hadden de dominicanen de missionering van de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba overgenomen van de Nederlandse wereldheren. Vandaaruit gingen zij in 1904 ook werken in Puerto Rico vanwege het gebrek aan priesters daar. Hij werd na zijn priesterwijding in 1929 benoemd voor Puerto Rico overeenkomstig zijn wens. Eerst ging hij acht maanden naar Curaçao om Spaans te leren. Kreeg in 1930 een aanstelling als kapelaan in Isabela in het aartsbisdom San Juan de Puerto Rico. Er was een hoofdkerk met buitenkapellen die per paard bezocht werden. Werd ingewerkt door pater Hoff. Voordat de Amerikanen in 1898 kwamen was het een katholiek land. Met de Amerikanen kwamen de protestantse kerkgemeenschappen mee. Het land is nu bezaaid met protestantse kerkjes. Pater Hellebrekers geeft daarna een overzicht van zijn werkzaamheden als kapelaan eerst gedurende één jaar in Isabela en daarna achttien jaar in Bayamon. In 1948 werd hij vervolgens pastoor in verschillende parochies: Isabela, Bayamon en Catano. De meest aandacht gaat naar zijn werk in Bayamon. Vertelt over de samenstelling van het pastorale team daar. Pastoor was pater Grol, later pater Raymakers en kapelaans waren behalve hijzelf nog de paters De Haas, Simonis en Kalmthout. Ieder had een stuk van de parochie. Vulde zelf in "hoe je het deed". Hij gaf godsdienstles op het college van de Amerikaanse zusters Dominicanessen in Bayamon en op de katholieke lagere scholen in Perpetua, Secorro en Bayamon. De Amerikaans zusters Dominicanessen zorgden voor de scholen van het bisdom. Hij gebruikte als methode een klein eenvoudig boekje met verhalen uit het Oude en Nieuwe Testament. Met veel platen. Altijd zo gedaan. Behalve katholieke scholen waren er staatsscholen waar geen samenwerking mee was. Kerk en staat zijn sterk gescheiden. Ook de verhouding met de protestanten was slecht. De dominees kregen veel geld uit Amerika en gaven beurzen. Dat trok mensen aan. Pater Hellebrekers vertelt daarna over zijn pastoraal plan van aanpak en de opbouw van de parochie. Traditioneel: veel missen lezen en preken. Had zelf veel moeite met preken en had middelmatig contact met de mensen. Voor de leken kwam het Maria Congregatie en voor de mannen Vereniging van de Heilige Naam. Er waren eigenlandse roepingen bij de zusters, bij de jongen veel minder. Van de 200 priesters in het aartsbisdom zijn er ongeveer 20 eigenlands. Het celibaat is de grootste moeilijkheid. In 1949 werd begonnen met een eigen seminarie voor de dominicanen in Isabela. Veel kandidaten, maar weinig zijn priester geworden. Ook het samenleven van eigenlandse priesters en de buitenlandse priesters gaf moeilijkheden. Verschil in mentaliteit. Ook op diocesaan vlak zijn er weinig roepingen. Uitgebreid gaat pater Hellebrekers in deze problematiek en geeft een profielschets van de aartsbisschop, kardinaal L. Aponte Martínez (1964-1999). Hij gaat in op de relatie tussen de kardinaal en de dominicanen die niet meer optimaal was. Vertelt over het functioneren van de kardinaal en de overlegstructuren in het bisdom. Hierna wordt een beeld

gegeven van de ontwikkeling van het land na de Tweede Wereldoorlog. In het tweede deel van het interview komen de veranderingen aan de orde die ingevoerd zijn tengevolge van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) zoals het gebruik van de volkstaal in de liturgie en de vorming van leken door middel van de Cursillos de Cristiandad. Tot slot van dit interview geeft pater Hellebrekers een terugblik op zijn missielevens in Puerto Rico. In 1979 keert hij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Aartsbisdom San Juan de Puerto Rico; Sacramentele kerk; Dominicanen; Seculieren; Pastoraat; Catechese; Katholieke scholen; Onderwijs; Traditionele verenigingen; Maria Congregatie; Aponte Martínez, L.; Eigenlandse priesters; Eigenlandse roepingen; Celibaat; Seminarie; Leken; Tweede Vaticaans Concilie; Liturgie; Cursillos de Cristiandad.

J.H. Huinck

KMM 240

* 23 mei 1902 / interview: 9 april 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Puerto Rico 1931-1978.

Functie: pastoraal.

Pater Huinck is 47 jaar werkzaam geweest in verschillende parochies in het aartsbisdom San Juan de Puerto Rico. Na zijn priesterwijding werd hij 'onverwacht' benoemd voor Puerto Rico. Hij vertrok in 1930 naar Spanje om de taal te leren en in 1931 naar Puerto Rico. Zijn parochies waren: Isabela, Bayamon, en Comerio. Als pastoor is hij ook betrokken geweest bij de zielzorg in een ziekenhuis en bij het onderwijs. Al deze aspecten van zijn priesterleven komen in dit interview aan de orde. Het interview begint met een beschrijving van zijn reis per vrachtboot en zijn eerste indrukken van het land. In het kort wordt de geschiedenis van het eiland verteld en de invloed van de Amerikanen en de Amerikaanse kerkgenootschappen. Zijn eerste parochie was Bayamon, waar ook pater Hellebrekers ingewerkt werd. Pater Huinck geeft een goed beeld van het sociale leven in zijn parochie. De armoede, de suikerplantages en de gezondheidszorg komen aan de orde. Hij gaf godsdienstles op de lagere scholen en gebruikte daarbij de catechismus van het bisdom. Veel aandacht gaat daarna uit naar de volksdevoties: de processies in de Goede week, Kerstmis, Pasen, de patroonsfeesten en de meimaand. Het klassieke plaatje van een traditionele kerk uit pre-conciliaire tijd. Er waren in die tijd al lekenorganisaties zoals de Vereniging van de Heilige Naam, een voorloper van de Katholieke Actie. Daarnaast was er de Kleine Heilige Naam voor de jongens en de Maria Congregatie voor de vrouwen. Door deze groepen werd de band met de kerk versterkt. Uit deze groepen kwamen de catechisten voort. Er was veel spiritisme in Puerto Rico. Vertelt daarover. Het volgende onderwerp is het religieus leven. Er waren veel eigenlandse roepingen bij de Zusters Dominicanessen die uit Amerika kwamen. Niet bij de jongens. Op het eiland werkten nog veel andere orden en congregaties zoals de kapucijnen, de franciscanen, de spiritijnen, de redemptoristen en de salesianen. Zij probeerden seminaristen te werven. Dat ging niet. De jezuïeten hadden het grootseminarie. Belemmeringen om priester te worden waren het 'minderwaardigheidscomplex' ten opzichte van de buitenlandse priesters en het celibaat. De pastoors in het binnenland leefden erg geïsoleerd. Men leefde vaak met een vrouw. De mensen accepteerden dat. Vervolgens gaat pater Huinck uitvoerig in op het schoolsysteem. Dat was het Amerikaanse schoolsysteem. Er waren genoeg openbare scholen, maar daar werd géén godsdienstles gegeven. Daardoor ontstonden katholieke scholen die gedreven werden door de zusters uit Amerika. Na de oorlog kwamen er meer zusters en gediplomeerde krachten, gefinancierd door Amerika. In Bayamon werd op initiatief van mgr. J.E. McManus CSSR, bisschop van Ponce, een universiteit opgericht, die niet katholiek genoemd mocht worden. De dominicanen werden gevraagd om theologie en filosofie te doceren. Pater Huinck besluit het interview met een terugblik. Al met al was het

moeilijk om de kerk van Puerto Rico zelfstandig te maken en om priesters uit Puerto Rico te winnen. In Bayamon met 300.000 inwoners werken nu priesters van verschillende congregaties, allemaal buitenlanders, en maar een paar eigenlandse priesters. Het werk van de kerk is er volgens zijn mening steeds beter geworden. Vroeger was het alleen uitdelen van de sacramenten door de pastoor. Tegenwoordig werken de leken mee in de parochie en in de catechese en zet de kerk zich in voor sociaal werk. Nu is er ook een kerkbijdrage van de parochianen. Puerto Rico heeft hem veel voldoening gegeven.

Trefwoorden: Aartsbisdom San Juan de Puerto Rico; Katholieke scholen; McManus, J.E., Onderwijs; Kapucijnen; Franciscanen; Spiritijnen; Redemptoristen; Salesianen; Jezuïeten; Pastoraat; Plantages; Armoede; Gezondheidszorg; Godsdienstonderwijs; Volksdevotie; Leken; Maria Congregatie; Spiritisme; Celibaat; Seminarie; Religieus leven; Dominicanen; Buitenlanders; Eigenlandse priesters; Sacramenten; Sociaal werk.

B.M. Vocking

KMM 776

* 1 oktober 1936 / interview: 29 december 1983, 330 minuten.

Werkgebied: Puerto Rico 1965-1971; Peru 1972-1981.

Functie: pastoraal.

Het zeer boeiende interview met pater Vocking sluit goed aan bij de interviews met de paters Hellebrekers en Huinck. Pater Vocking is een missionaris van de tweede generatie uit de periode na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Het is het verhaal van een bewogen missionaris die wilde meehelpen vorm te geven aan de kerk van onderen en daardoor in Puerto Rico in conflict kwam met zijn bisschop en in Peru met de plaatselijke autoriteiten. Hem stond als buitenlands priester een andere kerk voor ogen, dan de eigenlandse bisschoppen en autoriteiten in gedachte hadden. Het interview is een ooggetuigeverslag van de overgangsfase van de kerk in Latijns-Amerika van een traditionele op volksdevoties gebaseerde sacramentele kerk naar een meer op de mensen zelf gerichte kerk. Niet langer de rituelen centraal stellen, maar de mensen zelf. Er was een zekere aversie ontstaan onder jongere dominicanen om naar de missie te gaan. Zij keken anders aan tegen missie dan de eerste generatie missionarissen. Zij stelden vragen bij de theologie, het instituut kerk en de maatschappij. Na overleg met de provinciaal koos hij ervoor om toch naar Puerto Rico te gaan. Hij vertrok in 1965 samen met enkele andere jongere dominicanen naar Puerto Rico. Pater Vocking heeft in twee parochies gewerkt: Yauco en Isabela. Hij begon in 1965 in Yauco, de eerste parochie die de dominicanen in 1904 aangenomen hadden na het vertrek van de Spanjaarden. Geeft een beschrijving van Yauco. Het begin was zeer moeilijk. Kende géén Spaans. Voelde zich ellendig in het begin. Werd na anderhalf jaar in 1966 overgeplaatst naar Isabela. Hij bleef daar tot 1969. Voelde zich daar beter op zijn plaats. Daarna kwamen de spanningen tussen de oudere en de jongere dominicanen. Er waren duidelijk twee groepen te onderscheiden. De discussies waren fel en betroffen pastorale praktijken zoals biechthoren en de visie op het missiewerk. De jongere dominicanen vonden dat zij zich meer bezig moesten houden met de problemen waar de mensen mee bezig waren dan met het toedienen van de sacramenten. Veel confraters waren uit diepe overtuiging met puur kerkelijke zaken bezig. In 1969 vond het concilie van de dominicanen plaats. Er moest een nieuw bestuur van het vicariaat gekozen worden. Er waren ongeveer 40 dominicanen in Puerto Rico. Het conflict tussen de twee kampen liep zo hoog op, dat er een breuk dreigde onder de dominicanen. De co-provinciaal kwam uit Nederland over. Het conflict werd bijgelegd. In 1969 keerde hij terug naar Yauco en kreeg een conflict met zijn bisschop mgr. J.F. Torres Oliver, bisschop van Ponce (1964-2000). Hij vroeg zich af of deze bisschop wel voldoende op de hoogte was van wat er zich in de kerk

speelde. Vocking geeft een profielschets van bisschop Torres Oliver, een Puertoricaan en zeer conservatief. Het conflict ging over veel zaken, maar in wezen over de vraag wie het beleid bepaalde in het bisdom: de eigenlandse bisschop of de buitenlandse priesters. De bisschop was zeer trouw aan Rome. De jongere dominicanen wilden dat de kerk meer deed dan alleen maar sacramenten uitdelen. Zij stonden ook sympathiek tegenover de onafhankelijkheidsbeweging. Mensen die tot de VS wilden blijven behoren dienden een klacht in bij de bisschop over de dominicanen. De bisschop verzocht in 1971 de dominicanen te vertrekken uit zijn bisdom. Het werd een hele rel. De bevolking nam het op voor de dominicanen. Er werd een formeel bevel gegeven de parochie Yauco te verlaten. Vocking vertrok in september 1971. Hij voelde zich gesteund onder andere door de jongere dominicanen in Nederland. Ondanks de wrijving met de bisschop, had hij toch een mooie tijd meegemaakt in Yauco. Hij vertelt over zijn ervaringen als pastor in Yauco. Met name over de Cursillos de Cristiandad. Hij wilde weten wat dat was. Heeft zelf daarom eerst de cursus gevolgd. Een soort ‘hersenspoeling’ met veel nadruk op binnenkerkelijkheid, maar niet maatschappijgericht. “Zo gauw men echt gaat nadenken over christelijk engagement met de maatschappij wordt het de kop ingedrukt”. De cursus werd gevolgd door mensen uit de vrije beroepen en de middenstand: “de meest rechtse groep”. Pater Vocking stond zeer sceptisch tegenover deze cursus, was later zelfs anti. Hierna worden een aantal onderwerpen besproken die in de jaren zestig veel katholieken zeer bezig hield zoals het Tweede Vaticaans Concilie, Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM), de Viëtnamoorlog, de encycliek *Humanae Vitae*, geboorteregeling, Medellín (1968), de bevrijdingstheologie, de Oecumene en de kadervorming door middel van jeugdwerk. Nadat hij zijn parochie in Yauco moest verlaten, heeft hij nog enige tijd gewerkt in een ander huis met jeugdgroepen, drugsverslaafden en begon hij een eigen zeefdrukkerij. Na een verlof van drie maanden in Nederland ging hij niet meer terug naar Puerto Rico, maar naar Peru. In het tweede deel van het interview vertelt pater Vocking over zijn belevenissen in Peru. In Peru ging hij werken in Tocanche, een plaats met 6000 inwoners, in de jungle bij het Andesgebergte. Ook hier zette hij zich in voor de armen. Hij uitte kritiek op de oliepalmplantage Endepalma die de boeren van hun grond verjoeg. De kerk in Latijns-Amerika is door de eeuwen heen verweven met de machtstructuren en gaf steun aan de autoriteiten. Hem stond een andere kerk voor ogen: “een kerk die opkomt van de mensen uit en die kiest voor de armen”. Ook in Peru komt hij vanwege zijn opstelling en opvattingen in conflict met de autoriteiten, ditmaal met de wereldlijke autoriteiten van Tocanche. In 1981 verlaat daarom hij Peru.

Trefwoorden: Bisdom Ponce; Torres Oliver, J.F.; Dominicanen; Onafhankelijkheid; Pastoraat; Sacramentele kerk; Volksdevotie; Cursillos de Cristiandad; Tweede Vaticaans Concilie; Conselho Episcopal Latino-Americano (CELAM) *Humanae Vitae*; Geboorteregeling; Medellín; Bevrijdingstheologie, Oecumene Kadervorming; Jeugdwerk; Drugs.

SURINAME

DE GRAAL

A.P. Perquin

KMM 798

* 25 augustus 1916 / interview: 9 maart 1984, 220 minuten.

Werkgebied: Suriname 1954-1962; Brazilië 1962-1966; India 1968-1972.

Functie: sociaal werk.

In het interview van mevrouw Perquin maken we kennis met het werk van De Graal in Nederland en in de Derde Wereld. Het eigen aandeel daarin van mevrouw Perquin lag op het terrein van ontwikkelingswerk in Suriname, Brazilië en India. Nederland. Het eerste deel van het gesprek is gewijd aan het ontstaan van de Vrouwen van Nazareth en De Graal. We krijgen hier informatie over de stichting door pater J. van Ginneken SJ (1877-1945), zijn bedoeling met deze lekenvereniging, de spiritualiteit, de beloften, de missionaire instelling vanaf het begin, de missieschool in Ubbergen. Verder bespreekt zij haar eigen opleiding en werk in Nederland en haar visie op het missiewerk. Suriname (1954-1962). Zij had gehoord dat er behoefte was aan krachten om zich te wijden aan de ontwikkeling van de vrouw. Kort na haar aankomst kreeg zij op basis van haar diploma's het verzoek om als huishoudeskundige in dienst van de regering te treden. Het werk moest van de grond af aan worden opgebouwd. Na aftasten van de behoeften besloot zij in eerste instantie met een naaicursus te beginnen. Daaraan was grote behoefte en het gaf haar de gelegenheid contacten te leggen voor voorlichting op andere terreinen. Om de continuïteit van het werk te verzekeren werden vervolgens meisjes uit verschillende bevolkingsgroepen bijeen gebracht. Zij kregen cursussen en demonstratiemateriaal over naaien, koken enz. Als gesalarieerde instructrices trokken zij vervolgens de districten in. Toen mevrouw Perquin in 1962 uit Suriname vertrok was er een volledige vrouwelijke huishoudelijke voorlichtingsdienst, allen afkomstig uit haar opleiding. Naast dit hoofdproject vermeldt zij korter twee andere projecten (een jamfabriek en een boekenwinkel) en vertelt zij over de kerk in Suriname. Brazilië (1962-1966). De Graal had in Belo Horizonte (MG) een nederzetting: een tehuis voor vrouwelijke studenten en werk in de wijken. Men riep haar hulp in om voorlichting te gaan geven aan vrouwen in deze wijken. Ook hier begon zij met een naaicursus en verzamelde vrouwen om zich heen voor verdere instructie. Uit deze kring kwamen gesalarieerde krachten voort die de vrouwen kennis en vaardigheid bijbrachten op huishoudelijk gebied: naaien, koken, hygiëne, voedingsleer. Als secundaire onderwerpen worden in dit deel besproken: de status van de vrouw, de kerk en De Graal in Brazilië. India (1968-1972). Door Mensen in Nood werd zij uitgezonden naar New Delhi. Haar werk hier omvatte twee projecten: een cursus voor zusters en het geven van voorlichting aan vrouwen. Circa 200 'veelbelovende' Indiase zusters uit alle congregaties waren samengebracht voor verdere vorming. Een van de cursussen was 'community development'. In dit team kreeg mevrouw Perquin een taak om les te geven in huishoudelijk werk, voedingsleer, hygiëne enz. Zoals vroeger begon zij ook hier een groep meisjes bijeen te brengen om hen een opleiding in huishoudelijke voorlichting te geven. En ook hier groeide dit initiatief uit tot een team van gesalarieerde krachten die deze vorm van ontwikkelingswerk tot ver in het binnenland uitdroegen. Kortere onderwerpen zijn hier het werk van Moeder Teresa en het hindoeïsme.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Sociaal werk; Vrouwen van Nazareth; De Graal; Ginneken, J. van; Spiritualiteit; Onderwijs; Huishouden; Aartsbisdom Belo Horizonte (MG); Mensen in Nood; Moeder Teresa; Hindoeïsme.

S.E.A. Swarte

KMM 814

* 18 juli 1905 / interview: 9 maart 1984, 240 minuten.

Werkgebied: Suriname 1954-1975.

Functie: verpleging.

Mevrouw Susanna Swarte kwam in contact met De Graal via het tijdschrift *De Zilveren Trompet* en kreeg haar vorming op de Tiltenberg bij de Vrouwen van Nazareth. In het eerste deel van dit interview geeft mw. Swarte veel informatie over de ontstaansgeschiedenis van De Graalbeweging tijdens het interbellum. De Graal was opgericht in 1928 als een beweging van vrouwelijke leken ten behoeve van het jeugdwerk in het diocees Haarlem op verzoek van mgr. J.D.J. Aengenent door het Gezelschap van de Vrouwen van Nazareth dat gesticht was in 1921 door pater J. van Ginneken SJ (1877-1945). Het ideaal van De Graal was vanuit het christendom als vrouw meewerken aan een verbetering van de wereld. Voor de Tweede Wereldoorlog was De Graal actief in Nederland, na de oorlog trokken leden van De Graal ook naar de missiegebieden om daar te gaan werken ten behoeve van de emancipatie van de vrouw. Mevrouw. Swarte geeft ook informatie over de moeilijke tijd tijdens de oorlog (inbeslagname van de huizen en opheffing van de beweging door de bezetter) en het herstel na de oorlog. In 1947 werd de Hogere Missieschool voor Jonge Vrouwen opgericht en naar Ubbergen overgeplaatst. Na een vorming van zes maanden gingen de leden als 'lekenmissionarissen' voor perioden van drie tot zes jaar naar de missiegebieden om daar werkzaam te zijn als verpleegster of als onderwijzeres. Tussen 1947 en 1953 zijn ongeveer zestig leden van De Graal naar de missiegebieden vertrokken. Onder andere mw. Swarte. In het tweede deel van het interview gaat zij in op haar verblijf in Suriname. Zij ging in 1953 samen met mw. Perquin naar Suriname. Zij heeft met het oog op haar werk in de missie eerst de opleiding tot verpleegster gevolgd in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis in Amsterdam. Heeft daarna gewerkt op de Katholieke Opleidingsschool voor Verpleegsters in Voorburg en een kraamaantekening gehaald. In Paramaribo ging zij werken voor het Wit-Gele Kruis tot 1958. Daarna werd zij directrice van een boekwinkel tot 1975. De Graal was al zes jaar in Suriname werkzaam en had een huis in Paramaribo waar Graalleden opgevangen werden die van de cursus in Ubbergen kwamen. Mw. Swarte ging daar wonen. Zij geeft vervolgens een gedetailleerd beeld van de gezondheidszorg in Suriname: de organisatie, de Zusters van Oudenbosch, de wijkverpleging, het consultatiebureau, de gezinsproblematiek van de mensen en haar werk voor het Wit-Gele Kruis. Zij kregen veel steun van het Wit-Gele Kruis in Nederland en van Memisa. Zij vertelt ook over de parochie van de H. Familie waartoe zij behoorde en over de paters redemptoristen en de paters Oblaten van Maria. Zij vond de Oblaten "dichter bij de mensen" staan en de redemptoristen "strenger". Ook was er een duidelijk verschil tussen de oude en de nieuwe missionarissen merkbaar. Zij geeft een profielschets van mgr. S.J.M. Kuypers CSSR (1946-1970), bisschop van Paramaribo, en zijn opvolger in 1970 mgr. A.F. Zichem CSSR. In 1958 werd zij gevraagd door pater E. Baneke CSSR om leiding te gaan geven aan een oecumenische boekwinkel "om de missie een gezicht naar buiten" te geven. Zij nam de uitdaging aan. Zij vertelt verder over de opzet van de boekwinkel die de naam 'Hoeksteen' kreeg. De winkel werd geopend in augustus 1959 en sloeg meteen aan. Zij verkocht er boeken en religieuze artikelen. De winkel had een "opendeur karakter" en bevorderde culturele en religieuze initiatieven zoals de organisatie van discussieavonden en de verkoop van Surinaamse kunstartikelen. In dit kader vertelt zij over de politiek, de

onafhankelijkheid en haar houding daartegenover. Het bleek niet mogelijk een Surinaamse afdeling van De Graal van de grond te krijgen. Het sloeg niet aan, de mensen binden zich niet graag. Ook zijn er nauwelijks eigenlandse roepingen voor het priesterschap of voor de zustercongregaties. Tot slot nog een terugblik op haar werk in Suriname. Tengevolge van een ongeval en omdat zij zeventig jaar werd, is zij in 1975 teruggekeerd naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Zichem, A.F.; De Graal; Vrouwen van Nazareth; De Tiltenberg; Ginneken, J. van; Emancipatie; Zusters van Oudenbosch; Gezondheidszorg; Verpleging; Wit-Gele Kruis; Redemptoristen; Oblaten van Maria; Boekwinkel Hoeksteen; Baneke, E.; Eigenlandse roepingen; Onafhankelijkheid.

A.A.M. van Tol

KMM 801

* 18 december 1936 / interview: 22 maart 1984, 330 minuten.

Werkgebied: Suriname 1963-1976.

Functie: onderwijs.

Mw. Anna van Tol voelde zich al op de kweekschool aangetrokken tot De Graal. Zij koos ervoor om kernlid te worden van De Graal. Zij kreeg haar religieuze vorming op de Tiltenberg. Vertelt daarover. Zij werd benoemd voor Suriname. Zij vertrok in 1963 naar Paramaribo. In haar interview toont zij zich niet alleen een bewogen lid van de katholieke gemeenschap, maar tegelijk ook een kritisch waarnemster van de katholieke kerk en van de katholieke gemeenschap in Paramaribo. Zij kwam in Suriname in een tijd dat de kerkvernieuwing van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) Suriname bereikte. Het interview vangt aan met een beschrijving van het Graalteam, het Graalhuis en de werkzaamheden van de diverse leden op het terrein van het onderwijs, de gezondheidszorg en het jeugdwerk. Zij ging werken op de Elisabethschool, een meisjesschool van de Zusters van Roosendaal. Behalve katholieke scholen, waren er staatscholen. Zij geeft een informatief overzicht van het katholiek onderwijs in Paramaribo, de organisatie, de kinderen, de schooltypen, de schoolgebouwen, de subsidies van de overheid, het boekengeld en de uniformen. Er was nog weinig oog voor de individualiteit van de kinderen. Het peil van de leerstof was hoog, maar deze was geheel Nederlands. Het verloop onder onderwijzend personeel was groot. Zij zelf probeerde de overgang tussen kleuterschool en lagere school te versoepelen. Zij vertelt daarover. "Je had niets te vertellen. Je werkte allemaal bij de RKBO". Haar waarneming en beschrijving van de kerk in Suriname is zeer interessant. Zij trof een in haar ogen "ouderwetse kerk" aan. De afstand tussen priesters en gelovigen was groot. De kerken waren leeg op zondag. De godsdienstkennis van de onderwijzers was minimaal. De parochies in Paramaribo werden bediend door de redemptoristen en de paters Oblaten van Maria. De Oblaten stonden volgens haar dicht bij de mensen. De redemptoristen waren strenger in de leer. Er was geen opening naar vernieuwing. De Zusters van Roosendaal vormden "een Nederlands eiland" in Paramaribo. De kerk zat te wachten tot er capabele Surinamers kwamen. Maar die kwamen niet. Naast het gewone onderwijs gaf zij godsdienstles. Er werd een kerkelijke leer verkondigd die door de onderwijzers niet meer gepraktiseerd werd. Zij vertelt over de vernieuwingen in kerk en catechese die na 1965 op gang kwam. In 1965 werd een Catechetische Commissie ingesteld en een Catechetisch Centrum gevestigd in het gebouw van het seminarie dat leeg stond. Suriname is geen land voor celibataire roepingen. Zij gaat hier op in. Het volgende onderwerp is de boekwinkel 'Hoeksteen', een samenwerkingverband van de redemptoristen en De Graal. Deze winkel heeft veel bijgedragen tot een goede lectuurvoorziening. Zij geeft een beschrijving van de boekjes voor de schoolklassen en andere artikelen die verkocht werden. Ook informatie van het Tweede Vaticaans

Concilie was in de boekwinkel verkrijgbaar. De invloed van de boekwinkel was groot. Het Graalhuis en de boekenwinkel waren ontmoetingsplaatsen voor mensen die betrokken waren bij de kerk. Daarna bespreekt zij het Doveninstituut van de Zusters van Oudenbosch. Veel aandacht is er voor de staf, het lesprogramma, de leerlingen. De problemen waren groot. Voor de opleiding van leerkrachten voor het lager onderwijs was een 'oecumenische' kweekschool aanwezig in Paramaribo. Participanten waren de katholieken en de Hernhutters. Mw. Van Tol gaat tot slot in op de reden van haar vertrek in 1976 naar Nederland en vertelt over haar nieuwe werkzaamheden in de bollenstreek.

Trefwoorden: Bisdome Paramaribo; De Tiltenberg; De Graal; Katholieke scholen; Onderwijs; Zusters van Roosendaal; Vernieuwingen; Catechetisch Centrum; Kweekschool; Boekwinkel Hoeksteen; Redemptoristen; Oblaten van Maria; Tweede Vaticaanse Concilie; Doveninstituut; Zusters van Oudenbosch; Hernhutters.

FRATERS VAN TILBURG

R. Abbenhuis [kloosternaam: frater Fulgentius]

KMM 4

* 8 juli 1897 / interview: 14 maart 1980, 103 minuten.

Werkgebied: Suriname 1923-1978.

Functie: onderwijs; opvoeding.

Frater Fulgentius heeft 55 jaar gewerkt in Suriname in het onderwijs. Het interview wordt afgenomen als hij al 'ziek zijnde' teruggekeerd is in Nederland. Daardoor is het interview erg summier. De Fraters van Tilburg hadden in 1902 de zorg voor een weeshuis in Paramaribo op zich genomen. Dit werd het begin van hun missie in Suriname. Hij werd in 1923 benoemd voor Suriname. Had zich géén voorstelling gemaakt van de missie. Er was ook niet veel voorbereiding. Kwam in een gemeenschap van circa 14 fraters. Opvang door de fraters was goed. Moest meteen de school in. In 1863 werd de slavernij afgeschaft en de leerplicht ingevoerd. Het onderwijssysteem was uit Nederland meegenomen. De scholen van de fraters zaten in de stad op verzoek van de bisschop: "omdat alles naar de stad trok, wanneer zij iets wilden leren". Naast het lesgeven op de school, heeft hij zich vooral verdiept in de geschiedenis van de missie, van Suriname en van de bevolking. Heeft veel gegevens opgezocht in de archieven. Heeft daar al zijn vrije tijd aan besteed. Hij vertelt waarom hij het belangrijk vond de missiegeschiedenis vast te leggen. Hij schreef diverse boeken en artikelen over uiteenlopende onderwerpen, voornamelijk betrekking hebbende op geschiedenis, bevolking, taal en cultuur. Hij heeft boeken gepubliceerd over het Apostolisch Vicariaat (1942), over de katholieke kerk in Suriname (1959) en over Petrus Donders (1944-1945). In 1983 werden zijn artikelen over het Apostolisch Vicariaat van Suriname, die tussen 1933 en 1939 verschenen waren in het *Koloniaal Missie Tijdschrift*, opnieuw uitgegeven. Frater Fulgentius heeft zich ook ingezet voor de jeugdbeweging, met name voor de Katholieke Verkenner Suriname (KVS). De fraters hebben geprobeerd een noviciaat te beginnen. Is niet gelukt. Drie Surinamers zijn frater geworden. Frater Fulgentius was verder actief in het verenigingsleven zoals bij de Eucharistische Kruistocht. Het interview sluit af met een terugblik. Zijn hart zit in Suriname. Heeft veel van het missiewerk in Suriname gehouden. Is in 1978 teruggegaan naar Nederland om gezondheidsredenen.

Trefwoorden: Bisdome Paramaribo; Gemeenschap; Fraters van Tilburg; Onderwijs; Opvoeding; Onderwijssysteem; Jeugdwerk; Missiegeschiedenis; Eucharistische Kruistocht; Jeugdbeweging; Katholieke Verkenner Suriname; Noviciaat; Eigenlandse roepingen.

J.M. Duif [kloosternaam: frater Apollinarius]

KMM 135

* 3 september 1915 / interview: 7 november 1980, 103 minuten.

Werkgebied: Suriname 1947-1980.

Functie: onderwijs; opvoeding.

Frater Apollinarius ging in 1927 naar de kweekschool met de bedoeling om frater te worden. Werd in 1947 benoemd voor Suriname. Is met tegenzin naar de missie gegaan. Kwam in Suriname meteen in het onderwijs. Zijn eerste indrukken gaven hem niet het gevoel van missie. Het werk in het onderwijs was een voortzetting van wat hij al in Nederland gedaan had. Hij heeft de koloniale tijd en de overgang naar de onafhankelijkheid in 1975 meegemaakt. Het interview geeft veel informatie over het katholiek onderwijs in Suriname. Hij is dertig jaar hoofd geweest van de St. Aloysiuschool in Paramaribo. Er waren 12 klassen met circa 500 leerlingen. De school was door de fraters gebouwd. De regering betaalde de salarissen. Het salaris was laag. Hij was de enige frater op de school, de andere leerkrachten waren Surinamers. Het onderwijssysteem was hetzelfde als in Nederland. Heeft verder meegholpen met het schrijven en illustreren van schoolboeken. Vooral geschiedenis, aangepast aan de Surinaamse geschiedenis. Godsdienstonderwijs was verplicht. Vervolgens geeft hij nog enige informatie over het voortgezet onderwijs in Paramaribo. Er waren drie kweekscholen, waarvan één katholiek. Het technisch onderwijs was slecht ontwikkeld. Er was slechts één technische school. Na zijn pensionering heeft hij meegewerkt aan radioprogramma's die gemaakt werden door de Studio voor Christelijke kerken. Vertelt over de aard van de programma's en de kerkgenootschappen die wel en die niet deelnamen. Hierna bespreekt hij nog enkele onderwerpen zoals de liturgie in de kerk, de inculturatie van de geloofsboodschap, het sociaal werk en de gezondheidszorg. Er is een katholiek ziekenhuis en een academisch ziekenhuis. Geeft zijn mening over beide ziekenhuizen. Frater Apollinarius sluit zijn interview af met een beschouwing over de toekomst van de kerk en over het kerkelijk personeel. De bisschop is een Surinamer. Er zijn weinig eigenlandse krachten. Het seminarie staat leeg. Ook is er géén aanwas van zusters en broeders. Er is wel een eigenlandse zustercongregatie, maar daar is niemand bijgekomen in de tijd dat hij daar werkte. De kerk is traditioneel. Van basism gemeenschappen zoals in Brazilië is nog niets te bespeuren. Ze voelen er niets voor. Er wordt wel naar toegewerkt. Hij ziet de toekomst van de kerk in Suriname somber in. Constateert een steeds groter verval. Hij gaat wel weer terug naar Suriname om te werken voor de Studio van de Christelijke kerken.

Trefwoorden: Bisdome Paramaribo; Onderwijs; Opvoeding; Kweekschool; Technisch onderwijs; Radio; Liturgie; Inculturatie; Sociaal werk; Gezondheidszorg; Ziekenhuizen; Eigenlandse zusters; Seminarie; Basism gemeenschappen.

M.F.M. Janssen [kloosternaam: frater Cornelius]

KMM 260

* 3 februari 1899 / interview: 12 januari 1980, 360 minuten.

Werkgebied: Suriname 1922-1979.

Functie: onderwijs; opvoeding; beleid.

Frater Cornelius heeft 57 jaar gewerkt in Suriname in het onderwijs. Hij werd in 1922 benoemd voor Suriname. Had daar niet zelf voor gekozen. Het was een arm land, trok niet direct aan. Daarom ging de voorkeur van de meeste fraters uit naar Indonesië. Na aankomst wist men hem niet meteen te plaatsen. De eerste drie maanden waren moeilijk. Hij begon op een lagere school, de voertaal was Nederlands, maar de kinderen spraken thuis en onder elkaar 'negerengels'. Hij heeft daarna ten behoeve van het onderwijs gewerkt als hoofd van de Muloschool. Hij was betrokken bij de opleiding voor onderwijzers en was lid van het Katholiek Schoolbestuur. Daar geleerd

“hoe zij denken, voelen en leven”. Geeft voorbeelden. Vervolgens geeft hij profielschetsen van de bisschoppen mgr. S.J.M. Kuypers CSSR (1946-1970), van zijn opvolger in 1971 mgr. A.F. Zichem CSSR en van pater J. Willebrands CSSR. Hij geeft aan wat hun visie was op het hanteren van de kerkelijke wet versus de ‘boswet’. Veel gewoonten van de mensen in het binnenland werden door missionarissen in de stad veroordeeld als afgoderij. Pater Willebrands had veel begrip voor de eigen mentaliteit van de bevolking en hield rekening met de ‘boswet’. Frater Cornelius vergelijkt in dit kader de westerse gebruiken en de gebruiken van de bevolking bij het huwelijk en zet uiteen hoe hij zelf tegenover de huwelijksgebruiken van de Surinaamse bevolking stond. Na deze uiteenzetting over plaatselijke gewoonten en gebruiken, keert hij terug naar zijn hoofdonderwerp: het katholiek onderwijs. Trof in 1922 Nederlands onderwijs met Nederlandse boekjes aan. Men is toen langzaam begonnen met het onderwijs te ‘Surinamiseren’. Er werden pogingen gedaan om aan het onderwijs een meer Surinaams karakter te geven, maar zijzelf bleven Nederlandse onderwijzers. Vooral frater Engelbert Verrijt heeft veel boekjes geschreven. Moesten werken volgens de schoolwet van 1882 (leerplichtwet en leerplichtpolitie). De meeste scholen in Suriname zijn gebouwd door de missie en door de Evangelische Broedergemeente van de Hernhutters. Er was weinig samenwerking. Nu in 1979 is het Nederlands systeem aangepast en zijn Surinamers bezig een Surinaams onderwijssysteem op te bouwen. Naast de lagere scholen bediende de fraters een Muloschool die in 1914 gelijkstelling kreeg met de openbare Muloschool. De Muloschool van de fraters beschikte toen over voldoende gediplomeerde krachten. In 1942 werd begonnen met een HBS. De opleiding van eigenlandse leerkrachten werd gestimuleerd. Vertelt hierover. Frater Cornelius gaat hierna in op zijn taak binnen het Katholiek Schoolbestuur. Hij geeft informatie over de geschiedenis van dit schoolbestuur, de benoeming van de leden door de bisschop, de samenstelling, de taken en de vele problemen die zich voordeden bij de uitvoering van de werkzaamheden. Frater Cornelius was verder betrokken bij veel andere activiteiten van de Katholieke Gemeente in Paramaribo zoals het jeugdwerk buiten schoolverband, de verkennerij, de voetbalclub, de sigarenfabriek en drukkerij ‘Leo Victor’ en het contactblad van het bisdom. Veel aandacht gaat vervolgens uit naar het congres dat mgr. Zichem georganiseerd had over de vraag op welke wijze leken ingezet konden worden voor de verschillende afdelingen van het bisdom. Het probleem was dat veel bevoegde krachten in het onderwijs en in de gezondheidszorg naar Nederland gingen, omdat zij daar meer verdienden. De vraag was dan ook hoe de leken te motiveren en te activeren om zich meer in te zetten voor de Surinaamse gemeenschap. Het congres was wel voorbereid door de leiders, maar niet door de deelnemers. Volgens de bisschop toch niet mislukt: “Nu pas weten we wat we niet goed doen”. Tot slot van dit zeer informatieve interview komen nog enkele onderwerpen aan de orde zoals de opzet van een catecheseprogramma, de oecumene, de boswetten en de verbeterde samenwerking met de Hernhutters op het terrein van het onderwijs. Frater Cornelius keerde in 1979 terug naar Nederland: “Juist omdat ik zo bij betrokken was, ben ik weggegaan”. Hij heeft zelf een opvolger gezocht voor het schoolbestuur. Er werd teveel op hem gerekend. De enige manier om zijn taken over te dragen was “zelf weggaan”.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Zichem, A.F.; Willebrands, J.; Indonesië; Boswet; Huwelijk; Onderwijs; Opvoeding; Hernhutters; Katholiek Schoolbestuur; Jeugdwerk; Katholieke Verkennerij; Drukkerij Leo Victor; Catechese; Leken.

J.J. Goossens [kloosternaam: frater Emericus]

KMM 181

* 16 september 1924 / interview: 16 juni 1980, 255 minuten.

Werkgebied: Suriname 1950-1960.

Functie: onderwijs; opvoeding; beleid.

Frater Emericus trad in 1941 in bij de Fraters van Tilburg. In Nederland voltooide hij eerst zijn studie als onderwijzer en hoofdonderwijzer. Hierna vertrok hij eind 1950 naar Suriname. Hij heeft daar tien jaar gewerkt in het onderwijs. Dit zeer lange en zeer informatieve interview met veel gegevens over de Katholieke Gemeente in Suriname in de jaren vijftig begint met een schets van het katholieke onderwijs zoals dat eind 1950 verzorgd werd door de Fraters van Tilburg. De gemeenschap telde 17 fraters, waarvan er 16 in het onderwijs werkzaam waren. De fraters hadden de zorg voor twee lagere scholen en een Mulo. Het lesprogramma was hetzelfde als in Nederland. Hij werd leraar Spaans, Engels en Frans aan de Mulo. Daarna volgt een opsomming van de verschillende andere activiteiten van de fraters zoals het internaat, het bouwbedrijf en de sigarenfabriek en drukkerij 'Leo Victor'. De fraters probeerden eigen lesmethoden te ontwikkelen. Hij noemt de namen van enkele confraters die leerboeken geschreven hebben met name op het terrein van de Surinaamse geschiedenis voor de lagere school en voor de Mulo. Op de scholen werd het godsdienstonderwijs verzorgd door een priester-redemptorist en door de fraters. Hij geeft aan op welke wijze dat geschiedde en met welk lesmateriaal. Tijdens zijn verblijf in Suriname kreeg het streven naar zelfstandigheid meer vorm en stem. Er ontstond een politiek bewustwordingsproces. Frater Emericus heeft deze politieke ontwikkelingen van nabij meegemaakt en geeft daarvan een boeiend verslag. Naast zijn leraarschap op de Mulo heeft frater Emericus zich ingezet voor het jeugdwerk met name voor De Garde. Dit was een zuiver godsdienstige vereniging die sterk georiënteerd was op de Mariaverering. Uit de Mariagarde zijn enkele roepingen voor het priesterschap voortgekomen en ook leken die zich gingen inzetten voor de kerk. Er waren ook enkele jongens die frater wilden worden. Men is begonnen met een noviciaat, maar dit werd geen succes. Naar aanleiding van het thema eigenlandse roepingen, gaat frater Emericus uitgebreid in op de samenstelling van de bevolking. De gezinssituatie onder de verschillende bevolkingsgroepen was een van de grootste problemen. Onechte kinderen mochten niet toegelaten worden tot het noviciaat van de fraters. Hij schat dat 70% van de kinderen derhalve uitgesloten werd. De toestand van de kerk was in de tien jaar dat frater Emericus in Suriname werkte "zeer stabiel". Bisschop was mgr. S.J.M. Kuypers CSSR (1946-1970). In 1960 werd zijn latere opvolger mgr. A.F. Zichem CSSR tot priester gewijd. De veranderingen in de kerk voltrokken zich pas na zijn wijding tot bisschop in 1970 en zijn benoeming tot bisschop van Paramaribo in 1971. In de jaren vijftig begon wel al de missionering van het binnenland vanuit de plaatsen aan de kust. In 1949 kwamen de paters Oblaten van Maria (OMI). Zij hadden een andere missiemethodiek dan de redemptoristen. De redemptoristen kenden het rotatiesysteem: éérst een paar jaar in het binnenland en dan terug naar de kust. Mgr. Kuypers kwam voort uit de "boslandpaters". Geeft een profielschets van deze bisschop. Jongens uit het binnenland die op school gingen in Paramaribo werden opgeleid tot catechist. Zij gingen daarna terug naar hun dorpen als onderwijzer en als catechist. De kerk was in het begin opgebouwd per bevolkingsgroep. Zo waren er internaten voor Creolen, Hindostanen, Javanen en Chinezen. Rond 1960 werden deze internaten gebundeld tot één systeem. Er kwam één kerk voor alle bevolkingsgroepen. Tot die tijd bestond het sociaal missiewerk in het binnenland voornamelijk uit scholen. Tot 1960 waren er géén zusters in het binnenland. Pas na 1960 begon de dispensary in de dorpen in het binnenland op te komen. Tot slot van dit deel van het interview geeft frater Emericus veel informatie over de werkzaamheden van zijn confraters zowel in als buiten het onderwijs. Alle confraters passeren de revue met een vermelding van hun taken en werkzaamheden. In 1960 keerde hij terug naar Nederland om gezondheidsredenen. Na een studie Engels vertrok hij in 1963 naar Californië in de Verenigde Staten voor een nieuwe opdracht. Eind 1969 werd hij gekozen tot lid van

het Generaal Bestuur van zijn congregatie in Tilburg. Hij werd daar belast met de zorg voor de missie en het ontwikkelingswerk van de congregatie. Hij kreeg de zorg voor ongeveer 200 Nederlandse en Belgische fraters die in de missiegebieden van zijn congregatie werkten: op de Nederlandse Antillen en in Suriname, Indonesië, Zaïre, Kenya, Namibië en Brazilië. Het tweede deel van dit interview gaat over zijn verblijf in Amerika en zijn werkzaamheden als lid van het Generaal Bestuur, even uitgebreid, informatief en gedetailleerd als het eerste deel over zijn verblijf in Suriname.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Zichem, A.F.; Redemptoristen; Fraters van Tilburg; Onderwijs; Opvoeding; Catechese; Internaat; Drukkerij Leo Victor; Jeugdwerk; De Garde; Oblaten van Maria; Gezondheidszorg; Eigenlandse roepingen; Noviciaat; Generaal Bestuur; Nederlandse Antillen; Indonesië; Zaïre, Kenya; Namibië; Brazilië.

H.W.A.M. Verrijt [kloosternaam: frater Engelbert]

KMM 564

* 25 juni 1901 / interview: 19 december 1979, 300 minuten.

Werkgebied: Suriname 1930-1957.

Functie: onderwijs; beleid.

Frater Engelbert werd in 1930 benoemd voor Suriname. In dit interview geeft hij een aardig inzicht in een aspect van het missiewerk van de kerk dat in andere interviews buiten beschouwing blijft: namelijk de financiële kant. Hij geeft éérs een overzicht van de beginperiode van de missie van de Fraters van Tilburg in Suriname. De fraters waren in 1902 begonnen met de zorg voor een weeshuis. Later kwam daar het onderwijs op lagere scholen en op de katholieke Mulo bij. Er werd een overeenkomst opgesteld tussen het Apostolisch Vicariaat en de congregatie. Met name het financiële deel van deze overeenkomst tussen de bisschop, mgr. Th.A.L.M. van Roosmalen CSSR (1911-1939), en de congregatie wordt belicht. De financiële relatie tussen bisschop en congregatie wilde wel eens tot spanningen leiden. De fraters kwamen in dienst van het bisdom. De fraters verdienden een salaris vanwege de overheid, dat zij moesten afdragen aan de bisschop. Hiervoor in de plaats kregen zij per maand en per frater een klein bedrag van de bisschop voor hun dagelijks levensonderhoud. Frater Engelbert was leraar en hoofd van een school. Hij is ook overste geweest van zijn communiteit. Hij geeft een profielschets van mgr. Van Roosmalen en van zijn opvolger mgr. S.J.M. Kuypers CSSR (1946-1970). Deze bisschoppen zelf kregen een salaris als "gouvernementsambtenaren". Suriname was in zijn woorden "een arm land met een dure missie". Hierna volgt een beschrijving van de verschillende bevolkingsgroepen in Suriname. In nog een ander opzicht onderscheidt dit interview zich van de andere interviews met missionarissen in Suriname: frater Engelbert geeft onverbloemd zijn mening over de samenwerking met de andere congregaties zoals de redemptoristen, de paters Oblaten van Maria, de Zusters van Roosendaal, de Zusters van Oudenbosch en de Zusters van Liefde uit Tilburg. Elke congregatie wordt nader beschouwd. Ook de eigenlandse congregatie van de Zusters Dochters van Onze Lieve Vrouw, ook wel de Zusters van Paramaribo genoemd, in 1932 opgericht door mgr. Van Roosmalen, krijgt de nodige aandacht. Hierna keert frater Engelbert terug naar het onderwijs. Uitgebreid worden de financiële aspecten besproken: het salaris van de fraters, de kosten van de schoolgebouwen, de kosten van de internaten en de eigen bijdrage van de ouders. Frater Engelbert is betrokken geweest in 1938 bij de oprichting van De Jonge Wacht, een jeugdbeweging voor kinderen van minder draagkrachtige ouders. Voor kinderen van de beter gesitueerden was er de Katholieke Verkenners Suriname (KVS) en de Gidsen. Hij heeft voor deze jeugdbeweging cursussen georganiseerd voor de opleiding van leiders. Spoedig hadden bijna alle parochies een afdeling van de Jonge Wacht. Na de oorlog is deze jeugdbeweging opgegaan in de KVS. Tot slot gaat frater Engelbert in op de toekomst van de kerk in Suriname. Volgens hem is de missie volledig

geïntegreerd in de Surinaamse bevolking. Er zijn 25 fraters, maar zeer weinig eigenlandse roepingen. Sporadisch. De fraters mochten in Suriname zelf géén initiatief nemen tot 'eigen werken'. Zijn in 1958 begonnen met missies in Zaïre en in Kenya. In 1957 keerde hij terug naar Nederland. Hij was daar nog lang missieprocurator van zijn congregatie.

Trefwoorden: Bisdome Paramaribo; Roosmalen Th.A.L.M. van; Kuypers, S.J.M.; Gemeente; Fraters van Tilburg; Redemptoristen; Oblaten van Maria; Zusters van Roosendaal; Zusters van Oudenbosch; Zusters van Liefde, Tilburg; Zusters Dochters van Onze Lieve Vrouw; Zusters van Paramaribo; Financiën; Onderwijs; Overste; Jeugdbeweging; Katholieke Verkenner Suriname; De Jonge Wacht; Eigenlandse roepingen; Zaïre; Kenya.

FRANCISCANESSEN VAN OUDENBOSCH

M.H. Gils [kloosternaam: zuster Adriana]

KMM 722

* 29 maart 1914 / interview: 11 maart 1983, 147 minuten.

Werkgebied: Suriname 1946-1982.

Functie: onderwijs; opvoeding; beleid.

Zuster Adriana vertrok in 1946 naar Suriname. Haar congregatie, de Zusters Franciscanessen van Oudenbosch, had in 1925 de Sint Jozefschool van de Sint Bonifaciusparochie overgenomen van de Zusters van Roosendaal. Daarna werden scholen overgenomen te Meliapur (1929), te Hanna's Lust (1932) en te Groningen (1937) en een ziekenhuis in Belwaarde (1936). Zuster Adriana heeft nooit bewust gekozen voor de missie. Zij had al tien jaar in Nederland gewerkt en gaf naailessen en andere naaldvakken, toen zij gevraagd werd voor Suriname. Kreeg geen voorbereiding: "wij wisten van niets". Zij vertrok na de oorlog in 1946. De eerste indrukken waren goed. Ze had zich de missie erger voorgesteld. In Suriname was alles volgens de oude traditie. Alles was primitief, ook de naaischool waar zij les moest geven. Begon meteen met de opzet van een nieuwe cursus. Het verschil Nederland-Suriname in het klooster was erg groot. Zij had gelukkig een goede overste. Zij beschrijft de werkzaamheden van de congregatie: in 1946 werd begonnen met een Doveninstituut. Vervolgens geeft zij een overzicht van de zusters, broeders en paters die in Suriname werkzaam waren. Daarna vertelt zij uitgebreid over haar eigen werk op de naaischool. Het was de bedoeling dat zij de kinderen zo zou opleiden dat zij examen konden doen. Via de lessen in naaldvakken kwam ze tot lessen in wellevendheid en godsdienst. Na de school gaf ze nog les aan huismoeders. Hierdoor kreeg zij een goede indruk van het huiselijk leven en de problemen daar. Zij gaf ook les aan dove meisjes. Ze zag het als haar taak te werken naar de overdracht van haar werk aan eigenlandse krachten. Dit is gelukt. De examens naaldvakken zijn nu erkend door de Surinaamse regering. Zij kreeg veel steun van de congregatie en van de staat. In 1970 werd zij lid van het bestuur van haar congregatie en kreeg de zorg voor alle zusters die in Suriname werkten. Zij deed dit werk naast de school. Zij gaat hier verder op in. Vervolgens geeft zij haar indrukken van de onafhankelijkheid in 1975 en de gevolgen van de machtswisseling voor het onderwijs. Er mocht bijvoorbeeld géén godsdienstles meer gegeven worden tijdens de lessen. Vertelt daarna over de veranderingen in haar eigen congregatie na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Zij zet uiteen wat zij zelf het belangrijkste daarbij vond. Hierna geeft zij profielschetsen van de beide bisschoppen die zij heeft meegemaakt: mgr. S.J.M. Kuypers CSSR (1946-1970) en zijn opvolger in 1971 mgr. A.F. Zichem CSSR. Geeft een beeld van de verhouding van de bisschoppen met de paters redemptoristen:

“vooral de oudere paters geven de bisschop veel moeilijkheden. De bisschop is jong en dat wordt niet zo geaccepteerd”. Ook zijn er nauwelijks eigenlandse roepingen. Tot slot gaat zij in op de overdracht van het werk van de congregatie aan eigenlandse krachten. Het Doveninstituut is een stichting geworden. Verschillende activiteiten zijn nu overgedragen. In 1982 keerde zij vanwege gezondheidsklachten terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Zichem, A.F.; Zusters van Roosendaal; Onderwijs; Opvoeding; Catechese; Doveninstituut; Onafhankelijkheid; Overdracht; Tweede Vaticaans Concilie; Redemptoristen; Eigenlandse roepingen.

OBLATEN VAN DE ONBEVLEKTE MAAGD MARIA (OMI)

A.H. te Dorsthorst

KMM 834

* 8 april 1943 / interview: 12 juli 1984, 253 minuten.

Werkgebied: Suriname 1968-1984.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Te Dorsthorst was een late roeping. Na zijn militaire dienst kwam hij in contact met de paters Oblaten van Maria. Tijdens zijn studie theologie aan de KTHU vroeg hij of hij een jaar stage mocht lopen in een ontwikkelingsland. Kreeg toestemming en ging naar Suriname waar pater J. Calis OMI iemand nodig had met een landbouwachtergrond. Hij vertelt over zijn indrukken die hij opdeed tijdens dit stagejaar zowel in het binnenland als op het ministerie van Landbouw. Hij leerde er tropische landbouw en de taal. Had nog weinig contact met de Oblatengroep. De aanpassing was erg meegevallen. Terug in Nederland rondde hij zijn studie af, volgde de Memisa-cursus en een cursus in het Kontakt der Continenten. Is in 1970 direct na zijn priesterwijding teruggegaan naar Suriname om daar te gaan werken in het ‘Bosland’. Pater Te Dorsthorst is een missionaris van de ‘tweede generatie’, opgeleid tijdens en na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), die in Suriname de overgang van Nederlandse kolonie naar onafhankelijke Republiek (1975), de daaropvolgende staatsgreep van de militairen en de pogingen tot omvorming van een Nederlandse kerk naar een Surinaamse kerk van nabij heeft meegemaakt. Geplaatst tegen deze kerkelijke en politieke context is dit interview een indrukwekkend verhaal van een zeer betrokken ooggetuige. Hij begint zijn relaas met te vertellen over de spanningen onder de paters Oblaten van Maria vóór 1970. Die werden opgelost en de paters Oblaten vormden in 1970 een hechte groep. Hij wilde eigenlijk in een Indianendorp of in een Bosnegerdorp gaan wonen in het binnenland. Maar dat mocht niet. Hij moest zich vestigen in Paramaribo en vanuit de stad naar de dorpen in het binnenland toegaan meestal met de boot. Hij was in dienst van het bisdom. De opdracht kwam van de bisschop. Vertelt over de relatie tussen de paters Oblaten en het bisdom. In 1949 kwamen Nederlandse paters Oblaten naar Suriname om de redemptoristen bij te staan. Zij kregen het district Nickerie en de H. Familieparochie in Paramaribo toegewezen. In 1951 werd tijdelijk een deel van Suriname als een eigen missiegebied toevertrouwd aan de paters Oblaten. Hoe ze dat invulden, moesten zij maar zelf zien. In 1974 kwam er een nieuw contract met het bisdom. Nu stelden de paters Oblaten zich individueel ten dienste van het bisdom. De bisschop mocht hen inzetten waar hij prioriteiten zag. Alle kerken en pastorieën van de paters Oblaten werden aan het bisdom overgedragen. Hij geeft een profielschets van mgr. A.F. Zichem CSSR: “een gemakkelijke bisschop, brede visie, staat open voor overleg”. Hij kreeg van de bisschop de zorg voor een vrij groot gebied, 250 km breed en 100 km diep. Geeft een uitvoerige beschrijving van zijn missiegebied: 17 dorpen van Indianen

en Boslandcreolen met een kerkje en een schooltje én een aantal dorpen zonder deze voorzieningen. Naast de pastoraal was hij ook bezig met landbouwvoorlichting. Hierna bespreekt pater Te Dorsthorst een aantal onderwerpen uit de basispastoraal. Het eerste onderwerp is de catechese. Er was in Suriname bijna geen catechumenaat. Er was altijd veel te gemakkelijk gedoopt. De kerk was een volkskerk, maar de mensen wisten weinig af van het geloof. Er waren géén goed opgeleide catechisten. Pater Calis was begonnen met een catechistenopleiding, maar dat is niet gelukt. Later wel en kreeg elk dorp zijn eigen leider. Geeft vervolgens een beeld van de traditionele gewoonten en gebruiken van de bevolking van zijn missiegebied, de Indianen en de Boslandcreolen: “Katholiek zijn is een aanvulling op hun eigen godsdienst die altijd is blijven bestaan”. De acculturatie begint op gang te komen. Een belangrijk rol bij de ontwikkeling van de mensen was weggelegd voor de school. Bij de Boslandcreolen was de school een voortrekker van het missioneringswerk. In dit kader noemt hij de naam van pater J. Willebrands CSSR die een grote rol heeft gespeeld bij het opzetten van het onderwijs in het binnenland. Vertelt hier over. Het volgende onderwerp is de ontwikkeling van de landbouw en de rol van de Pater Ahlbrinck Stichting (PAS) daarbij. De regering heeft zich nooit erg bemoeid met de landbouw. Vertelt over de doelstelling van de Pater Ahlbrinck Stichting. Hierna komt het tekort aan priesters te sprake. Dit was aanleiding om leken in te schakelen. Hij is gestart met de opleiding van pastorale leiders. Hierna volgt een zeer gedetailleerd overzicht van de opleiding en het takenpakket van de pastorale leiders in de dorpen. Zij krijgen hun officiële zending van de bisschop in de kathedraal. Dit werk doet hij samen met zuster Egno, een zuster van Roosendaal. In 1979 wordt hij vice-provinciaal. Er zijn dan nog negen paters Oblaten op zes verschillende plaatsen werkzaam. Vervolgens komt de kerkvernieuwing aan de orde. In Suriname leeft de gedachte aan vorming van basisgemeenschappen nog weinig. Het dorp functioneert als basisgemeenschap. In de stad Paramaribo zijn de diensten nog in het Nederlands. Het laatste deel van het interview is gewijd aan de politieke situatie. De onafhankelijkheid, de revolutie, de socialistische koers van het begin, de rol van de militairen, de invloed van de politiek op de kerkgemeenschap, de houding van de bevolking in het binnenland tegenover de militairen, de houding van de bisschop, de corruptie, de vorming van volksbewegingen, de verdeeldheid onder de pastores, alle aspecten uit deze bewogen periode (1975-1984) in de Surinaamse geschiedenis komen aan de orde. Pater Te Dorsthuis gaat graag terug naar Suriname. Hij voelt zich daar thuis.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Calis, J.; Zichem, A.F.; Redemptoristen; Oblaten van Maria; District Nickerie; Boslandcreolen; Indianen; Pastoraat; Catechese; Landbouw; Onderwijs; Pater Ahlbrinck Stichting (PAS); Politiek; Onafhankelijkheid; Militairen; Revolutie; Basisgemeenschappen; Kerkvernieuwing; Corruptie.

* 15 juli 1933 / interview: 15 maart 1979, 180 minuten.

Werkgebied: Suriname 1960-1973.

Functie: pastoraal; beleid.

In dit interview wordt een beeld gegeven van de beginperiode van de missie van de paters Oblaten van Maria in Suriname. In 1949 kwamen Nederlandse paters Oblaten naar Suriname om de redemptoristen bij te staan in hun missiewerk. Zij kregen het district Nickerie en de H. Familieparochie in Paramaribo toegewezen. In 1951 werd tijdelijk een deel van Suriname als een eigen missiegebied toevertrouwd aan de paters Oblaten. Pater Jansen vertrok na zijn priesterwijding in november 1959 naar Suriname. Het was een “donderslag bij heldere hemel”. Er was niet over gesproken en hij was niet voorbereid. Het interview begint met een beschrijving van zijn aankomst, de ontmoeting met mgr. S.J.M. Kuypers CSSR en de vele goede raadgevingen. Hij werd als kapelaan verbonden aan de parochie van de H. Familie waar pater P. Verheggen pastoor was. Vervolgens wordt een indruk gegeven van de pastoor, van de parochie, van de parochianen, voornamelijk Creolen, van de scholen, van de jeugdorganisaties (verkenner, welpen en kabouters) en van zijn taken. Alles wordt zeer accuraat beschreven. Het was nog de koloniale tijd met een bevoogdende rol van Nederland. De parochie en het parochieleven waren georganiseerd naar Nederlands model. In de pastoraal was veel aandacht voor de problemen van de huwelijken en de onwettige kinderen. In 1964 wordt pater Jansen aangesteld als Diocesaan Aalmoezenier van het Jeugdwerk. Hij bleef kapelaan in Paramaribo, maar kreeg er nu een landelijke functie bij. Hij geeft een beschrijving van zijn taak als aalmoezenier zoals bijvoorbeeld het organiseren van cursussen voor de leiders. Hij werd tevens moderator voor de middelbare scholen. Dit hield in dat hij één uur per week godsdienstles gaf op de openbare scholen op basis van vrijwilligheid. Hij vertelt over de catechesemethode die hij hanteerde en het verschil van opvatting met oudere paters redemptoristen hierover en over zaken zoals dopen en huwelijk. Voor hen was het doel het overbrengen van de Nederlandse strenge moraal. Het doopbewijs was belangrijk. Alleen kinderen werden gedoopt, ouderen niet. Na deze uiteenzetting van zijn taken in de basispastoraal komt hij te spreken over de verwachtingen van de mensen ten opzichte van de kerk. Zijn parochianen zagen de kerk vooral als een diaconale en sacramentele kerk, als een verzorgingskerk, met zorg voor de jeugd, de gezinnen en de ouderen. De veranderingen in de kerk waren vooral zichtbaar in de ziekenhuizen en de scholen, waar nu 95% van het personeel Surinaams is. De religieuzen leggen zich nu meer toe op werk waar Surinamers niet voor te vinden zijn. Zij trekken meer het binnenland in en besteden veel tijd aan kadervorming van leken. Een belangrijk thema voor pater Jansen is de bijdrage van de kerk aan de bewustmaking van een eigen nationale identiteit en van een eigen cultuur. Er is een Surinaamse bisschop. De kerk is wel laat begonnen met de inculturatie van de geloofsboodschap zoals inpassing van plaatselijke culturele gebruiken in de liturgie. Er is weinig interesse voor het priesterschap. Geeft daar een zeer uitgebreide verklaring voor. Niet alleen het celibaat vormt een obstakel, maar ook de grote afstand tussen de buitenlandse missionarissen en de bevolking. Het priesterschap is voor veel jongens een niet te bereiken ideaal. Er is begonnen met meer samenwerking tussen de verschillende congregaties. In 1949 zochten de redemptoristen een groep die hen kwam bijstaan. De paters Oblaten zijn daarop ingegaan. In de praktijk werden grote verschillen zichtbaar tussen de paters Oblaten en de redemptoristen in de pastorale en diaconale benadering van de bevolking. Pater Jansen geeft een interessant inzicht in deze verschillen, maar óók in de overeenkomsten tussen beide congregaties. Ook de samenwerking met andere christelijke kerken zoals de Evangelische Broedergemeente

van de Hernhutters kwam langzaamaan op gang. Als voorbeeld wordt genoemd de christelijke pedagogische school. In 1969 werd pater Jansen benoemd tot vice-provinciaal voor Suriname. Deze taak hield in het bezoeken van de confraters op de verschillende posten. Vanuit deze functie kreeg hij meer te maken met ontwikkelingen binnen de kerk van Suriname die tot dan toe sterk op Europa was geïntereerd, maar eigenlijk meer aanknopingspunten had met Latijns-Amerika. De sterke structurering van de kerk van Suriname was een ballast, een hindernis voor kerkvernieuwing zoals die in andere landen op gang kwam met de vorming van basisgemeenschappen en de inzet van leken. In 1974 keerde pater Jansen om gezondheidsredenen terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Redemptoristen; Oblaten van Maria; District Nickerie; Verheggen P.; Pastoraat; Parochielevens; Aalmoezenier Jeugdwerk; Huwelijk; Ziekenhuizen; Onderwijs; Catechese; Liturgie; Celibaat; Hernhutters; Kerkvernieuwing.

REDEMPTORISTEN (CSSR)

H.H. Heijkers

KMM 221

* 18 mei 1930 / interview: 7 september 1980, 360 minuten.

Werkgebied: Suriname 1960-1979.

Functie: pastoraal.

Pater Heijkers heeft twee jaar in Paramaribo gewerkt op de Nederlandse Antillen en in Suriname, Indonesië, Zaïre, Kenya, Namibië en Brazilië en daarna zeventien jaar in het binnenland. Het grootste deel van het interview gaat over zijn missietijd in het binnenland in Suriname. Dit geeft dit interview een extra dimensie omdat het werken als missionaris in het binnenland nogal verschilt van het werken als pastoor of kapelaan in een parochie in de stad Paramaribo. Hij heeft zich in Nederland kunnen voorbereiden op zijn missiewerk. Hij zag zijn missieopdracht als zich dáár aanbieden waar hulp nodig is. Hij vertrok in 1960 naar Suriname en ging eerst twee jaar werken als kapelaan in de Bonifaasparochie in Paramaribo. Geeft een schets van de bevolking in de parochie. Die is heterogeen samengesteld uit Creolen, Hindostanen, Javanen, Chinezen en Indianen. Daarna een overzicht van de middelen van bestaan van de verschillende bevolkingsgroepen. Het parochiewerk in Paramaribo verschilde niet zo veel van dat in Nederland. Vertelt over de catechese. Gaf les aan kinderen en volwassenen. In 1962 werd hij overgeplaatst naar Tamarin. Langs de rivier Cottica waren 25 nederzettingen met Boslandcreolen en Indianen die tot de parochie behoorden. Geeft uitvoerig informatie over de streek, het bestuur, de basisscholen, de boslandscholen, de poliklinieken en de twee internaten. Vertelt over pater Andreas (Dries) Gerritsen die van 1949 tot 1965 pastoor was te Tamarin en missionaris bij de Aucaners aan de Cottica. Er waren veel werklozen die leefden van de eigen grond. De Indianen leefden van de jacht en de visvangst. De medische verzorging geschiedde door zusters. Geeft een beeld van het werk van de zusters en de positie van de vrouw. Pater Heijkers gaat daarna in op de praktijk van het dopen en de motivatie van de mensen om gedoopt te willen worden. Zij meenden dat de doop hen zou beschermen tegen kwade geesten en dat dopen een garantie was voor een kerkelijke begrafenis. Het doopbewijs is de enige vorm van registratie. Hij vermeldt een controverse over de pastorale praktijk tussen de oudere en de jongere redemptoristen. De paters in het binnenland waren betrekkelijk zelfstandig. Er was sprake van een grote mate van decentralisatie. De opleiding van eigenlandse priesters was géén succes. Het Petrus Donders seminarie in Paramaribo staat leeg. Als verklaring geeft hij aan dat het celibaat een “onverteerbare zaak” is voor

het volk. Is er een voorstander van dat ongehuwde catechisten van onbesproken gedrag tot priester gewijd worden, maar óók dat gehuwde catechisten gewijd kunnen worden. De catechist wordt gekozen op voordracht van de gemeenschap, moet kunnen lezen en schrijven en ter plaatse wonen. Daarna vertelt hij over de plaatselijke gebruiken bij huwelijk en dood. Veel mensen leven in concubinaat. Hij wil de rituelen bij huwelijk en dood graag kerstenen. Geeft een indringend beeld van deze rituelen en zijn mening daarover. Komt vervolgens terug op de zusters. In Suriname werkten de Zusters van Roosendaal, de Zusters van Tilburg en de Zusters van Oudenbosch. De zusters vertonen grote verschillen in aanpak en aanpassing. Geeft een verklaring hiervoor. Het volgende onderwerp dat pater Heijkers bespreekt is de plaats van de leek in de kerk. De parochie Tamarin bestond uit meerdere dorpen en nederzettingen. Er was een parochieraad. Pastoor Dries Gerritsen was gestart met diverse sociale projecten zoals bijvoorbeeld een zaagmolen. Verder waren er verschillende andere projecten opgezet zoals een kippenbedrijf van Suralco (Surinaamse Aluminium Compagnie), rijstpolders en een jeugdbeweging in Moengo. Over al deze projecten evenals over de stuwdam wordt uitvoerig verteld. Ook het onderwijs in Tamarin wordt besproken. Er waren lagere scholen en er was een internaat. Alles op "Hollandse leest" gebaseerd. Tot slot van dit uitgebreide interview met een missionaris uit het binnenland van Suriname geeft pater Heijkers aan dat hij als zijn primaire opgave ziet te werken aan de bewustwording van de mensen. Geeft aan hoe hij de toekomst van de kerk in Suriname ziet. Is na het interview weer teruggekeerd naar Suriname.

Trefwoorden: Bisdóm Paramaribo; Zichem, A.F.; Nederlandse Antillen; Indonesië; Zaïre, Kenya; Namibië; Brazilië. Redemptoristen; Zusters van Roosendaal; Zusters van Oudenbosch; Zusters van Liefde, Tilburg; Tamarin; Gerritsen, A.J.; Sociale projecten; Suralco; Jeugdbeweging; Catechese; Pastoraat; Eigenlandse priesters; Eigenlandse roepingen; Seminarie; Celibaat; Leken; Onderwijs; Internaat.

A.J. Hilgen

KMM 225

* 4 september 1899 / interview: 11 oktober 1979, 90 minuten.

Werkgebied: Suriname 1929-1979.

Functie: onderwijs; pastoraal.

Pater Hilgen werkte 50 jaar in Suriname in het onderwijs. In 1918 behaalde hij de akte voor onderwijzer en in 1918 de akte voor hoofdonderwijzer. Was onderwijzer in Amersfoort. Trad in bij de redemptoristen. Na zijn priesterwijding in 1928 vertrok hij in 1929 naar Suriname, omdat de bisschop daar een pater nodig had als hoofd voor de ULO (Uitgebreid Lager Onderwijs). Dit interview geeft een goed overzicht van het katholiek onderwijs in de koloniale tijd. Pater Hilgen was hoofd van de ULO-school Sint Willibrordus (1929-1949), daarna van de Sint Cornelisschool (1949-1961) en tot slot nog van de Sint Gerardusschool (1961-1962). Naast het onderwijs, vervulde pater Hilgen nog vele andere functies. Zo was hij legeraalmoezenier (1931-1953), directeur van het Patronaat (1931-1937), oprichter en directeur van de R.K. Opleiding van Onderwijzers (1931-1952) en redacteur van het weekblad *Omhoog* (1961-1962). In het interview vertelt hij éérst over de toestand van het land in de jaren dertig: de economische crises trof Suriname hard. Er was een grote werkloosheid. De levensstandaard was laag. Slechts enkele gewassen werden verbouwd zoals rijst, suiker en koffie. De rest moest ingevoerd worden. Pater Hilgen deed veel aan sociaal werk. Hij probeerde katholieke jongens in de landbouw te brengen. Kreeg een kleine subsidie van de regering voor een landbouwproject. In 1939 was hij op verlof in Nederland. Door het uitbreken van de oorlog, moest hij vijf jaar in Nederland blijven. Na de oorlog nam hij zijn taak weer op als hoofd van de ULO-school. Het katholiek onderwijs werd verzorgd door de Fraters van Tilburg en de Zusters van Oudenbosch. Op de ULO-school werkten al Surinaamse leerkrachten. Hij geeft informatie over de

leerkrachten en de scholieren. Ondervoeding was vaak de oorzaak van melaatsheid bij de kinderen. Hij was betrokken bij de oprichting van een Surinaams Steuncomité voor betere voeding voor kinderen. Na zijn pensionering in 1962 bleef hij beschikbaar voor het pastoraat. Hij kreeg vier mini-parochies toevertrouwd. Vertelt daarover. Het hoofd van de school was tevens de catechist. Hij werd redacteur van het katholieke weekblad *Omhoog*. Juist in de tijd dat het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) begon. In het laatste deel van het interview wordt nog heel summier gesproken over de politiek, de onafhankelijkheid en de emigratie van veel Surinamers naar Nederland. In 1979 keert pater Hilgen terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Redemptoristen; Fraters van Tilburg; Zusters van Oudenbosch; Onderwijs; Sint Cornelisschool; Sint Willibrordusschool; Sint Gerardusschool; Aalmoezenier; Patronaat; R.K. Opleiding van Onderwijzers; Weekblad *Omhoog*; Tweede Vaticaans Concilie; Landbouw; Politiek, Onafhankelijkheid; Emigratie; Pastoraat.

J.C. Mul

KMM 808

* 27 augustus 1933 / interview: 4 april 1984, 254 minuten.

Werkgebied: Suriname 1961-1983.

Functie: pastoraal.

Vanaf het begin van de jaren zestig konden de pas gewijde redemptoristen in tegenstelling tot hun voorgangers zelf een voorkeur uitspreken voor het land waar zij wilden gaan werken: Nederland, Brazilië of Suriname. Pater Mul koos voor Suriname. Geeft een nadere toelichting op zijn keuze. Hij vertrok in 1961 naar Paramaribo. Pater G. van Nimwegen ging mee voor het seminarie. Deze mededeling is aanleiding om eerst zijn mening te geven op het diocesaan seminarie dat in 1958 opgericht werd toen het apostolisch vicariaat omgevormd werd tot bisdom. Veel te laat naar zijn mening. Toen pater Mul arriveerde waren er circa 10 studenten, waarvan er twee tot priester gewijd zijn. In 1961 was mgr. S.J.M. Kuypers CSSR bisschop van Paramaribo. Wij krijgen nu een beschrijving te horen van de missie van de redemptoristen, de ontstaansgeschiedenis, de parochies in Paramaribo, de buitenplaatsen, de districten Coronie en Nickerie, het werk van pater G.W.M Ahlbrinck, de andere missionaire instituten zoals de Zusters van Roosendaal, de Zusters van Oudenbosch, de Zusters van Tilburg en de Fraters van Tilburg en de komst van de paters Oblaten van Maria in 1949. Hij werd benoemd tot kapelaan in de parochie Sint Petrus en Paulus. Zijn benoeming werd formeel gegeven door de bisschop, maar was geregeld door zijn overste pater E. Baneke CSSR. Ongeveer 20% van de bevolking was katholiek, maar onder de christenen waren de katholieken de grootste groep. Andere kerkgenootschappen waren de Evangelische Broedergemeente van de Hernhutters, de Hervormde Gemeente en de Lutherse Gemeente. Aanvankelijk was er géén samenwerking. Tijdens de oorlog ontstond een Comité Christelijke Kerken (CCK). Daarna zijn de contacten verdiept. Na deze oecumenische zijweg, keert pater Mul terug naar zijn eerste parochie die verbonden was met de kathedraal in het centrum van de stad. Hij had niet veel aanpassingsmoeilijkheden. Paramaribo was tamelijk westers. Er waren drie lagere scholen, een Muloschool en een Uloschool. Allen beheerd door de zusters en fraters. De scholen waren privéscholen: eigen katholiek onderwijs. Alleen de salarissen werden betaald door de regering, voor de andere kosten moesten de zusters, fraters en paters zelf financiering vinden. Hij ging godsdienstles geven op de scholen. Geeft een inzicht in zijn methode van catechese. Daarna volgt een beschrijving van zijn pastorale werkzaamheden zoals huisbezoek (elke kapelaan had een eigen wijk in de parochie), ziekenbezoek, begrafenissen en assisteren in de kloosters van de zusters en fraters. Problemen waren er vooral bij het huwelijk en bij het dopen en biechthoren. Pater Mul begon zijn werkzaamheden als

kapelaan in de tijd van Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Hij vertelt hoe de informatie van en over het concilie hem bereikte via kranten en het *Katholiek Archief*. Beschrijft de veranderingen die in de liturgie doorgevoerd werden. Suriname had in de jaren zestig al een eigen Surinaamse regering. Er was medewerking en tegenwerking. Geeft daar voorbeelden van. In 1968 werd hij benoemd voor Copieweg (het vroegere Meliapur), omdat een pater op vakantie ging: "Ze waren in die tijd niet erg helder met benoemingen". Een andere parochie en een ander soort parochie. Pater Mul legt het verschil uit tussen een stadsparochie en een parochie in een district met plantages, Creoolse dorpen, Indianendorpen en een Bosnegerdorp. Hij geeft een overzicht van de verschillende bevolkingsgroepen, de middelen van bestaan, het plantagewerk, de eigenaren ervan etc. De pastorale opzet in de jaren zestig in stad, district en binnenland was nog gericht op de diverse bevolkingsgroepen zoals Creolen, Chinezen, Javanen en Hindostanen. Voor elke groep was een pater aangewezen. Het was louter sacramenteel. Ieder had zijn eigen straatje, uitwisseling was er niet. Tussen de groepen waren er grote verschillen in zeden en gewoonten. De Creoolse groep voelt zich het meest ontworteld. Sinds de jaren zeventig is er een streven om de eigen mensen verantwoordelijk te doen zijn voor de gang van zaken in de christelijke gemeenschap. Dit geschiedt nu door de aanstelling van pastorale medewerkers. Zij worden gekozen door de dorpsgemeenschap en krijgen een zending van de bisschop. Hij geeft een toelichting hierbij. Er volgt een korte beschrijving van zijn dagorde en op welke wijze hij zijn pastorale en sociale taken vervulde. Daarna gaat de aandacht uit naar de onafhankelijkheid in 1975 en de staatsgreep in 1980. Gebeurtenissen die diep ingrijpen in het leven van de mensen, maar ook in dat van de missionarissen. Hij vertelt uitvoerig hoe hij persoonlijk deze gebeurtenissen beleefd heeft en wat zijn visie daarop was. Ook de houding van de christelijke kerkgenootschappen tegenover het militaire regiem komt ter sprake. In relatie hiermee snijdt pater Mul onderwerpen aan die na de onafhankelijkheid steeds meer in de belangstelling komen te staan zoals de opbouw van een eigen Surinaamse kerk, eigenlandse roepingen, de oecumene, de inculturatie en de ontwikkeling van de catechese. Medellín (1968), Puebla (1979) hebben in Suriname geen invloed gehad. Het is wel ter sprake gekomen en het werkt wel door in de vorming van Surinamers in de pastoraal. Vertelt over de twee communicatiemiddelen waarover de kerk beschikte: het weekblad *Omhoog* en de uitzendingen op TV en radio. Hij is redacteur geweest van *Omhoog*. Het was niet gemakkelijk om elke week drie pagina's te vullen. Zijn onderwerpen waren: "Toestanden in de kerk en problemen in de maatschappij". Toen hij er naar toe ging wilde hij meewerken aan het zelfstandig maken van de kerk van Suriname. Het is niet altijd gemakkelijk geweest. Gaat tot slot in op de discussies tussen de paters redemptoristen onderling over de plaats en de taak van de kerk in de toekomst: een 'richtingstrijd' die men bij alle missionerende orden en congregaties tegenkomt. Niet alleen de kerk als instituut staat ter discussie, maar ook de maatschappij waarbinnen de kerk moet functioneren. Pater Mul gaat na dit interview afgenomen tijdens een verlofjaar weer graag terug naar Suriname.

Trefwoorden: Bisdóm Paramaribo; Kuypers, S.J.M.; Redemptoristen; Zusters van Roosendaal; Zusters van Oudenbosch; Fraters van Tilburg; Oblaten van Maria; District Coronie; District Nickerie; Ahlbrinck, G.W.M.; Nimwegen, G. van; Seminarie; Eigenlandse roepingen; Pastoraat; Huisbezoek; Ziekenbezoek; Baneke, E.; Tweede Vaticaans Concilie; Liturgie; Plantages; Medellín; Puebla; Onafhankelijkheid; Staatsgreep; Oecumene; Inculturatie; Weekblad *Omhoog*; Radio en TV.

S.A.W.R. Mulder

KMM 383

* 17 juli 1931 / interview: 19 oktober 1979, 265 minuten.

Werkgebied: Suriname 1959-1979.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Mulder had gevraagd naar welke missie hij zou gaan om zich te kunnen voorbereiden. Dit gebeurde niet. In 1959 werd hij benoemd voor Suriname. Had al veel gelezen over Suriname, maar verder was er géén voorbereiding. Hij reisde per boot en werd na aankomst slecht opgevangen. Hij voelde zich in het begin als “een kat in een vreemd pakhuis”. De hoofdtal was Nederlands. Het Surinaams was populair maar was niet ‘officieel’ in de kerk en op school. Pater Mulder heeft in de twintig jaar, waarop dit interview betrekking heeft, steeds gewerkt in een parochie in Paramaribo. Hij werd in 1959 benoemd tot kapelaan van de Bonifaasparochie. Hij bleef daar drie jaar. In 1962 werd hij verbonden aan de parochie van de kathedraal Sint Petrus en Paulus. In dit interview geeft pater Mulder een zeer uitgebreid en zeer accuraat overzicht niet alleen van zijn eigen werkzaamheden als pastor, maar vooral van de ontwikkelingen binnen de Katholieke Gemeente in Paramaribo. De kerk was er “gepoot, maar het was géén zaadje dat groeide”. Het interview begint met een beschrijving van de gemeenschap van de redemptoristen, 20 man in een groot huis, in Paramaribo. Daarna volgt een schets van de parochiestructuur. Er waren zeven parochies in de stad: Sint Petrus en Paulus, Rosa, Boniface, Alfons, H. Hart, Fatima en de H. Familie. Het binnenland bestond uit één hoofdstatie en veel bijstaties. Voor taalstudie ging hij in de leer bij pater A. Donicie. Preek en godsdienstles waren in het Nederlands, maar voor huisbezoek had men een andere taal nodig. De bevolking in de parochie was zeer geschakeerd: Creolen, Chinezen, Javanen en Hindostanen. Hij geeft van elke bevolkingsgroep een korte beschrijving en van hun godsdienst. De Creolen vormden de grootste katholieke groep. De leerlingen van de Mulo voor meisjes van de Zusters van Roosendaal, waar hij godsdienstles gaf, kwamen uit elke bevolkingsgroep. De tienerwereld begon op te komen. De leerlingen stapten uit de traditionele kring. De schooljeugd beleefde een andere wereld. Heeft waardering voor de zusters, die er voor open stonden, meer dan zijn confraters. Hij werd in 1962 overgeplaatst toen hij zich met de jeugdbeweging ging bemoeien. Juist in een tijd dat het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) begon. De veranderingen in de pastoraal begon met een verandering in de liturgie. Maar de eigenlijke veranderingen begon volgens hem pas met de nieuwe kadervorming en het bewustmaken van de leken. In 1962 was er een katholieke politieke partij, een katholieke jeugdbeweging, een katholieke arbeidersbeweging, een katholieke vrouwenorganisatie, alles was een kopie van Nederland. Vanaf het begin van de jaren zestig ging men het kritischer bekijken. Hij vertelt over pater J.L. Weidmann die in 1946 meehielp om de Progressieve Katholieke Volkspartij (PSV) op te richten. Deze pater heeft enorm veel werk verzet voor een verbetering van de situatie van de arme Creolen, maar vond veel tegenstand zowel van zijn confraters als van de overheid. Hierna geeft pater Mulder een overzicht van de sociale zorg vanuit de parochies: “Eerste levensvoorwaarden moesten éérst vervuld worden voordat je aan zielzorg kon denken”. Veel werd doorgegeven aan de zusters en de fraters. De Fraters van Tilburg hadden een complex van scholen, een weeshuis, een internaat, een sigarenfabriek, een drukkerij, een timmerwerkplaats, een aannemersbedrijf, zeer productief en sociaal gericht. De zusters hadden scholen en gaven naai- en huishoudonderwijs. Pater Mulder snijdt daarna enkele onderwerpen uit de Bonifaasparochie aan: de parochieraad, het kerkbestuur, het parochiehuis, de kadervorming, de lekenorganisaties, de verkenners, de welpen, de gidsen, de gebedsverenigingen en de financiën van de parochie. De financiën van het bisdom werden sinds 1957 beheerd door een Raad van Beheer. Pater Mulder legt uit hoe dat werkte. Daarna geeft hij zijn visie op de kerk weer. Er werden studieweken georganiseerd over de Surinamisering van de kerk en over een aanpassing van de liturgie aan de Surinaamse cultuur. Hem stond een mondige kerk voor ogen “waar de Surinamer met eigen historie, cultuur en achtergrond zijn geloof kan beleven”. De

mensen in Suriname zijn op zoek naar een eigen identiteit. Vroeger was het ideaal om te worden zoals de blanken. De jongeren zien het onmogelijke hiervan in en zijn op zoek naar hun wortels en hun door de blanken afgenomen eigen identiteit. De kerk kan hen daarbij helpen. In dit kader komt het probleem van de eigenlandse roepingen ter sprake. In het begin werden roepingen niet gestimuleerd. Pas in 1962 begonnen met een diocesaan seminarie voor diocesane clerus. Veel te laat. Discussie over opleiding tot redemptorist werd niet toegestaan, pas heel veel later. Het Surinaams priestertekort wordt opgevangen door de parochies beter te structureren een meer leken in te schakelen. Het seminarie wordt nu gebruikt voor de opleiding van catechisten en voor kadercursussen. Pater Mulder gaat uitgebreid in op deze onderwerpen. In dit verband komt hij ook te spreken over de volksgodsdienst Voodoo (Winti, wind, geest) die nog sterk leeft onder de mensen in het binnenland. In 1962 wordt hij benoemd voor de parochie Sint Petrus en Paulus, een gevestigde middenstandsparochie met meerdere pastores. Opdracht was: jeugdalmoezenier van de stad. Had supervisie over alle parochies waar verkenners, gidsen en welpen waren. Is zich meer gaan toeleggen op de 'volksjeugd'. Pater Mulder geeft veel informatie over de problemen van de jeugd in de jaren zeventig in Paramaribo. In 1972 volgde zijn benoeming tot vice-provinciaal. Hierna volgt een toelichting op de taak van een vice-provinciaal en de wijze waarop hij zijn taak vervulde. Twee onderwerpen springen er uit: de tegenstelling tussen de oudere en de jonge redemptoristen en de relatie naar de bisschop toe. Hij geeft een profielschets van de bisschop mgr. A.F. Zichem CSSR. Ook de zustercongregaties hadden weinig eigenlandse roepingen. Van elke zustercongregatie wordt een boeiend overzicht gegeven. Zij werkten in de scholen en in de ziekenhuizen. De overdracht aan eigenlandse krachten, leken, is nu bijna voltooid. Tot slot van dit informatieve interview komen nog enkele onderwerpen aan de orde zoals de politieke situatie, de onderlinge verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen, de ontwikkeling van de kerk van 'volkskerk' tot een 'vrijwilligerskerk'. Men wil naar één volk en één kerk. Pater Mulder heeft ook veel aan radio en TV-werk gedaan. We horen over zijn publicaties onder andere over pater Petrus Donders en de artikelen die hij schrijft voor het weekblad *Omhoog*. Hij verzorgde de rubriek 'Woord van de kerk' en programma's voor de jeugd op de radio en op de TV. "Nu is het moeilijk vanwege de censuur". Aan het einde van dit gesprek gaat pater Mulder in op zijn motivatie om voor de kerk in Suriname en voor de Surinamers te blijven werken. Hij keerde na het interview weer terug naar Suriname.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Zichem, A.F.; Redemptoristen; Fraters van Tilburg; Zusters van Rosendaal; Internaat; Gemeente; Priestertekort; Pastoraat; Huisbezoek; Catechese; Jeugdbeweging; Tweede Vaticaans Concilie; Liturgie; Seminarie; Eigenlandse roepingen; Weidmann, J.L.; Progressieve Katholieke Volkspartij; Volksgodsdienst; Voodoo; Provinciaal; Ziekenhuizen; Overdracht; Politiek; Volkskerk; Weekblad *Omhoog*; Radio; Censuur.

J.G. Vernooij

KMM 562

* 15 juli 1940 / interview: 25 oktober 1980, 262 minuten.

Werkgebied: Suriname 1969-1980.

Functie: pastoraal.

Pater Vernooij is tweemaal geïnterviewd, eenmaal in 1980 en eenmaal in 1984. Pater Vernooij is een missionaris van de generatie van na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Hij onderscheidt zich daardoor duidelijk in zijn opvattingen en in zijn handelen van de missionarissen die opgeleid en uitgezonden zijn in de periode vóór het concilie. Geen kerkopbouw meer, maar kerkvernieuwing. In het eerste interview vertelt hij over zijn opleiding in Wittem, zijn studie missiologie in Nijmegen en zijn vertrek naar Suriname in 1969. Hij begon als pastoor in een parochie met drie oudere

priesters. Alles was “futloos”. In 1970 werd zijn studiegenoot A. Zichem CSSR bisschop van Paramaribo en kwamen de ideeën op van zelfstandigheid en een eigen Surinaamse kerk. Samen met collega G. Roest is hij in 1972 begonnen met een pastoraal op te zetten en met kadervorming. Het ging om een vernieuwing van de kerk. Er werd gewerkt aan een nieuwe bisdomstructuur. Samen met 34 priesters, religieuzen en leken. Pater Vernooij vertelt hoe de nieuw structuur met verschillende afdelingen zoals een afdeling pastoraal tot stand kwam. Hij geeft daarbij een profielschets van de bisschop. De veranderingen in de liturgie worden toegelicht. Er werd ook werk gemaakt van gemeentevorming. De kerk werd armer. Dit wijt hij aan de grote projecten van de kerk zoals scholen en ziekenhuizen. Vindt dat de kerk dat niet meer hoeft te doen: “Je kunt beter met mensen werken”. De rest kunnen ander organisaties ook. De meeste christenen zijn ‘negers’ met Afrikaanse gewoonten. Pater Vernooij geeft een beeld van de katholieken in Suriname. De volgende onderwerpen die ter sprake komen zijn de onafhankelijkheid in 1975 en de staatsgreep in 1980. Hij vertelt hoe de kerk betrokken was bij de weg naar onafhankelijkheid. Vertelt daarna over het leven in Suriname na 1975, de toenemende armoede en corruptie en de aanloop naar de staatsgreep. Pater Vernooij werkte ook in het leger en was vóór de staatsgreep er speciaal voor de katholieke militairen. Er was daarnaast ook een officiële legerpredikant van de Evangelische Broedergemeente. In dit kader geeft hij zijn mening over de uittocht naar Nederland van grote groepen Surinamers. Hij was tevens moderator van twee scholen. Zijn taak was het instrueren van de leerkrachten in het onderwijs. Het onderwijs was verschrikkelijk “witteboordenachtig”. Hij legt dat nader uit. Een andere werkzaamheid was het opzetten van een kadertraining voor catechisten voor het binnenland. Werkte verder mee aan een cursus voor parochiemensen. Deze cursus wordt beschreven. Hierna komen de basisgemeenschappen en de kerk van Latijns-Amerika ter sprake. Zeer uitgebreid gaat pater Vernooij in op de problemen van de gezondheidszorg met zijn dure voorzieningen en de gezondheidstoestand van de bevolking. Het katholiek ziekenhuis in Paramaribo is gebouwd door de Zusters van Liefde van Tilburg. De uitbreiding van de gezondheidscentra in het binnenland geschiedt door de kerken. Verbonden met deze schets van de gezondheidsproblematiek komt het familieleven bij de verschillende bevolkingsgroepen aan bod. Al deze problemen worden gerelateerd aan de situatie van de kerk. Ook al werden de woorden missie en zending niet meer gebruikt, het kerkelijk personeel kwam uit Nederland. Er zijn slechts vier Surinaamse priesters. Er is een Surinaamse zustercongregatie in 1932 gesticht naar het model van de Zusters van Roosendaal. De Nederlandse fraters en zusters zijn werkzaam geweest in het onderwijs en in de gezondheidszorg. Zijn hieruit nu verdwenen. Het zijn stichtingen geworden. Pater Vernooij geeft aan hoe hij tegen de fraters en zusters aankijkt. Daarna wordt nog even gesproken over de oecumene. Tot slot van dit eerste interview gaat pater Vernooij in op de verhouding tussen de oudere en de jongere paters: “de ouderen zijn op ons aangewezen”. Geeft wel eens conflicten en harde woorden. Hij legt uit hoe zijn eigen opstelling is binnen de kerk en de Surinaamse gemeenschap. Het tweede interview vond in 1984 later plaats. Pater Vernooij geeft een toelichting op de politieke gebeurtenissen in Suriname na de staatsgreep en op de ontwikkelingen binnen de kerk na 1980. Eerst de politiek. Hij was in 1980 eerst een paar maanden in India geweest en kwam in november 1980 terug in Suriname. Hierna volgt een uiteenzetting over het politieke en economische klimaat in de periode na de staatsgreep van 25 februari 1980 en de houding van de kerk tegenover de staatsgreep en de revolutie. In februari 1981 werd een kerkcongres gehouden over het thema ‘christen zijn in de revolutie’. Er volgden seminars en radioprogramma’s. De kerken hadden een boodschap voor de verschillende bevolkingsgroepen om de kansen die de revolutie bood te benutten. Pater Vernooij was getuige van de gebeurtenissen en geeft

daar een gedetailleerd verslag van. Het aanvankelijke enthousiasme over de mogelijkheden om politiek en economisch een meer socialistisch koers te varen om zodoende te komen tot een meer socialistisch georiënteerd ontwikkelingsmodel voor het land bekoelde in 1982 door het optreden van het militair regiem. In 1982 is het fout gegaan. Er kwam censuur en mensenrechten werden geschonden. Er ontstond een hetze tegen progressieve groepen. Eind 1982 vonden de decembermoorden plaats. Pater Vernooij geeft zijn "kijk op de revolutie". Naast de negatieve gevolgen waren er ook positieve gevolgen zoals het bewustwordingsproces van de problematiek van de armoede en de problemen van de armen. De verdeeldheid binnen de kerken was groot. Het dilemma wordt als volgt weergegeven: "Je stond niet achter Bouterse, maar achter het revolutionair proces". De mensen moesten bewust gemaakt worden van hun situatie en moesten leren kritisch te zijn en verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen zaak. Het tweede onderwerp betreft de ontwikkelingen binnen de kerk en de inspanningen om te komen tot een Surinaamse kerk met een Surinaamse theologie en met liturgische vieringen in de Surinaamse taal. Ook de verhouding kerk-staat werd gewijzigd. De geprivilegieerde situatie van de kerk werd ingebonden. Tot slot gaat pater Vernooij in op de rol van de Nederlandse missionarissen in Suriname en de taken voor de leek. Leken zullen steeds meer taken van de missionarissen moeten gaan overnemen. Gaat daarom door met kadervorming. Pater Vernooij is na dit interview weer teruggegaan naar Suriname.

Trefwoorden: Bisdome Paramaribo; Zichem, A.F.; Liturgie; Kerkvernieuwing; Roest, G.; Pastoraat; Kadervorming; Zusters van Roosendaal; Zusters van Liefde, Tilburg; Onafhankelijkheid; Corruptie; Staatsgreep; Onderwijs; Gezondheidszorg; Militairen; Radio; Censuur; Decembermoorden; Surinaamse kerk; Leken.

ZUSTERS VAN LIEFDE, TILBURG

M.J.A. Nijssen [kloosternaam: zuster Hadelina]

KMM 397

* 2 juni 1907 / interview: 29 april 1979, 150 minuten.

Werkgebied: Suriname 1938-1973.

Functie: verzorging.

Zuster Hadelina heeft 35 jaar in Suriname gewerkt waar zij huishoudelijke bezigheden verrichtte. Haar congregatie was al sinds 1894 werkzaam in Suriname onder andere met de verpleging van lepralijders. In 1916 werd het Sint Vincentius Ziekenhuis geopend, waar zusters de verpleging van de patiënten op zich namen. Zij werd gevraagd voor de missie in Suriname, alhoewel zij zich niet opgegeven had. Zij beschrijft nauwgezet haar aankomst in 1938 in Suriname. Zij bracht witte kleding mee voor de zusters. Na aankomst werd zij portierster van de Gerardus Majella inrichting voor 'melaatsen'. Daar leerde zij de taal van de bevolking het zogenaamde 'negerengels'. Na vier jaar werd zij verzorgster van de leprapatiënten. Zij geeft een gedetailleerd overzicht van het complex, de patiënten, de verzorging, de kleding, de dagorde, de aparte afdelingen voor mannen en vrouwen en kinderen. Pas toen er medicijnen kwamen, mochten de patiënten naar huis. In 1957 werd een nieuwe statie door het bisdom ingericht in Lombé aan de Surinamerivier. Het dorp telde ongeveer 400 mensen. Slechts enkele katholieken. In 1959 gingen vier zusters van Tilburg in Lombé werken. Twee zusters voor het onderwijs, één zuster voor een op te richten kliniekje en zuster Hadelina voor het huishoudelijk werk. Zij geeft een beschrijving van het dorp, de bevolking, de school, de watervoorziening en de aanleg van de stuwdam. Zij gaf er naales aan ouderen en handwerken aan grotere meisjes. Toen de stuwdam gereed was, moest de bevolking van Lombé verhuizen. De zusters keerden in

1964 terug naar Paramaribo. Zij ging daar werken in het meisjesinternaat. Drie jaar in de keuken. Daarna werd zij hoofd van het meisjesinternaat. Zij geeft een beschrijving van het internaatsleven. Langzaam werden er scholen gebouwd bij de plantages. Daardoor kwamen er steeds minder aanmeldingen voor het internaat. Dat is opgeheven en verbouwd tot klaslokalen. In 1973 keerde zij voorgoed terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdom Paramaribo; Gerardus Majella inrichting; Gezondheidszorg; Verpleging; Sint Vincentius Ziekenhuis; Lombé; Plantages; Internaat.

DENEMARKEN

CONVENTUELEN (OFMCONV.)

M.J.L. Capellen [kloosternaam: pater Irenaeus]

KMM 873

* 1 januari 1925 / interview: 4 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1953-1988.

Functie: pastoraal.

In dit interview krijgen we een goed beeld van de problemen waarmee de katholieke kerk wordt geconfronteerd in het Deense protestantse milieu. Pater Capellen vindt dat de katholieke kerk een duidelijke opgave heeft in Denemarken; in die zin heeft de kerk hier, evenals elders, een missie. De kerk heeft een opgave naar binnen en naar buiten. Dat wil zeggen: de kerk moet zich verstaan met alle verschillende nationaliteiten die in de katholieke kerk in Denemarken aanwezig zijn én de katholieke kerk moet zich verstaan met de andere lokale kerken: oecumene op vriendschappelijke en private basis. Daarbij moet de Reformatie als een ernstige vermaning serieus worden genomen. Uitgebreid komt de vraag aan de orde waarom er in Denemarken zoveel katholieke priesters zijn uitgetreden. Het fenomeen maakt zijn medebroeders angstig om juist in dit land te gaan werken. Capellen geeft een schets van de parochies Sønderborg in Zuid-Jutland en Naskov op Lolland. De laatstgenoemde is van oorsprong een Poolse gemeenschap van seizoenarbeiders; de katholieke kerk wordt hier dan ook vaak als 'Poolse Kerk' aangeduid. De parochies zijn te klein en de Denen te weinig gemotiveerd voor een verenigingsleven. Toch zijn het echte gemeenschappen omdat iedereen iedereen kent. Capellen is van mening dat bisschop mgr. H.L. Martensen SJ (1965-1995) te weinig contact heeft met de parochies. De liturgische vernieuwingen zijn in Denemarken geleidelijk ingevoerd, mede om niet te ver af te komen te staan van de liturgie in de Deense volkskerk.

Trefwoorden: Bisdóm Kopenhagen; Pastoraat; Oecumene; Reformatie; Priesteruitredingen; Poolse gemeenschap; Martensen, H.L.; Liturgie; Deense volkskerk.

DOCHTERS DER WIJSHEID

A.M. Brunia [kloosternaam: zuster Paula]

KMM 874

* 30 april 1922 / interview: 5 mei 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1955-1977; 1981-1988.

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Paula wilde als kind al naar de missie. Ze is vier jaar in Malawi geweest, van 1977 tot 1981, maar het grootste deel van haar religieuze leven, bijna dertig jaar, heeft ze gewerkt in Denemarken. Dit land beschouwt zij niet als missie. Toch waren de zusters hard nodig om via de katholieke scholen het geloof door te geven, omdat er geen katholiek milieu bestond. In dit interview krijgen we een indruk van het katholiek onderwijs in Denemarken, met name in Roskilde en in Nyborg. Ofschoon er weinig katholieke leerlingen en leerkrachten waren (in 1981 telde Nyborg geen enkel katholiek kind), streefde bisschop mgr. H.L. Martensen SJ (1965-1995) ernaar zoveel mogelijk katholieke scholen in stand te houden. Op die manier konden protestanten en katholieken samenwerken aan een gezamenlijk doel: goed onderwijs op christelijke

basis. Aan de orde komt onder meer de vraag waarom protestante ouders ervoor kozen hun kind op een katholieke school te doen en hoe de katholieke school een christelijke mentaliteit trachtte over te dragen. Het moeilijkste van haar leven in Denemarken vond zuster Paula het gebrek aan mogelijkheden om het religieuze leven uit te diepen.
Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Onderwijs; Katholieke scholen; Martensen, H.L.; Oecumene; Religieus leven.

P.A. van Gisteren [kloosternaam: zuster Agnes]

KMM 872

* 28 december 1922 / interview: 25 april 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1951-1975.

Functie: huishouding; bejaardenzorg.

Zuster Agnes laat verschillende werkzaamheden van de congregatie van de Zusters Dochters der Wijsheid in Denemarken de revue passeren: de katholieke school in Roskilde vanaf de begintijd (1905) tot aan haar vertrek uit Denemarken; de oprichting van een Fröbelschool aan het begin van de jaren zestig; het kindertehuis in Slagelse; Ziekenhuis Sancta Maria Roskilde. Het ziekenhuis werd in 1961 door overheidsmaatregelen opgeheven, waarna het een verpleegtehuis werd voor chronisch zieke bejaarden. Ze geeft een vrij uitgebreide beschrijving van het communiteitsleven in Denemarken. Het verschil tussen leken- en koorzusters komt ter sprake evenals de beperkingen met betrekking tot het religieuze leven. Ook wordt een indruk gegeven van het parochieleven in Roskilde. Zuster Agnes oordeelt positief over de aanwezigheid van de zusters in Denemarken. Voor het overige kijkt ze met een zekere mate van ontevredenheid terug op haar periode van werkzaamheid in Denemarken. Haar ongenoegen betreft met name het beleid van de congregatie (zowel in de Belgische periode tot 1954 als daarna), de strenge regels van omgang met medezusters, met Montfortaanse priesters en broeders en met (katholieke en niet-katholieke) Denen en het te sterk gereguleerde communiteitsleven vóór het Tweede Vaticaans Concilie. Bovendien heeft zij door verschillende oorzaken (beleid van oversten, lichamelijke kwalen) zelden dat werk kunnen doen wat zij prettig vond om te doen.

Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Onderwijs; Katholieke scholen; Zusters Dochters der Wijsheid; Kindertehuis; Ziekenhuis Sancta Maria Roskilde; Bejaardenzorg; Gemeenschap; Religieus leven; Parochieleven.

JEZUÏETEN (SJ)

A.A.H. Dekkers

KMM 878

* 7 juni 1922 / interview: 10 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1946-1949; 1953-1988.

Functie: pastoraal; onderwijs; beleid.

De Duitse provincie van de jezuïeten heeft een werkterrein in Zweden en in Denemarken. Door een tekort aan priesters na de oorlogsjaren, vroegen zij steun aan de Nederlandse provincie. Vandaar dat pater Dekkers en enkele van zijn Nederlandse medepaters in Denemarken zijn gestationeerd. Persoonlijk had hij moeite om zich aan te passen aan de mentaliteit van de Duitse jezuïeten in Denemarken. Na enkele jaren in de Kopenhaagse gemeenschap te hebben gewerkt, werd pater Dekkers in 1958 benoemd tot hoofd van de katholieke school in Aarhus. Van 1967 tot 1973 had hij diezelfde taak in Kopenhagen. Een groot deel van het interview wordt dan ook in beslag genomen door informatie over de katholieke scholen in Denemarken: het belang ervan; de financiering (onder andere via de staat en via Duitse organisaties); de

vormgeving van de katholieke identiteit; de aantrekkingskracht van de katholieke scholen voor protestantse ouders. Na de periode in het onderwijs wilde Dekkers wat anders gaan doen. De oprichting van een geestelijk centrum in Sostrup bleek evenwel geen succes. Vervolgens werd hij benoemd tot secretaris-generaal van het bisdom, inhoudelijk gezien qua functie ongeveer gelijk aan een vicaris-generaal. Het bisdom Denemarken telt weinig katholieken (circa 28.000) maar heeft een bureaucratisch apparaat dat qua takenpakket overeenkomt met andere bisdommen. Dekkers geeft een schets van zijn eigen werkzaamheden, van de bisschoppelijke raad en van de pastorale raad. Ook geeft hij profielschetsen van de bisschoppen mgr. J.Th. Suhr OSB (1938-1964) en mgr. H.L. Martensen SJ (1965-1995). Een probleem om in Denemarken werkzaam te zijn is het gevoel dat je eigenlijk niets te bieden hebt, zoals bijvoorbeeld in ontwikkelingslanden wel het geval is. De Denen zijn geïrriteerd als je als buitenlandse priester het Deens niet beheerst - wat in ontwikkelingslanden minder het geval zal zijn geweest naar zijn veronderstelling. Toen hij naar Denemarken kwam, had hij het idee dat het land katholiek moest worden. Nu is hij al blij als hij kan bijdragen om de lutheranen meer geëngageerd lid van hun eigen kerk te maken. De oecumene is niet erg ontwikkeld in Denemarken: men heeft de katholieke kerk ook helemaal niet nodig. Zij vormt dan ook geen bedreiging, waardoor de katholieke kerk volwaardig lid kan zijn van de Oecumenische Raad van Kerken.

Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Jezuïeten; Pastoraat; Gemeente; Onderwijs; Katholieke scholen; Financiën; Bisschoppelijke raad; Pastorale raad; Suhr, J.Th.; Martensen, H.L.; Buitenlandse priesters; Lutheranen; Oecumene; Oecumenische Raad van Kerken.

LAZARISTEN (CM)

G.W. Coenen

KMM 880

* 28 februari 1915 / interview: 11 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1947-1985.

Functie: pastoraal.

In dit interview krijgen we een indruk van het werk van de lazaristen in Denemarken. De eerste Engelse lazaristen kwamen aan het begin van de eeuw. In de jaren vijftig werd door bisschop mgr. J.Th. Suhr OSB (1938-1964) hulp gevraagd aan de Nederlandse provincie. Er zijn toen vier Nederlandse lazaristen naar Denemarken gekomen. Hun parochies zijn Helsingør, Hillerød, Hørsholm en Birkerød (vanaf 1966). Zij werken onder meer samen met de Vincentiuszusters (Zusters Dochters van Liefde van de H. Vincentius), die dezelfde stichter hebben als de lazaristen. Oorspronkelijk werkten zowel de zusters als de priesters vooral onder de armen; in het rijke Denemarken is de materiële armoede niet zo groot, maar geestelijke armoede bestaat er wel. De Denen zijn hartelijk en gastvrij, maar het zijn geen volhouders. Coenen heeft zich weleens afgevraagd of de Denen zo vrij zijn omdat ze lutheraan zijn, of dat ze lutheraan zijn omdat ze zo vrij zijn. In de Deense katholieke kerk zijn er veel priesters die uitreden. Waar dat precies aan ligt is niet duidelijk. Er zijn maar weinig convertieten, en velen vallen weer af. Degenen die katholiek worden hebben meestal gestudeerd en/of gereisd, of hebben een katholieke partner. De oecumene gaat zeer langzaam en is afhankelijk van persoonlijke contacten. Pater Coenen gaat uitvoerig in op zijn werk als kapelaan en pastoor in Helsingør. Aan de orde komen gemengde huwelijken, catechese, verenigingen, buitenlanders (Kroaten, Zigeuners), de procedure bij het in de kerk opnemen van convertieten, sociaal-caritatieve initiatieven. Ofschoon ook in de Deense katholieke kerk bepaalde tegenstellingen zichtbaar waren ten tijde

van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), verliepen de vernieuwingen toch zonder veel deining. Toen hij naar Denemarken kwam, wilde hij de mensen katholiek maken. Nu is hij er voor de katholieken die er zijn.

Trefwoorden: Bisdóm Kopenhagen; Suhr, J.Th.; Pastoraat; Lazaristen; Zusters Dochters van Liefde; Priesteruittredingen; Convertieten; Oecumene; Gemengde huwelijken; Catechese; Katholieke verenigingen; Sociaal-caritatieve initiatieven; Buitenlanders; Vernieuwingen; Tweede Vaticaans Concilie.

J.A. Muiser

KMM 879

* 5 november 1924 / interview: 11 mei 1988, 90 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1954-1988.

Functie: pastoraal; diocesaan jeugdaalmoezenier

Vanaf het moment dat hij naar Denemarken kwam, is pater Muiser werkzaam geweest in het jeugdwerk. Eerst in de parochies waar hij als kapelaan werkte en vervolgens landelijk als jeugdaalmoezenier. In hert interview komen Muisers werkzaamheden in het jeugdwerk, de financiering ervan en de contacten met andere (katholieke en niet-katholieke) jeugdgroepen uitvoerig aan de orde. Toen hij naar Denemarken kwam, werd er gesproken over 'de kerk planten' en over 'de kerk tegenwoordig maken'. Daarachter zat echter nog wel de visie dat het land katholiek moest worden. Eenmaal in Denemarken was hij snel van die gedachte genezen. De Denen respecteren de katholieke kerk, maar begrijpen een aantal zaken duidelijk niet, zoals de hiërarchie en het celibaat. Ze zijn humanistisch, denken niet zwart-wit en hanteren de visie: 'de mensen maken het zelf wel uit'. Dat leeft ook in de katholieke kerk. De parochieraden worden democratisch gekozen. In Denemarken heb je niet die polarisatie in de kerk zoals in Nederland. Het Nederlandse calvinisme vind hij streng en koud, het Deense lutheranisme is meer een volkskerk.

Trefwoorden: Bisdóm Kopenhagen; Pastoraat; Jeugdwerk; Aalmoezenier; Financiën; Celibaat; Parochieraden; Polarisatie; Calvinisme; Lutheranisme; Volkskerk.

MONTFORTANEN (SMM)

H.M. Braun

KMM 876

* 22 april 1904 / interview: 7 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1935-1984.

Functie: pastoraal.

In dit interview krijgen we een indruk van de pastorale praktijk in Denemarken vanaf 1935. In dat jaar begon pater Braun zijn werkzaamheden als kapelaan in een kamertje bij het houten kerkje in Taastrup. Een belangrijke deel van zijn werk bestond uit het afleggen van huisbezoeken, waarbij hij dagen onderweg was met de meest uiteenlopende vervoermiddelen. Ook komen (jeugd)verenigingen ter sprake - waarvoor toen nog vrij veel belangstelling bestond -, de verschillende nationaliteiten, de huismissen, convertieten. In de tijd dat pater Braun naar Denemarken ging, heerste in de congregatie het idee dat Denemarken katholiek zou worden. Pater Braun deelde die mening niet. Hij is van mening dat er eigenlijk weinig verschil bestaat tussen het Deense lutheranisme en het catholicisme. De katholieke kerk heeft invloed in Denemarken. Maria, die voor hem zeer belangrijk is, vindt volgens hem ook veel weerklank in de protestantse kerk in Denemarken. Pater Braun heeft in Denemarken veel alleen gewoond. Dat vond hij niet erg: het communiteitsleven trok hem niet. Vanaf 1984 woont hij rustend in Roskilde.

Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Pastoraat; Huisbezoek; Jeugdwerk; Convertieten; Lutheranisme; Gemeente.

J.T.M. Urmans

KMM 875

* 8 oktober 1924 / interview: 6 mei 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1953-1988.

Functie: pastoraal; kerkelijk tribunaal.

Aanvankelijk wilde pater Urmans naar Afrika, maar door zijn zwakke rug kwam hij daarvoor niet in aanmerking. Via het tijdschrift *Het Schild* vernam pater Urmans dat er ook missie bestond in Noord-Europa en las hij over de oecumenische gedachte. Dat was toen tijdens de Tweede Wereldoorlog een nog vrij nieuwe gedachte. Via de *Pius-almanak* heeft hij gezocht naar een congregatie die in Noord-Europa werkte en zo kwam hij bij de montfortanen terecht. In het grootste deel van dit interview wordt ingegaan op de ontwikkeling van de oecumene in Denemarken. Urmans vertrok met een oecumenisch ideaal in 1953 naar Denemarken, maar kwam er al gauw achter dat de oecumene in Denemarken nog in de kinderschoenen stond. Pas na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) kwamen de contacten met de andere kerken langzaam van de grond. De Deense volkskerk vormt een sterke rem op de oecumene, wat volgens Urmans een direct gevolg is van de structuur van deze kerk. Elke bisschop is regent in zijn eigen gebied, maar heeft nauwelijks contacten met de bisschoppen in de andere bisdommen. In het interview komen verschillende oecumenische netwerken ter sprake: Faith and Order/Wereldraad van Kerken, de Oecumenische groep in Roskilde (waarin Urmans sinds 1967 participeert) en de Oecumenische Gemeenschapsraad van Kerken in Denemarken (waarvan Urmans vanaf ca. 1970 lid is). Daarnaast komen kort aan de orde de activiteiten van het kerkelijk tribunaal, de financiële situatie van de priesters in Denemarken, het parochieleven in Roskilde en het begrip missie.

Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Pastoraat; Oecumene; Tweede Vaticaans Concilie; Volkskerk; Faith and Order; Wereldraad van Kerken; Oecumenische Raad van Kerken; Kerkelijk tribunaal; Financiën; Parochieleven.

SECULIERE PRIESTERS

P.H.W.M. van der Stok

KMM 877

* 25 mei 1910 / interview: 8 mei 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Denemarken 1935-1970.

Functie: pastoraal.

In de jaren twintig, toen mgr. Jan Olav Smit apostolisch vicaris van Noorwegen, (1922-1928) was, vatte Van der Stok het idee op om naar Scandinavië te gaan. Toen hij voor zijn studie naar het Collegio Urbano 'De Propaganda Fide' ging was mgr. Smit al weg uit Oslo. Daarom klopte hij aan bij mgr. G.L. Brems O.Praem. (1922-1938), apostolisch vicaris van Denemarken, die hem aannam voor zijn missie. In die tijd was kardinaal W. M. van Rossum prefect van de Congregatio de Propaganda Fide (1918-1932) in Rome waardoor je als Nederlander daar gemakkelijker kon studeren. Scandinavië was een speciaal aandachtsveld van Van Rossum, wat bijvoorbeeld bleek uit het feit dat hij in IJsland een apostolisch administrator benoemde en de kerk in Reijkjavik tot kathedraal wijdde. Van der Stok schetst de opvattingen die in die tijd leefden aan het Collegio Urbano 'De Propaganda Fide': "om christen te zijn moest je katholiek zijn" en "trouw aan de kerk betekende trouw aan de paus". De opleiding bestond in feite uit het van buiten leren van een uitgebreide catechismus. Aan de specifieke problemen die je wachtten in de missiegebieden werd nauwelijks aandacht

besteed. De missie op de Færøer was in 1931 door Van Rossum opgericht. Op verzoek van E. Boekenoogen, priester aldaar, ging Van der Stok in 1931 naar Tòrshavn. Van der Stok gaat vrij uitvoerig in op de (on)mogelijkheden van de pastorale werkzaamheden op deze eilanden. Gebrek aan werk deed hem in 1939 besluiten naar Denemarken te gaan. Het werk in Kopenhagen was ook niet gemakkelijk, onder meer door de soms moeizame verhouding tussen Deense en niet-Deense katholieke priesters. In 1954 is Van der Stok, als pastoor in Køge, bouwpastoor geworden in Hvidovre. Hij verhaalt uitvoerig over de geldinzamelingsacties die hij in Nederland voor de nieuwe kerk hield. Voor die acties had hij een aanbeveling gekregen van mgr. J.M.J.A. Hanssen, hulpbisschop van Roermond. De Nicolaaskerk werd in 1960 ingewijd. Van der Stok geeft een schets van de veranderde taakopvatting van de priester vanaf 1935. Omdat hij in al deze ontwikkelingen niet mee kon gaan, heeft hij zich in overleg met bisschop mgr. H.L. Martensen SJ (1965-1995) in 1970 teruggetrokken. Zijn opvattingen over missie zijn vanaf de jaren twintig grondig gewijzigd. Toen ging men er nog vanuit dat heel de wereld katholiek moest worden. Op de Færøer leerde hij reeds dat “Rome niet het enige was”: “Je kon ook een goed christen zijn zonder katholiek te zijn”. Juist door de aanwezigheid van de andere kerken was de katholieke kerk in Scandinavië vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) vooruitstrevender dan andere West-Europese kerken. Na het concilie veranderde dat. Volgens Van der Stok is “terug naar Rome” nog steeds juist, maar het hoeft niet het enige te zijn: de katholieke kerk heeft ook andere belangrijke opgaven in Scandinavië, bijvoorbeeld de kerk aanzien geven en zoekenden een alternatief bieden.

Trefwoorden: Bisdom Kopenhagen; Smit, J.O.; Apostolisch vicaris; Brems, G.L.; Congregatio de Propaganda Fide; Rossum, W. M. van; Collegio Urbano ‘De Propaganda Fide’; Catechese; Færøer; Boekenoogen, E.; Deense priesters; Buitenlandse priesters; Bouwpastoor; Hanssen, J.M.J.A.; Martensen, H.L.; Tweede Vaticaans Concilie.

FINLAND

PRIESTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS (SCJ)

R.H.M. Brügemann

KMM 865

* 15 december 1910 / interview: 28 maart 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Finland 1945-1987.

Functie: pastoraal; beleid.

Toen pater Brügemann in 1945 naar Finland ging, kreeg hij het missiekruis, maar in Finland werd niet over missie gesproken: dat zou beledigend zijn geweest voor de Finnen. Hij moest Fins leren in Helsinki: de andere SCJ-ers die er toen zaten spraken alleen Zweeds. Na anderhalf jaar werd hij verplaatst naar Lahti; vandaaruit bezocht hij de katholieken in Noord-Finland waardoor hij erg veel moest reizen. Na Lahti werd hij pastoor in Jyväskylä. Daarna was hij bijna twintig jaar als kapelaan en pastoor werkzaam in Helsinki. Na zijn pensionering heeft hij nog in Jyväskylä, Turku en Helsinki gewerkt. Hij vertelt over de catechese aan kinderen: aanvankelijk bij de pastoor thuis, later in zomerverblijf Stella Maris. Er zijn weinig mensen die overgaan naar de katholieke kerk; hun motieven zijn zeer uiteenlopend. Zelf heeft hij relatief veel convertieten begeleid; hij vertelt over de manier waarop zij werden opgenomen in de kerk. Als novicemeester heeft hij één kandidaat gehad, die uiteindelijk bij de orthodoxe kerk is ingetreden. Aan de orde komen specifieke problemen van Finland: diaspora, weinig voldoening van het werk vanwege het slechte kerkbezoek, eenzaamheid, koude, de problematische relatie Zweeds-Finnen en Fins-Finnen die ook doorwerkte bij de paters, het stugge karakter van de Finnen. Positieve ontwikkelingen in de Finse kerk waren na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) de goede contacten met de andere kerken op 'hoger' niveau; voor de gewone mensen gold dit echter nauwelijks. Op oecumenisch gebied komen ter sprake: de jaarlijkse bedevaart naar de plaats waar Sint Henrik is vermoord, de bidweek, de bijeenkomsten van de priesters uit verschillende kerken in Turku, de gezamenlijke audiëntie bij de paus van mgr. P.M. Verschuren SCJ (1967-1998) en de aartsbisschoppen van de Lutherse kerk en de Orthodoxe kerk en de 'kapelanie' van pater Aarts in Korvola. Wat de pastoraal betreft komen het dopen, de (gemengde) huwelijken, verenigingen en contactpersonen ter sprake. De vernieuwingen in de Finse kerk gaan langzamer dan in Nederland. Kort worden de financiën, de werkzaamheden van de Zusters van het H. Hart, het missionaris-zijn en de Finse communisten besproken.

Trefwoorden: Bisdome Helsinki; Pastoraat; Parochieleden; Catechese; Zomerverblijf Stella Maris; Convertieten; Novicen; Orthodoxe kerk; Diaspora; Kerkbezoek; Tegenstelling Zweeds-Finnen en Fins-Finnen; Tweede Vaticaans Concilie; Oecumene; Bedevaarten; Verschuren, P.M.; Lutherse kerk; Gemengde huwelijken; Katholieke verenigingen; Financiën; Finse kerk; Vernieuwingen; Zusters van het H. Hart; Communisten.

W.G.H. van Leeuwen [kloosternaam: broeder Fabianus]

KMM 868

* 1 januari 1915 / interview: 6 april 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Finland 1962-1982.

Functie: huishouding.

Na ongeveer 25 jaar in Nederland op verschillende plaatsen als broeder werkzaam te zijn geweest, werd broeder Fabianus op 47-jarige leeftijd benoemd voor Finland. Na

anderhalf jaar te hebben gewerkt in de St. Henrikusparochie in Helsinki, werd hij overgeplaatst naar de Mariakerk in dezelfde stad. Daar heeft hij tot 1982 gewoond en gewerkt, afgezien van de drie jaar die hij werkzaam was in het Katholiek Informatiecentrum net buiten Helsinki. De parochie van de Mariakerk was een mengelmoes van buitenlanders (Polen, Italianen). Hij vertelt over het parochieleven, over het parochieblad *Fides*, over de jaarlijkse bedevaart en de oecumenische bidweek. Ook komt het werk van de Zusters van het H. Hart en de tegenstelling Zweeds-Finnen en Fins-Finnen ter sprake. De Zweeds-Finnen kwamen vaker in de kerk. Hijzelf sprak nauwelijks Fins of Zweeds waardoor hij weinig contact had met de Finnen. Hij verhaalt hoe een drukke winterdag er uitzag. Volgens hem zagen Finse lutheranen de katholieke kerk als een ongevaarlijke sekte. Sommige Finnen hadden weinig begrip voor het werk van de broeders voorzover dat het klussen rond het huis betrof: dat beschouwden zij min of meer als broodroof. De katholieke kerk heeft wat bekeringen en intredingen betreft nauwelijks resultaat geboekt. Ten slotte gaat hij in op de veranderingen in de personele bezetting in de kerk: geen broeders meer en steeds minder Nederlandse priesters en zusters; daarvoor zijn Poolse zusters en priesters in de plaats gekomen.

Trefwoorden: Bisdom Helsinki; Huishouden; Katholiek Informatiecentrum; Parochieblad *Fides*; Bedevaarten; Oecumene; Tegenstelling Zweeds-Finnen en Fins-Finnen; Lutheranen; Convertieten; Poolse zusters; Poolse priesters.

J.A. Paus

KMM 864

* 27 februari 1913 / interview: 23 februari 1988, 110 minuten.

Werkgebied: Finland 1950-1983.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Paus geeft achtergrondinformatie over de kerk in Finland: haar geschiedenis, het huidige aantal katholieken, hun verspreiding en achtergrond. Ook gaat hij in op de problemen die samenhangen met het diasporakarakter van de Finse katholieke kerk. Afgezien van de vijf parochiecentra (twee in Helsinki, één in Turku, één in Tampere en één in Jyväskylä) is er nauwelijks sprake van een katholiek verenigingsleven. Hij verhaalt over de verschillende congregaties van zusters en hun werkzaamheden: Nederlandse Zusters van het H. Hart, Amerikaanse Zusters van het Kostbaar Bloed, de Birgittinessen, de Kleine Zusters van Jezus van Charles de Foucauld en Poolse Ursulinen. Ook het werk van de priesters komt aan de orde: de onderlinge contacten en samenwerking, de diensten in de diaspora, huisbezoeken. De problemen in verband met het tweetalige karakter van het land worden kort aangestipt. Voor de financiën was/is de katholieke kerk in Finland aangewezen op de Congregatio de Propaganda Fide, op Duitsland en Nederland en op het werk van de zusters. In tegenstelling tot de Lutherse kerk krijgt de katholieke kerk geen geld van de overheid. Wat betreft de organisatiestructuur wordt verteld over de landelijke priesterraad, parochieraden en een pastorale raad. De rol van bisschop P.M. Verschuren SCJ wordt belicht. De priesters en zusters werken nauw samen. Het katholieke informatiecentrum is een steun voor hun werk. Pater Paus geeft verschillende motieven aan waarom lutheranen katholiek zijn geworden. De Finnen - die door en door luthers zijn - hebben vooral moeite met de positie van de paus en van Maria in de katholieke kerk. Voor het celibaat bestaat ook weinig begrip. De Finnen zijn vijandig geweest, onverschillig geworden en zijn nu meer sympathiek (met name door paus Johannes XXIII (1958-1963)).

Trefwoorden: Bisdom Helsinki; Pastoraat; Parochieleven; Katholieke verenigingen; Zusters van het H. Hart; Zusters van het Kostbaar Bloed; Zusters Birgittinessen; Zusters van Jezus van Charles de Foucauld; Zusters Ursulinen; Diaspora; Huisbezoek;

; Congregatio de Propaganda Fide; Lutherse kerk; Priesterraad; Parochieraden; Pastorale raad; Catechetisch Centrum; Verschuren, P.M.; Celibaat; Johannes XXIII.

J.G.A. Reijnders

KMM 894

* 24 november 1919 / interview: 5 juni 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Finland 1946-1988.

Functie: pastoraal; beleid.

Pater Reijnders werkte in de periode 1946 tot 1962 als kapelaan in Helsinki; de eerste dertien jaar in de Henrikusparochie; de laatste drie jaar in de Mariakerk. In 1962 richtte hij het Katholiek Informatiecentrum op, waarvan hij directeur is geweest tot 1982. Het centrum bevond zich aanvankelijk buiten Helsinki; in 1972 werd het verplaatst naar de Henrikusparochie. Hij vertelt over de problemen in Finland toen hij daar aankwam: de fricties tussen de Zweeds-sprekende en Fins-sprekende priesters (hijzelf moest Fins leren) en de lobby in Rome voor niet-Nederlandse priesters. De problemen die reeds daarvoor speelden met Hartwijk, Van Gijssel en Van Christierson komen ook ter sprake. Toen hij kwam waren er ook problemen tussen de bisschop en één van de geünieerde priesters. In die tijd was er weinig belangstelling van de congregatie voor het werk in Finland. In de jaren na de oorlog kwamen er Franse dominicanen; zij richtten een Cultureel Centrum op. Het was hun bedoeling om vooral aansluiting te zoeken bij de intellectuelen en de universiteit; zij hadden ook een uitgebreide bibliotheek. In die jaren begonnen pater J.A. Paus en hij schriftelijke cursussen te geven. Hieruit groeide later het Informatiecentrum, dat zich vooral richtte op de media, radio, TV en de kranten. Ook werden boekjes en de catechismus vertaald. Het parochieblad *Fides* werd opgezet. Door het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) veranderde de houding ten opzichte van de katholieke kerk sterk. Ook de houding van de katholieke kerk in Finland veranderde langzaam; zij werd minder apologetisch. De Finse katholieke kerk sloot zich als een van de eerste aan bij Faith and Order. Om de kijk van de Finnen op de katholieke kerk te verbeteren, hebben de Noord-Europese bisschoppen er voor gestreden om los te komen van de Congregatio de Propaganda Fide: de priesters waren er niet om te bekeren, maar voor de katholieken die er woonden. Ter sprake komen ook de bisschopsbenoeringen. Mgr. M.H. Buckx SCJ (1923-1933) zou zijn benoemd als compromis tussen de Fins-Finse Carling en de Zweeds-Finse Von Christierson. Na mgr. W.P.B. Cobben SCJ (1933-1967) was het onduidelijk of er weer een Nederlandse SCJ'er bisschop zou worden; toen is mgr. P.M. Verschuren SCJ (1967-1998), een intellectueel en een man van kaliber, naar voren geschoven. Van de paters in Finland is ieder op de beurt een keer regionaal overste geweest; hijzelf werd het toen hij kapelaan van de Mariakerk was. Het was vooral een administratieve functie en je stond min of meer tussen de bisschop en de congregatie in. De problemen van de congregatie SCJ in Zweden komen kort ter sprake. Wat betreft de pastoraal komen aan de orde: de zondagsdiensten in verschillende talen; het kerkbezoek; gemengde huwelijken; contacten met de Zusters van het H. Hart. Sinds 1983 is pater Reijnders -inmiddels gepensioneerd - assistent in de parochie in Turku.

Trefwoorden: Bisdóm Helsinki; Pastoraat; Katholiek Informatiecentrum; Tegenstelling Zweeds-Finnen en Fins-Finnen; Dominicanen; Cultureel Centrum; Paus, J.A.; Cursussen; Catechese; Parochieblad *Fides*; Tweede Vaticaans Concilie; Faith and Order; Buckx, M.H.; Cobben, W.P.B.; Verschuren, P.M.; Regionaal overste; Kerkbezoek; Gemengde huwelijken; Zusters van het H. Hart.

G.H. Toonen [kloosternaam: broeder Aufridus]

KMM 867

* 17 december 1922 / interview: 6 april 1988, 150 minuten.

Werkgebied: Finland 1963-1970.

Functie: huishouding.

Broeder Aufridus werkte in de periode 1963 tot 1970 in de St. Henrikusparochie in Helsinki. Hij beschrijft zijn werkzaamheden als kok, koster en organist en verhaalt over een timmerwinkel die hij samen met broeder Benedictus – eveneens verbonden aan de St. Henrikusparochie – opzette. Het werk van de broeders bestond met name uit het werk in de keuken, het poetsen van het huis, schilderen, elektriciteit, timmeren, het verzorgen van de tuin en van de boodschappen. Hun werk was een aanvulling op het priesterleven. In de St. Henrikusparochie leefden zij met 6 à 7 mensen: twee broeders, de bisschop en drie of vier priesters. Hij vertelt kort over het contact met de Finnen, over het oecumenische karakter van de kerk in Finland, over het werk van de dominicanen onder de alcoholisten, over het werk van de Zusters van het H. Hart en over het geestelijk leven. Ook gaat hij in op het karakter van het Finse volk. Wegens ziekte keerde hij in 1970 terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdome Helsinki; Huishouden; Oecumene; Dominicanen; Zusters van het H. Hart; Geestelijk leven.

P.M. Verschuren

KMM 895

* 26 maart 1925 / interview: 7 juni 1988, 160 minuten.

Werkgebied: Finland 1964-1988.

Functie: pastoraal; bisschop; beleid.

Behalve de gewone theologische en filosofische studies heeft bisschop Verschuren ook kerkelijk en burgerlijk recht gestudeerd. Mgr. Verschuren vertelt over de context waarbinnen zijn benoeming in de Finse kerk moet worden geplaatst en geeft zijn visie op de betekenis van de Finse missie voor de Nederlandse provincie van de Priesters van het H. Hart. Scandinavië was financieel afhankelijk van de Congregatio de Propaganda Fide tot 1976. Toen kwam Noord-Europa 'los' van de Propaganda en werd Duitsland de belangrijkste financiële steunpilaar. Hij geeft een korte vergelijking van de Finse kerk met de andere katholieke kerken in de Noord-Europese bisschoppenconferentie. Bisschop Verschuren trof in 1964 een 'verouderde' kerk aan: zowel wat betreft de bisschop als de SCJ'ers (catechese; huisbezoeken). De priesters waren (en zijn) niet geïntegreerd in de Finse samenleving. De kerk werd voor een belangrijk deel gedragen door de zusters, zowel financieel als door hun contacten met de Finnen. Naar zijn mening zou de kerk meer gebruik moeten maken van de capaciteiten van de vrouwelijke religieuzen (bijvoorbeeld nu van de Poolse Ursulinen). Rond 1964 werden voorzichtige contacten gelegd met de Lutherse kerk en de Orthodoxe kerk (tot dan afgehouden door mgr. W.P.B. Cobben SCJ); het Katholiek Informatiecentrum van pater J. Reijnders werd opgezet. Verschuren heeft goede contacten opgebouwd met de lutheranen; met de orthodoxen was het iets moeilijker vanwege de geünieerden. De katholieke kerk wordt nog steeds beschouwd als een kerk van buitenlanders. Een groot probleem voor de Finse kerk zijn de scheefgetrokken verhoudingen: 4000 katholieken met relatief een gigantische bovenbouw. Hierdoor hebben de priesters moeite hun dag zinnig in te vullen.

Trefwoorden: Bisdome Helsinki; Finse missie; Finse katholieke kerk; Congregatio de Propaganda Fide; Financiën; Noord-Europese bisschoppenconferentie; Catechese; Huisbezoek; Buitenlandse priesters; Zusters Ursulinen; Lutherse kerk; Orthodoxe kerk; Katholiek Informatiecentrum; Cobben, W.P.B.; Geünieerde kerk; Buitenlanders;.

PRIESTER VAN DE OOSTERSE RITUS

R. de Caluwé

KMM 900

* 6 mei 1913 / interview: 23 september 1988, 90 minuten.

Werkgebied: Finland 1940-1988.

Functie: pastoraal; beleid.

Ofschoon rooms-katholiek opgevoed ging hij in 1934 naar het Russicum in Rome. In 1940 werd hij door kardinaal Eugène Tisserant (1884-1972) naar Finland uitgezonden waar zijn neef Armand de Caluwé, eveneens van de Geünieerde kerk, reeds enkele jaren werkte. Hij vertelt over de oorsprong van de Geünieerde kerk en haar verhouding tot Rome. De twee priesters werden naar Finland gestuurd, gedeeltelijk om de pastoraal van de Priesters van het H. Hart (SCJ) tijdens de oorlog te vervangen en om orthodoxen te 'bekeren'. Maar zelf heeft hij dat laatste nooit gewild: hij wilde oecumenisch samenwerken. Ter sprake komen de houding van de katholieke kerk en van de orthodoxe kerk tegenover de geünieerden. In de eerste jaren werkte hij met zijn neef in Helsinki. Na de oorlog kreeg zijn neef problemen met bisschop mgr. W.P.B. Cobben SCJ (1933-1967); hij heeft zich uiteindelijk teruggetrokken en is getrouwd. Robert de Caluwé ging na de oorlog naar Rekola, ongeveer 25 km ten noorden van Helsinki. In 1960 kwam een Oostenrijkse priester Theodoor Roone bij hem. Samen hebben ze het Oecumenisch Centrum in Espoo opgezet (Ekumenin Keskus), dat in 1964 werd ingewijd. Roone is in 1970 naar Latijns-Amerika vertrokken. Het Oecumenisch Centrum trekt jaarlijks vele bezoekers. De Caluwé voorziet in zijn levensonderhoud door het schilderen van ikonen. Ook heeft hij Nederlandse les gegeven aan de universiteit in Helsinki. De praktijken van Opus Dei in Finland komen nog kort ter sprake. Voor de toekomst hoopt hij op één kerk die meerdere gezichten kan hebben, met minder nadruk op het juridische van de westerse kerk en meer op het geestelijke leven van de oosterse kerk.

Trefwoorden: Bisdóm Helsinki; Russicum; Tisserant, E.; Caluwé, A. de; Geünieerde kerk; Priesters van het H. Hart (SCJ); Orthodoxe kerk; Oecumene; Cobben, W.P.B.; Oecumenisch Centrum; Ikonen; Universiteit van Helsinki; Opus Dei.

ZUSTERS VAN HET H. HART VAN JEZUS

M.C. Boonman [kloosternaam: zuster Angelina]

KMM 870

* 27 januari 1913 / interview: 8 april 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Finland 1935-1939; 1962-1981.

Functie: onderwijs; beleid.

Na het behalen van haar onderwijsakte ging zuster Angelina in 1935 naar Helsinki waar de zusters een internaat en een school hadden voor vooral katholieke jongens en meisjes. De twee andere zusters die in het onderwijs werkten spraken Zweeds; zuster Angelina werd speciaal aangesteld voor het Finstalige onderwijs. In deze periode vóór de Tweede Wereldoorlog waren zij een erg gesloten gemeenschap: de zusters kwamen nauwelijks buiten de deur. Wel hadden ze toen al het zomerverblijf Stella Maris, waar katholieke kinderen uit het hele land bijeen kwamen. Vanwege de oorlogssituatie gingen de zusters in 1939 terug naar Nederland. In 1962 kwam zuster Angelina opnieuw naar Finland en zette het werk in Jyväskylä op. De zusters openden er een kleuterschool; zij zelf gaf Engelse les. Ook verzorgde zij de administratie en de financiën en hield toezicht op de meisjesstudenten die bij hen een kamer hadden. Omdat geen van de zusters een Finse universitaire acte had, konden zij geen lagere school beginnen. Zij vertelt kort over de bisschoppen mgr. W.P.B. Cobben SCJ (1933-

1967) en mgr. P.M. Verschuren SCJ (1967-1998). Na Jyväskylä werd ze telkens na gemiddeld vijf jaar overgeplaatst als de periode van overste afliep. In 1965 kwam ze in Turku, waar ze eveneens de financiën onder haar beheer had en voor de studentes zorgde. Over de relatie met de priesters vertelt zij dat de zusters vrij “onderdanig” waren: hun taak was voor de priesters te zorgen. In 1970 ging ze opnieuw naar Jyväskylä. Haar periode als overste moest ze afsluiten met de overdracht van de school en het huis aan de Poolse zusters in 1975. Deze zusters zijn meer ingesteld op catechese aan volwassenen. Ook vertelt ze over de Poolse priesters die er nu zijn. Vervolgens werkte zuster Angelina nog tot 1981 in Helsinki, waar ze onder meer bejaarden bezocht.

Trefwoorden: Bisdom Helsinki; Onderwijs; Katholieke scholen; Internaat; Zomerverblijf Stella Maris; Financiën; Cobben, W.P.B.; Verschuren, P.M.; Overste; Overdracht; Poolse zusters; Poolse priesters; Catechese; Bejaardenzorg.

J.M. Bulkens [kloosternaam: zuster Simplicitas]

KMM 871

* 11 mei 1923 / interview: 22 april 1988, 270 minuten.

Werkgebied: Finland 1949-1986.

Functie: onderwijs; jeugdzorg.

Zuster Simplicitas had de opleiding Fröbel A gevolgd voordat ze naar Finland ging. Zij zou samen met zuster Veronica in Turku een kindertehuis opzetten (het huis in Lahti was inmiddels gesloten) en een kleuterschooltje beginnen. In die tijd was mgr. Holtzer van de Congregatio de Propaganda Fide nog pastoor in Turku, een zeer zorgzame priester; hij had alle financiën verzorgd en de bouwtekeningen gemaakt. Na hem kwam pater Sniijders als pastoor en pater Brügemann als kapelaan. De zusters moesten onder meer de taak van de priesters verlichten door het huishouden te doen en te koken. Zij vertelt uitgebreid over de begintijd in Turku, over de (interne en externe) kinderen, over het primitieve schooltje - ze moest direct voor de klas, ook al kende ze geen woord Fins -, over de Finse zuster Sophia. In Finland kende men geen kleuterscholen, terwijl daar veel behoefte was aan kinderopvang omdat de meeste vrouwen buitenshuis werkten. De kinderen die zij op school en intern hadden waren vooral luthers, ook waren er enkele orthodoxe en katholieke kinderen. Uitgebreid komt ook Stella Maris ter sprake: het zomerverblijf waar de katholieke kinderen uit heel Finland bijeenkwamen. Zij kregen er onder meer godsdienstles en werden er voorbereid op hun communie/vormsel. De beginjaren waren primitief. De zomerperiodes waren bijzonder druk; het geestelijk leven van de zusters schoot er wel eens bij in. Aanvankelijk hadden de zusters hun retraite in Stella Maris; later (in de jaren tachtig) in Zweden. In de loop van de tijd werden de retraites steeds beter en werden er door het moederhuis goede priesters naar Finland gehaald. Ze vertelt over mgr. W.P.B. Cobben SCJ (1933-1967), die zich streng aan de regeltjes hield, en over mgr. P.M. Verschuren SCJ (1967-1998). De contacten met de priesters waren goed en gezellig; er werd bijna altijd Nederlands gesproken. In 1956 ging zuster Simplicitas naar Helsinki. Hier waren geen interne kinderen, maar hadden de zusters meer werk met het huishouden en pastorie (de kathedrale kerk). Zij leidde hier tientallen jaren de kleuterschool. Tussen de lutherse en katholieke kinderen ging het prima. Via de kinderen kwam zij veel in contact met de (lutherse) Finnen. Begin jaren tachtig heeft ze - niet zonder moeite - de school overgedragen aan de Poolse zusters. Verder had ze de (katholieke) jeugdclub onder haar hoede. De zusters van alle congregaties kwamen één maal per jaar bijeen. Ook was er een contactdag van alle priesters, zusters, broeders. Sinds circa 1980 hielden de zusters ‘open huis’. Ze vertelt over het werk in de pastorie en de St. Henrikuskerk gedurende haar laatste jaren in Finland. Volgens haar hebben Finse meisjes niet echt een idee van wat het kloosterleven inhoudt; ze zijn

misschien ook te zelfstandig. Voor haar werk heeft ze de Finse onderscheiding van de Orde van de Witte Roos gekregen.

Trefwoorden: Bisdom Helsinki; Onderwijs; Congregatio de Propaganda Fide; Huishouden; Kindertehuis; Zomerverblijf Stella Maris; Godsdienstonderwijs; Geestelijk leven; Retraites; Cobben, W.P.B.; Verschuren, P.M.; Poolse zusters; Jeugdwerk; Kloosterleven.

M.E.F. Crooijmans [kloosternaam: zuster Martina]

KMM 866

* 1 december 1929 / interview: 30 maart 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Finland 1965-1978.

Functie: onderwijs; beleid.

Voordat zuster Martina naar Finland ging, had zij reeds diploma's in boekhouden, handelscorrespondentie, typen en steno en had zij de MMS doorlopen. Ook had ze de juniorenopleiding van de Vrouwen van Bethanië in Nijmegen gevolgd, een opleiding die gericht was op catechese aan volwassenen. Ze brengt de begintijd van de Zusters van het H. Hart in herinnering. De congregatie had toen het plan in Finland een lagere school en voortgezet onderwijs te beginnen. Daarnaast hadden de zusters een kindertehuis. Vóór de oorlog waren er onderwijzeressen van hun congregatie in Finland, maar na de oorlog werden er alleen kleuteronderwijzeressen en ongeschoolde zusters naar Finland gestuurd. Hierdoor werd hun wereld nog kleiner, want geen enkele zuster sprak goed Fins. De zusters hadden kleuterscholen, crèches en in Turku ook meisjesstudenten. De zusters verdienden geld met hun schooltjes en tehuizen, daarmee konden ze èn zichzelf èn de priesters mede onderhouden. Zelf gaf zij géén catechismusles vanwege de taal en bovendien deden de priesters het liever zelf. Zij verhaalt uitgebreid over de contacten tussen de priesters en de zusters, die over het algemeen goed waren. Wel zagen de priesters de zusters te veel als “dienstmeisjes”, maar dat kwam ook omdat haar congregatie direct na de oorlog weinig geschoolde zusters naar Finland stuurde. Pas in de jaren zestig werden weer beter opgeleide zusters naar Finland gestuurd. Volgens haar leefden de priesters in hun eigen wereldje; nieuwe ideeën drongen er pas langzaam door, bijvoorbeeld van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Mgr. P.M. Verschuren SCJ (1967-1998) bracht daarin verbetering. Veel paters en gelovigen hadden er moeite mee toen de zusters hun habijt aflegden. De Poolse zusters zijn veel zelfstandiger, universitair geschoold; zij doen het huishouden niet voor de priesters. De Finse situatie bracht specifieke problemen met zich mee. Er was weinig belangstelling van het thuisfront omdat Finland geen ontwikkelingsland was (wel werden goede retraitepriesters naar Finland gestuurd vanuit het moederhuis). Bovendien zag je bijna géén resultaten van je werk. De situatie van de Finse katholieken was zeer geïsoleerd onder meer door de gemengde huwelijken; vandaar ook het belang van hechte parochies. De taal is een immens probleem zelfs na dertig, veertig jaar.

Trefwoorden: Bisdom Helsinki; Onderwijs; Huishouden; Vrouwen van Bethanië; Catechese; Kindertehuis; Tweede Vaticaans Concilie; Verschuren, P.M.; Poolse zusters; Gemengde huwelijken; Parochielevens; Isolement.

IJSLAND

FRANCISCANESSEN MISSIONARISSEN MARIA

H.M. Buijsman [kloosternaam: zuster Hildegonda]

KMM 869

* 6 juli 1922 / interview: 7 april 1988, 330 minuten.

Werkgebied: IJsland 1946-1956; 1969-1987.

Functie: verpleging; bejaardenzorg; beleid.

Zuster Hildegonda koos zelf voor de IJslandse missie van de Belgische provincie van de Franciscanessen Missionarissen van Maria (FMM). Daarbij stond niet het idee voorop om mensen te bekeren, maar om te laten zien wat de katholieke kerk eigenlijk is: er present zijn en getuigenis geven. In dit interview krijgen we een beeld van het moeizame werk van de zusters op IJsland. Zuster Hildegonda werkte de eerste tien jaar in het geïsoleerde plaatsje Stykkisholmur, waar de franciscanessen een ziekenhuisje hadden. In het dorpje woonde geen enkele katholiek. De priester die er woonde was er speciaal voor de circa acht zusters. Uit haar verhalen krijgen we een indruk van het primitieve karakter van het dorpsleven vóór de Tweede Wereldoorlog (het eerste wat de zusters in het dorp deden was een put aanleggen) en van de wantrouwende en bij tijd en wijle zelfs vijandige houding van de plaatselijke bevolking. Het ziekenhuis was van de overheid en de zusters moesten allerlei mensen opnemen, van kraamvrouwen tot psychisch gestoorden. De zusters kwamen weinig buiten de deur en hadden weinig contacten met de bevolking. In 1956 ging zij terug naar Nederland, onder meer om een opleiding voor bejaarden- en ziekenverzorgster te volgen. Toen zij in 1969 als overste terugkwam in Stykkisholmur, was er veel veranderd. Het dorp was minder primitief en binnenshuis hadden de psychisch gestoorden plaats gemaakt voor bejaarden. Zij bracht vanuit Nederland allerlei vernieuwingen het klooster binnen en ontplooidde naar buiten toe oecumenische initiatieven op lokaal niveau. Ook de katholieke priester was opener naar buiten getreden en had contacten met de lutheranen. In 1975 begon zuster Hildegonda een gemeentje in Reijkjavik. Hier werkte ze als ziekenverzorgster bij de Zusters van Sint Jozef van Chambéry. Daarnaast begon zij op verzoek van de bisschop met catechismusonderwijs, wat maar moeizaam van de grond kwam. Verder krijgen we in dit interview een beeld van de IJslandse katholieken (waaronder weinig buitenlanders, dus een echte convertietenkerk), de activiteiten van het Maria Legioen, de financiële steun uit Duitsland. De IJslandse kerk is vrij conservatief. Zuster Hildegonda's devotie voor Maria is op IJsland sterk toegenomen.

Trefwoorden: Bisdom Reijkjavik; Gezondheidszorg; Verpleging; Ziekenhuis; Bejaardenzorg; Oecumene; Lutheranen; Vernieuwingen; Gemeente; Zusters van Sint Jozef van Chambéry; Catechese; Buitenlanders; Convertieten; Maria Legioen; Financiën; IJslandse kerk.

MONTFORTANEN

L.J.M. Terstroet

KMM 901

* 19 mei 1912 / interview: 27 oktober 1988, 180 minuten.

Werkgebied: IJsland 1982-1988.

Functie: beleid.

Pater Terstroet heeft zich in de periode 1946 tot 1981 toegelegd op een wereldwijd Bijbelapostolaat. Alle continenten heeft hij bereisd voor het geven van bijbelcursussen. Toen hij door een oogkwaal dit werk niet meer kon doen, heeft hij zich op verzoek van de IJslandse bisschop, de Nederlandse montfortaan H.H. Frehen (1968-1987), in 1982 gevestigd op IJsland als rector voor de Duitse Zusters van Sint Jozef van Chambéry en zielzorger voor de katholieken. Pater Terstroet heeft samen met zijn IJslandse mede-montfortanen pater August Georg SMM, vicaris-generaal (sinds 1956 op IJsland), en pater J. Habets SMM de vragenlijst van de KMM horende bij de onderwerpen pastoraal en missionaire visie en motivatie, schriftelijk beantwoord. In dit interview worden de antwoorden op deze vragen voorgelezen en waar nodig aangevuld door pater Terstroet. We krijgen een beeld van de katholieke kerk op IJsland: het aantal, de verspreiding en de herkomst van de katholieken; het personeel van de katholieke kerk (over het algemeen conservatieve priesters), de bisschoppen, de verenigingen. Ook komt het thema oecumene en contacten met de lutheranen ter sprake. Het interview eindigt met een beschouwing over de missionaire visie van de montfortanen op IJsland en over de toekomst van de katholieke kerk op het eiland.

Trefwoorden: Bisdom Reykjavik; Bijbelcursussen; Frehen, H.H.; Rector; Zusters van Sint Jozef van Chambéry; Georg, A.; Habets, J.; Katholieke verenigingen; Oecumene; Lutheranen; Missionaire visie.

ONGESCHOEIDE KARMELIETESSEN

F.E.M. Bröring [kloosternaam: zuster Veronica]

KMM 898

* 13 juli 1910 / interview: 6 augustus 1988, 180 minuten.

Werkgebied: IJsland 1939-1983.

Functie: beleid.

W.M. Wesseling [kloosternaam: zuster Mirjam]

KMM 898

* 22 oktober 1913 / interview: 6 augustus 1988, 180 minuten.

Werkgebied: IJsland 1946-1983.

Functie: beleid.

In 1929, bij de wijding van de katholieke kathedraal te Reykjavik, sprak kardinaal W. M. van Rossum, prefect van de Congregatio de Propaganda Fide, de wens uit dat er monialen op IJsland zouden komen. De montfortanen aldaar wendden zich tot moeder Elisabeth van de Karmel te Egmond/Schiedam. Moeder Elisabeth spaarde vervolgens gedurende tien jaar geld en mensen, zodat in 1939 eindelijk begonnen kon worden met de bouw van een Karmel in Hafnarfjörður. In dit interview met twee zusters komt de geschiedenis van de katholieke kerk op IJsland ter sprake (rond 1900 was er één katholieke IJslander). Ook wordt uitvoerig ingegaan op de moeilijkheden rond de bouw van de Karmel (het was oorlogstijd en de zusters moesten tijdelijk uitwijken naar de Verenigde Staten), de financiën en het sterven van moeder Elisabeth in de Verenigde Staten. IJsland was arm; de zusters verdienden geld met wat kippen en een winkeltje waar ze zelfgemaakte devotionalia etc. verkochten. In het begin baden de

karmelietessen dat de lutheranen katholiek zouden worden. Later kregen ze meer contact met de bevolking en stelden ze een IJslandse gebedsdienst samen die ze met lutheranen konden bidden. Ze gingen ook eens per jaar uit de Karmel om het land te leren kennen. Het hoogste aantal zusters in de Karmel is 16 geweest. Omdat ze geen nieuwe zusters uit Nederland of elders konden krijgen zijn ze in 1983 teruggegaan naar Nederland. Ze vonden het erg moeilijk om de Karmel op te heffen, zeker nu ze zien dat de Poolse karmelietessen die nu in de Karmel wonen, wel succes hebben.

Trefwoorden: Bisdom Reijkjavik; Congregatio de Propaganda Fide; Monialen; Financiën; Devoties; Lutheranen; IJslandse gebedsdienst; Poolse zusters.

NOORWEGEN

FRANCISCANEN (OFM)

J.M.J.A. Boers [kloosternaam: pater Dionysius]

KMM 46

* 2 september 1906 / interview: 6 mei 1980, 225 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1933-1945; Pakistan 1945-1948; India 1948-1968; Noorwegen 1968-1976.

Functie: pastoraal.

Pater Dionysius heeft in verschillende landen pioniersarbeid verricht bij het opzetten van franciscaanse missiegebieden: éérs van 1933 tot 1945 in Noorwegen. Vanuit Noorwegen werd hij in 1945 naar Pakistan geroepen om gardiaan te worden in Karachi. Vandaaruit ging hij in 1948 met enkele confraters naar India om gardiaan te worden in Bangalore. In 1968 keerde hij terug naar Noorwegen. Pater Dionysius vertelt in dit interview uitgebreid over de drie missiegebieden van zijn orde. In Noorwegen heeft hij vele jaren als kapelaan en als pastoor in Oslo en Kristiansand gewerkt en zich daar ingewerkt in de Noorse taal en de Lutherse godsdienst. De franciscanen waren in 1924 begonnen met 'missiewerk' in Noorwegen toen mgr. J.O. Smit apostolisch vicaris was van Noorwegen van 1922 tot 1928. Pater Dionysius geeft informatie over een affaire met een Zweedse verpleegster, een "hysterica", die in 1929 op hem schoot in de St. Pieter te Rome. De stemming in Noorwegen was anti-katholiek, zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog. Tegen deze historische achtergrond plaatst pater Dionysius zijn werkzaamheden in Noorwegen. Hij geeft profielschetsen van mgr. Smit, van mgr. J. Mangers SM (1932-1964) en van mgr. J. Wember MSF, apostolisch vicaris van Nood-Noorwegen (1939-1976). Het Apostolisch Vicariaat van Noorwegen, opgericht in 1869, werd in 1931 opgesplitst in drie delen: het Apostolisch Vicariaat van Oslo, de Apostolische Prefectuur van Noord-Noorwegen met Tromsø en de Apostolische Prefectuur van Midden-Noorwegen met Trondheim. De Apostolische Prefectuur van Noord-Noorwegen met Tromsø werd in 1931 toevertrouwd aan de Duitse Provincie van de Congregatie van de Missionarissen van de H. Familie (MSF). Pater Dionysius geeft daarna veel informatie over de katholieke kerk in Noorwegen in de periode 1968-1976. Hij snijdt diverse onderwerpen aan zoals de financiën, het Oecumenisch Instituut in Zweden, de Lutherse kerk, de Charismatische beweging, de Scandinavische Bisschoppen Conferentie en het celibaat. In 1945 verliet hij Noorwegen om gardiaan (overste) te worden in Pakistan, India en kort in Ceylon (Sri Lanka). Even boeiend zijn zijn uiteenzettingen over het werk van de missionarissen in Pakistan en India. Niet alleen vertelt hij over de bewoners van deze landen: "het kastesysteem vormt een grote obstructie voor het christendom", maar vooral ook over de verschillende orden en congregaties die in deze landen in zijn tijd werkzaam waren: "Zet tien jezuïeten op een rijtje, ze kijken allemaal hetzelfde. Zet tien franciscanen op een rijtje, ze kijken allemaal verschillend" of "De Zusters van de Sociëteit van Jezus, Maria en Jozef (JMJ) zijn nooit benauwd geweest". Pater Dionysius is een goed waarnemer en een aangenaam verteller. Van elk land wordt een uitvoerige beschrijving gegeven en van de plaats van de katholieke kerk in deze drie landen. In 1976 keerde hij terug naar Nederland.

Trefwoorden: Bisdóm Oslo; Apostolische Prefectuur van Noord-Noorwegen; Smit, J.O.; Apostolisch vicaris; Mangers, J.; Wember, J.; Franciscanen; Pastoraat; Lutheranisme; Overste; Financiën; Oecumenisch Instituut; Lutherse kerk; Charismatische beweging; Scandinavische Bisschoppen Conferentie; Celibaat;

Pakistan; India; Sri Lanka; Jezüieten; Zusters van de Sociëteit van Jezus, Maria en Jozef (JMJ).

W.C. Hertman

KMM 899

* 10 oktober 1918 / interview: 9 augustus 1988, 300 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1954-1987.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Hertman heeft zich tijdens zijn opleiding vooral toegelegd op de oecumene. Hij studeerde onder meer theologie in Leuven en Parijs. Daarna deed hij vier jaar lang Opendeurwerk in Delft. Hij nam deel aan de zogenaamde Haagse Gesprekken, waarbij onder andere pater van Doornik, professor De Groot van Warmond en de latere kardinaal Willebrands als president van het grootseminarie te Warmond betrokken waren. In 1952-1953 studeerde pater Hertman protestantse theologie in Zürich, waar hij zich vooral toelegde op Luther. Op verzoek van de provinciaal ging hij in 1954 naar Noorwegen, om in Bergen oecumenisch werk te verrichten en de franciscaanse gemeenschap met een theoloog te versterken. In dit interview krijgen we een beeld van de oecumenische activiteiten die pater Hertman in zijn jaren in Noorwegen heeft ontwikkeld. Toen hij aankwam, was er nog nauwelijks contact met protestantse geestelijken: zij stonden zéér negatief tegenover de katholieke kerk. Door de persoonlijke initiatieven die hij ontplooië verbeterde de relatie. In Bergen heeft hij het Franciscuscentrum opgericht: een oecumenisch informatiecentrum met een bibliotheek. Als docent aan de Universiteit van Bergen had hij veel contacten met Lutherse (theologie)studenten. Met hen heeft hij een Noors Oecumenisch Persbureau opgericht. Op het gebied van humanitaire activiteiten konden protestanten en katholieken elkaar eveneens vinden, bijvoorbeeld in een groot ondersteuningsproject van een meisjesschool in Lima. Hij is gedurende zeven à acht jaar lid geweest van een officiële gespreksgroep tussen protestanten en katholieken. Door verzet van de Pinksterbeweging wordt de katholieke kerk niet toegelaten als lid van de Noorse Raad van Kerken. Pater Hertman geeft informatie over de katholieke kerk in Noorwegen, het parochieleven, het gemêleerde karakter door de verschillende nationaliteiten. Aan de orde komen ook het celibaat, de convertieten en de achtergronden van de priesters die in Noorwegen werken. De oudere priesters, met name de seculieren, de wereldheren, die in Rome aan het Collegio Urbano 'De Propaganda Fide' gestudeerd hadden, waren zeer apologetisch ingesteld. Velen van hen zijn gefrustreerd geraakt door het feit dat zij nauwelijks resultaten boekten op het gebied van bekeringen. Het gemeenschapsleven van de franciscanen komt aan de orde en het beleid van de Nederlandse provincie inzake de Noorse missie. Men had doorgaans weinig belangstelling voor Scandinavië. Pas toen er in Nederland geen roepingen meer waren en in Scandinavië wel, nam de interesse toe. Ook wordt ingegaan op het werk van de zusters, op hun gebrek aan opleiding, op de verhouding tussen priesters en zusters. Pogingen van de franciscanen om de congregatie van de St. Franciskus Xaveriuszusters te moderniseren mislukten door tegenwerking van de bisschop. Pater Hertman is van mening dat de katholieke kerk en de Lutherse kerk steeds verder naar elkaar toegroeien. Volgens hem komt er wel eenheid, zonder dat er sprake zal zijn van uniformiteit.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Pastoraat; Gemeenschap; Oecumene; Protestanten; Franciscuscentrum; Oecumenisch Centrum; Universiteit van Bergen; Noors Oecumenisch Persbureau; Pinksterbeweging; Noorse Raad van Kerken; Parochieleven; Celibaat; Convertieten; Collegio Urbano 'De Propaganda Fide'; Seculieren; Franciscanen; Noorse missie; Roepingen; Zusters van Sint Franciskus Xaverius.

J.J. van Vugt [kloosternaam: pater Paduanus]

KMM579

* 29 oktober 1924 / interview: 7 mei 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1955-1978.

Functie: pastoraal.

Pater Paduanus beschouwde Noorwegen niet als een “typisch missiegebied”. Het werk in Noorwegen droeg in zijn ogen meer “het karakter van een diaspora-apostolaat, waar gestructureerde kerkbegrippen minimaal in functie waren”. Het aantal katholieken was immers zo klein en woonde zo verspreid over grote afstanden van elkaar, dat elke poging om te structuren frusterend werkte. Hij vertrok in 1955 naar Noorwegen om daar te gaan werken in het pastoraat in achtereenvolgens Kristiansand, Hamar, Bergen en Fredrikstad. Hij begon als kapelaan bij pater O. Hansen. Voordat hij begint te vertellen over zijn pastoraal werk, wordt eerst een impressie gegeven van mgr. J.O. Smit, apostolisch vicaris van Oslo van 1922 tot 1928. Hij spreekt zijn bewondering uit voor mgr. Smit, omdat deze zich niet verbitterd toonde, toen hij onverwachts naar Rome werd teruggeroepen. Smit werd door paus Johannes XXIII in audiëntie ontvangen, wat door pater Paduanus als een positief signaal gezien werd. Hierna volgt een beschrijving van zijn werkzaamheden in de parochies en zijn relatie met de St. Jozefzusters, een duitse zustercongregatie. Het begin was moeizaam. Pater Hansen was een angstige man en de zusters waren wel erg gedisciplineerd. Moederoverste was een “God-de-vader-type” die haar zusters als kleine kinderen behandelde. Zij stopte ze in bed als zij ongehoorzaam waren. De zusters mochten niet met de paters spreken, alles liep via moederoverste. Zijn oordeel over deze zustercommunititeit was niet lovend: “Als je het klooster uitging, was het voor een zuster onmogelijk om nog in de hemel te komen”. Het werk van de zusters in het ziekenhuis stond voorop, de zuster als ‘mens’ kwam op de tweede plaats. Democratie had daar een ander accent. Pater Paduanus probeerde een tendens tot bezinning in het klooster op gang te brengen met praatpapieren: “als Christus maar gestencild wordt” dan was volgens hem al een stap vooruit gezet. Hierna gaat hij uitvoerig in op de werkomstandigheden van de reguliere en de seculiere priesters. Er zijn 13 of 14 eigenlandse priesters. Met name de seculiere priesters verkeren in een moeilijke situatie. Hun grote probleem is de eenzaamheid. Er is te weinig te doen voor een priester. Hij staat alléén tegenover te weinig mensen. Mgr. J. Wember MSF, apostolisch vicaris van Noord-Noorwegen (1939-1976) was “autoritair en veeleisend”. Een bisschop van zijn eigen congregatie: “Een klein koninkje van een klein rijk”. Mgr. J.B.O. Fallize, apostolisch vicaris van Noorwegen van 1892 tot 1922, was nog veel erger. Pater Paduanus geeft daarna een goed beeld van het werk van een parochiepriester in Noorwegen: “Je opleiding schoot tekort voor de problemen daar”. Hij heeft veel respect voor priesters die het uitgehouden hebben. Na deze bespreking van de clerus, krijgen we nog informatie over tal van onderwerpen zoals de Noorse bevolking, de Lutherse kerk, de oecumene, het onderwijs, de catechese, de charismatische beweging, het centrum Mariaholm, het celibaat en het huwelijk. Tot slot merkt pater Paduanus op dat er in Nederland weinig interesse is voor dit apstolaat in Noorwegen. Er bestaat volgens hem discriminatie tussen de Noorse en de Afrikaanse missionarissen.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Diaspora; Smit, J.O.; Apostolisch vicaris; Kloosterleven; Democratie; Communititeit; Eigenlandse priesters; Wember, J.; Fallize, J.B.O.; Lutherse kerk, Oecumene, Onderwijs, Catechese; Charismatische beweging; Centrum Mariaholm; Celibaat; Huwelijk; Discriminatie.

MISSIONARISSEN VAN DE H. FAMILIE (MSF)

B.J.A. Frederiks

KMM 162

* 5 april 1933 / interview: 17 december 1979, 165 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1960-1966.

Functie: pastoraal; onderwijs.

Pater Frederiks heeft bewust gekozen voor Noorwegen. Hij heeft er gewerkt in de zielzorg in Tromsø van 1960 tot 1962 en in Hammerfest van 1962 tot 1966. Het interview geeft een goed beeld van het leven in eenzaamheid van een katholiek priester in het hoge noorden van Noorwegen, waar in 1931 de Apostolische Prefectuur van Noord-Noorwegen met Tromsø werd toevertrouwd aan de Duitse Provincie van de Congregatie van de Missionarissen van de H. Familie (MSF). Pater Frederiks begint zijn verhaal met een profielschets van mgr. J. Wember MSF, apostolisch vicaris van Tromsø (1939-1976). Deze bisschop had in Rome een goede naam omdat hij nieuwe staties oprichtte. Zijn taken waren zielzorg voor een handjevol katholieken en de zorg voor de jeugd. Het grootste probleem van parochiepriesters in Noorwegen, “priesters in de kou”, was de eenzaamheid, waardoor zij wat gemakkelijker toegankelijk werden voor “drank en vrouwen”. Daarom waren er in elke statie zusters om de parochiepriester te steunen, maar óók om hem te “bewaken”. Pater Frederiks vertelt daarna over een conflict met zijn bisschop naar aanleiding van een artikel in een Noors blad, waarin hij pleitte voor een andere kerkstructuur. Hij achtte de structuren niet juist en wilde terug naar de situatie van één bisdom in Noorwegen om alle problemen beter te kunnen aanpakken. Al gauw zag hij in dat de doelstelling van de Noorse missie om er “leden bij te winnen” niet realistisch was. Hij was meer geporteerd van een goede verstandhouding met de Lutheranen. Hij geeft informatie over zijn contacten met de Lutheranen en zijn “confrontatie” met het Lutheranisme. Na twee jaar werkzaam geweest te zijn in Tromsø werd hij overgeplaatst naar Hammerfest, de meest noordelijke statie van het diocees. Hij beschrijft zijn pastoraal werk daar en zijn vele nevenactiviteiten om de dag door te komen, zoals het geven van gymnastiek en handenarbeid aan een klein groepje kinderen, schilderen, behangen en kasten maken. Pater Frederiks drukt zich wat somber uit over de toestand van de katholieke kerk in Noorwegen. Hij raadt aan niemand meer te sturen, want men brengt de priesters in een isolement. Er is geen seminarie in Noorwegen en er zijn nauwelijks eigenlandse roepingen. De kerkstructuren bevorderen de misstanden. Er is geen kadervorming en er is geen sprake van kerkvernieuwing. De leken zouden meer gestimuleerd moeten worden tot participatie. De beste weg is volgens hem het aangaan van een samenwerking met de protestanten en daarmee respect kweken voor het catholicisme. Niet uit zijn op bekeren, maar samenwerken. Hij uitte zijn ongenoegen tegenover de nuntius in Noorwegen. Na vier jaar in Hammerfest ging hij op verlof naar Nederland en besloot niet meer terug te keren. De reden was dat hij te weinig te doen had op pastoraal terrein en zich ongelukkig voelde met de kerkelijke situatie daar. Priesters hadden moeite om de dag door te komen, met als gevolg veel slapen en drinken. Er was te weinig contact tussen de priesters onderling, er waren dan ook veel mislukkingen. Het brevieren had hij daar al laten zitten, is later ook geen mis meer gaan lezen. Is “op een dieptepunt” op verlof gegaan en in Nederland gebleven.

Trefwoorden: Territoriale Prelatuur Tromsø; Wember, J.; Apostolisch vicaris; Pastoraat; Isolement; Jeugdwerk; Kerkstructuren; Lutherse kerk; Eigenlandse roepingen; Leken; Celibaat.

MISSIEZUSTERS FRANCISCANESSEN VAN DE H. ANTONIUS, ASTEN

T.H. Oosterhout [kloosternaam: zuster Martine]

KMM 882

* 28 februari 1932 / interview: 24 mei 1988, 150 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1960-1989.

Functie: huishouding; pastoraal.

De belangrijkste taak van de missiezusters van Asten in Noorwegen was lange tijd het verzorgen van het bisschopshuis en de priesters in Oslo (1924-1989) en in Stabekk (1931-1954). In 1960 begonnen zij met een bejaardenhuis in Stabekk. Als een van deze zusters heeft zuster Martine in de periode 1960 tot 1974 in Oslo gewerkt en van 1974 tot 1989 in Stabekk. Zij vertelt over het werk dat ze deden, over de geïsoleerde werksituatie van de zusters, over de geringe financiële armslag (tot 1960 hadden de zusters geen inkomsten; pas na de bouw van het bejaardenhuis kregen ze het iets beter), over het thuisfront. Aan de orde komt ook haar werk als kosteres. In het bisschopshuis woonden behalve de bisschop ook een aantal priesters. We krijgen een indruk van de bisschoppen mgr. J. Mangers SM, (1932-1964) en mgr. J.W. Gran OCSO, (1964-1983). Soms was er sprake van spanningen tussen de zusters en priesters die onder één dak woonden. Vanaf het einde van de jaren zestig werkten de zusters ook in de parochie. Zuster Martine was actief in het jeugdwerk en vanaf 1975 werkte ze mee aan de catechese en het intensiefonderricht in Eikeli. In het begin waren de vooroordelen jegens de katholieken en de zusters nog sterk. Dat verbeterde langzaam. Omdat de zusters in kleine groepjes leven, is het religieuze leven in Noorwegen vrijer dan in Nederland. Ze ziet er tegenop om naar Nederland terug te gaan. Ze eindigt met haar visie te geven op de toekomst van de kerk in Noorwegen en op de inhoud van het begrip missie. Volgens haar betekent dat in Noorwegen dat mensen de waarde van het christengeloof vasthouden in een wereld die gekenmerkt wordt door secularisatie of *avkristning*.

Trefwoorden: Bisdóm Oslo; Huishouden; Financiën; Bejaardenhuis; Mangers, J.; Gran, J.W.; Parochieleven; Jeugdwerk; Catechese; Religieus leven; Missiebegrip; Secularisatie.

M.J.T. Peijnenburg [kloosternaam: zuster Mariana]

KMM 881

* 15 februari 1929 / interview: 15 mei 1988, 150 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1964-1988.

Functie: verpleging, beleid.

Zuster Mariana heeft in Nederland een verpleegopleiding gevolgd en in de zwakzinnigzorg gewerkt. Nadat de congregatie van de missiezusters van Asten een bejaardenhuis had gebouwd in Stabekk in 1960, is zij als directrice van dat huis naar Noorwegen gekomen. In dit interview krijgen we een indruk van het reilen en zeilen van het bejaardenhuis: de oprichting, de bejaarden (over het algemeen niet katholiek), de samenwerking met de gemeente, de financiën. In 1974 heeft de gemeente Stabekk het beheer van het bejaardenhuis overgenomen. De missiezusters van Asten die er werkten, kwamen toen in loondienst van de gemeente. Ook vertelt zuster Mariana over de katholieke kerk in Noorwegen na 1964: de samenwerking met de protestanten, het parochieleven en de zusterraad. Het grootste probleem van werken in Noorwegen vindt zij de eenzaamheid, die wordt versterkt door de deprimerende winters.

Trefwoorden: Bisdóm Oslo; Gezondheidszorg; Verpleging; Bejaardenhuis; Financiën; Protestanten; Parochieleven; Zusterraad; Isolement.

G.A. Verhagen [kloosternaam: zuster Pia]

KMM 552

* 1 februari 1922 / interview: 7 januari 1980, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1952-1979.

Functie: huishouding; beleid.

Zuster Pia werkte van 1952 tot 1954 in Stabekk en van 1954 tot 1979 in Oslo in Noorwegen met een korte onderbreking van 1960 tot 1961 in Vedbaek bij Kopenhagen in Denemarken. Zij verrichtte tal van werkzaamheden zoals huishoudelijk werk, koken en boekhouden en deed de administratie. Ook was zij enige tijd overste. Na een korte inwerkperiode in Stabekk begon zij in Oslo met huishoudelijk werk in het bisschopshuis van mgr. J. Mangers SM (1932-1964). Zij geeft een profielschets van deze bisschop en een indruk van de financiële problemen die er toen waren met de priesters. Er waren veel moeilijkheden met "scheefgegroeide priesters". In 1964 werd mgr. J.W. Gran OCSO (1964-1983) benoemd tot bisschop van Oslo. Ook van hem geeft zij een profielsschets. Hij was geen volksbisschop. In de beginperiode had zij veel heimwee, omdat er zo weinig te doen was. Het aantal katholieken in Oslo was gering. In 1960 ging zij naar Denemarken om er te werken bij de Apostolische Delefaat. Zij vertelt waarom zij naar Denemarken vertrok. Dit had te maken met de werk-omstandigheden in het huis van de bisschop. Deze waren niet optimaal en strookten niet met het doel van de Noorse missie zoals haar dat voor ogen stond. Zij verwijst daarbij naar de opvattingen van kardinaal W. M. van Rossum die van 1918 tot 1932 prefect was van de Congregatio de Propaganda Fide in Rome en naar die van mgr. J.O. Smit (1922-1928), de grondleggers van de Noorse missie. In de dagelijkse praktijk was volgens haar het doel van de Noorse missie van de zusters verschoven van "bekeringswerk" naar "hulp aan de priesters". De zusters waren financieel gezien "goedkope hulpkrachten" in het huishouden van de priesters. Uitvoerig gaat zij daarna in op de verhouding tussen de zusters en de priesters. Noorwegen is géén missieland meer. Andere onderwerpen die zuster Pia tot slot kort aansnijdt zijn onder meer de Hongaarse vluchtelingen, de Lutherse wereld, de oecumene, haar eigen geestelijk leven, de intercongregationele contacten, de zusterraad, de leken en de Maria Congregatie. In 1979 keerde zij terug naar Nederland op eigen verzoek.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Huishouden; Mangers, J.; Financiën; Gran, J.W.; Noorse missie; Rossum, W. M. van; Congregatio de Propaganda Fide; Smit, J.O.; Verhouding zusters-priesters; Hongaarse vluchtelingen; Lutherse kerk; Oecumene; Geestelijk leven; Intercongregationele contacten; Zusterraad; Leken; Maria Congregatie.

PATERS MARISTEN

J. Neve

KMM 889

* 16 september 1938 / interview: 23 mei 1988, 90 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1969-1988.

Functie: pastoraal.

Pater Neve had van zijn neef, pater Ivens SM, veel over Noorwegen gehoord, waardoor hij eveneens in dit land wilde werken. In Nijmegen studeerde hij oecumenische theologie in welk kader hij zich vooral toelegde op Luther. In Nederland was de oecumene in die tijd al veel verder ontwikkeld dan in Noorwegen. Sinds 1978-1979 bestaat er in Noorwegen een officiële gespreksgroep tussen lutheranen en katholieken. Pater Neve is een van de vier katholieken die daaraan deelnemen. Ondanks het geringe aantal katholieken (0,5%), wordt de katholieke kerk vrij serieus genomen in Noorwegen. Aan de orde komt ook het pluralistische karakter van de katholieke kerk in Noorwegen door de vele verschillende nationaliteiten. Pater Neve vindt dat juist ook een rijkdom. Het Noorse element is natuurlijk wel het bindende element: Noors is

de voertaal. Daarnaast zijn er categoriale zielzorgers voor bepaalde groepen buitenlanders. Pater Neve vertelt over de priesterraad, waar hij op dat moment voorzitter van is. Het is een adviesorgaan waarin zes priesters zitten: vier gekozen door de priesters en twee benoemd door de bisschop. Er leven wel verschillende opvattingen bij de priesters, maar dat heeft niet tot problemen of conflicten geleid. Tot slot komen de contacten tussen de priesters onderling, de zusters onderling en tussen de priesters en de zusters ter sprake.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Pastoraat; Oecumenische theologie; Lutheranen; Buitenlanders; Priesterraad;

J.J. Rommelse

KMM 884

* 27 oktober 1908 / interview: 17 mei 1988, 240 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1936-1954; 1964-1983.

Functie: pastoraal, beleid.

In dit interview wordt door pater Rommelse, een van de pioniers van de Noorse missie, een balans opgemaakt van zijn leven en werken in en voor Noorwegen. We kunnen hem beschouwen als een van de 'martelaars' van de Scandinavische missie: een leven in eenzaamheid en armoede, zonder resultaten, maar in de volle overtuiging dat hij leefde volgens Gods wil. We krijgen een indruk van het parochieleven in Stabekk (1936-1947) en Hønefoss (1947-1954). Met name in Hønefoss was er weinig werk en hij leefde er in primitieve omstandigheden. Om zijn parochianen te kunnen bezoeken in zijn uitgestrekte parochie, maakte hij dagenlange reizen per trein, bus, te voet, per ski, of later met een brommer. Pater Rommelse was een uitstekende skiër. In 1954 ging hij naar Nederland, waar hij procurator werd van de Noorse missie en rector van de Sint Franciskus Xaveriuszusters van het Olavshuis in Bussum. Om propaganda te maken voor Noorwegen ging hij samen met zuster Antonia Kaskes vele scholen af met de film *Het zaad ontkiemt op de rotsen* van P. van der Ham. In 1964 keerde hij terug naar Noorwegen, naar de parochie Porsgrund (1964-1978) en Hønefoss (1978-1983). Pater Rommelse vertelt over de twijfels en moeilijkheden die hij had bij de vernieuwingen van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). In Noorwegen zit een kleine gemeenschap van maristen. Pater Rommelse beschrijft de onderlinge verhoudingen van enkele paters maristen van het eerste uur: bisschop mgr. J. Mangers SM (1932-1964), pater Bzdyl en pater De Paepe. Volgens de regel van de congregatie moesten er altijd minstens twee paters bij elkaar wonen. Vanwege de werkzaamheden haalde mgr. Mangers ze uit elkaar. Om onderling voeling te blijven houden werd er elke zondag in Stabekk door de maristen gekeurd: een van de favoriete bezigheden van de bisschop.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Noorse missie; Scandinavische missie; Pastoraat; Parochieleven; Procurator; Rector; Zusters van Sint Franciskus Xaverius; Olavshuis; Ham, P. van der; Vernieuwingen; Tweede Vaticaans Concilie; Gemeenschap; Mangers, J.;

SECULIERE PRIESTERS

M.L.S.M. Beckers

KMM 883

* 2 december 1941 / interview: 16 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1969-1988.

Functie: pastoraal.

Pastor Beckers studeerde in 1960-1961 aan het Europaseminarie te Maastricht. Dit seminarie was bedoeld om de priesterrijke bisdommen in Europa te laten helpen in gebieden waar een tekort aan priesters bestond. Er was een kleine Scandinavische sectie. Hij koos voor Noorwegen na een persoonlijk beroep op hem van bisschop mgr. J. Mangers SM (1932-1964). Hij had het gevoel dat hij in Nederland helemaal niet nodig was. In Noorwegen voelde hij dat hij wel gewenst en nodig was. Bovendien had Noorwegen geen klerikale traditie, er was ruimte voor eigen initiatief. Noorwegen was geen missie, maar had een bewuste katholieke kerk. Dat laatste viel overigens wel wat tegen: zijn eerste standplaats, Stavanger, bleek toch wel kleingeestiger te zijn dan dat hij had verwacht. Toch vond hij het een prettige kerk. In vergelijking met andere landen als Engeland, Frankrijk en Duitsland, waar hij ook ervaring had, was de Noorse kerk een kerk van samen op weg. Rond 1970 waren de meeste katholieken nog van Noorse afkomst en de pastoraal was gericht op contact met mensen. Pastor Beckers vertelt over zijn periode in Stavanger en het werk daarna in Bergen en Drammen. Onder andere komt het contact met de parochie, het jeugdwerk en het catechetisch centrum ter sprake. Zijn huidige standplaats is Oslo, waar hij pastoor is van de St. Olavparochie. Een groot probleem van het werken in Noorwegen vindt hij de afstand naar het katholieke continent. Er is geen katholiek milieu. Mede daarom heeft hij in 1979-1980 een sabbathsjaar genomen. In dat jaar is hij onder meer in Midden- en Zuid-Amerika geweest, en heeft hij zich bezig gehouden met de bevrijdingstheologie. Punten van discussie in de Noorse kerk zijn de financiële afhankelijkheid (voorheen van zusters, en tegenwoordig van Duitsland), het celibaat (dat in Noorwegen geen getuigeniswaarde heeft, het heeft veel priesters vervormd), het contact met Rome. Rome laat Scandinavië over het algemeen met rust omdat ze het een interessant gebied vindt: hoe overleeft de katholieke kerk in een gesecculariseerde omgeving? Overigens gaat er ook geen bedreiging vanuit: er zijn geen grote theologen en de kerk is veel te klein. Er zijn wel geschilpunten binnen de katholieke kerk, maar die worden niet uitgesponnen in de pers. Noorse katholieken hebben een democratisch gevoel wat niet helemaal te verenigen is met het hiërarchische gevoel van Rome. Het probleem van de vele kerken/nationaliteiten in de kerk komt eveneens ter sprake. Pastor Beckers heeft een taak als zielzorger voor de buitenlanders.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Europaseminarie; Mangers, J.; Pastoraat; Jeugdwerk; Catechetisch Centrum; Bevrijdingstheologie; Noorse kerk; Financiën; Celibaat; Buitenlanders.

ZUSTERS VAN ST. FRANCISCUS XAVERIUS

J.M. van Balen [kloosternaam: zuster Rita]

KMM 896

* 19 november 1909 / interview: 25 juli 1988, 300 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1932-1981.

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Rita was reeds onderwijzeres toen zij intrad bij de Congregatie van de Zusters van St. Franciscus Xaverius (St. Franciskus Xaverius Søstre), een Noorse congregatie die een huis in Bussum had. Na enkele jaren in Arendal aan de katholieke school te hebben gewerkt, kwam zij in het begin van de oorlog terug in Bergen als onderwijzeres. In 1947 werd zij hoofd van de St. Paulskole, een functie die ze tot 1979 heeft vervuld. In die dertig jaar bouwde zij het kleine, slecht behuisde parochie-schooltje uit tot een gerenommeerde negen-jarige privéschool, waar zowel katholieke als protestante kinderen les volgen. In dit interview is dan ook een belangrijke plaats ingeruimd voor de ontwikkelingen rondom deze school, zowel positieve (de enthousiaste houding van de ouders van protestante kinderen, de langzame maar gestadige groei van de school, de goede geest op de school) als negatieve (tegenwerking van haar eigen overste en van de parochiepriesters, de onsympathieke houding van ouders van de katholieke kinderen). Als hoofd van de school had zij veel internationale contacten: met de Nederlandse Katholieke Onderwijs Vereniging (KOV) en met de Union Mondiales d'Education Catholique (UMEC). Daarnaast gaat zuster Rita uitgebreid in op de soms moeizame verhouding tussen de zusters onderling: tussen de school- en ziekenhuiszusters, tussen Noorse en niet-Noorse zusters, tussen gewone zusters en de oversten. Ook de soms zeer negatieve houding van katholieke priesters naar de zusters komt ter sprake, evenals de grote overbelasting van de zusters door de bisschop en de priesters.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Onderwijs; Scholen; Protestanten; Overste; Katholieke Onderwijs Vereniging (KOV); Union Mondiales d'Education Catholique (UMEC); Verhouding school- en ziekenhuiszusters; Verhouding Noorse en niet-Noorse zusters; Verhouding zusters en oversten;.

M.C. Kaskes [kloosternaam: zuster Antonia]

KMM 888

* 5 juni 1908 / interview: 21 mei 1988, 60 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1928-1952; 1964-1988.

Functie: verpleging; beleid; overste; economie.

Zuster Antonia is bij de Congregatie van de Zusters van St. Franciscus Xaverius ingetreden na een persoonlijk beroep van mgr. J.O. Smit, apostolisch vicaris van Noorwegen (1922-1928). Ze wilde naar de missie en ze wilde in het klooster. Smit wilde heel Noorwegen weer katholiek maken en de zusters moesten daaraan in stilte meewerken. In dit interview komt een zuster aan het woord die haar hele leven keihard heeft gewerkt. Eerst in de verpleging tot aan 1949. Toen is zij geopereerd aan haar rug, en door een fout bij de operatie is ze sindsdien gedeeltelijk verlamd. Ze heeft zich omgeschoold en is in 1953 naar Bussum gegaan, waar ze als overste van het St. Olavshuis heeft gewerkt tot 1964. In 1964 kwam ze terug naar Noorwegen en werd secretaresse van de Algemene Overste. Tien jaar later werd ze overste van het Birgittahuis in Bergen, waar de zusters toen meisjesstudenten op kamers hadden. Sinds 1984 is zij rustend in Bergen. Zuster Antonia verhaalt onder meer over het noviciaat in Sylling, over mgr. J.O. Smit en mgr. J. Mangers SM (1932-1964), over haar werkzaamheden in Bussum, over het communiteitsleven.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Smit, J.O.; Gezondheidszorg; Verpleging; Overste; Olavshuis; Birgittahuis; Mangers, J.; Noviciaat; Gemeente.

J. Menting [kloosternaam: zuster Angeline]

KMM 887

* 5 januari 1928 / interview: 21 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1952-1988.

Functie: onderwijs.

Zusters Angeline heeft het grootste deel van haar religieuze leven gewerkt als onderwijzeres aan de St. Paulskole in Bergen. Ze wilde missionarissen helpen, niet in de warme gebieden, maar in Noorwegen. Toch werd haar al in Bussum geleerd dat ze Noorwegen niet als missie mocht zien. Na dertig jaar aan de school in Bergen te hebben gestaan, kwam zij in 1983 in Stord met een kleine gemeente van zusters. Daar werken de zusters in de parochie, omdat er geen vaste priester is. Pas in Stord is ze in aanraking gekomen met de gewone parochianen (een 60 à 70). In Bergen had ze niet zoveel contact met de bevolking, alleen af en toe met de ouders van de kinderen. In het interview wordt ingegaan op het Noorse schoolstelsel. Ze vindt het onderwijsniveau in Nederland hoger dan in Noorwegen. In Noorwegen kon je bij voorbeeld geen kinderen laten zitten. De kinderen komen pas met zeven jaar op school, en de onderwijzers gaan met de klassen mee. Ze vindt dat er te weinig discipline is op de scholen. De katholieke school was een eliteschool, omdat de protestanten, die er sinds de Tweede Wereldoorlog zaten, schoolgeld moesten betalen. De gewone scholen waren gratis. Zuster Angeline vertelt over haar persoonlijke ervaringen toen ze in Noorwegen kwam. Vanuit Oslo gingen zij met enkele postulanten naar Sylling, waar toen het noviciaat was gevestigd. Ze vertelt over de inkleding, over pater Leo van Eekeren OFM die in Sylling werkte voor de zusters, over de gehoorzaamheid. Ze wilde Noors worden, en is dat ook naar haar mening geworden. Zij geeft een uitgebreide schets van het dagelijkse leven in Bergen op school en in Stord, over het leven in een grote gemeente in Bergen en een kleine in Stord. Contacten met andere zusters dan van haar eigen congregatie waren er bijna niet.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Onderwijs; Gemeente; Parochie; Parochieleden; Katholieke scholen; Protestanten; Noviciaat; Eekeren, L. van.

M.M.M. Smid [kloosternaam: zuster Esther]

KMM 886

* 23 juni 1924 / interview: 20 mei 1988, 150 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1954-1988.

Functie: verpleging; beleid; overste

In dit interview krijgen we een vrij zakelijk beeld van het reilen en zeilen van de St. Franciskus Xaveriuszusters. Wat voor soort congregatie is het, wat waren de voornaamste werkzaamheden, hoe kreeg het religieuze leven zijn dagelijkse vorm en wat is het doel van de congregatie. Wat dit laatste betreft, de congregatie had twee doelen: in zoveel mogelijk parochies samen met een priester een parochiekern vormen en geld verdienen voor de Noorse katholieke kerk. In vijf plaatsen hebben de zusters in totaal zes ziekenhuizen gehad, variërend van 25 tot 150 bedden (in Bergen twee, en verder in Hønefoss, Stavanger, Haugesund en Arendal). Zij konden winst maken omdat de meeste Noren verzekerd zijn en de zusters zoner loon werkten. De St. Franciskus Xaveriuszusters hebben een tijdlang een eigen (hulp)verpleegopleiding verzorgd. De congregatie had géén eigen scholen. Wel hebben enkele zusters gewerkt in scholen van het bisdom in Stavanger (opgeheven in 1931), in Arendal en in Bergen. De aantrekkingskracht van de congregatie op Nederlandse meisjes wijdt zuster Esther aan mgr. J.O. Smit (1922-1928) en aan het St. Olavshuis. Daarom is het merendeel van de zusters van Nederlandse afkomst. Alleen de oudste zusters zijn van Duitse of

Luxemburgse afkomst. In de loop van de tijd zijn er ook elf Noorse zusters geweest. Het is een bisschoppelijke congregatie, en met name mgr. J.B.O. Fallize (1887-1922) en mgr. J. Mangers SM (1932-1964) hebben een grote stempel gedrukt op de congregatie. Beide bisschoppen zijn Luxemburgers, maar hebben in hun dertigjarige ambtstijd maar weinig landgenotes bereid gevonden in de congregatie in te treden. Aan de orde komt ook de visie van zuster Esther op het vertrek van mgr. Smit uit Noorwegen. Volgens haar was hij in conflict geraakt met de bevolking omdat hij geen respect had voor de lutheranen. Zuster Esther vindt dat het isolement van de zusters altijd een groot probleem is geweest. Door de lutherse omgeving vonden ze geen weerklank voor de eigen idealen en geloofsmentaliteit.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Zusters van Sint Franciskus Xaverius; Bisschoppelijke congregatie; Religieus leven; Gezondheidszorg; Verpleging; Ziekenhuizen; Scholen; Smit, J.O.; St. Olavshuis; Noorse zusters; Fallize, J.B.O.; Mangers, J.; Lutheranen; Isolement.

J.M.C. Voorvelt [kloosternaam: zuster Augustine]

KMM 897

* 22 november 1906 / interview: 25 juli 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1929-1963; 1985-1988.

Functie: verpleging; beleid.

Via mgr. J.O. Smit kwam Zuster Augustine bij de St. Franciscus Xaveriuszusters. Zij heeft vanaf 1929 tot 1950 in de verpleging gewerkt: eerst in Bergen en vanaf 1942 in Hønefoss, waar zij tevens overste was. In 1950 kwam zij terug in Bergen, waar zij econome werd tot 1963. In dat jaar werd er een visitatie gehouden bij de zusters door de franciscaan O. Cremers. Toen veranderde er veel: zijzelf werd verplaatst naar Bussum, waar zij tot 1985 overste is geweest. In 1985 werd het St. Olavshuis gesloten en keerde ze terug naar Noorwegen, Hønefoss. Zuster Augustine vertelt over de begintijd, over Sylling, over de dagindeling, over de oorlogsjaren in Hønefoss, het ziekenhuisje in Hønefoss, over de financiële steun uit Nederland en Duitsland. Hoewel het niet haar wens was om naar Bussum te gaan in 1963, heeft ze in Bussum wel fijne jaren beleefd. De zusters hadden na het vertrek van pater J.J. Rommelse veel vrijheid. Ze heeft lang in de pastoraal gewerkt in een bejaardenhuis. Zij was vrij om taken als het rondbrengen van de H. Communie, het voorbereiden van diensten en het houden van preken te verrichten, iets wat zij in Noorwegen waarschijnlijk niet had mogen doen. In het St. Olavshuis vonden ook allerlei mensen tijdelijk onderdak. Er werd in de jaren na 1963 geen propaganda voor Noorwegen meer gemaakt vanuit het St. Olavshuis.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Gezondheidszorg; Verpleging; Overste; Econoom; Cremers, O.; Olavshuis; Ziekenhuis; Financiën; Pastoraat; Bejaardenhuis;

ZUSTERS ONDER DE BOGEN

M.L.M. Dicker [kloosternaam: zuster Sunniva]

KMM 116

* 3 april 1908 / interview: 11 februari 1980, 240 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1934-1979.

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Sunniva wilde altijd al graag naar de missie in Noorwegen. De Congregatie van de Liefdezusters van de H. Carolus Borromeus, de Zusters van Onder de Bogen uit Maastricht, was in 1923 in Noorwegen op verzoek van mgr. J.O. Smit, apostolisch vicaris van Noorwegen (1922-1928), begonnen met 'missiewerk' in Noorwegen. Zij vertrok in 1934 en was 45 jaar werkzaam in het onderwijs en als overste. Haar standplaatsen waren: Hamar (1934-1959), Molde (1959-1965), Kristiansund (1965-1968), Baerum bij Oslo (1968-1978) en Hamar (1978-1979). In dit interview geeft zuster Sunniva een goed beeld van de katholieke kerk in Noorwegen, zowel van de ontstaansgeschiedenis als van de actuele situatie, als ook van de werkzaamheden van de zusters op het terrein van het onderwijs en de ziekenverpleging. Sinds 1845 was er godsdienstvrijheid in Noorwegen en kon de katholieke kerk zich ontplooiën. Het Apostolisch Vicariaat van Noorwegen werd opgericht in 1869. De zusters vormden al snel na 1923 de 'kern' van het parochielevens in Molde en Hamar en werden een morele én financiële steun voor veel parochiepriesters. Het interview begint met profielschetsen van de drie bisschoppen van Noorwegen die zij gekend heeft: mgr. J.O. Smit (1922-1928), mgr. J. Mangers SM (1932-1964) en mgr. J.W. Gran OCSO (1964-1983). Van elke bisschop geeft zij een uitgewerkt portret. Mgr. Smit was "joviaal, genereus, hartelijk en lichtgelovig". Hij werd onverwacht overgeplaatst naar Rome. Een dame was verliefd op hem, reisde hem achterna naar Rome en schoot op hem in de St. Pieter. Mgr. Mangers was "schraperig, erg zuinig, had geen geld". Hierna gaat zuster Sunniva in op de verhouding tussen de lutheranen en het "handjevol" katholieken (ongeveer 10.000 tot 12.000 katholieken en 67 priesters). Vervolgens vertelt zij over de werkzaamheden van de zusters op het terrein van de gezondheidszorg en het onderwijs. De zusters begonnen met verpleging van patiënten in het Sint Carolus Ziekenhuis in Molde en in de Sint Torfinn Kliniek voor oogziekten in Hamar. Hierover verschaft zij kort informatie. Nu zijn deze particuliere katholieke ziekenhuizen verkocht aan de staat. Uitgebreider gaat zij in op het katholiek onderwijs en de kleuterscholen en lagere scholen van de zusters. Het was een moeilijke start. Begonnen werd in 1932 met een schooltje in Hamar met vijf leerlingen. De zusters ontmoetten veel achterdocht van de ouders. Steeds achtervolgde hen de vraag: "Waarom bent u hier gekomen?" In alle plaatsen waar zusters werkten waren zij voor hun geestelijke leven aangewezen op de parochiepriesters. De verhouding tussen de zusters en deze priesters was niet altijd optimaal. Soms was er zelfs sprake van een slechte samenwerking met de pastoors, die "verwongen waren door eenzaamheid". Zuster Sunniva schetst een wat triest beeld van het leven van een pastoor in Noorwegen. Er waren weinig katholieken en er was derhalve weinig te doen. Veel priesters zijn volgens haar daaraan "ten onder gegaan". Na de priesters spreekt zij over de vrouwelijke religieuzen. Er zijn negen zustercongregaties werkzaam in Noorwegen met samen 410 vrouwelijke religieuzen, waaronder 34 Noorse religieuzen. Eigenlandse roepingen zijn schaars vanwege een heel andere mentaliteit: het zijn voornamelijk meisjesstudenten (pensionnaires) die intreden. Een andere onderwerp dat zuster Sunniva aansnijdt is de oecumene: de samenwerking met de protestantse kerkgenootschappen zoals de Lutheranen, de Methodisten, de Adventisten en de

Pinksterbeweging. Tot slot geeft zuster Sunniva haar mening over de toekomst van de katholieke kerk in Noorwegen en in het bijzonder van het onderwijs.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Smit, J.O.; Mangers, J.; Gran, J.W.; Onderwijs; Gezondheidszorg; Verpleging; Ziekenhuis Sint Carolus Molde; Sint Torfinn Kliniek; Ziekenhuizen; Katholieke scholen; Eigenlandse roepingen; Oecumene; Lutheranen; Methodisten; Adventisten; Pinksterbeweging.

M.L.M. Dicker [kloosternaam: zuster Sunniva]

KMM 863

* 3 april 1908 / interview: 20 februari 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1934-1979.

Functie: onderwijs; beleid.

Zuster Sunniva Dicker was reeds eerder geïnterviewd in 1980. In dit tweede interview in 1988 geeft zuster Sunniva een beeld van de katholieke kerk in de Noorse diaspora. Achtereenvolgens worden het aantal katholieken, hun achtergrond, hun (gebrek aan) parochieel leven, de katholieke scholen en het kleuteronderwijs besproken. In het interview krijgen we ook inzicht in de plaats van de Lutherse kerk in de Noorse samenleving en de relatie tussen de katholieke kerk en de Noorse staatskerk. Het aanvankelijke wantrouwen in woord en daad tussen beide kerken verbeterde na het Tweede Vaticaanse Concilie (1962-1965). Toen kwamen er ook onderlinge contacten. Zij bespreekt enkele oecumenisch initiatieven tijdens de oorlogsjaren en na het concilie. Enkele zustercongregaties en hun werkzaamheden worden geschetst: onder meer passeren de revue de Missiezusters van Asten en de Zusters Onder de Bogen uit Nederland, en de Noorse St. Franciskus Xaveriuszusters, waarin veel Nederlandse meisjes zijn ingetreden. Met betrekking tot het Nederlandse personeel van de kerk worden vragen beantwoord als: Met welke instelling en verwachtingen ging men naar Noorwegen? Wat voor werk hebben ze verricht? Welke missionaire motivatie en visie lagen daaraan ten grondslag en zijn die veranderd in de loop der jaren? Op financieel gebied was de Noorse missie afhankelijk van het werk van de zusters in de ziekenhuizen; daarnaast kwam er geld van de congregaties, werd er gebedeld in het buitenland en kwam er geld uit Duitsland en Rome. Specifieke problemen vormen de eenzaamheid, de afstanden, het gebrek aan resultaten, de slechte voorbereiding op het werk (onder meer de taal). Voor de ouder wordende religieuzen is het pijnlijk te ontdekken dat er geen plaats voor hen gevonden kan worden in het land van werkzaamheid: katholieke verpleeghuizen zijn er niet, en het is ook niet toegestaan ze op te richten.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Diaspora; Parochieel leven; Katholieke scholen; Kleuteronderwijs; Lutherse kerk; Noorse staatskerk; Tweede Vaticaans Concilie; Oecumene; Missiezusters van Asten; Zusters Onder de Bogen; Zusters van Sint Franciskus Xaverius; Financiën; Ziekenhuizen; Isolement;.

M.C. Hermens [kloosternaam: zuster Josua]

KMM 212

* 2 augustus 1906 / interview: 12 februari 1980, 120 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1946-1978.

Functie: huishouding.

Zuster Josua werd in 1946 naar Noorwegen gezonden om in de gemeenschappen van haar congregatie huishoudelijke taken te verrichten. Zij werkte achtereenvolgens in Kristiansund (1946-1954), Hamar (1954-1959), Ålesund (1959-1972) en Baerum (1972-1978). In dit interview vertelt zij eerst over haar motivatie om in te treden bij de Zusters Onder de Bogen. Zij kwam uit een "arm mijnwerkersgezin" en had alleen maar lagere school als opleiding. In 1946 vertrok zij zonder voorbereiding naar Noorwegen om te gaan zorgen voor de paters en de zusters daar. Zij had grote problemen met de taal. De katholieke gemeenschap bestond uit ongeveer 10.000

leden op een bevolking van circa drie à vier miljoen inwoners. Het was een katholieke kerk van en voor buitenlanders. Zij vertelt vervolgens wat haar dagelijkse werkzaamheden zoal inhielden. Naast het huishoudelijke werk deed zij ook aan sociaal werk. Daarvoor ontving zij giften vanuit Nederland. Tot slot vertelt zij over het Duitse Sint Ansgargenootschap voor steun aan de katholieke kerk in de Scandinavische landen.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Zusters Onder de Bogen; Gemeenschap; Huishouden; Sociaal werk; Buitenlanders; Sint Ansgargenootschap.

M.M. Janssen [kloosternaam: zuster Francina]

KMM

895

* 8 november 1919 / interview: 18 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1952-1988.

Functie: huishouding.

Zuster Francina is in 1952 voor Noorwegen benoemd om in de gemeenschappen van de zusters huishoudelijke taken te verrichten. In de periode 1952-1988 werkte zij in Molde, Hamar, Ålesund, Kristiansund, Oslo (bij de franciscanen) en Bærum. Tussen 1952 en 1981 is zij elf maal verplaatst, al naar gelang de behoeften van anderen. Deze verplaatsingen gebeurden nooit op eigen verzoek en zuster Francina had er ook vaak moeite mee om weer te verhuizen. Maar als er een beroep op haar werd gedaan, kon ze toch geen 'nee' zeggen. Ze wil niet van missie spreken, omdat het werk eigenlijk hetzelfde is als Nederland en het bovendien beledigend is voor de Noren. Maar op geestelijk gebied hebben de zusters het altijd krap gehad. Het viel haar zo tegen dat er niemand in de en zat: de liturgie waar ze in Nederland zo van had gehouden, viel helemaal weg. Tegenwoordig zijn er meer katholieken, maar het grote aantal nationaliteiten brengt weer nieuwe problemen met zich mee. Op het gebied van het religieuze leven komen ook de retraites en de steun van het thuisfront aan de orde. Zuster Francina heeft behalve in het huishouden, ook in de kleuterschool gewerkt en als ziekenverzorgster. Daartoe heeft ze een opleiding gevolgd bij de St. Franciscus Xaveriuszusters in Bergen. Tegenwoordig werkt ze in de parochie en geeft ze catechese. Ze geeft zowel kleine kinderen als volwassenen onderricht. In de parochie Hamar is sinds 1985 geen priester meer, waardoor er voor deze taken een beroep is gedaan op de zusters. Vroeger mochten ze dat niet: het contact met de parochianen was in feite voorbehouden aan de priesters. De priesters en zusters werkten naast elkaar, niet met elkaar. Problemen in Noorwegen voor de zusters waren eenzaamheid en te hoge verwachtingen. De zusters die in 1968 kwamen, hielden het niet vol. De vernieuwingen zoals die in Nederland doorgevoerd waren, pasten niet alle in de Noorse situatie.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Huishouden; Liturgie; Religieus leven; Retraites; Onderwijs; Gezondheidszorg; Pastoraat; Catechese; Franciscanen; Zusters van St. Franciscus Xaverius.

E.J.F. van Wissen [kloosternaam: zuster Mariana]

KMM 603

* 28 februari 1910 / interview: 5 mei 1980, 240 minuten.

Werkgebied: Noorwegen 1949-1978.

Functie: huishouding; verpleging.

Zuster Mariana trad als late roeping op 35-jarige leeftijd in bij de Zusters Onder de Bogen in Maastricht. In 1949 werd zij benoemd voor Noorwegen om huishoudelijk werk te doen in de verschillende gemeenschappen van haar congregatie. Zij werkte in Molde (1949-1952), in Kristiansund (1952-1953), in Molde (1953-1969) en in Baerum (1969-1978). In dit interview leren we het werk van de zusters in Noorwegen beter kennen. Zuster Mariana geeft informatie over het gemeenschapsleven, het onderwijs en

het verpleegwerk van de zusters. Zo vertelt zij over het ziekenhuis Sint Carolus in Molde. Daarnaast komen enkele onderwerpen ter sprake zoals de charismatische beweging, eigenlandse roepingen en contemplatieve orden zoals de trappisten. Haar persoonlijk geestelijk leven krijgt bij haar veel prioriteit. Ook geeft zij een beschrijving van de verschillende plaatsen met huizen van de zusters: Molde (rozenstad), Kristiansund (koud) en Baerum (soort herstelingsoord). De oecumene was belangrijk om zich als zuster beter te kunnen profileren. Zij vertelt hoe de Noren tegen de zusters aankeken. Zij is van mening dat de vooroordelen weggenomen moeten worden en dat het werk van de zusters overgedragen moet worden aan leken. Tot slot geeft zij haar mening over de toekomst van de katholieke kerk in Noorwegen.

Trefwoorden: Bisdom Oslo; Zusters Onder de Bogen; Gemeenschap; Gezondheidszorg; Verpleging; Ziekenhuis Sint Carolus Molde; Onderwijs; Huishouden; Charismatische beweging; Eigenlandse roepingen; Geestelijk leven; Oecumene.

ZWEDEN

BIRGITTI NESSEN(OSSS)

A.C.C. Derksen [kloosternaam: zuster Maria Regina]

KMM 893

* 16 mei 1930 / interview: 28 mei 1988, 120 minuten.

Werkgebied: Zweden 1963-1988.

Functie: huishouding; portier; gastenzuster.

Na vijf jaar in Uden te hebben gewoond en gewerkt als slotzuster, was de overgang naar het Zweedse Sinta Brigittasklooster erg groot: van een geborgen leven kwam zuster Maria Regina in de grote wereld. Met name raakte het gebedsleven toen ontwricht. Momenteel hebben de zusters daarin een balans gevonden: ondanks het gastenverblijf, waar de zusters financieel afhankelijk van zijn, wordt het contemplatieve karakter van het klooster toch in stand gehouden. In het interview komen de werkzaamheden van zuster Maria Regina aan de orde en wordt een indruk gegeven van de vele gasten die het klooster jaarlijks bezoeken. Ook wordt ingegaan op de aanwas van het klooster, op de steun die de zusters uit Uden krijgen en op het werk van pater De Goede SCJ voor het getijdenboek van de zusters in Vadstena. De protestantse kerk in Zweden heeft een sterk hoog-kerkelijk karakter. Zo zijn er in Vadstena - volgens zuster Maria Regina het middelpunt van de katholieke kerk in Zweden - ook protestantse contemplatieve zusters (Mariadochters), die bij de 'Blauwe kerk' horen, de oude kerk van de H. Birgitta. (In latere jaren zijn de Mariadochters overgegaan naar de katholieke kerk). Tot slot wordt in het interview kort ingegaan op enkele oecumenische initiatieven.

Trefwoorden: Bisdom Stockholm; Sinta Brigittasklooster; Financiën; Contemplatieven; Lutherse kerk; Mariadochters; Blauwe kerk; Oecumene.

J.A. Mersel [kloosternaam: zuster Margaretha]

KMM 892

* 29 mei 1904 / interview: 28-29 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Zweden 1963-1988.

Functie: beleid; overste; econome.

In 1930 is zuster Margaretha ingetreden bij de Birgittinessen te Uden. Zij vertelt over de moeilijke beslissing van de Udense zusters om het Sinta Brigittasklooster in 1963 in Vadstena (Zweden) over te nemen. Dit klooster was in 1935 opgericht door een nieuwere 'stam' van de Birgittinessen (gesticht door Elisabeth Hesselblad) en werd na het overlijden van de stichteres bedreigd in zijn voortbestaan. Op uitdrukkelijk verzoek van de Apostolische Delegaat voor Scandinavië mgr. Heim en van de Zweedse bisschop, besloten de Udense Birgittinessen het Sinta Brigittasklooster over te nemen en daarmee naar de voormalige woonplaats van de H. Birgitta terug te keren. Zuster Margaretha werd de eerste priorin na 1963. Zij vertelt over de moeilijke startperiode: er waren spanningen tussen de Nederlandse zusters van de 'oude stam' en de zusters van de 'nieuwe stam' die er nog zaten. Bovendien waren de Udense zusters een strikte clausuur gewend die niet gehandhaafd kon blijven omdat het klooster financieel afhankelijk was van het erbij horende gastenverblijf. In het interview komen onder meer aan de orde het kloosterleven in Vadstena, de werkzaamheden van de zusters en de financiële situatie van het klooster (sinds 1965 is zuster Margaretha econome). Met steun van het moederklooster in Uden, de Apostolisch Delegaat en de bisschop bouwden zij een nieuwe kerk en klooster in Vadstena. De zusters hebben een goede naam, want zonder dat zij er reclame voor

maken hebben ze toch vaak een vol gastenverblijf. Ze vindt het werk van de zusters in Zweden een belangrijk apostolaat. Toen ze pas in Zweden kwamen waren er maar enkele katholieken. Nu komen er steeds meer, vooral immigranten, maar, aldus zuster Margaretha, er zijn ook veel convertieten. Oorzaak is volgens haar de crisis in de Lutherse kerk die begon toen men ertoe overging vrouwen tot priester te wijden. Ook het feit dat de staat alles over de Lutherse kerk te vertellen heeft, zorgt voor veel onvrede.

Trefwoorden: Bisdom Stockholm; Zusters Birgittinessen; Sinta Brigittaskloster; Priorin; Financiën; Kloosterleven; Econoom; Convertieten; Lutherse kerk.

FRANCISCANEN (OFM)

H. Roelvink

KMM 891

* 29 september 1937 / interview: 26 mei 1988, 180 minuten.

Werkgebied: Zweden 1966-1988.

Functie: pastoraal.

Pater Roelvink werd als een van de franciscanen die benoemd werden voor Zweden, speciaal belast met de oecumene. Daartoe studeerde hij pastoraal theologie in Maastricht, oecumenische dogmatiek in Nijmegen (waar hij een scriptie schreef over de Zweedse kerk) en (als eerste katholieke priester aan een Zweedse theologische faculteit) dogmatiek te Uppsala. In dit interview neemt de oecumene dan ook een belangrijke plaats in. Toen Roelvink in 1966 naar Zweden kwam, werd de verhouding tussen de Lutherse staatskerk en de katholieke kerk nog voornamelijk gekenmerkt door vijandschap. Vanaf 1970 zijn de kerken meer met elkaar gaan samenwerken. Hoe de eenheid van de kerken - het naar elkaar toegroeien van de Zweedse Lutherse kerk en de katholieke kerk in Zweden - concreet gestalte zou kunnen krijgen is in het interview een belangrijk punt van aandacht. Roelvinks gedachten daarbij gaan onder meer uit naar een model van eenheid in de vorm van zusterkerken. Als katholiek priester zag en ziet pater Roelvink het werk in Zweden als een aantrekkelijke uitdaging. De katholieke kerk die hij in 1963 aantrof was achtergebleven ten opzichte van ontwikkelingen elders. In het licht hiervan komen zijn werkzaamheden aan de orde om de kerk mede op te bouwen (met name de parochie in Linköping), bij de tijd te brengen en een eigen plaats te geven in de Zweedse samenleving. Ofschoon Zweden een gesecculariseerd land is, signaleert Roelvink een groeiende behoefte aan spiritualiteit. Franciscus is daarbij een populaire figuur. Dat heeft ertoe bijgedragen dat de franciscanen zich vanaf het midden van de jaren zeventig duidelijker als franciscanen zijn gaan manifesteren door in één gemeenschap te gaan leven. Op die manier bieden zij de Zweden het perspectief van te leven in de franciscaanse geest.

Trefwoorden: Bisdom Stockholm; Franciscanen; Oecumene; Lutherse kerk; Spiritualiteit; Gemeenschap.

E.J.M. Taverne [kloosternaam: pater Marcel]

KMM 890

* 3 november 1934 / interview: 26-27 mei 1988, 240 minuten.

Werkgebied: Zweden 1964-1988.

Functie: pastoraal; jeugdalmoezenier

De Nederlandse franciscanen zijn zowel in Noorwegen (vanaf 1924) als in Zweden (vanaf 1963) werkzaam. Ofschoon de landen qua werkterrein (lutherse, gesecculariseerde landen) veel gelijkenis vertonen, zijn er toch grote verschillen tussen de werkzaamheden van de franciscanen in beide landen. Terwijl men in Noorwegen begon vanuit de oude missiegedachte, zagen de franciscanen hun werk in Zweden als

een verlenging van het Oecumenische Diaspora Apostolaat in Friesland. In het interview met pater Taverne staan drie zaken centraal: de ontwikkeling van de katholieke kerk in Zweden en de plaats van de Nederlandse franciscanen daarin; het wedervaren van de franciscaanse gemeenschap in Zweden (onder meer in vergelijking met de franciscanen in Noorwegen) en de uitdagingen van de sterk gesecculariseerde, niet-katholieke Zweedse samenleving. Daarnaast komt zijn werk als jeugd-aalmoezenier uitgebreid ter sprake: in tien jaar tijd werd een landelijke, democratische organisatie opgericht.

Trefwoorden: Bisdom Stockholm; Franciscanen; Pastoraat; Lutherse landen; Missiegedachte; Diaspora; Gemeenschap; Jeugdwerk; Aalmoezenier.